

Ο λόγος
ανάγκη
της
ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Γ' Γυμνασίου

Ο λόγος
ανόγκη
της
ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Γ' Γυμνασίου

Ο λόγος
ανάγκη
της
ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Γ΄ Γυμνασίου

Ο λόγος ανάγκη της ψυχής
Κείμενα Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Αφροδίτη Αθανασοπούλου

Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας
Παν/μίου Κύπρου, Συντονίστρια της Ομάδας Σύνταξης

Βασιλική Σελιώτη

Φιλολόγος, Γραφείο Αναλυτικών Προγραμμάτων

Αλέξανδρος Μπαζούκης

Φιλολόγος, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Παντελής Βουτουρής

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν/μίου Κύπρου,
Πρόεδρος της Επιτροπής Διαμόρφωσης Προγράμματος Σπουδών Λογοτεχνίας

•

Σύνδεσμοι - Επιθεωρητές για τη Λογοτεχνία

Λοΐζος Αναστασιάδης (2010-2013) - Ελένη Κτίστη (2013-2014)

Ε.Μ.Ε. Φιλολογικών

Επιμέλεια έκδοσης

Μαρίνα Άστρα Ιωάννου

Λειτουργός Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Σχεδιασμός και ηλεκτρονική σελίδωση

Θεόδωρος Κακουλλής

Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Γενικός Συντονισμός

Χρίστος Παρπούνας

Συντονιστής Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Α΄ Έκδοση 2013 (Προκαταρκτική)

Β΄ Έκδοση 2014

Γ΄ Έκδοση 2022

Εκτύπωση: PRINTFAIR Γραφικές Τέχνες ΕΠΕ

ISBN: 978-9963-54-309-0

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν σχολικό εγχειρίδιο, προορισμένο για τις διδακτικές ανάγκες των μαθητών της Γ΄ Γυμνασίου, ολοκληρώνει τη σειρά των βιβλίων *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής*, τα οποία είχαν ξεκινήσει να εκδίδονται από τη σχολική χρονιά 2011-2012, προκειμένου να προσφέρουν σε διδάσκοντες και διδασκόμενους κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό στο μάθημα της Λογοτεχνίας, σύμφωνα και με τις απαιτήσεις του Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος. Είναι ευνόητο ότι όπως και τα πρώτα δύο βιβλία (για την Α΄ και Β΄ Γυμνασίου), έτσι και το συγκεκριμένο τεύχος συντάχθηκε με τρόπο που να ανταποκρίνεται πλήρως στους στόχους του εν λόγω Προγράμματος, κατοχυρώνοντας τον ενιαίο και συνεκτικό χαρακτήρα της γυμνασιακής εκπαίδευσης. Αξίζει ωστόσο και πάλι να σημειωθεί ότι το εγχειρίδιο αυτό δεν αποσκοπεί στο να αποτελέσει τη μοναδική πηγή από την οποία θα αντλούν οι φιλόλογοι λογοτεχνικά κείμενα προς διδασκαλία, συνιστά όμως αυτή τη στιγμή το πλέον παραδειγματικό σώμα κειμένων, ακριβώς επειδή η σύνταξή του στηρίζεται πλήρως στις αρχές και τη φιλοσοφία του Προγράμματος Σπουδών της Λογοτεχνίας.

Εκφράζω τις ευχαριστίες μου στον επόπτη καθηγητή Παντελή Βουτουρή, στη συντονίστρια της συντακτικής επιτροπής επίκουρη καθηγήτρια Αφροδίτη Αθανασοπούλου, καθώς και στο σύνολο της συντακτικής επιτροπής και στους υπόλοιπους συντελεστές της έκδοσης, συγχαίροντας όλους θερμά.

Σάββας Αντωνίου

Αναπληρωτής Διευθυντής Μέσης Εκπαίδευσης

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Γενικά

Το τεύχος αυτό αποτελεί τη συνέχεια των αντίστοιχων εγχειριδίων της σειράς *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής* που εκδόθηκαν ήδη για την Α΄ και Β΄ Γυμνασίου. Η συγκεκριμένη σειρά χρησιμοποιείται από τη σχολική χρονιά (2011-12) για τη διδασκαλία του μαθήματος της Λογοτεχνίας στη Μέση Εκπαίδευση. Η παρούσα έκδοση είναι απόλυτα σύμφωνη με τη φιλοσοφία και τις βασικές προδιαγραφές του νέου Προγράμματος Σπουδών για ένα **ανοιχτό** και **ευέλικτο** σώμα κειμένων που να ανταποκρίνεται στις διδακτικές ανάγκες του μαθήματος της Λογοτεχνίας, όπως αυτές καθορίζονται από τη φύση του αντικειμένου προσαρμοσμένη στο περιβάλλον της *σχολικής εκπαίδευσης*. Αυτή η έκδοση, λοιπόν, προτείνει μια επιλογή από *αντιπροσωπευτικά κείμενα*, πεζά και ποιητικά, της ελληνικής και ξένης γραμματείας (από μετάφραση), δυνάμει *ανανεώσιμα* –αφού αποτελούν «παραδείγματα»–, τα οποία δεν δεσμεύουν αλλά υποβοηθούν το έργο των εκπαιδευτικών, παρέχοντάς τους την απαιτούμενη ευελιξία, εντός λελογισμένων πλαισίων, να χειριστούν το υλικό διαφοροποιώντας το ανάλογα με τις απαιτήσεις, τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της κάθε σχολικής μονάδας, τάξης ή και τμήματος.

Η μόνη δέσμευση, τόσο για το προτεινόμενο εδώ υλικό όσο και για την ευελιξία των εκπαιδευτικών (οι οποίοι μπορούν να επιλέξουν και δικά τους κείμενα εγνωσμένης λογοτεχνικής αξίας), αφορά στην επίτευξη των εκάστοτε διδακτικών στόχων. Υπενθυμίζεται ότι σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών, σκοπός του μαθήματος δεν είναι να διδάχουν συγκεκριμένα κείμενα, παγιωμένα και αναντικατάστατα, αλλά μέσω *παραδειγματικών λογοτεχνικών κειμένων να επιτευχθούν οι στόχοι*, όπως αυτοί προσδιορίζονται λεπτομερώς για κάθε βαθμίδα, τάξη και θεματική ενότητα, και ελέγχονται με βάση συγκεκριμένους «δείκτες επιτυχίας» στο Αναλυτικό Πρόγραμμα.

Περιεχόμενα – Μεθοδολογία

Το Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας διέπεται από ένα νέο μεθοδολογικό πνεύμα, το οποίο δίνει έμφαση στη **σύγκριση και αντιπαραβολή** ενός λογοτεχνικού κειμένου με άλλα κείμενα, σύγχρονα, παλαιότερα και ξένα – ενίοτε και με άλλες μορφές τέχνης. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται η *συνομιλία* των κειμένων γύρω από τον ίδιο θεματικό άξονα, αλλά και η *ιστορικότητα και διαχρονική εξέλιξη* των θεμάτων και τρόπων της λογοτεχνικής δημιουργίας, αφενός σε σύγκριση με άλλες μορφές δημιουργικής έκφρασης και, αφετέρου, σε *διαθεματική διασταύρωση* με άλλα ανθρωπογνωστικά πεδία (την Ιστορία, την Ψυχολογία, την Αγωγή του πολίτη κ.ο.κ.). Το πνεύμα αυτό αντανακλάται στη ακολουθία των κειμένων στο βιβλίο και, ιδίως, στο περιεχόμενο των ερωτήσεων – δραστηριοτήτων, οι οποίες στην πλειονότητα των περιπτώσεων αφορούν δύο ή περισσότερα κείμενα.

Τα κείμενα που προτείνονται στο βιβλίο είναι αρκετά, κι αυτό ήταν μια σκόπιμη, εν πολλοίς και αναγκαία επιλογή, προκειμένου να παρουσιαστούν οι πολλαπλές πτυχές αλλά και οι διαφορετικές όψεις κάθε θέματος, οι οποίες αναδεικνύονται από τα κείμενα – με λίγα λόγια, η ποικιλία και πολυσημία του «κόσμου της λογοτεχνίας». Το σώμα των κειμένων επαυξάνεται και άλλο, αν ληφθούν υπόψη και τα «παράλληλα» ή, καλύτερα, συμπληρωματικά κείμενα στις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο Βιβλίο του εκπαιδευτικού. Η ίδια πολυφωνία –η οποία στην ουσία σημαίνει *διευρυμένη δυνατότητα επιλογών*– απηχείται και στην ποικιλία των ερωτήσεων - δραστηριοτήτων.

Η λογική, εν ολίγοις, που πρυτάνευσε ήταν πως όσα περισσότερα κείμενα και ερωτήσεις έχουν στη διάθεσή τους οι φιλόλογοι τόσο πιο άνετα μπορούν να οργανώσουν τη διδασκαλία τους σύμφωνα με την παραπάνω στόχευση (πιο σφαιρική ανάδειξη του διδασκόμενου θέματος ή φαινομένου).

Από το προτεινόμενο οπτικοακουστικό υλικό, ένα μέρος (απαγγελίες ή μελοποιήσεις ποιημάτων) είναι λειτουργικά ενταγμένο στο σώμα των κειμένων, ώστε μαθητές και εκπαιδευτικοί να μπορούν άμεσα να το αξιοποιήσουν στη διδασκαλία. Στο τέλος της ενότητας, μαζί με προτάσεις λογοτεχνικών βιβλίων για περαιτέρω ανάγνωση, παρατίθεται σε πληρέστερη μορφή τέτοιο υλικό, ώστε να φαίνονται οι προεκτάσεις και διασυνδέσεις των υπό εξέταση κειμένων με άλλες μορφές τέχνης και τρόπους έκφρασης. Εντούτοις, η *οργανική αξιοποίηση* των παραπάνω σε σχέση με τα λογοτεχνικά κείμενα γίνεται, και αναδεικνύεται ανάγλυφα, στο **Βιβλίο του εκπαιδευτικού**.

Κείμενα

Η παρουσίαση των Κειμένων ακολουθεί τις βασικές προδιαγραφές που θέτει το Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας για *ενιαίο κορμό της ύλης, συνεκτικότητα* ως προς τους διδακτικούς στόχους κάθε θεματικής ενότητας και *καταλληλότητα* των κειμένων, αφενός σε σχέση με τη λογοτεχνική τους αξία/πρωτοτυπία και αφετέρου σε σχέση με το γνωστικό επίπεδο των μαθητών και μαθητριών.

Σημειωτέον ότι κάθε θεματική ενότητα έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες, που καθιστούν επιβεβλημένη τη διάκριση και κατάταξη των κειμένων σε επιμέρους υποενότητες. Τα κείμενα σε αυτές κατανέμονται σύμφωνα με στοιχειώδεις όρους ειδολογικής διαφοροποίησης (ανάλογα με το αν είναι πεζά ή ποιήματα, αν υπάγονται στη λαϊκή ή την επώνυμη λογοτεχνική παράδοση, ποιο «κειμενικό είδος» εκπροσωπούν κ.ο.κ.)

Προτάσσονται σύντομα **εισαγωγικά σημειώματα**, τα οποία δεν αξιούνουν βιοεργογραφική ή γραμματολογική πληρότητα (η οποία καλύπτεται σε άλλου είδους «βιβλία αναφοράς»: Βιογραφικά Λεξικά και Ιστορίες της Λογοτεχνίας), αλλά αποσκοπούν στο να δώσουν έναν *βασικό προσανατολισμό* σε διδάσκοντες και μαθητές για τον συγγραφέα, το είδος του κειμένου και το θέμα του. Είναι ευνόητο ότι τέτοια σημειώματα τελούν υπό διαρκή εμπλουτισμό (κι είναι στη διακριτική ευχέρεια των εκπαιδευτικών να το πράξουν), αρκεί ο στόχος να παραμένει πάντοτε ο ίδιος: όχι ένα αναλυτικό «βιογραφικό σημείωμα», αλλά ένα επιλεκτικό σύνολο από γραμματολογικά και βιογραφικά στοιχεία που κρίνονται αναγκαία για τον φωτισμό της σχέσης του δημιουργού και του κειμένου του με το θέμα και τη λογοτεχνική παράδοση στην οποία ανήκει.

Για τη διευκόλυνση των χρηστών του βιβλίου, και όπως επιβάλλει η φιλολογική δεοντολογία, στο τέλος κάθε κειμένου δηλώνεται η **πηγή** από την οποία αντλήθηκε, έντυπη ή ηλεκτρονική (το ίδιο ισχύει γενικά για το υλικό που χρησιμοποιείται, όχι μόνο για τα κείμενα). Δίνεται επίσης **γλωσσάρι**, όπου απαιτείται –ιδίως σε περιπτώσεις διαλεκτικών ή παλαιότερων κειμένων, ενίοτε και ξένων– για την επεξήγηση όρων που θεωρήθηκε ότι θα δυσκόλευαν την κατανόηση των μαθητών και μαθητριών. Επισημαίνεται ότι ειδικά για κείμενα της παλαιότερης γραμματείας, λαϊκής και επώνυμης (δημοτικά τραγούδια, κείμενα του 19ου αιώνα κ.τ.ό.), και φυσικά στα διαλεκτικά, διατηρήθηκε με ελάχιστες προσαρμογές η **ορθογραφία** των εκδόσεων, ώστε οι μαθητές και μαθήτριες να έχουν άμεση εικόνα αυτού που ορίζεται ως «παλαιότερη» ή «διαλεκτική» παραγωγή (η γραφή, ως γνωστόν, συνιστά ουσιώδες μέρος της *μορφής* των κειμένων). Δεν συνέβη το ίδιο με τα κείμενα της ξένης λογοτεχνίας, καθώς αυτά παρέχονται ούτως ή άλλως σε μετάφραση, οπότε η ορθογραφία τους εκσυγχρονίστηκε.

Ειδικότερες διευκρινίσεις

Αναφορικά με τα **προτεινόμενα βιβλία για ανάγνωση**, ο κατάλογος είναι ανοιχτός: οι εκπαιδευτικοί μπορούν να κομίσουν και τις δικές τους προτάσεις για βιβλία, υπό τη διττή ευνόητη προϋπόθεση αυτά να έχουν αναγνωρισμένη λογοτεχνική αξία και να σχετίζονται με τα θέματα της κάθε ενότητας. Βασική επιδίωξη εδώ είναι η *στοχευμένη καλλιέργεια* της φιλιαναγνωσίας των μαθητών και μαθητριών γύρω από έναν συγκεκριμένο θεματικό πυρήνα. Η επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου σταδιακά μπορεί να μεταβάλει τη νοοτροπία του ενός λογοτεχνικού βιβλίου, το οποίο μέχρι τώρα διδασκόταν και εξεταζόταν με προσημειωμένες ερωτήσεις-απαντήσεις καθιστώντας την ανάγνωση της λογοτεχνίας ρουτίνα και σύμβαση.

Τα ίδια ισχύουν και για τις *έγκυρες* πηγές πρόσθετου **οπτικοακουστικού υλικού**, έντυπες ή ηλεκτρονικές, που μπορούν να υποστηρίξουν εποικοδομητικά τη διδασκαλία κάθε ενότητας: ο έλεγχος της εγκυρότητας των πηγών στις οποίες θα ανατρέχουν οι μαθητές και οι μαθήτριες επαφίεται, πρωτίστως και ευλόγως, στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς.

Ειδική αναφορά χρειάζεται να γίνει στο ακανθώδες ζήτημα της **επιλογής των κειμένων** και της **χρήσης αποσπασμάτων**. Όσα προηγήθηκαν δίνουν το βασικό περίγραμμα των όρων της επιλογής μας. Ας προστεθεί και τούτο: πρόθεση αυτού του βιβλίου δεν είναι να αναπαράγει τον λογοτεχνικό «κανόνα» ούτε να φτιάξει έναν νέο (αυτό είναι δουλειά των γραμματολόγων και ιστορικών της Λογοτεχνίας), αλλά να αξιοποιήσει τον ισχύοντα κανόνα, κάνοντας μια επιλογή από αξιόλογα έργα της δικής μας και της ξένης λογοτεχνίας για τις διδακτικές ανάγκες του μαθήματος, σύμφωνα με το πνεύμα του νέου Προγράμματος Σπουδών.

Πρόκειται δηλαδή όχι τόσο για μια «ανθολογία», με τη συνήθη έννοια του όρου, όσο μάλλον για μια επιλογή, ένα «απάνθισμα» -που δεν σημαίνει βέβαια συνονθύλευμα- κειμένων με καθαρά *παραδειγματικό ή αντιπροσωπευτικό* χαρακτήρα. Θα πρέπει, επομένως, να κριθεί όχι με γνώμονα το σύνθητες *αξιολογικό* κριτήριο μιας ανθολογίας (οι συντάκτες του παρόντος βιβλίου δεν νιώθουν ότι το έργο τους ήταν αυτό), αλλά με το μέτρο, και τον βαθμό, της ανταπόκρισης των προτεινόμενων κειμένων στους διδακτικούς στόχους και σκοπούς του μαθήματος, έτσι όπως ορίζονται αυτοί στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας. Το βασικό κριτήριο ήταν εύληπτα κείμενα, τα οποία φωτίζουν –άρα εμπλουτίζουν και τη διδακτική προσέγγιση– με νέες ή αθέατες όψεις των θεμάτων που συγκροτούν το γνωστικό και αξιακό περιεχόμενο της κάθε ενότητας και κατατείνουν στην καλλιέργεια των προσδοκώμενων δεξιοτήτων από πλευράς μαθητών και μαθητριών.

Συστατικό μέρος αυτών των προσαρμογών είναι και τα **αποσπάσματα**. Η αναπόφευκτη αποσπασματικότητα των λογοτεχνικών κειμένων στα σχολικά εγχειρίδια είναι μια πραγματικότητα που δοκιμάζει τη φιλολογική συνείδηση των συντακτών (δουλεύουμε *εξ ανάγκης* και *αναπόφευκτα* με «χωρία» πεζογραφημάτων και με «μέρη» εκτενών ποιημάτων). Σε ό,τι αφορά στη συγκεκριμένη έκδοση, η γενική απόφαση ήταν να κρατήσουμε εκείνα τα χωρία ή μέρη που χρησιμεύουν περισσότερο για τη συνομιλία των κειμένων μεταξύ τους και για τον λογοτεχνικό γραμματισμό. Ειδικότερα στα ποιητικά κείμενα, προσπαθήσαμε να περιορίσουμε τις τομές όπου κρινόταν απολύτως αναγκαίο, είτε λόγω της έκτασης του ποιητικού σώματος είτε για στίχους που προϋπέθεταν από τους μαθητές μια ωριμότητα και μια πραγματογνωσία που δεν αντιστοιχούσε στην ηλικία τους.

Προλαμβάνοντας, από την άλλη, την ενδεχόμενη αιτίαση ότι επιλέχθηκαν κείμενα πιο πλούσια σε ερεθίσματα από αυτά που μπορούν να απορροφήσουν, ηλικιακά και γνωστικά, μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου, το ζήτημα επιλύεται από την ίδια την οργάνωση και την ευελιξία του Προγράμματος

Σπουδών. Σ' αυτό προβλέπεται ρητά ότι τα ίδια κείμενα μπορούν να ανακαλούνται και σε επόμενες τάξεις, επομένως το σώμα των κειμένων δεν είναι «κλειστό», για ορισμένη τάξη ή/και θεματική ενότητα, αλλά ανοιχτό και στην εσωτερική του δυναμική (προέκταση).

Σε τελική ανάλυση, **κείμενα και δραστηριότητες θα δοκιμαστούν** και όποια απ' αυτά κριθούν, κατά γενική ομολογία, ως μη λειτουργικά, θα αντικατασταθούν από άλλα. Η συνδρομή επομένως του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας, διδασκόντων και διδασκόμενων, δεν είναι απλώς ευκαταία αλλά κρίσιμη. Αυτό είναι το νόημα ενός ανοιχτού σώματος κειμένων σε ένα ευέλικτο Πρόγραμμα Σπουδών, που αναγνωρίζει τον ρόλο των ανθρώπων οι οποίοι το κάνουν πράξη. Η συντακτική ομάδα ευελπιστεί ότι η αναγκαία ανατροφοδότηση «από τη βάση» θα είναι συνεχής, συμβάλλοντας στη διαρκή αναθεώρηση και ανανέωση του διδακτικού υλικού.

Εκτός από τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής, που υπογράφουν το παρόν σημείωμα, η έκδοση αυτή θα ήταν αδύνατον να ολοκληρωθεί, ειδικά στον σύντομο χρόνο που της δόθηκε, χωρίς την επιμονή, την υπομονή, τη φιλολογική επάρκεια και τον ακάματο μόχθο των φιλολόγων Βασιλικής Σελιώτη του Γραφείου Αναλυτικών Προγραμμάτων και Αλέξανδρου Μπαζούκη της Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων, οι οποίοι στελέχωσαν επίσης τη Συντακτική Ομάδα.

Θα ήταν επίσης αδύνατον να φτάσει έγκαιρα στα χέρια της εκπαιδευτικής κοινότητας, δίχως την αρωγή του Συντονιστή της Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων, Χρίστου Παρπούνα, του γραφίστα Θεόδωρου Κακουλλή και της λειτουργού της Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων Μαρίνας Άστρα. Εξυπακούεται ότι η τελική ευθύνη του εγχειρήματος βαραίνει τη Συντακτική Ομάδα, αλλά οι ευχαριστίες απευθύνονται απλόχερα και σε αυτούς.

Για την Ομάδα Σύνταξης

Αφροδίτη Αθανασοπούλου (Συντονίστρια)

Παντελής Βουτουρής (Γενικός επόπτης)

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ και ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α. ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ – ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΟΛΕΜΟΥ

Θέλει αρετήν και τόλμην η Ελευθερία...

Ρήγας, <i>Θούριος</i> (απόσπασμα)	19
Ανδρέας Κάλβος, «Εις Σάμον» (απόσπασμα)	20
Διονύσιος Σολωμός, <i>Ελεύθεροι Πολιορκημένοι</i> [Η νύχτα της Εξόδου] (σχεδιάσμα β' και σχεδιάσμα γ')	21
Κωνσταντίνος Καβάφης, «Θερμοπόλεις»	23
Νίκος Καζαντζάκης, <i>Ο καπετάν Μιχάλης</i> (απόσπασμα)	24
Οδυσσεύς Ελύτης, <i>Άξιον Εστί</i> [Τα πάθη – Ανάγνωσμα Τρίτο – Η μεγάλη έξοδος]	27
Γιάννης Μπεράτης, <i>Το πλατύ ποτάμι</i> (απόσπασμα)	28
Ζήσης Σκάρος, «Ο λύκος δε διαλέγει» (απόσπασμα)	32
Ιάκωβος Καμπανέλλης, <i>Μαουτχάουζεν</i> (απόσπασμα)	35
Λίνα Σολομωνίδου, <i>Ενθάδε κείται</i> (απόσπασμα)	37
Τάκης Χατζηαναγνώστου, <i>Ένας πολίτης ελεεινής μορφής</i> (απόσπασμα)	39
Γκυγιώμ Απολλιναίρ, «Το λαβωμένο περιστέρι και το συντριβάνι»	42
Έριχ Μαρία Ρεμάρκ, <i>Ουδέν νεώτερον από το δυτικόν μέτωπον</i> (απόσπασμα)	43
Αντουάν ντε Σαιντ Εξυπερύ, <i>Γράμμα σ' έναν όμηρο</i> (απόσπασμα)	45
Άννα Φρανκ, <i>Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ</i> (απόσπασμα)	47
Μπέρτολτ Μπρεχτ, «Το κάψιμο των βιβλίων» «Ερωτήσεις κι αποκρίσεις»	49
Ελένη Βακαλό, «Πώς έγινε ένας κακός άνθρωπος»	50
Νίκος Εγγονόπουλος, «Essai sur l' inégalité des races humaines»	51

Β. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου, <i>Αυτοβιογραφία</i> (απόσπασμα)	52
Γκότχολντ Εφραίμ Λέσσιγκ, <i>Νάθαν ο σοφός</i> (απόσπασμα)	53
Αζίζ Νεσίν, <i>Ο καφές και η δημοκρατία</i> (απόσπασμα)	55
Σωτήρης Δημητρίου, «Το ποταμάκι με τους γυρίνους»	56
Κάουντι Κάλεν, «Περιστατικό»	58
Τζόουσι Σήμον Κόταρ, «Κι Εσύ τι Θ α Π ε ι ς;»	59
Κική Δημουλά, «Σημείο Αναγνωρίσεως»	60
Τζένη Μαστοράκη, «Η χαρά της μητρότητας»	61

Τόλης Νικηφόρου, «Όταν πεθαίνει ένα παιδί»	62
Βισουάβα Σιμπόρσκα, «Στη δύση του αιώνα»	63

Γ. ΤΑ ΟΠΛΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ – ΠΑΝΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΙΔΑΝΙΚΑ

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Τα Πτερόεντα Δώρα»	65
Νίκος Καββαδίας, «Αγαπάω»	66
Νικηφόρος Βρεττάκος, «Τα όπλα»	67
Δώρος Λοΐζου, [Κι αν θελήσεις...] «Ερωτήματα»	68
Ναζίμ Χικμέτ, «Για τη ζωή»	69
Γουίλιαμ Ερν. Χένλεϊ, «Invictus» [Ανίκητος]	70
Μίλτος Σαχτούρης, «Το ψωμί»	71
Πωλ Ελύαρ, «Αθήνα» (απόσπασμα)	72
Πάμπλο Νερούδα, <i>Γενικό Άσμα</i> [Τη γη τη λένε Χουάν, XIII] (απόσπασμα)	73
Νίκος Εγγονόπουλος, <i>Μπολιβάρ</i> (απόσπασμα)	74
Μιχάλης Πασιαρδής, «Ωδή στον Ερνέστο Γκουεβέρα»	76
Γιάννης Ρίτσος, <i>Αποχαιρετισμός</i> (απόσπασμα)	77
Τάσος Λειβαδίτης, «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος» (απόσπασμα)	78
Άννα Αχμάτοβα, <i>Ρέκβιεμ</i> (απόσπασμα)	80

Παράλληλες δραστηριότητες	81
---------------------------	----

Ο ΤΟΠΟΣ ΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Όμορφη και παράξενη πατρίδα...

Γιώργος Σεφέρης, Μποτίλια στο πέλαγο (απόσπασμα)	89
Νικηφόρος Βρεττάκος, Η ελληνική γλώσσα	90
Νίκος Καρούζος, Η Ορθοδοξία	91
Οδυσσέας Ελύτης, <i>Ο ήλιος ο ηλιάτορας</i> (απόσπασμα)	92
Στρατηγού Μακρυγιάννη, <i>Απομνημονεύματα</i> : [Είμαστε στο εμείς] [Η απάντηση στον Δερινγύ]	93
Δημήτρης Χατζής, Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου (απόσπασμα)	94
Δημήτρης Νόλλας, Η μηχανή υπ' αριθμόν 721 (απόσπασμα)	98

Της γλυκείας χώρας Κύπρου...

- Ο παραδοσιακός κόσμος της Κύπρου και τα προβλήματά του -

Λεόντιος Μαχαιράς, <i>Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου, η ποία λέγεται Κρόνικα τουτέστιν Χρονικόν</i> (αποσπάσματα)	99
Λουκής Ακρίτας, <i>Ο κάμπος</i> (απόσπασμα)	100
Δημήτρης Λιπέρης, <i>Οι φόροι</i>	102
Γιώργος Σεφέρης, <i>Λεπτομέρειες στην Κύπρο</i>	103

- Η αγωνιζόμενη Κύπρος -

Βασίλης Μιχαηλίδης, <i>Η 9η Ιουλίου του 1821 εν Λευκωσία Κύπρου</i> (αποσπάσματα)	104
Δημήτρης Λιπέρης, <i>Οχτώβρης 1931</i>	106
Θοδόσης Πιερίδης, <i>Κυπριακή συμφωνία</i> (αποσπάσματα)	107
Ανδρέας Παστελλάς, <i>Άδεια θρανία</i>	109
Γιάννης Παπαδόπουλος, <i>Το γράμμα και η οδός</i>	110

- Η τομή του '74 -

Λίνα Κάσδαγλη, <i>Κύπρος '74</i>	111
Κυριάκος Πλησής, <i>Επίμετρο II. Να μνημονεύονται</i>	112
Πάυλος Λιασίδης, <i>Βαρώσιν</i>	113
Κώστας Μόντης, «Στιγμές»: Κύπρος I Της εισβολής [Άτιτλο] Μια μητέρα μπροστά στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη	114

-για τους αγνοούμενους-

Κυριάκος Χαραλαμπίδης, Παιδί με μια φωτογραφία 115

-για τους πρόσφυγες-

Φοίβος Σταυρίδης, Η γριά γιαγιά μου 116

-το θέμα της ευθύνης-

Παντελής Μηχανικός, Ωδή σ' ένα σκοτωμένο τουρκάκι 117

Μεχμέτ Γιασίν, Ποίημα για τις μέρες που δεν μας ανήκουν (απόσπασμα) 117

Παντελής Μηχανικός, Ένα τραγούδι για τον Ριμαχό 119

Μιχάλης Πιερίδης, Λεόντιος Μαχαιράς, γραμματικός 120

Λόρενς Ντάρελ, *Πικρολέμονα* (απόσπασμα) 121

Κώστας Μόντης, *Κλειστές πόρτες* (απόσπασμα) 123

Έβη Μελεάγρου, *Προτελευταία εποχή* (αποσπάσματα) 125

Ρήνα Κατσελλή, *Πρόσφυγας στον τόπο μου* (αποσπάσματα) 128

Γ. Φ. Πιερίδης, Μινιατούρες 130

Βασίλης Γκουρογιάννης, *Κόκκινο στην Πράσινη γραμμή* (απόσπασμα) 131

Ζακ Λακαριέρο, Νεκρή ζώνη - Πρώτη στάση Άγιος Κασσιανός 132

Κυριάκος Χαραλαμπίδης, Άρδανα II 134

Από τη σκοπιά του σήμερα

Τόλης Νικηφόρου, Ελλάδα 1979 135

Βάκης Λοϊζίδης, Μικροαστοί 136

Γιώργος Χαριτωνίδης, *Με την κίνηση των βαλοκαθαριστήρων* (40, 48) 136

Νίκη Μαραγκού, Πεδουλάς 137

Λεύκιος Ζαφειρίου, Γυναίκες στο Λεονάρισσο 138

Πολύβιος Νικολάου, Πιο πίσω 139

Θεοκλής Κουγιάλης, Περί ποντικών 140

Παράλληλες δραστηριότητες 141

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΕΙΑ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Άρθουρ Ρεμπώ, <i>Το μεθυσμένο καράβι</i> (απόσπασμα)	151
Κωστής Παλαμάς, <i>Οι πατέρες</i> (απόσπασμα)	152
Άγγελος Σικελιανός, <i>Δαίδαλος</i> (απόσπασμα)	153
Κώστας Βάρναλης, <i>Ύμνος της Νιότης</i>	154
Οδυσσέας Ελύτης, <i>Κάτω στις μαργαρίτες το αλωνάκι</i> (απόσπασμα)	155
Χαλίλ Γκιμπράν, <i>Ο Προφήτης</i> (απόσπασμα)	156
Μένης Κουμανταρέας, <i>Ο γιος του θυρωρού</i> (απόσπασμα)	157
Γιάννης Κατσούρης, <i>Η μοτοσικλέτα του Αντρέα</i>	163
Αργύρης Χιόνης, <i>Το τριακοστό πέναλτι</i> (απόσπασμα)	167
Πάνος Ιωαννίδης, <i>Ο Αστραπόγιαννος</i> (απόσπασμα)	170
Γιώργος Ιωάννου, <i>Το παλιό σχολείο</i> (απόσπασμα)	172
Πόλυ Μηλιώρη, <i>Παρά τρίχα</i> (απόσπασμα)	174

ΚΡΙΣΗ ΕΦΗΒΕΙΑΣ – ΤΟ ΧΑΣΜΑ ΤΩΝ ΓΕΝΕΩΝ

Ενδοοικογενειακές σχέσεις

Σταντάλ, <i>Το κόκκινο και το μαύρο</i> (απόσπασμα)	177
Μαρκ Τουαίν, <i>Ο πατέρας του Χωκ</i> (απόσπασμα)	180
Άννα Φρανκ, <i>Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ</i> (απόσπασμα)	183
Μπέττυ Σμιθ, <i>Ένα δέντρο μεγαλώνει στο Μπρούκλιν</i> (απόσπασμα)	186

Εφηβική παραβατικότητα – Αποκλίνουσα συμπεριφορά

Έρμαν Έσσε, <i>Ντέμαν</i> (απόσπασμα)	190
Μέλβιν Μπέρτζες, <i>Έμιλυ Μπρόγκαν</i>	193
Έρση Σωτηροπούλου, <i>Μάτια μέσα στη νύχτα</i> (απόσπασμα)	196
Φίλιππος Μανδηλαράς, <i>Κάπου ν' ανήκεις</i> (απόσπασμα)	199

ΠΟΡΤΡΕΤΑ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΗ

Η ερωτική αφύπνιση και η συγκρότηση ταυτότητας

Κάρολος Ντίκενς, <i>Μεγάλες προσδοκίες</i> (απόσπασμα)	201
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, <i>Όνειρο στο κύμα</i> (αποσπάσματα)	205
Γιάννης Βλαχογιάννης, <i>Ο Πετεινός</i> (απόσπασμα)	212
Τόμας Μαν, <i>Τόνιο Κρέγκερ</i> (απόσπασμα)	218
Γιώργος Θεοδοκάς, <i>Αργώ</i> (απόσπασμα)	222
Ηλίας Βενέζης, <i>Ο κυνηγός με τα κίτρινα άστρα</i> (απόσπασμα)	224
Άγγελος Τερζάκης, <i>Η ξωθιά του ποταμού</i> (απόσπασμα)	230
Κοσμάς Πολίτης, <i>Eroica</i> (απόσπασμα)	232
Αντώνης Βουσβούνης, <i>Προμήνευμα</i> (απόσπασμα)	235
Μαργαρίτα Λυμπεράκη, <i>Τα ψάθινα καπέλα</i> (απόσπασμα)	237
Άμος Οζ, <i>Σούμχι</i> (απόσπασμα)	240

Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο...

Βασίλης Μιχαηλίδης, <i>Η Ανεράδα</i>	242
Κύπρος Χρυσάνθης, <i>Χαρούμενο</i>	244
Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου, <i>Το βράδυ</i>	244
Άρης Δικταίος, <i>Καλοκαίρι 1956</i>	245
Μανόλης Αναγνωστάκης, <i>Ο ουρανός</i>	246
Παντελής Μηχανικός, <i>Πώς μίλησε ένα παιδί πριν πολλά χρόνια</i>	247
Αλόη Σιδέρη, <i>Φορείο</i> (απόσπασμα)	248
Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ, <i>Η σχολική εκδρομή</i>	249
Τζένη Μαστοράκη, <i>Οι μεγάλοι</i>	250

Παράλληλες δραστηριότητες	251
---------------------------	-----

Πηγές προέλευσης εικόνων	257
--------------------------	-----

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΕΣ
και αξίες,
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΡΗΓΑΣ

Θούριος

Ως πότε, παλικάρια, να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά;
Σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπωμεν κλαδιά,
να φεύγωμ' απ' τον κόσμο, για την πικρή σκλαβιά;
Να χάνωμεν αδέρφια, Πατρίδα, και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας, κι όλους τους συγγενείς;
Καλλιό 'ναι μίας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!

[...]

Σ' Ανατολή και Δύση και Νότον και Βοριά
Για την πατρίδα όλοι νά 'χωμεν μια καρδιά
Στην πίστιν του καθέναν ελεύθερος να ζει,
στην δόξαν του πολέμου να τρέξωμεν μαζί.
Βούλγαροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμοί,
αράπηδες και άσπροι, με μια κοινή ορμή,
για την Ελευθερίαν να ζώσωμεν σπαθί,
πως είμασθ' αντρειωμένοι, παντού να ξακουσθή.

[...]

Η Ελληνική Ποίηση. Ανθολογία – Γραμματολογία,
επιμ. Αλέξανδρος Αργυρίου, Σοκόλης, Αθήνα 1990

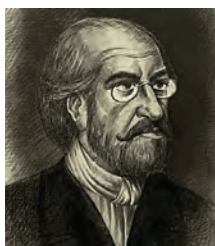
Παναγιώτης Ζωγράφος-Στρατηγός Μακρυγιάννης,
Ο Ρήγας ελάνει το σπάρο της ελευθερίας

Οι θούριοι ήταν φλογερά τραγούδια με φιλελεύθερο περιεχόμενο που σκοπό είχαν να διεγείρουν το αγωνιστικό πατριωτικό αίσθημα των υπόδουλων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προκαλώντας συγκίνηση και ενθουσιασμό. Εκείνος που γνώρισε τη μεγαλύτερη διάδοση γράφτηκε από τον Ρήγα Βελεστινλή ή Φεραίο (1757-1798), ο οποίος υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του νεοελληνικού Διαφωτισμού και εμβληματική μορφή της προετοιμασίας του Αγώνα κατά την προεπαναστατική περίοδο. Ο Ρήγας ανέπτυξε έντονη επαναστατική δραστηριότητα και τελικά συνελήφθη μαζί με άλλους συνεργάτες του από τους Αυστριακούς και παραδόθηκε στα χέρια των Τούρκων, οι οποίοι τον εκτέλεσαν στο Βελιγράδι. Στα αποσπάσματα φανερώνεται τόσο η εθνεγερτήρια πρόθεση όσο και το παμβαλκανικό πολιτικό του όραμα.

Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο το απόσπασμα σε μουσική Χρήστου Λεοντή και ερμηνεία Νίκου Ξυλούρη: <http://youtu.be/78OcEBJPmgM> ή σε μουσική Ιωάννη Τράντα και ερμηνεία από τη χορωδία «Εθνεώς»: <http://youtu.be/qQfWf8jda7g>

Ο ξακυνθινός Ανδρέας Κάλβος (1792-1869), ομό-τεχνος και συμπατριώτης του Διονύσιου Σολωμού, συνέθεσε μια σειρά από πατριωτικές Ωδές (1819, 1824, 1826) που διακρίνονται για τη λυρική ορμή τους, αλλά και την ιδιότυπη στιχουργική και γλώσσα. Η ωδή «Εις Σάμον» ανήκει στη δεύτερη συλλογή, Τα Λυρικά (1826), η οποία εκδόθηκε στη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και είναι εμπνευσμένη από αυτόν.

¹χάλκεον: χάλκινο ²νον αληθείας: αληθινό νόημα ³νόμιζε: θεώρησε

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ

Εις Σάμον

Όσοι το χάλκεον¹ χέρι
βαρύ του φόβου αισθάνονται,
ζυγόν δουλείας ας έχωσι·
θέλει αρετήν και τόλμην
η ελευθερία.

Αυτή (και ο μύθος κρύπτει
νον αληθείας²) επέρωσε
τον Ίκαρον· και αν έπεσεν
ο περωθείς κ' επνίγη
θαλασσωμένος·

Αφ' υψηλά όμως έπεσε,
και απέθανεν ελεύθερος.—
Αν γένης σφάγιον άτιμον
ενός τυράννου, νόμιζε³
φρικτόν τον τάφον.

[...]

Ανδρέας Κάλβος, *Ωδαί*, επιμ. Στέφανος Διαλησιμάς,
Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 1988

Κωνσταντίνος Παρφένης,
Η απαθέωση του Αθανάσιου Διάκου (λεπτομέρεια)

Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο το απόσπασμα σε μουσική Μίχη Θεοδωράκη και ερμηνεία Μαρίας Φαραντούρη: <http://www.greektube.org/content/view/141081/2/>, <http://youtu.be/thTKITAUNBQ>

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Ελεύθεροι Πολιορκημένοι

[Η νύχτα της Εξόδου]
 Σχέδιασμα Β'

9

Ετούτ' είν' ύστερη νυχτιά· όλα τ' αστέρια βγάνει·
 Ολονυχτίς ανέβαινε η δέηση, το λιβάνι.

Ο Αράπης¹ τραβηγμένος από τη μυρωδιά που εσκορπούσε το
 θυμίαμα, περιεργός και ανυπόμονος, με βιαστικά πατήματα
 πλησιάζει εις το τείχος,

Και απάνου, ανάγκη φοβερή! σκυλί δεν τού 'λυχτάει.²

Και ακροάζεται· αλλά τη νυχτική γαλήνη δεν αντίσκοβε³ μήτε
 φωνή, μήτε κλάψα, μήτε αναστεναγμός· ήθελε πης ότι είχε
 παύσει η ζωή· οι ήρωες είναι ενωμένοι και, μέσα τους, λόγια
 λένε

Για την αιωνιότητα, που μόλις τα χωράει·
 Στα μάτια και στο πρόσωπο φαίνονται οι στοχασμοί τους·
 Τους λέει μεγάλα και πολλά η τρίςβαθη ψυχή τους.
 Αγάπη κι έρωτας καλού τα σπλάχνα τους τινάζουν·
 Τα σπλάχνα τους κι η θάλασσα ποτέ δεν ησυχάζουν·
 Γλυκιά κι ελεύθερ' η ψυχή σα νά 'τανε βγαλμένη,
 Κι υψώναν με χαμόγελο την όψη τη φθααρμένη.

Σχέδιασμα Γ'

12

Και βλέπω πέρα τα παιδιά και τες αντρογυναίκες
 Γύρου στη φλόγα π' άναψαν, και θλιβερά τη θρέψαν
 Μ' αγαπημένα πράματα και με σεμνά κρεβάτια,
 Ακίνητες, αστέναχτες, δίχως να ρίξουν δάκρυ·
 Και 'γγίζ'⁴ η σπίθα τα μαλλιά και τα λιωμένα ρούχα·
 Γλήγορα, στάχτη, να φανής, οι φούχτες να γιομίσουν.

13

Είν' έτοιμα στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων
 Δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά, κι ελεύθεροι να μείνουν,
 Εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το χάρο.

Διονύσιος Σολωμός, Άπαντα, τ. Α': Ποιήματα, επιμ. – σημ.
 Λίνος Πολίτης, Ίκαρος, Αθήνα 61993

Ο επανήσιος Διονύσιος Σολωμός (1798-1857), κορυφαία μορφή του Ρομαντισμού και θεμελιωτής της νεότερης λογοτεχνίας μας σε δημοτική γλώσσα, αναγνωρίζεται ως ο πρώτος «εθνικός ποιητής» του ελληνικού κράτους. Έγραψε μέσα στον Αγώνα, με νεανική ορμή, τον Ύμνο εις την Ελευθερίαν (1823), οι δύο πρώτες stroφές του οποίου αποτελούν τον Εθνικό μας ύμνο. Το έργο ζωής του, όμως, είναι οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, σύνθεμα εμπνευσμένο από την αντίσταση και την ηρωική Έξοδο των Μεσολογγιτών τον Απρίλιο του 1826, μετά από μακρά και επίπονη πολιορκία. Σε αυτό εξαιρείται το μεγαλείο του αγώνα των Μεσολογγιτών, οι οποίοι, παρά τη σκληρότατη δοκιμασία, δεν υποκύπτουν, ενώ η θυσία τους αναδεικνύεται σε παγκόσμιο πρότυπο ηθικής ελευθερίας, αφού οι πολιορκημένοι επιλέγουν συνειδητά τον θάνατο από τη σκλαβιά, όπως δείχνουν τα αποσπάσματα.

¹Αράπης: το Μεσολόγγι πολιορκούσε τουρκοαιγυπτιακός στρατός·

²Λυχτάει (αλυχτάει): γαβγίζει·

³αντίσκοβε: τάραξε, έκοβε·

⁴'γγίζ': αγγίζει

Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο το πρώτο απόσπασμα (Σχεδίασμα Β΄) σε μουσική Γιάννη Μαρκόπουλου και ερμηνεία Μάριου Φραγκούλη: <http://youtu.be/iMMrcbolcQE>
- Το δεύτερο απόσπασμα (Σχεδίασμα Γ΄) σε αφήγηση Άννας Συνοδινού και μελοποιημένο από τον Γιάννη Μαρκόπουλο με ερμηνευτές τον Λάκη Χαλκιά, τον Μάριο Φραγκούλη και τον Αλκίνοο Ιωαννίδη: <http://youtu.be/CEP6qqU3IU>

Θεόδωρος Βρυζάκης, *Η έξοδος του Μεσολογγίου*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΒΑΦΗΣ

Θερμοπύλες

Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των
 ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
 Ποτέ από το χρέος μη κινούντες¹
 δίκαιοι κι ίσοι σ' όλες των τες πράξεις,
 αλλά με λύπη κιόλας κι ευσπλαχνία²
 γενναίοι οσάκις είναι πλούσιοι, κι όταν
 είναι πτωχοί, πάλ' εις μικρόν γενναίοι,
 πάλι συντρέχοντες¹ όσο μπορούνε²
 πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες,
 πλην χωρίς μίσος για τους ψευδομένους.

Και περισσότερη τιμή τούς πρέπει
 όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
 πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
 κι οι Μήδοι επί τέλους² θα διαβούνε.

Κ. Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1992

Ο αλεξανδρινός Κ. Π. Καβάφης (1863-1933) είναι από τους μεγαλύτερους νεοέλληνες ποιητές, ενώ έχει κατακτήσει σημαντική θέση και στην παγκόσμια λογοτεχνία μέσα από τις μεταφράσεις που γνώρισε το έργο του. Τόσο η γλώσσα όσο και η στιχουργική μορφή των ποιημάτων του υπήρξαν ιδιόρρυθμες και πρωτοποριακές για την εποχή του. Σε πολλά από τα ποιήματά του χρησιμοποιεί ως πρώτη ύλη ιστορικά πρόσωπα ή περιστατικά της Αρχαιότητας, με σκοπό να μιλήσει αλληγορικά για αξίες και στάσεις που έχουν διαχρονική και οικουμενική ισχύ. Το συγκεκριμένο ποίημα δημοσιεύτηκε το 1903.

¹συντρέχοντες: βοηθώντας
²επί τέλους: στο τέλος

Ακούστε παράλληλα...

- Τον ζωγράφο Γιάννη Τσαρούχη να διαβάζει το ποίημα στον ψηφιακό δίσκο «Ο Γιάννης Τσαρούχης διαβάζει Καβάφη στο σπίτι του Ανδρέα Εμπειρίκου» από τις εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 2004
- Μελοποιημένο το ποίημα σε μουσική Γιάννη Πετρίτση και ερμηνεία Αλέξανδρου Χατζή: <http://youtu.be/bynTfi7Jbw0>

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ο καπετάν Μιχάλης

Ο Καπετάν Μιχάλης (1953) είναι ένα από τα τελευταία μυθιστορήματα του Νίκου Καζαντζάκη (1883-1957) και αναφέρεται στην Κρητική Επανάσταση του 1889. Ο ήρωας του έργου, ο καπετάν Μιχάλης, έχει τάξει τον εαυτό του στον βωμό του χρέους και της θυσίας μέχρι να ελευθερωθεί η Κρήτη από τους Τούρκους και τελικά πέφτει μαχόμενος σε αυτόν τον αγώνα. Το απόσπασμα παρουσιάζει τον εκατόχρονο πατέρα του, τον καπετάν Σήφακα, να μαθαίνει γράμματα από τον εγγονό του, για να τα χρησιμοποιήσει ως μια ακόμα πράξη αντίστασης κατά του κατακτητή.

Ήλιος σήμερα λαμπερός, ο ουρανός καταγάλανος, κρούσταλλο ο αγέρας. Δυο τρία σπουργίτια κατέβηκαν στην χιονισμένη αυλή του παππού και σκάλιζαν και τσιμπολογούσαν το χιόνι· το Θρασάκι είχε προβάλει έξω μ' ένα κομμάτι ψωμί, γέμισε η αυλή σπουργίτια λιμασμένα.¹

— Παππού, παππού, φώναζε το Θρασάκι και τού 'δειχνε τα σπουργίτια.

Μα αυτός είχε μαζευτεί στη γωνιά, ομπρός από το αναμμένο τζάκι και κοίταζε ακίνητος, αμίλητος, τις φλόγες που άγλειφαν κι έτρωγαν κι έκαναν στάχτη τα ξύλα. Μέρες τώρα δε μιλούσε, όλο και χλώμαζε και βούλιαζε σε σκοτεινούς λογισμούς· κάποια τον είχε κυριέψει έγνοια μεγάλη.

Έθρουψε² το Θρασάκι όλο το ψωμί στα σπουργίτια, μπήκε μέσα.

Την ώρα εκείνη ο παππούς σηκώνονταν· είχε παραγγείλει και τού 'φεραν από το Καστέλι έναν τενεκέ κόκκινη μπογιά και μια βούρτσα· στράφηκε, έγνεψε στο Θρασάκι.

— Πάρε την μπογιά, Θρασάκι μου, και πάμε. Να τη, στη γωνιά· και δώσ' μου εμένα τη βούρτσα.

— Πού θα πάμε, παππού;

— Τώρα θα δεις· μόνο γρήγορα, τώρα που δε χιονίζει.

Πρόβαλαν στην ξόπορτα· παππούς κι εγγονός στάθηκαν και κοίταξαν κάτω το χωριό, ασάλευτο, βουβό, κουκουλωμένο στα χιόνια... Τι μάγια είναι ετούτα, τι ασπρίλα τα σπίτια, οι πέτρες, οι δρόμοι, πόσον όλα είχαν ομορφύνει, τα ξύλα, τα κουρέλια, τα χαλάσματα, σκεπασμένα από το αφράτο ανέγγιχτο χιόνι! Το Θρασάκι δεν αποχόρταινε να βλέπει πώς μεταμορφώθηκε το χωριό σε μια νύχτα.

Έβγαλε από το ζωνάρι του το μεγάλο χρωματιστό μαντίλι του ο παππούς κι άρχισε να καθαρίζει την πόρτα από το χιόνι.

— Έμπα μέσα, Θρασάκι, είπε, πάρε ένα πανί, καθαρίζε και συ.

Άστραψε κατακάθαρο το ξύλο· έσκυψε ο παππούς, ξεκαπάκωσε τον τενεκέ, βούτηξε τη βούρτσα.

— Στ' όνομα του Θεού! μουρμούρισε.

— Τι θα κάμεις, παππού;

— Τώρα θα δεις!

Σήκωσε τη βούρτσα κι άρχισε αργά, προσεχτικά, να γράφει με την κόκκινη μπογιά, στην πόρτα, το πρώτο γράμμα: Ε, ύστερα Λ, ύστερα Ε πάλι...

¹λιμασμένα: πολύ πεινασμένα · ²έθρουψε: έτριψε

— Α! φώναξε το Θρασάκι, κατάλαβα!

Ο παππούς χαμογέλασε:

— Κατάλαβες τώρα γιατί μ' έπιασε η λόξα να μάθω γράμματα; έκαμε. Είχα το σκοπό μου· θα γεμίσω το χωριό, δε θ' αφήσω τοίχο, θ' ανέβω και στο καμπαναριό, θα πάω και στο τζαμί και θα γράψω: Ελευτερία ή Θάνατος! Ελευτερία ή Θάνατος, πριν να πεθάνω.

Μιλούσε κι έγραφε με χοντρές πινελιές τα μαγικά λόγια. Και κάθε τόσο έγερνε πίσω το κεφάλι, καμάρωνε τα γραφτά του. Δεν μπορούσε ακόμα να το χωρέσει ο νους του, τι μυστήριο είναι ετούτο, να σημαδεύεις μερικές γιώτες και κουλούρες κι από αυτές να βγαίνει μια φωνή, σα νά 'ταν στόματα ανθρώπου, χείλια και λαρύγγια και σπλάχνα και φώναζαν.

— Μα αλήθεια, Θρασάκι, ρωτούσε κάθε τόσο τον εγγονό του, αλήθεια πώς τα σημάδια αυτά είναι πράματα ζωντανά και μιλούνε; Πώς γίνεται και μιλούνε; Μέγας είσαι, Κύριε!

Φώναζε τώρα η ξώπορτά του, κάμποσην ώρα στέκουνταν και την καμάρωνε. Δεν ήταν πια ετούτη πόρτα, ήταν αυτός ο ίδιος, ο καπετάν Σήφακας, ήταν τα δυο φύλλα της καρδιάς του που φώναζαν.

— Καλά τό 'γραψα, Θρασάκι μου; ρώτησε ανήσυχος· δεν έκαμα λάθος;

— Σου βάζω δέκα, παπού, άριστα! έκαμε ο εγγονός και γέλασε.

— Ε, πάμε παραπέρα!

Βρήκαν παραπέρα, στο απογύρισμα του δρόμου, έναν τοίχο, δεν τον είχε χτυπήσει το χιόνι, βούτηξε πάλι τη βούρτσα ο παππούς, πήρε φόρα. Έγραφε, έγραφε, τράβηξε παραπέρα, έγραφε, πιτσιλιζαν οι μπογιές τα γένια του, έπεφταν στα στιβάνια³ του, λέρωναν το μεϊτανογελέκο⁴ του, μα αυτός δε χαμπάριζε.⁵ Ιερή φλόγα τον είχε συνεπάρει· όπου έβρισκε τοίχο καθαρό, στρωτό, μιαν πόρτα μεγάλη, στέκουνταν, και δώσ' του ζωγράφιζε τα μαγικά σημάδια· κι ο τοίχος που ήταν πριν βουβός και κιοτής,⁶ έβγαζε τώρα φωνή και διαλαλούσε παλικαρίσια τη λαχτάρα του· η πόρτα, το ξύλο το αμίλητο, πετούσε ψυχή, μιλούσε, θαματοουργούσε σαν τίμιο ξύλο.

Είχε πάρει πια το χέρι του το κολάι της γραφής, πετούσε. Έφτασε στην πλατεία του χωριού· εκεί 'ταν το σχολειό, η εκκλησιά, το τζαμί· πιο πέρα ο καφενές. Βούτηξε τη βούρτσα στην μπογιά, άρχισε από την πόρτα του σχολειού: Ελευτερία ή Θάνατος! Δύο γέροι πρόβαλαν από τον καφενέ:

— Ε, ε καπετάν Σήφακα, πότε τά 'μαθες τα γράμματα; Τι γράφεις, τι έπαθες;

— Αποχαιρετώ, αποκρίθηκε ο παππούς, χωρίς να στραφεί, σας αφήνω ένα λόγο, το στερνό, να με θυμάστε.

— Τι λόγο;

— Ελευτερία ή Θάνατος! φώναξε το Θρασάκι.

Κούνησαν οι γέροι το κεφάλι τους, μπήκαν μέσα.

— Πάει, αγγελοσκιάχτηγε⁷ ο γερο-Σήφακας, μουρμούρισαν, ζυγώνει ο Χάρος.

Ο παππούς στάθηκε τώρα απόξω από το τζαμί· κατακάθαροι οι τοίχοι, καινουργιοασπρισμένοι, η πόρτα κίτρινη.

³στιβάνια: μπότες· ⁴μεϊτανογελέκο: γιλέκο με παραδοσιακό κέντημα· ⁵δε χαμπάριζε: δεν καταλάβαινε τίποτα· ⁶κιοτής: δειλός· ⁷αγγελοσκιάχτηγε: εδώ, ξεμωράθηκε (ως προμήνυμα θανάτου)

— Ανακάτεψε, Θρασάκι, την μπογιά μ' ένα ξύλο, είπε ο γέρος, εδώ θα βάλω τα δυνατά μου· θα κοτσάρω σε κάθε γράμμα και μαν ουρά για στολίδι· τώρα θα δεις! είπε και δώσ' του ανεβοκατέβαζε τη βούρτσα, με περίσσια τώρα τέχνη, απάνω στην κίτρινη πόρτα.

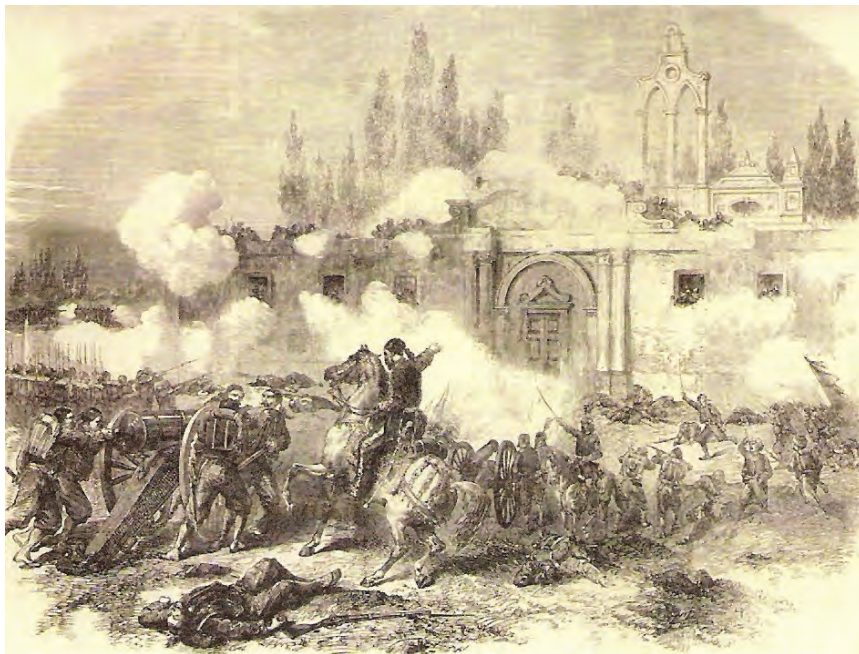
Τέλεψε, κουράστηκε.

— Πάμε τώρα σπίτι, είπε, κουράστηκα. Άλλη μέρα η εκκλησιά· θα πάρω και μια ανεμόσκαλα· λέω ν' ανεβώ αψηλά στο καμπαναριό, και θέλει γερά κότσια.

— Μην γκρεμιστείς, παππού· θ' ανέβω κι εγώ.

— Όχι, εγώ, επίμενε ο γέρος, εγώ· πάμε τώρα!

Νίκος Καζαντζάκης, *Ο καπετάν Μιχάλης (Ελευτερία ή Θάνατος)*,
Εκδ. Ελένης Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1981

Το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου, 1866 (γκραβούρα)

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

Άξιον Εστί

Τα Πάθη – Ανάγνωσμα τρίτο – Η μεγάλη έξοδος¹

Το Άξιον Εστί (1959) αποτελεί κορυφαία ποιητική σύνθεση του βραβευμένου με Νόμπελ ποιητή Οδυσσέα Ελύτη (1911-1996). Χωρίζεται σε τρία μέρη που έχουν τίτλο Η Γένεσις, Τα Πάθη, Το Δοξαστικόν. Στα Πάθη ο Ελύτης παρουσιάζει τις δοκιμασίες από τον πόλεμο του 1940, τη γερμανική Κατοχή και ό,τι ακολούθησε μετά από αυτήν, παραλληλίζοντας τα δεινά του ελληνικού λαού με εκείνα του Χριστού. Από άποψη δομής, τα Πάθη αποτελούνται από ψαλμούς, ωδές και αναγνώσματα –όπως το παρακάτω–, τα οποία ανακαλούν τον λόγο της Βίβλου, αλλά και αφηγήσεις λαϊκών αγωνιστών-απομνημονευματογράφων της Επανάστασης.

ΤΙΣ ΗΜΕΡΕΣ εκείνες έκαναν σύναξη μυστική τα παιδιά και λάβανε την απόφαση, επειδή τα κακά μαντάτα² πλήθαιναν στην πρωτεύουσα, να βγουν έξω σε δρόμους και σε πλατείες με το μόνο πράγμα που τους είχε απομείνει: μια παλάμη τόπο κάτω από τ' ανοιχτό πουκάμισο, με τις μαύρες τρίχες και το σταυρουδάκι του ήλιου. Όπου είχε κράτος κι εξουσία η Άνοιξη.

Και επειδή σίμωνε η μέρα που το Γένος είχε συνήθιο να γιορτάζει τον άλλο Σηκωμό,³ τη μέρα πάλι εκείνη ορίσανε για την Έξοδο. Και νωρίς εβγήκανε καταμπροστά στον ήλιο, με πάνου ως κάτω απλωμένη την αφοβιά σα σημαία, οι νέοι με τα πρησμένα πόδια που τους έλεγαν αλήτες. Και ακολουθούσανε άντρες πολλοί, και γυναίκες, και λαβωμένοι με τον επίδεσμο και τα δεκανίκια. Όπου έβλεπες άξαφνα στην όψη τους τόσες χαρακιές, πού 'λεγες είχανε περάσει μέρες πολλές μέσα σε λίγην ώρα.

Τέτοιας λογής αποκοιτιές,⁴ ωστόσο, μαθαίνοντας οι Άλλοι,⁵ σφόδρα ταράχθηκαν. Και φορές τρεις με το μάτι αναμετρώντας το έχει τους, λάβανε την απόφαση να βγουν έξω σε δρόμους και σε πλατείες, με το μόνο πράγμα που τους είχε απομείνει: μία πήχη φωτιά κάτω απ' τα σίδερα,⁶ με τις μαύρες κάνες και τα δόντια του ήλιου. Όπου μήτε κλώνος μήτε ανθός, δάκρυο ποτέ δεν έβγαλαν. Και χτυπούσανε όπου νά 'ναι, σφαλώντας τα βλέφαρα με απόγνωση. Και η Άνοιξη ολοένα τους κυριέυε. Σα να μην ήτανε άλλος δρόμος πάνω σ' ολάκερη τη γη, για να περάσει η Άνοιξη παρά μονάχα αυτός, και να τον είχαν πάρει αμίλητοι, κοιτάζοντας πολύ μακριά, πέρ' απ' την άκρη της απελπισιάς, τη Γαλήνη που έμελλαν να γίνουν, οι νέοι με τα πρησμένα πόδια που τους έλεγαν αλήτες, και οι άντρες, και οι γυναίκες, και οι λαβωμένοι με τον επίδεσμο και τα δεκανίκια.

Και περάσανε μέρες πολλές μέσα σε λίγην ώρα. Και θερίσανε πλήθος τα θηρία, και τους εμάζωξαν. Και την άλλη μέρα εστήσανε στον τοίχο τριάντα.

Οδυσσέας Ελύτης, *Το Άξιον Εστί*, Ίκαρος, Αθήνα 1994

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Μάνο Κατράκη να διαβάζει το συγκεκριμένο ανάγνωσμα: <http://youtu.be/Xv9mVh8xJVK>

¹Έξοδος: ο εορτασμός της επετείου της 25ης Μαρτίου το 1942 από τη νεολαία της κατεχόμενης τότε Αθήνας απόκτησε χαρακτήρα διαδήλωσης υπέρ της ελευθερίας και αντιμετώπιστηκε βίαια από τις κατοχικές δυνάμεις· ²μαντάτα: ειδήσεις που κατέφταναν για μαζικές εκτελέσεις και βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών από τους Βούλγαρους, με σκοπό την προσαρμογή της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης· ³τον άλλο Σηκωμό: εννοεί την ελληνική επανάσταση του 1821· ⁴αποκοιτιές: παράτολμες πράξεις· ⁵οι Άλλοι: εννοεί τους κατακτητές· ⁶σίδερα: εδώ, τα όπλα

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΡΑΤΗΣ

Το πλατύ ποτάμι

Το πλατύ ποτάμι (πρωτοδημοσιευμένο το 1946 και σε τελική μορφή το 1965) ανήκει στα λογοτεχνικά κείμενα-μαρτυρίες που αναφέρονται στον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940. Ο συγγραφέας του Γιάννης Μπεράτης (1904-1968) υπηρέτησε ως εθελοντής στον πόλεμο αυτό με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού· αποστολή του ήταν να μεταδίδει προπαγανδιστικά μηνύματα προς τους αντιπάλους, καθώς ήταν γνώστης της ιταλικής γλώσσας. Στο έργο καταγράφει με απλό και άμεσο τρόπο τις εμπειρίες και αναμνήσεις του από το μέτωπο. Ο συγγραφέας δεν εστιάζει σε επικές μάχες ή κατορθώματα, αλλά στο ήθος και τον σεμνό ηρωισμό των συμπολεμιστών του, τα οποία σκιαγραφούνται με λιτό ύφος και συγκρατημένη διάθεση θαυμασμού. Τα στοιχεία αυτά δίνουν στο μυθιστόρημα έναν αντιπολεμικό και βαθιά ανθρώπινο χαρακτήρα. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, δύο έλληνες στρατιώτες που μεταφέρουν ως «κήρυκες» (=απεσταλμένοι) ένα μήνυμα ανακωχής στις εχθρικές ιταλικές γραμμές διηγούνται μετά την επιστροφή τους στον διοικητή Σγουρό όσα είδαν και έζησαν στην «άλλη μεριά» του μετώπου.

Η ώρα περνούσε. Ο Σγουρός ανησυχούσε πολύ για τους «κήρυκες» που δεν επιστρέφανε. Τι διάολο! Τι διάολο πάθανε, έλεγε κάθε τόσο. Μα σε κάποια στιγμή ένας στρατιώτης πήδηξε ανάμεσά μας κι είπε βιαστικά: «Ήρθανε! Ήρθανε, κύριε Διοικητά!».

Ο Σγουρός τινάχτηκε ολόρθος: Μπρος, λοιπόν! Φέρ' τους. Τι τους κρατάς;

Είναι ακόμη κάτω, κύριε Διοικητά. Τηλεφώνησε ο «Τέταρτος»¹ πως φτάσανε κι ανεβαίνουν.

Γρήγορα! Γρήγορα! Νά 'ρθουν γρήγορα! αδημονούσε² ο Σγουρός που τότε καθότανε και τότε σηκωνότανε πάλι απότομα για να κοιτάξει γύρω του το σκοτάδι, βάζοντας για προφύλαγμα πάν' απ' τα μάτια του την ανοιγμένη παλάμη του.

Μετά καμιά δεκαριά λεφτά παρουσιάστηκαν κι οι δυο τους, λαχανιασμένοι μα χαρωποί και γελαστοί, όπως όταν πριν ξεκινήσουν.

Κατεβήκανε, όπως τους είπε, και σαλπίζανε, έλεγε ο λοχίας – αυτός κράταγε ψηλά (όπως πάλι τού 'πε) το κοντάρι με το άσπρο πανί...

Καλά καλά, αυτά τα ξέρουμε, τον διέκοφτε ο Σγουρός. Σας ακούσαμε. Μετά; Μετά να μας πεις.

Μετά όλο και πλησιάζανε κι όλο σαλπίζανε. Ο Δημήτρης, από δω, θα του φουσκώσανε τα πλεμόνια...

Ναι, ναι – λοιπόν;

Ε! δεν έχει λοιπόν, κύριε Διοικητά. Προχωρήσανε ως τις γραμμές τους, κι όταν τις είδανε, σταματήσανε και περιμένανε – προσοχή! όπως πάλι τους είχε πει.

Ναι, παιδί μου. Μετά, σου λέω, ξεφυσούσε κι αναταραζότανε σύγκορμος ο Σγουρός, πού 'χε πάλι καθίσει δίπλα στη φωτιά και την ανασκάλευε και τη γέμιζε ολόκληρη μ' ένα ξύλο που είχε αρπάξει από κάπου δίπλα του.

Μετά, αφού περιμένανε λίγα λεφτά, από κάτι απέναντί τους χαρακώματα ξεπεταχτήκανε καμιά δεκαριά στρατιώτες κι ένας επιλοχίας, του φαίνεται... Ρηχά χαρακώματα, κύριε Διοικητά, τίποτα της προκοπής – κι ήρθανε σ' αυτούς σιγά σιγά με προτεταμένα τα όπλα

¹ο «Τέταρτος»: ενν. λόχος· ²αδημονούσε: ανυπομονούσε

τους, άκου! Σα να φοβόντουσαν! Ενώ αυτοί οι δυο τους μένανε πάντα ακίνητοι και προσοχή. Τότε χαιρέτισα κι έβγαλα απ' την τσέπη μου το γράμμα και τους έδειχνα. Μα σαν πλησιάσανε πιο πολύ ακόμη κι είδανε καλά την άσπρη σημαία, όλα αλλάξανε μεμάς, κύριε Διοικητά. Ποιος ξέρει τι τους πέρασε απ' το μυαλό – μα να σου πω την αλήθεια, νομίζω πως τους φάνηκε πως τους φέρνουμε Ειρήνη. Ε! και τότε να δεις αγκαλιάσματα και φιλιά και περιποίηση και ζήτω και χοροπηδήματα από παντού. Βλέπεις δεν ήξερα να μιλάω – κι ούτε καταλάβαινα, να πάρ' η οργή, τι μου λέγανε.

Ο Δημήτρης, ο σαλπικτής, δίπλα του, κουνούσε σε κάθε φράση που έλεγε επιβεβαιωτικά το κεφάλι του και κοιτούσε αλληλοδιαδόχως έμμονα πότε το Σγουρό, πότε εμένα, πότε εκείνον μέσα στα μάτια, έτσι με κάποια έκφραση θαυμασμού και ικανοποίησης, μα σα να μην είχε λάβει κι αυτός μέρος σ' όλα αυτά κι ήτανε ένας απλός ακροατής, σαν κι εμάς. Ήτανε φανερό πως ο λοχίας τού επιβαλλότανε και πως αυτός, ό,τι και νά 'κανε, ήτανε και θά 'μενε πάντα στη ζωή του ένας κομπάρσος.³

Τότε τους βάλανε στη μέση και προχωρήσανε όλοι μαζί για το χωριό.[...]

[...] Κι έτσι, όπως είπε, όλοι μαζί και χωρίς να συναντάνε πουθενά κανέναν άλλο – μα ψυχή πετούμενη που μας λέει – φτάσανε τα πρώτα σπίτια του χωριού. Εκεί, κύριε Διοικητά, εκεί είναι μαζεμένοι όλοι τους κι ας του τρυπήσουν αυτουνού τη μύτη αν είναι αλλιώς. Στα σπίτια, και κάτω απ' τα σπίτια θά 'χουνε κάνει τα αμπριά⁴ τους – μέσα και κάτω απ' τα θεμέλια δηλαδή. Να, ας το πει κι ο Δημήτρης.

Ο Δημήτρης είπε κι αυτός: «Ναι».

Περνάγαμε, εξακολούθησε ο λοχίας, κι όλα τα παράθυρα ανοιγόντουσαν και μας κοιτούσαν – τό 'να κεφάλι πάνω στ' άλλο (εγώ τουλάχιστον, και για δικό μου λογαριασμό, τους υπολογίζω αυτούς εκεί μέσα ως τρεις λόχους, κύριε Διοικητά), έτσι στα μουγκά και με περιέργεια που δεν ξέρανε τι είναι. Και μετά, αφού προχωρήσανε αρκετά μες στο χωριό, μας μπάσαν σε μια μεγάλη αυλή και μας κάναν νοήματα να περιμένουμε. Αυτός κρατούσε πάντα το γράμμα, όπως τού 'χανε πει, και δεν τό 'δινε σε κανέναν αν δεν παρουσιαζόταν κάποιος «επικεφαλής» για να το δώσει επίσημα. Γύρω τους είχε μαζευτεί ένα τέτοιο μπουλούκι από φαντάρους Ιταλούς, που τους τρώγανε με τα μάτια τους, θαρρείς, κύριε Διοικητά, κι όλο γυροφέρνανε γύρω τους.

Ανάπαυλα από τις επιχειρήσεις στο αλβανικό μέτωπο

³κομπάρσος: δευτερεύον βουβό πρόσωπο, συνήθως στο θέατρο· ⁴αμπριά (το αμπρί): καταφύγιο, ορύγματα στο εσωτερικό των χαρακωμάτων

Επιτέλους, από κείνη τη μεσιανή πορτούλα βγήκε κάποιος – ανθυπολοχαγός θες ήτανε; Υπολοχαγός; Πού να ξέρει κι αυτός που αυτοί οι διαόλοι φορούν άστρα κι αστράκια παντού, από κουμπότρυπα μέχρι κολάρο – και στάθηκε κι αυτός προσοχή μπροστά μας. Χαιρέτησα, χαιρέτησε κι αυτός, και τού 'δωσα το γράμμα, που το πήρε και ξαναχώθηκε μες στο σπίτι.

Καλά, καλά. Πολύ καλά, έλεγε ο Σγουρός που παιδευότανε πάντα με τη φωτιά αν και με τα μάτια του κολλημένα στο πρόσωπο του ορθού λοχία που φωτιζότανε κι αυτό κατακόκκινο απ' τις φλόγες.

Κι ύστερα όλοι αυτοί που ήτανε γύρω τους τους βάλανε κάπου να καθίσουν μες στην αυλή κι όλο γυρίζανε και γυροφέρνανε γύρω τους, αλλά και σε απόσταση, σάμπως νά 'τανε οι δυο τους τίποτα άγρια θεριά. Τότε σηκώθηκα, κι όπως μού 'χες πει, κύριε Διοικητά, τους τράταρα τσιγάρο. Στην αρχή δε 'θέλαν (κάναν δηλαδή πως δε θέλουν), μα σαν είδαν καλύτερα το κουτί τον «Άσσο», ριχτήκαν όλοι πάνω τους σα λιμασμένοι. Παπαστράτο! Παπαστράτο! Φωνάζανε όλοι μαζί – και δώσ' του βουτιά στο πακέτο. Ε! σε τρία, για να μην πει πέντε λεφτά, κύριε Διοικητά, και τα δέκα πακέτα που μας είχατε δώσει για να τους μοιράσουμε, γενήκανε άφαντα.

— Ώστε τον ξέρουνε τον Παπαστράτο! Γελούσε ο Σγουρός κουνώντας βαριά το κεφάλι του, με τη στενή του κάσκα στην κορφή κορφή, δεξιά κι αριστερά πάν' απ' τους φλόγες.

— Αν τον ξέρουνε λέει! Όλοι σαν κοράκια πέσανε επάνω και σ' ένα λεφτό δεν είχα πα πακέτο στις τσέπες μου, ούτε στο σακιδιό του ο Δημήτρης. Γλέντι τρικούβεργο κάνανε σου λέω, κύριε Διοικητά – χαρά κι άγιος ο Θεός! Ακόμη λίγο και θα χορεύανε.

— Καλά – και μετά;

Από μέσα (φαίνεται πως τα πράγματα κάπου σκαλώσανε) ακούγανε συνεχώς (ας ήταν η πόρτα κλειστή) κουνουνίσματα κι αδιάκοπες τηλεφωνικές κλήσεις. Ε! που να πάρ' η οργή που να μην ξέρει αυτός Ιταλικά να καταλάβει κάτι... Εκεί θά 'πρεπε νά 'ναι κάποιος που να ξέρει κάπως αυτά τα ιταλικά.

— Ξέρεις, Μπεράτη, τον διέκοψε ο Σγουρός, πως κάναμε μεγάλη βλακεία που δε σε ντύσαμε εσένα στρατιώτη, και δε σε στείλαμε; Ε! που να πάρει η ευχή!

— Εγώ, κύριε Διοικητά, θά 'μουνα πρόθυμος – αλλά, καταλαβαίνετε, πρώτη μέρα πού 'ρθα εδώ, κι έτσι ακατατόπιστος... δεν ήξερα ακόμη αν έχω το δικαίωμα να το ζητήσω... κι αφού δεν μού 'πατε και τίποτα...

— Και δεν τό 'λεγες, μωρέ παιδί! Και δεν τό 'λεγες! Αχ! Με κάνεις και σκάω τώρα, μωρέ Μπεράτη! – κι ο Σγουρός με το τακούνι της μπότας του κοπάνισε μια γερή στο καταφλογισμένο κούτσουρο που ήτανε δίπλα του.

Έλα, μωρέ λοχία – καλός και άξιος είσαι, μα κάνεις και δεκαπέντε ώρες να μας τα πεις, μωρέ παιδάκι μου.

Μα τι να σου πει, κύριε Διοικητά; Μήπως δε στα λέει...

— Είσαστε κουρασμένοι, παιδιά; Είπε άξαφνα ο Σγουρός.

Μπα που είναι κουρασμένοι! Και νά 'ναι λίγο κουρασμένοι, τι σημασία έχουν όλ' αυτά, κύριε Διοικητά. Άκου λοιπόν, το παρακάτω. Δεν τους είπες να σου τα πουν όλα με το νι και με το σίγμα; Λοιπόν κουνουνούσανε από μέσα, κουνουνούσανε, και φαίνεται πως γινόταν μεγάλη φασαρία και πως δεν μπορούσαν να συνεννοηθούν και κάπως τά 'χανε χάσει, κύριε Διοικητά, έτσι που τους ήρθε ξαφνικά το γράμμα και δεν ξέρανε τι να κάνουν κι όλο ρωτούσαν από δω κι από κει για τι απάντηση να δώσουν και μου φαίνεται (ας μην καταλαβαίνω ιταλικά) πως δεν μπορούσαν να βρουν τον αρμόδιο κι ο ένας τους ξαπόστελνε στον άλλον

– μια χάβρα.⁵ χάβρα εβραϊκή δηλαδή, κύριε Διοικητά. Τους ακούγαμε, και μεις καθόμαστε απ’ έξω, σε κείνο το παγκάκι που μας είχανε βάλει να καθίσουμε. Τώρα, μετά τα τσιγάρα, όλοι ήτανε δίπλα μας, γελούσαν κι όλο μας κάναν νοήματα – κι ένας λοχίας μέσα σ’ ένα κράνος μάς έφερε να μας τρατάρει καφέ.

- Καφέ; Πώς καφέ μέσα στο κράνος; είτε ο Σγουρός.
- Ναι, καφέ με ζάχαρη ανακατεμένα.
- Πώς καφέ με ζάχαρη;
- Να, έτσι, χοντροκομμένο καφέ με ζάχαρη ανακατεμένα.
- Και πώς το τρώνε αυτό; ρώταγε πάλι ο Σγουρός – έτσι;
- Ναι, έτσι, κύριε Διοικητά με τη χούφτα.
- Άλλο και τούτο! – και λοιπόν;

– Καλό ήτανε, δε σου λέω όχι, μα να σου πω την αλήθεια, ούτ’ εγώ, ούτε ο Δημήτρης, στην αρχή, θέλαμε να πάρουμε – μα καταλαβαίνεις, για να μη τους προσβάλεις... πήραμε, επιτέλους, από μια χούφτα ο καθένας κι είπαμε κι ευχαριστώ. Και τότε μας φέρανε από δυο άσπρα ψωμάκια του καθενός και τυρί μέσα σε ασημένιο χαρτί, και δώσ’ του όλο και μαζευόντουσαν γύρω μας, μας αγκαλιάζανε από παντού κι όλο κάτι λέγανε. Εκείνοι μιλούσαν ιταλικά, εμείς απαντούσαμε ελληνικά – ο Θεός κι η ψυχή τους τι καταλάβανε! όσο καταλάβαμε κι εμείς. (Ο λοχίας κι ο Δημήτρης γελούσανε, βγάζανε απ’ τις τσέπες τους το τυρί και τα ψωμάκια για να μας τα δείξουν – κι όλο θέλανε να μας προσφέρουν κι εμάς).

Όχι, όχι, ευχαριστώ, έλεγε ο Σγουρός κι εγώ. Εμείς φάγαμε – ας τα κρατήσουν αυτοί.

Κάτσαμε πολλή ώρα έτσι, ώσπου βγήκε πάλι εκείνος ο αξιωματικός από μέσα και τού’δωσε τούτο δω το γράμμα. Κι άκου να δεις! τώρα μόλις διάταξε να τους δέσουνε τα μάτια (που τους τα δέσανε αμέσως με δυο άσπρα μαντίλια), στην επιστροφή, αφού στον ερχομό είχανε δει ό,τι είχανε να δούνε! Άκου παλαβομάρες, κύριε Διοικητά!

Όστε έτσι, με κλεισμένα μάτια, τους γυρίσανε πίσω;

Ναι, έτσι, σα να παίζουμε την τυφλόμυγα τους πήραν και τους δυο τους κάτ’ απ’ τις μασχάλες, απ’ τα δυο χέρια, και τους βγάλανε απ’ την αυλή. [...]

Μετά μας πήραν έτσι και μας φέρανε ως εκεί πού ’χαμε πρωτοφτάσει, μας λύσανε τα μάτια κι όλο μας χαιρετούσανε με χειραψίες και μ’ αγκαλιές τους ώμους. Στου Δημήτρη την τσέπη, σώνει και καλά, βάλανε έναν αναφτήρα, και στη δικιά μου – ούτε κι εγώ ξέρω πώς βρέθηκε – ένα σουγιά. Τι να πεις, κύριε Διοικητά; Τι να πεις; Νάτος ο αναφτήρας κι ο σουγιάς.

Ο Σγουρός περιεργαζότανε και τον ένα και τον άλλο πάνω απ’ τη φωτιά, και μετά μου τους έδωσε και σε μένα.

Μπράβο, καλά τα καταφέρανε. Άιντε τώρα να ξεκουραστείτε. Πάρτε και τον αναφτήρα και το σουγιά σας και κρατήστε τους, έτσι για ανάμνηση, όταν με το καλό, δούμε καλή πατρίδα και γυρίσετε σπίτια σας. Άιντε – καληνύχτα. Και προσοχή μη στομαχιάσετε με τ’ άσπρα ψωμάκια και το τυρί τους!

Ο λοχίας κι ο σαλπικτής ο Δημήτρης χαιρετίσανε γελώντας και με δύο τρία πηδήματα χαθήκανε μέσα στη νύχτα.

Γιάννης Μπεράτης, *Το πλατύ ποτάμι*, Ερμής, Αθήνα 1999

⁵χάβρα: Συναγωγή, εδώ μτφ. η οχλαγωγία

ΖΗΣΗΣ ΣΚΑΡΟΣ

Ο λύκος δε διαλέγει

Ο συγγραφέας Ζήσης Σκάρος (ψευδώνυμο του Απόστολου Ζήση, 1917-1997) κατά τη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής (1941-1944) φυλακίστηκε στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου στην Αθήνα και βασανίστηκε από τους Ναζί. Από τις σκληρές αυτές εμπειρίες του προέκυψαν αυτοβιογραφικά κείμενα, όπως αυτό που παραθέτουμε εδώ.

[...] Στο θάλαμο 11 του μπλοκ 15 ήμασταν στοιβαγμένοι εκείνες τις μέρες πάνω από πενήντα άνθρωποι. Για να χωράμε είχαν στήσει γύρω στους τοίχους πατάρια. Τα καμμόνια κουβαλούσαν συνέχεια. Έφεραν, έπαιρναν, κρεμούσαν – ο αριθμός των κρατουμένων δεν κατέβηκε ποτέ κάτω απ' τους 30. Όσοι ήταν απ' τους παλιότερους φάνταζαν ίδιοι κινούμενοι σκελετοί. Αποθήκη ανθρώπων είχε βαφτίσει κάποιος το μπλοκ 15. Κι ένας άλλος διόρθωσε: αποθήκη φαντασμάτων.

Το μπλοκ 15 στο στρατόπεδο του Χαϊδαριού ήταν το χτίριο της απομόνωσης. Επικοινωνία δεν επιτρεπόταν με τον έξω κόσμο, δεν παίρναμε δέματα, ούτε και αγγαρείες κάναμε. Μέρα παρά μέρα μας έβγαζαν ένα τέταρτο της ώρας να περπατήσουμε στον κύκλο, μπροστά στο χτίριο. Το συσσίτιο ήταν πολύ λειψό. Μια φετίτσα ψωμί μάς έδιναν το μεσημέρι που αργότερα κόπηκε κι αυτή, κι ένα πιάτο μπιζελόζουμο ή αλατισμένο σκουμπρί.¹ Νερό μια φορά τη βδομάδα: για τον καθένα ένα κυπελάκι, όπου συχνά έπλεαν μικρά κόκκινα σκουλήκια σαν τρίχες. Γι' αυτό πάντα προτιμούσαμε τη σούπα. Το σκουμπρί άναβε μέσα μας.

Πολλοί, για να ξεγελάνε τα δυο φοβερά στοιχεία της δίψας και της πείνας, άρπαζαν από κάτω, στον κύκλο, καμά λεμονόφλουδα ή κάνα λιοκούκουτσο, που πετούσαν οι δεσμοφύλακες, και τα γλείφανε. Μα κάθε τέτοια απόπειρα μπορούσε να στοιχίσει δέκα βουρδουλές με το σύρμα.

–Μη νομίζετε πως όλα τούτα γίνονται απρογραμμάτιστα, συνέχισε ο Λάιος· οι ναζήδες ξέρουν πως ο άνθρωπος κι ως τις τελευταίες του στιγμές μπορεί να παλεύει με τα μέσα της ψυχής και της θέλησης. Όσο πλησιάζει το τέλος τους τόσο αιστάνονται την ανάγκη να φαίνονται νικητές και πάνε να σπάσουν το ηθικό μας. Ο σκοπός τους μένει πάντα ο ίδιος, χωρίς εξαίρεση. Είναι σαν το λύκο που αίμα θέλει μονάχα, δε διαλέγει. [...]

Βρόντησε ανοίγοντας η πόρτα στον τοίχο και πρόσταξε ο δεσμοφύλακας κουνώντας το βούρδουλα.

— Ράους! Άλε ράους (όλοι έξω)!

Βγήκαμε στο προαύλιο και κάναμε δυάδες. Οι σκοποί με τα ταχυβόλα τους στον ώμο μάς έβαλαν στη μέση.

— Ζίγγε (τραγουδι)! έδωσε το σύνθημα να ξεκινήσουμε ο επικεφαλής.

Είχαμε συνηθίσει να φοβόμαστε και την ίδια μας τη φωνή. Μα η ελπίδα του λεύτερου αέρα του βουνού μάς έδωσε το κουράγιο ν' αρχίσουμε το πιο αστείο τραγουδάκι, από κείνα π' ακούγαμε κάθε πρωί, σαν τα εξωτερικά συνεργεία ξεκινούσαν για τις αγγαρείες.

Θα σου χτί – θα σου χτίσω ένα σπίτι
γύρω με – ρία, ρία, ρο,
γύρω με σκαλώματα.

¹σκουμπρί: είδος παστού ψαριού

Βγήκαμε απ' τη δυτική πύλη και στρίψαμε δεξιά, πλάι στον τοίχο. Λίγα μέτρα πιο πάνω απ' το στρατόπεδο ανεβήκαμε σ' ένα λόφο και μας σταμάτησαν στην κορφή. Η φρουρά έπιασε τις άκρες κι ο επικεφαλής κάτι είπε χειρονομώντας.

— Από εδώ, εξήγησε ένας κρατούμενος, θα παίρνουμε τα πετραδάκια που βρίσκουμε και θα τα πετάμε πέρα, μακριά!

Δε μας φάνηκε δύσκολη δουλειά. Σαν τον άρρωστο που ύστερα από μακρόχρονη κατάκλιση πρωτοβγαίνει στο ύπαιθρο, χαιρόμαστε τον περίπατο, την άπλα του ορίζοντα, την κάθε μας κίνηση. Μα όσο περνούσε η ώρα δίχως καμιά αλλαγή, καμιά ανάπαυλα, με τη δίψα μέσα μας να σκάβει και τον ήλιο κατακούτελα τόσο η εξάντληση γινόταν αισθητή και το κορμί παραλούσε.

Ο λόφος ήταν μια πετρωτή ράχη, γεμάτη χαλίκι και βράχια, που κι ολόκληρο το στρατόπεδο να κουβαλιόταν εκεί, κοντά χίλιοι άνθρωποι, δε θα προλάβαινε σε μια μέρα να το καθαρίσει. Γύρω μας ούτ' ένα δεντρόκι ούτ' ένα πράσινο φύλλο. Θυμάρι μονάχα έβλεπες να φυτρώνει πού και πού, ανάμεσα απ' τις πέτρες ή από καμιά σχηματιά βράχου. Ο ήλιος είχε ανεβεί αρκετά κι η τυφλωτική του λάμψη σκορπούσε πυρωμένη, σκεπάζοντας την Αθήνα με μια φασματική άχνα² που σε θάμπωνε. Στέγνωσε το σάλιο μας κι ο λαιμός έκαιγε. Δυο τρεις δοκίμασαν να καθίσουν. Έτρεξαν γαυγίζοντας οι σκοποί και τους μαστίγωσαν.

— Προσέξτε! Απαγορεύεται να κάθεστε! ακούστηκε μια φωνή.

Μερικοί είχαν βγάλει τα πουκάμισά τους και τα κάτασπρα κορμιά τους κοκκίνισαν σαν καψαλισμένα.

— Μια παλάμη γλόη, μωρέ, ας ήταν κάπου να πέσω να βοσκήσω... ψιθύρισε ο Δημοράγκας.

Πιο πέρα είδα το Λάιο να ξεριζώνει μια τούφα θυμάρι και να τη βάζει στο κεφάλι του. Ένιωθα δυνατό πόνο στα μηλίγγια και θέλησα να κάνω το ίδιο. Μα ένα εσντέ³ πλησίασε το Λάιο και τού 'δωσε μια βουρδουλιά στο πρόσωπο. [...]

Μόλις αρχίσαμε να μπαίνουμε μέσα, είδαμε νά 'ρχεται απ' το βάθος του διαδρόμου ένας καθαριστής κρατώντας στα χέρια του ένα τενεκέ γεμάτο νερό. Αμέσως τότε χυμάλει καταπάνω του ένα παλικάρι, αρπάζει τον τενεκέ και χώνει τη μούρη του μέσα. Ήταν ο Ρόβας.

— Α! έκανε πειραγμένος ένας λοχίας που στεκόταν πλάι. Βγάζει το πιστόλι του και τ' αδειάζει στο κεφάλι του Ρόβα.

Την άλλη μέρα ξυπνήσαμε με διπλοσκοπιές. Κάθε πρωί, την ίδια ώρα, κοίταζε κάποιος όξω απ' το παράθυρο, κι αν έβλεπε στους πύργους στημένα πολυβόλα και διπλούς σκοπούς, καταλαβαίναμε πως θά 'χει εκτέλεση. Τους μελλοθάνατους, όσο νά 'ρθουν να τους πάρουν τα καμόνια για τ' απόσπασμα, τους συγκέντρωναν στην αυλή του μπλοκ 15 και μπορούσαμε να τους μετράμε.

Σαρανταπέντε έφερναν τώρα απ' το στρατόπεδο. Δεν είχαν μαζί τους κουβέρτες κι αυτό ήταν απόδειξη πως δεν προορίζονταν για μεταφορά.

Ο Δημοράγκας πήδησε απ' το πατάρι και κόλλησε το μάτι του στην κλειδαρότρυπα.

— Άλλους τρεις, είπε, κατέβασαν απ' το πάνω πάτωμα.

Ήταν φανερό πως πήγαιναν να συμπληρώσουν πενήντα. Κι ο κλήρος για τους δυο έπεφτε στο θάλαμό μας. Οι αναπνοές κρατήθηκαν. Η σιωπή έπηξε απ' την αγωνία. Ακούστηκαν

²φασματική άχνα: ο αντικατοπτρισμός που δημιουργείται στην ατμόσφαιρα σε μεγάλες θερμοκρασίες, ιδίως το καλοκαίρι. ³εσντέ: ο δεσμοφύλακας

βαριά βήματα στο τσιμέντο, κλειδιά στην πόρτα και στ' άνοιγμά της στάθηκε ο διοικητής του στρατοπέδου μ' έναν κατάλογο στα χέρια.

— Τεοντόρος Μπαλάφας.

— Παρών! Ξεφώνισε κάποιος πνιγμένα, ξετρυπώνοντας κάτω απ' το πατάρι.

— Ράους!

Ο Μπαλάφας έσκυψε να μαζέψει τις κουβέρτες.

— Όχι κουβέρτας!

Κίνησε μουνδιασμένος ο Μπαλάφας, βγήκε στο διάδρομο.

— Μελετίος Ρόβας! διάβασε παρακάτω ο διοικητής.

— Ρόβας; Νιξ Ρόβας! Χτες καπούτ, βιάστηκε να εξηγήσει ο Δημοράγκας, που δεν είχε προφτάσει να γυρίσει στη θέση του, όταν άνοιξε η πόρτα.

Ο διοικητής μίλησε με τους σκοπούς, σκέφτηκε για μια στιγμή και στράφηκε στο Δημοράγκα.

— Κομ ντου! (έλα συ)

Μαρμάρωσε ο Δημοράγκας.

— Λος, λος, ράους! αγρίεψε ο διοικητής.

Ο Δημοράγκας έφερε ένα απορημένο βλέμμα γύρω, είδε το Λάιο, που τον κοίταζε και κείνος ολόρθος πάνω απ' το πατάρι όπου μέναμε, και τεντώνοντας περήφανα το κορμί του σήκωσε τη γροθιά του.

— Ζήτω η λευτεριά!

Έτρεξε όξω, και μια που είχε συμπληρωθεί ο αριθμός, ο διοικητής έκλεισε τον κατάλογο. Ο λύκος δε διαλέγει.

*Ανθολογία Ελληνικής Αντιστασιακής Λογοτεχνίας, 1941-1944 (τ. Ι: Πεζά),
επιμ. Έλλη Αλεξίου, Ηριδανός, Αθήνα 1965*

Α. Τάσος, *Η εκτέλεση των 200 Ελλήνων στην Καισαριανή*

ΙΑΚΩΒΟΣ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ

Μαουτχάουζεν

Ο θεατρικός συγγραφέας Ιάκωβος Καμπανέλλης (1922-2011) συνελήφθη σε ηλικία εικοσιενός χρόνων από τους γερμανούς κατακτητές και μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μαουτχάουζεν στην Αυστρία, όπου και κρατήθηκε μέχρι το 1945. Η εμπειρία «του επιζώντος» – που αποτελεί ταυτόχρονα μαρτυρία της ναζιστικής θηριωδίας αλλά και έναν ύμνο στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια– αποτυπώθηκε στο ομώνυμο αφηγηματικό έργο (από όπου και το απόσπασμα), καθώς και σε έναν κύκλο τραγουδιών που μελοποιήθηκαν από τον Μίκη Θεοδωράκη το 1966.

Ένα βράδυ το στρατόπεδο απ' άκρη σ' άκρη μιλούσε για τον Έλληνα που δούλευε στο συνεργείο των τιμωρημένων. Τα νέα τ'ά φεραν αυτοί που δούλευαν στο λατομείο κι είδαν από κοντά τι έγινε. Όταν το προσκλητήριο τελείωσε κι οι κρατούμενοι γύρισαν στις παράγκες, ο ένας τα είπε στον άλλον. Ο άλλος έτρεξε να τα πει στην παρέα του. Η παρέα σκόρπισε να μοιράσει τα νέα στις παράγκες. Οι παράγκες αδειάσανε, οι κρατούμενοι μαζεύτηκαν στους δρόμους να τα κουβεντιάσουν. Τέτοια νέα αναταράζανε το Μαουτχάουζεν. Ήταν σα μια κρυφή διανομή ελευθερίας.

Εμείς μάθαμε «τι έγινε» από τους Σέρβους μιναδόρους¹ που μέναμε μαζί στην ίδια παράγκα.

Ήταν μετά από το μεσημεριανό φαί. Ο Ες-Ες² επικεφαλής του συνεργείου των τιμωρημένων είχε ως εκείνη την ώρα ξεκάμει δεκαεφτά Εβραίους και Ρώσους αιχμαλώτους πολέμου.

Μόλις κάποιος παραπατούσε, έβαζε τους άλλους να τον σύρουνε στα συρματοπλέγματα του φράχτη. Εκεί ο Ες-Ες τον έχωνε ανάμεσα στο φράχτη και τον πυροβολούσε. Ύστερα έγραφε σ' ένα μπλοκ: «Ο υπ' αριθ. 137.566 κρατούμενος αποπειραθείς να δραπετεύσει εξετέλεσθη επί τόπου». Αυτή τη σημείωση την κρατούσε για τη βραδινή αναφορά. Έγραφε, όμως, άλλη μια και την καρφίτσωνε πάνω στον σκοτωμένο: «Μόνο η πειθαρχία οδηγεί στην ελευθερία».

Σ' ένα ανέβασμα της σκάλας, ένας Εβραίος παραπατά. Ο Αντώνης τού 'καμε νόημα να πλησιάσει. Ο Εβραίος πλησίασε κι ο Αντώνης κράτησε το δικό του αγκωνάρι με το δεξιό και με τ' αριστερό ανασήκωσε το αγκωνάρι του Εβραίου. Όμως αυτό έγινε κοντά στη μέση της σκάλας. Έμενε ακόμα πολύ ανέβασμα. Ο Ες-Ες τους είδε και τους χώρισε. Διάταξε τον Εβραίο να τρέξει. Αυτός ανέβηκε λίγα σκαλοπάτια, ύστερα άφησε την πέτρα να πέσει και γονάτισε στο σκαλί. Ο Ες-Ες τον πλησίασε και του είπε ν' ανοίξει το στόμα. Ο Εβραίος άνοιξε το στόμα. Ο Ες-Ες έβγαλε το περιστροφικό, τό 'χωσε στο στόμα του Εβραίου και πυροβόλησε.

Ύστερα γύρισε προς τον Αντώνη και στύλωσε τα μάτια πάνω του. Ο Αντώνης τον κοίταξε άφοβα, έπειτα πλησίασε στο νεκρό, φορτώθηκε και το δεύτερο αγκωνάρι και συνέχισε ν' ανεβαίνει τη σκάλα. Ο Ες-Ες πάγωσε. Δεν είπε τίποτα, δεν έκαμε τίποτα. Όταν όμως ξαναγύρισαν στο λατομείο, για να ξαναφορτωθούν αγκωνάρια ο Ες-Ες φώναξε τον Αντώνη να πάει κοντά. Άρχισε να βολταρίζει σα μανιακός ανάμεσα στις πέτρες και να ψάχνει. Βρήκε ένα αγκωνάρι διπλό από τ' άλλα, τό 'δειξε στον Αντώνη και είπε: «Αυτό είναι δικό σου». Ο Αντώνης κοίταξε τ' αγκωνάρι, ύστερα τον Ες-Ες, ύστερα τα σκόρπια αγκωνάρια γύρω

¹μιναδόροι: εργάτες ειδικευμένοι να ανοίγουν λαγούμια (τρύπες ή στοές) κάτω από το έδαφος· ²Ες-Ες: στρατιωτικό σώμα των Ναζί, υπεύθυνο για τη συστηματική εξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

γύρω. Όλοι οι άλλοι κάνανε πως δεν βλέπανε, πως δεν ακούγανε... Στο Μαουτχάουζεν το «ένας για όλους και όλοι για έναν» ήταν νόμος. Τρέμανε για το τι θά 'βγαινε από τούτο το μπλέξιμο. Αυτός ο Έλληνας πήγαινε φιρί φιρί... Ο Ες-Ες είχε κιόλας βγάλει το περιστροφό του απ' τη θήκη, τό 'τριβε νευρικά στο παντελόνι του κι ετοιμαζόταν. Ο Αντώνης σταμάτησε μπροστά σ' ένα αγκωνάρι, ακόμα πιο μεγάλο από κείνο που του διάλεξε ο Ες-Ες.

- Αυτό είναι το δικό μου, είπε. Και το φορτώθηκε.

Σ' όλους τους δρόμους που κάνανε ως το βράδυ, σ' όλα τα κουβαλήματα ώσπου σήμανε η ώρα για μέσα, ο Αντώνης διάλεγε και φορτωνόταν τα πιο βαριά αγκωνάρια.

Ο Αντώνης δεν πολυμιλούσε γι' αυτή την ιστορία, βαριότανε. Κι όταν κανείς ερχόταν να τον δει και να του πιάσει κουβέντα, έπαιρνε το ψωμί ή το τσιγάρο που του φέρνανε κι ύστερα έλεγε: «Άι παράτα μας τώρα... Παρτί... Ράους... Τι το κάναμε δω, θέατρο;». [...]

Άλλοτε πάλι αναρωτιόμασταν «πώς και τη γλίτωσες, ρε Αντώνη, πώς δε σε σκότωσε που τον ρεζίλεψες!». Ο Αντώνης τότε μας εξηγούσε πως «από κείνη τη στιγμή ο Ες-Ες κάτι έπαθε, χάλασε το μηχανάκι του. Τό 'χω παρατηρήσει αυτό... Άμα χαλάσει το μηχανάκι τους, κλάψ' τους».

— Ποιο μηχανάκι;

— Όλοι αυτοί έχουν ένα μηχανάκι μέσα στο κεφάλι που τους το βάζουν στη σχολή των Ες-Ες. Τους ανοίγουν το κρανίο και τους βάζουν μέσα το μηχανάκι πού 'χει εφεύρει ο Χίτλερ.

— Και τι δουλειά κάνει αυτό το μηχανάκι; Ξαναρωτούσαμε.

— Τους κάνει ανάποδους, συνέχιζε ο Αντώνης. Ας πούμε, το κανονικό είναι να χαίρεσαι άμα ο άλλος είναι πονόψυχος ή άμα ο άλλος δε φοβάται. Είδατε όμως ποτέ σας κανέναν Ες-Ες να μη σκυλιάσει άμα δει έναν κρατούμενο να βοηθά τον άλλο; Αν τύχει πια και κανείς να δείξει πως δεν τους φοβάται, ούτε ψύλλος στον κόρφο του!... Να τι κάνει το μηχανάκι!... Τους βγάζει απ' το κανονικό!

— Ναι, βρε Αντώνη, λέγαμε, αλλά εσένα πώς σου τη χάρισε;

— Αφού σας είπα, χάλασε το μηχανάκι, κι άμα χαλάσει, κλάψ' τους!

Ιάκωβος Καμπανέλλης, *Μαουτχάουζεν*, Κέδρος, Αθήνα 1981

ΛΙΝΑ ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΟΥ

Ενθάδε κείται

Στο μυθιστόρημα *Ενθάδε κείται* (1964) η συγγραφέας, Λίνα Σολομωνίδου (1924-2008), αντλεί έμπνευση από την πρόσφατη ιστορία της Κύπρου, με επίκεντρο τον απελευθερωτικό Αγώνα κατά της Αγγλοκρατίας (1955-59). Ο λόγος της, λιτός και άμεσος, ενδιαφέρεται κυρίως να αναδείξει την ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου σε οριακές συνθήκες δοκιμασίας. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρακολουθούμε τις τελευταίες ώρες και το ψυχικό σθένος του κεντρικού πρωταγωνιστή, του Δημήτρη Γεωργάρα, η μορφή, η στάση και η θυσία του οποίου παραπέμπουν σαφώς στον Γρηγόρη Αυξεντίου.

Η φλόγα του κεριού που τρεμοσβήνει. Τέσσερις άνθρωποι κουλουριασμένοι μέσα στο κρησφύγετο, μια τρύπα μέσα στη γη, μόλις που χωράνε. Δέκα μέρες αποκλεισμένοι σε τούτο τον τάφο. Επιχειρήσεις. Όλο το βουνό γύρω γιόμισε στρατιώτες, ακούνε τις κουβέντες τους, τις πατημασιές τους. Ούτε να βήξουν, έλειψαν τα τρόφιμα, την τελευταία κονσέρβα την άνοιξαν χτες το βράδι. Αποκλεισμένοι οι καλόγεροι της μονής δεν μπορούν ν' ανέβουν ίσαμε δω απάνου να φέρουν προμήθειες.

Μονάχα με την προδοσία αν καταφέρουν να τους ανακαλύψουν. Δέκα μέρες τους τριγυρίζουν και δεν λένε να φύγουν. Γιατί; Κάποιος θα μίλησε. Μήπως οι βοσκοί που φέρνουν τα γίδια τους στη βουνοπλαγιά; Πληρώνουν ακριβά οι Εγγλέζοι την προδοσία. Τέσσερα χρόνια με την ψυχή στο στόμα, αγρίμια που τους στήνουνε παγίδες.

Τρίζουν τα κλαδιά μπροστά στην είσοδο του κρησφύγετου, φυσάει το κεριό ο Δημήτρης, σκοτάδι. Ακούνε την καρδιά τους που χτυπά, σφίγγουν τα όπλα τους, το χέρι είναι έτοιμο στη σκανδάλη. Κουβέντες, βήματα βιαστικά. Σφαίρες, τους χτυπάνε!

— Τραβάτε!

Η φωνή του Δημήτρη, οι σφαίρες που σφυρίζουν, γαζώνει το αυτόματο. Φασαρία, σαματάς απ' όξω, χτυπήθηκε ο Εγγλέζος! Το χωνί, να παραδοθούν! Είναι χαμένοι! Αν θέλουν να γλυτώσουν τη ζωή τους, να παραδοθούν! Ησυχία, περιμένουν, καμιά απάντηση. Ο Δημήτρης τούς προστάζει να τραβήξουν σ' όποιον κάνει να πλησιάσει. Τραντάζεται η σπηλιά, τους ρίχνουν χειροβομβίδες. Ξανά το χωνί. Σε λίγο θα τους λείψουν οι σφαίρες, για τρεις ώρες κρατά η μάχη. Όχι, δεν αντέχουν.

— Εσείς να παραδοθείτε. Εγώ θα μείνω.

Τον κοιτάζουν. Όχι, θα μείνουν όλοι τους ίσαμε το τέλος.

— Δεν έχουμε άλλα πυρομαχικά, θα μείνω εγώ με τις σφαίρες που απομένουν. Εξάλλου είναι διαταγή. Εγώ είμαι ο τομεάρχης κι αυτή είναι η προσταγή μου.

Τα χέρια τους ψηλά, ένας-ένας βγαίνουν από τη σπηλιά. Κοντοστέκεται ο Γρηγόρης.

— Δημήτρη, άσε με να μείνω!

— Όχι! Κι εσύ πρέπει να παραδοθείς.

Σκύβει, αρπάζει το χέρι του, το σφίγγει.

Τον σπρώχνουν οι στρατιώτες, ψάχνουν, ναι, είναι άοπλος. Πού είναι ο Δημήτρης Γεωργάρας; Το χωνί. Κάνει ένας Εγγλέζος να πλησιάσει το κρησφύγετο, σφυρίζει η σφαίρα, πέφτει ο Εγγλέζος, τρέχουν οι άλλοι να τον σηκώσουν. Κάτι ετοιμάζουν, τον σκουντά ένας στρατιώτης μπροστά στον λοχαγό τους. Εξηγεί ο διερμηνέας.

— Θα πας πίσω στο κρησφύγετο, θα πεις του Γεωργάρα για τελευταία φορά να παραδο-

θεί, αλλιώςτικα θα τον κάψουμε ζωντανό.

— Μα δεν μπορείτε να το κάνετε αυτό! Δεν επιτρέπεται. Είναι ατιμία!

— Πήγαινε!

Θεέ μου, είναι ικανοί να το κάμουν!

— Δημήτρη, μην τραβάς! Εγώ είμαι, ο Γρηγόρης.

Πίσσα το σκοτάδι, κλείνει τα μάτια του να συνηθίσει.

— Δημήτρη, θα σε κάψουν, πρέπει να παραδοθείς !

— Ποτέ! Ακούς; Εγώ δεν παραδίνομαι, να με κάψουν.

Τι έχει και σέρονεται;

— Μα είσαι πληγωμένος !

— Ναι, εδώ στον μηρό.

— Ούτε γω δεν φεύγω. Μαζί σου ίσαμε το τέλος.

Ξελαρυνγιάζεται το χωνί, περιμένουν. Θα παραδοθεί ή όχι;

Όχι, δεν θα παραδοθεί ούτε αυτός, ούτε ο Γρηγόρης.

Σωπαίνει το χωνί, ησυχία. Ύστερα βήματα βιαστικά, σα να σέρουν κορμούς, κλαδιά. Κουβέντες πιχτές, μυρουδιά από βενζίνη. Προσταγές, γαζώνει το στεν.

— Πάρε. Πέντε σφαίρες ο καθένας μας, δεν έχουμε άλλες. Πρόσεξε, καλύψου πίσω από μένα!

Τους πνίγει ο καπνός, καίνε τα μάτια τους, βήχουν, τους έχουνε ζώσει οι φλόγες, καίγονται! Είναι στην κόλαση!

— Γρηγόρη, η τελευταία σφαίρα. Τούτη είναι για μένα. Παραδώσου εσύ.

Σέρονεται με τα γόνατα, με τους αγκώνες. Να γλυτώσει από την κόλαση! Ανοίγουν τα πλεμόνια του, αέρα! Βήχει, βήχει, τρέχουν τα μάτια του. Δόξα τω Θεώ, αέρα! Τον τραβάνε, το πρόσωπό του, τα χέρια του είναι τσουρουφλισμένα. Για τον Θεό, λίγο νερό! Του δίνει ο Εγγλέζος το παγούρι του, ρουφά με απληστία, γιομίζει τις χούφτες του, βουτάει το πρόσωπό του. Όπου αγγίξει είναι φωτιά.

Σταμάτησαν οι σφαίρες, δεν ακούγεται ο ξερός κρότος του στεν που γαζώνει, οι φλόγες έχουνε σβήσει, μερικά κούτσουρα καπνίζουν. Τρεις στρατιώτες σέρουν ένα μπόγο τυλιγμένο μέσα σε μια κουβέρτα στρατιωτική, τον αφήνουν μπροστά στο λοχαγό. Κάνει μερικά βήματα, κοντοστέκεται. Μυρουδιά από καμένες σάρκες. Όχι, δεν είναι δυνατόν! Ανοίγουν την κουβέρτα. Τούτο το κούτσουρο το καμένο δεν μπορεί νά 'ναι ο Δημήτρης! Τα μάτια του σταματούν στις αρβύλες. Οι αρβύλες του Δημήτρη. Ένας κόμπος τού φράζει τον λαιμό του, σκοτεινιάζει ο ήλιος. Ταλαντεύεται, θα πέσει, ακουμπά σ' ένα πεύκο, δεν τον σηκώνουν τα πόδια του, γονατίζει. Οι χούφτες του αγγίζουν τις ξερές βελόνες, κλείνει τα μάτια του, η μυρουδιά του πεύκου, η μυρουδιά της γης. [...]

Λίνα Σολομωνίδου, *Ενθάδε κείται*, Αθήνα 1964

ΤΑΚΗΣ ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

Ένας πολίτης ελεεινής μορφής

Στο μυθιστόρημα του Τάκη Χατζηαναγνώστου (γεν. 1923) Ένας πολίτης ελεεινής μορφής (1975) το οποίο διαδραματίζεται την εποχή της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα (1967-1974), καταγγέλλεται η αδράνεια και η παθητική στάση πολλών μπροστά στα γεγονότα της εποχής. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα εξαιρείται η στάση των νέων στα γεγονότα του Πολυτεχνείου (Νοέμβρης 1973) ως φωτεινό παράδειγμα δράσης του δημοκρατικού πολίτη.

Βράδιαζε. Τα πρώτα σκότη κατέβαιναν αναπότρεπτα απ' τον ουρανό. Αισθάνθηκε σα να τον πίεζαν στο στήθος. Χώθηκε μέσα στα πλήθη, έψαχνε. Απ' τις ομιλίες δίπλα του, απ' τις κραυγές, απ' τα μεγάφωνα, καταλάβαινε διάχυτη μιαν αόριστη ανησυχία παντού, μες στις καρδιές, πάνω απ' τα κεφάλια, πάνω απ' τις στέγες, έξω απ' τα κάγκελα, σ' όλη την πολιτεία. Ω, ναι, όλη η πολιτεία! πρέπει τώρα νά 'νιωθε να τη διαπερνά απ' άκρη σ' άκρη της αυτό το ανατρίχιασμα της φρίκης για κάτι σκοτεινό κι ανεξιχνίαστο, που τό 'φερναν μυστηριακά στα φτερά τους οι στιγμές, καθώς έρχονταν μια-μια απ' το βάθος του χρόνου. Βιάστηκε. Έπρεπε να βρεθεί το γρηγορότερο κοντά στα παιδιά. Έσπρωξε, τον έσπρωξαν, τρύπωσε, παρακάλεσε. Οι γιοι του, πουθενά. Έφτασε κοντά στην κεντρική πύλη.

— Πατέρα!

Σκίρτησε, ανοιγόκλεισε τα μάτια, γύρισε αριστερά, δεξιά. Τέλος τους είδε ανεβασμένους απάνω στα σιδερένια κάγκελα της πύλης, στην κορφή, ωραίους, με τα πρόσωπα όλο φως, με τα νεανικά κορμιά τεντωμένα, έτοιμα να σπάσουν θαρρείς απ' την έξαρση των τρυφερών χυμών.

— Ανέβα κι εσύ!

Η καρδιά του τινάχτηκε από μέσα του. «Κι εγώ!...». Πήδησε. Γ' άλλα σκαρφαλωμένα παιδιά τού 'καναν τόπο. Ανέβηκε. Γραπώθηκε απ' τα σίδερα. Αγκάλιασε τ' αγόρια του. Άρχισε να κραυγάζει κι αυτός μαζί τους, να τραγουδά, να χειρονομεί. Ελευθερία! Ελευθερία! Τι πυρετός! Θάλασσα ο λαός απ' έξω. Πήχτρα οι δρόμοι. «Θα μας επιτεθούν; Ποιοι; Από πού;» Ανάστα ο Κύριος! Να η δόξα του ανθρώπου!

Ξαφνικά...

Ναι, ήταν τόσο ξαφνικά, που δεν καλοκατάλαβε αμέσως κανείς. Όμως ήταν γεγονός ότι για μια στιγμή η θάλασσα του λαού απ' έξω, στις λεωφόρους και τους δρόμους, συνταράχτηκε, σα να πέρασε από πάνω της αόρατο δρολόπι.¹ Άξαφνη απορία άστραψε στα μάτια. Ύστερα η απορία έγινε ζωντανά ερωτηματικά, που πήδησαν από χείλια σε χείλια, χωρίς ωστόσο να τους απαντήσει κανείς. Οι άνθρωποι κοιτάχτηκαν. Και πριν προλάβουν να συνεννοηθούν έσκασε η πρώτη δακρυγόνα βόμβα ανάμεσά τους. Τρόμαξαν. Ο κρότος, η σύγχυση, ο καπνός, έφεραν τα πρώτα σημάδια ενός απρόσμενου πανικού. Οι μάζες ανασάλεψαν, κινήθηκαν βίαια. Οι βόμβες άρχισαν να πέφτουν βροχή. Οι καπνοί έπνιξαν τον κόσμο. Οι κραυγές και τα ουρλιαχτά ανέβαιναν ως τον ουρανό. Δάκρυα, δάκρυα παντού. Πόνοι στα μάτια. Ύπουλη παραφροσύνη. Αλαλαγοί. Παρ' όλα αυτά, στα κάγκελα τα παιδιά τραγουδούσαν ολοένα και πιο δυνατά, ολοένα και πιο αγέρωχα. Νύχτωσε για καλά. Οι καπνοί έπνιγαν το λαιμό. Τα μεγάφωνα έδιναν οδηγίες για όσους είχαν προσβληθεί. Μες στις αυλές άναψαν δυνατές φωτιές. Οι φωτιές διώχνουν τα δηλητήρια. Πάνω στις κολόνες, πάνω

¹δρολόπι: δυνατή βροχή με αέρα, καταιγίδα, θύελλα

στις σκεπές, πάνω στα δέντρα, πάνω στα κάγκελα, τα τραγούδια της λευτεριάς γίνονται πιο αποφασιστικά. Ο λαός απ' έξω οπισθοχωρεί, τραβιέται στις παρόδους. Μα σε λίγο ξαναβγαίνει, έρχεται κοντά, τραγουδεί κι αυτός μαζί με τα παιδιά. Καινούριες βόμβες. Καινούριοι καπνοί. Πιο δυνατές φωτιές. Πιο δυνατές φωνές. Μεσ στις αυλές λιποθυμούν πολλοί. Τους μεταφέρουν στα γρήγορα άλλοι στους κοντινούς θαλάμους. Ανάμεσά τους βρίσκονται πληγωμένοι άγνωστο από τι. Τα μεγάφωνα κάνουν έκκληση για γιατρούς, για φάρμακα. Η οργισμένη απελπισιά γίνεται ένα ζωντανό κύμα, τρέχει μέσα απ' τις καρδιές, τις λαμπαδιάζει, γίνονται οι καρδιές φλόγες που πηδούν ως τον ουρανό, κάνουν την απεραντοσύνη να φεγγοβολά.

Οι ώρες περνούν. Η μάχη, με τις φωνές και τα τραγούδια απ' τη μια, με τις βόμβες, το μίσος και τη λύσσα απ' την άλλη, συνεχίζεται. Η πόλη ολόκερη αγκομαχεί, βράζει. Οι δρόμοι της, τα σπίτια της, τα κτήριά της, ο αέρας της, ο ουρανός της, βογκούν, γυρεύουν το δίκιο τους. Ωσπου ακούγεται από μακριά βαρύς ρόγχος μηχανών. Ο λαός σωπαίνει, αφουγκράζεται. Τα παιδιά σταματούν τα τραγούδια, αφουγκράζονται.

— Τι είναι;

Μια ανώνυμη φωνή φωνάζει:

— Τα τανκς!

Έρχονται λοιπόν τα τανκς να περικυκλώσουν το κάστρο, να πολιορκήσουν τα τραγούδια και τις φωνές! Ας έρθουν να μετρηθούμε!

Ατσαλώνουν οι καρδιές. Γίνονται βουητό οι κραυγές. Οι κραυγές γίνονται γλώσσες από φλόγες. Και τα τραγούδια γίνονται τώρα μια στήλη από φως, που απλώνεται και χύνεται πάνω απ' τον κόσμο, και διαλύει τους καπνούς, και σκορπίζει τον πανικό, και θεμελιώνει μια απόφαση παρμένη μέσα στην καρδιά τούτης της φυλής πριν από αμέτρητους αιώνες.

«Θα μας επιτεθούν».

«Κι εμείς;»

«Θα πολεμήσουμε ως το τέλος!»

Ένα τεράστιο τανκς, σαν κολασμένο τέρας, φορτωμένο κανόνια και θανατική φωτιά, έρχεται και σταματά ακριβώς απέναντι στην κεντρική πύλη του κάστρου. Όλα σωπαίνουν μεμάς. Η πολιτεία κρατά την αναπνοή της. Οι άνθρωποι κρατούν για μια στιγμή τους χτύπους της αναστατωμένης τους καρδιάς. Ακούγεται μια δυνατή φωνή από τηλεβόα:

— Παραδοθείτε!

Καμιά απόκριση, από πουθενά. Ξανά ο τηλεβόας:

— Παραδοθείτε! Αλλιώς θα χυθεί αίμα άδικα!

Τότε υψώθηκε απ' τα κάγκελα μια νεανική, παιδική σχεδόν φωνή:

— Είσαστε αδέρφια μας! Είμαστε όλοι αδέρφια! Δεν μπορείτε να μας χτυπήσετε. Το αίμα μας είναι αίμα δικό σας!

Την ίδια στιγμή μια φωνή άλλη, μια μεστή γυναικεία φωνή, απ' το πλήθος, πετάχτηκε μπροστά. Δεν πρόλαβε κανείς να την εμποδίσει. Όρμησε πάνω στο τανκς, το χτύπησε άγρια με τις γροθιές της, φώναξε:

— Ξυπνήστε! Είμαστε όλοι της ίδιας μάνας παιδιά! Κάνετε πίσω! Πίσω!

Η μηχανή μούγκρισε. Ποιος θα λογάριαζε τώρα μια πόρνη ενός ανώνυμου, μακρινού, συννοικιακού ισόγειου; Οι ερπύστριες σάλεψαν. Τα κανόνια υψώθηκαν. Το κάστρο συνταράχτηκε. Μα δε λύγισε. Πρώτη η γυναίκα άνοιξε το στόμα. Την ακολούθησαν αμέσως όλες οι καρδιές. Σ' όλα τα χείλια φούντωσε μεμιάς ο Ύμνος της πατρίδας, που τίποτα δεν τη λύγισε ποτέ, από καταβολής κόσμου. Με το χέρι στο στήθος αυτός ο λαός, ακόμα κι αν πέρασαν από πάνω του λαίλαπες και καταιγίδες, κι αν καταξέσκισαν το κορμί του τσακάλια κι όρνια και θηρία κάθε λογής, αυτός ορκιζόταν: «Ελευθερία ή Θάνατος!...» Κι ο όρκος τούτος δεν ήταν λόγια μοναχά. Ήταν η ίδια η ψυχή του λαού, καμωμένη τραγούδι, βγαλμένη μέσ' απ' τα ιερά του κόκαλα.

Ωστόσο οι μηχανές μήτε από ιστορία ξέρουν, μήτε από καρδιά. Οι ερπύστριες γύρισαν. Το άγριο τέρας, αναποδογύρισε τη γυναίκα, μάτισε² την ασφάλτο, σκαρφάλωσε στο πεζοδρόμιο. Τα παιδιά, αλύγιστα, τραγουδούσαν ασταμάτητα μπροστά του, σκαρφαλωμένα σαν άγγελοι Θεού απάνω στα κάγκελα της πύλης. Μαζί τους πάντα κι εκείνος κι οι δυο του γιοι. Το τέρας μούγκρισε, πήρε φόρα, όρμησε. Η πύλη γκρεμίστηκε στο λεφτό, έγινε άμορφος σωρός, τσιμέντα, χώματα, σίδερα. Ο όλεθρος κι ο θάνατος πέρασαν από πάνω αδάκρυτοι, αλέθοντας πέτρες, τραγούδια και σάρκες.

Με την αύριο, όταν οι δυνάμεις της «εξουσίας» καθάριζαν τον τόπο της σφαγής απ' τα αίματα και τις άλλες ακαθαρσίες, βρήκαν μες στο σωρό ένα κομμάτι ξεσκισμένο σακακιού, με μian ανοιχτή τσέπη να χάσκει μπροστά στα βαριεστημένα τους μάτια. Μέσ' απ' αυτήν την τσέπη ξεμύτιζε ένα βρώμικο χαρτί. Το τράβηξαν, το εξέτασαν. Διάβασαν τούτα τα γράμματα, με μολύβι:

Καταγγέλλω

Καταγγέλλω τον εαυτό μου, που δεν ξύπνησα πιο μπροστά, που δεν ξεσηκώθηκα πιο μπροστά, ν' αντισταθώ στη βία και στον τρόμο.

Καταγγέλλω τον εαυτό μου, που υπήρξα ένας πολίτης ελεεινής μορφής.

11 Ιουνίου 1975

Τάκης Χατζηαναγνώστου, *Ένας πολίτης ελεεινής μορφής*, Αθήνα 1980

²μάτισε: μαστίγωσε

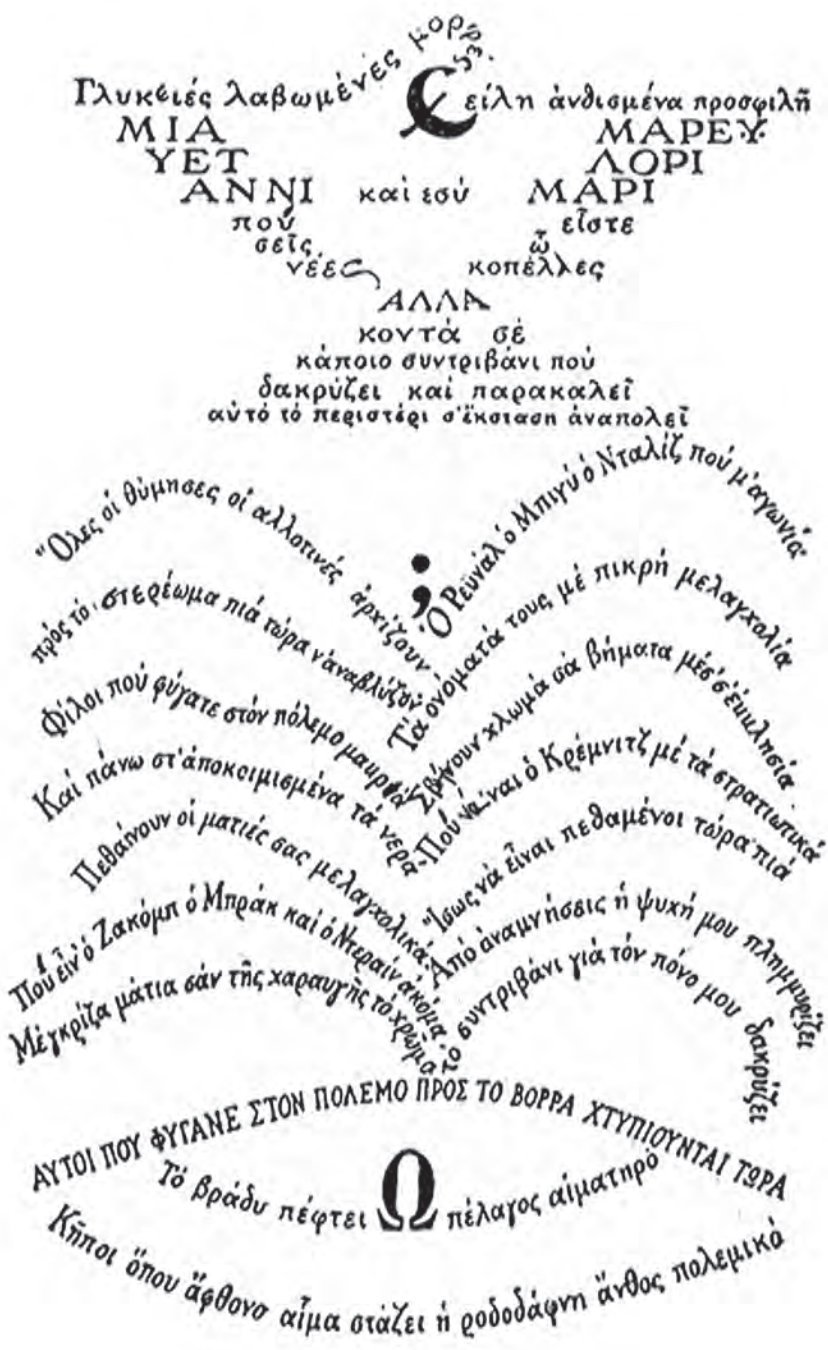

Στη δίνη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1919), στον οποίο έλαβε μέρος κι ο ίδιος, ο γάλλος ποιητής Γκυγιώμ Απολλιναιρ (Guillaume Apollinaire, 1880-1918) έγραψε μια ποιητική συλλογή με τίτλο Καλλιγράμματα και υπότιτλο Ποιήματα της ειρήνης και του πολέμου, προσδιορίζοντας αντίστοιχα τη μορφή και το περιεχόμενό τους. Ξαναζωτανεύει έτσι την παράδοση των «σηματικών ποιημάτων» της ελληνιστικής εποχής (τεχνοπαίγνια), χρησιμοποιώντας σχήματα-σύμβολα, προκειμένου να καταγγείλει τη βιαιότητα του πολέμου και την απώλεια της ανθρώπινης εντυχίας και αρμονίας εξαιτίας του. Πολλά από τα ποιήματα αυτής της συλλογής γράφτηκαν στα χαρακώματα, ενώ ο ίδιος ο ποιητής έχασε τελικά τη ζωή του από ένα σοβαρό τραύμα στον κρόταφο.

¹Μία, Μάρεϋ, Υέτ, Λόρι, Αννί, Μαρία: φίλες της ανέμελης προπολεμικής ζωής του ποιητή ²Ρεύνάλ, Μπιγύ, Νταλίζ: φίλοι του ποιητή που σκοτώθηκαν στον πόλεμο ³Κρέμνιτζ, Ζακόμπ, Μπρακ, Ντεραίν: καλλιτέχνες και φίλοι του ποιητή που υπηρετούσαν στο μέτωπο

ΓΚΥΓΙΩΜ ΑΠΟΛΛΙΝΑΙΡ

Το λαβωμένο περιστέρι και το συντριβάνι

Μτφρ. Τάκης Βαροβιτσιώτης, *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία*, Β΄ Γενικού Λυκείου (επιλογή), Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 2008

ΕΡΙΧ ΜΑΡΙΑ ΡΕΜΑΡΚ

Ουδέν νεώτερον από το δυτικόν μέτωπον

Το μυθιστόρημα του γερμανού συγγραφέα Έριχ Μαρία Ρεμάρκ (Erich Maria Remarque, 1898-1970) περιγράφει την κόλαση των χαρακωμάτων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τον μάταιο θάνατο χιλιάδων νέων ανθρώπων σε αυτά. Γράφτηκε το 1929 και θεωρείται το κλασικότερο αντιπολεμικό μυθιστόρημα όλων των εποχών. Όταν η αμερικανική κινηματογραφική διασκευή του προβλήθηκε στο Βερολίνο (1930), ο Ρεμάρκ αντιμετώπιστηκε ως εχθρός της πατρίδας του και αναγκάστηκε να φύγει από τη Γερμανία, ενώ το 1933 τα βιβλία του κήληκαν από το χιτλερικό καθεστώς.

Η μουγκαμάρα συνεχίζεται. Μιλώ γιατί πρέπει να μιλάω. Έτσι του λέω: «Συνάδελφε, δεν ήθελα να σε σκοτώσω. Αν μπορούσες να πηδήσεις άλλη μια φορά δω μέσα, δε θα σε σκότωνα αν και συ θά 'σουν λογικός. Μα συ δεν ήσουν για μένα παρά μια ιδέα, ένας συνδυασμός που ζούσε μέσα στο μυαλό μου και προκαλούσε μια απόφαση. Αυτόν το συνδυασμό χτύπησα. Τώρα καταλαβαίνω για πρώτη φορά πως κι εσύ είσαι ένας άνθρωπος όπως κι εγώ. Σκέφτηκα τις χειροβομβίδες σου, την ξιφολόγη σου και το ντουφέκι σου. Τώρα βλέπω τη γυναίκα σου και το πρόσωπό σου. Συγχώρεσέ με, συνάδελφε. Πάντα το καταλαβαίνουμε αυτό πολύ αργά. Γιατί να μη μας το πουν, πως κι εσείς είσατε πλάσματα δυστυχημένα όπως κι εμείς; Πως οι μητέρες σας καρδιοσώνονται όπως κι οι δικές μας και πως έχουμε την ίδια αγωνία του θανάτου, το ίδιο αγκομαχητό και τους ίδιους πόνους; Συγχώρα με, συνάδελφε. Πώς μπορούσε να είμαστε εχθροί; Αν ρίχναμε τούτα τα ντουφέκια και τις στολές, μπορούσες νά 'σαι αδελφός μου, όπως ο Κατ κι ο Άλμπερτ. Πάρε είκοσι χρόνια απ' τη ζωή μου, συνάδελφε, και σήκω πάνω. Πάρε αν θες καλύτερα και πιο πολλά. Γιατί τι θα με ωφελούσαν...»

Όλα τυλίγονται με τη σιωπή. Το μέτωπο το ίδιο είναι κι αυτό ήσυχο. Κάπου-κάπου ακούγονται μερικοί πυροβολισμοί. Άλλοτες γίνονται αδιάκοποι. Δεν μπορώ να σηκώσω το κεφάλι μου. Πυροβολούν παντού. Δεν μπορώ ν' αφήσω το καταφύγιό μου. «Θα γράψω της γυναίκας σου», λέω στον πεθαμένο. «Θέλω να της γράψω. Πρέπει να το μάθει από μένα. Θα της τα πω όλα. Δεν πρέπει να υποφέρει. Θα τη βοηθήσω μαζί και τα παιδιά σου καθώς και τους γονιούς σου...»

Η στολή του είναι μισοκουμπωμένη. Στην από μέσα τσέπη του θα βρω το πορτοφόλι του. Βιάζομαι να τ' ανοίξω. Είναι το στρατιωτικό του βιβλιάριο με τ' όνομά του. Μια και δεν ξέρω τ' όνομά του, μπορώ να το ξεχάσω. Ο χρόνος θα σβήσει αυτή την εικόνα. Μα τ' όνομά του θα καρφωθεί μέσα μου σαν καρφί, έτσι που ποτέ δε θα ξεριζωθεί. Θα έχει τη δύναμη να τα ξαναφέρει όλα πίσω και θα βρίσκεται ζωντανή η ανάμνησή του. Χωρίς να ξέρω τι θα κάνω, κρατάω στα χέρια μου το πορτοφόλι του. Μου πέφτει κι ανοίγει. Μερικές φωτογραφίες και μερικά γράμματα σκορπιούνται χάμω. Τα παίρνω για να τα ξαναβάλω στη θέση τους. Μα αυτό το μαρτύριο πρέπει να τελειώνει μια και καλή κι ας γίνει ό,τι γίνει.

Είναι φωτογραφίες μιας γυναίκας κι ενός μικρού κοριτσιού. Είναι μικρές ερασιτεχνικές φωτογραφίες πίσω από έναν τοίχο με κισσό. Πλάι τους είναι γραμμένα. Πασχίζω να τα διαβάσω. Δεν πολυκαταλαβαίνω και πολλά, γιατί τα γαλλικά μου δεν είναι και τόσο σπουδαία. Μα κάθε λέξη που μεταφράζω βυθίζεται μέσα μου σαν μαχαιριά.

Το κεφάλι μου είναι παραζαλισμένο. Μα κείνο που καταλαβαίνω είναι πως δεν πρέπει να γράψω σ' αυτούς τους ανθρώπους, όπως λογάριαζα πιο πριν. Δεν πρέπει να το κάνω. Ξανακοιτάζω τις φωτογραφίες. Δεν φαίνονται πλούσιοι. Αν μπορούσα να τους στείλω χρήματα

χωρίς να δώσω τ' όνομά μου, θα το έκανα. Αργότερα σαν κερδίσω κάποτε λεφτά, δε θα τους ξεχάσω. Κρεμέμαι σε τούτη την ιδέα. Είναι κι αυτό για μένα μια παρηγοριά. Αυτός ο πεθαμένος δέθηκε με τη ζωή μου. Γι' αυτό πρέπει να κρατήσω το λόγο μου, για να σώσω τον εαυτό μου. Ορκίζομαι πως σκοπός της ζωής μου θά 'ναι μονάχα αυτός και δε θέλω να ζήσω παρά γι' αυτόν και για τη φαμίλια του. Με τα βρεγμένα χείλια μου πασχίζω να τον πείσω και βαθιά μου υπάρχει η ελπίδα πως μονάχα έτσι θ' απολυτρωθώ και θα βγω από δω μέσα. Αργότερα, λέω, κάτι θα γίνει και θα κρατήσω το λόγο μου. Γι' αυτό ανοίγω το βιβλιάριο και διαβάζω αργά: Ζεράρ Ντιβάλ. Τυπογράφος.

Γράφω την αντρέσα¹ του με το μολύβι του πεθαμένου πάνω σ' ένα φάκελο κι ύστερα τα βάζω όλα, γρήγορα-γρήγορα στο χιτώνιό του.

Σκότωσα τον τυπογράφο Ζεράρ Ντιβάλ. Πρέπει να γίνω τυπογράφος, σκέφτομαι ταραγμένος. Πρέπει να γίνω τυπογράφος, τυπογράφος...

Έριχ Μαρία Ρεμάρκ, Ουδέν νεότερον από το δυτικόν μέτωπον, μτφρ. Κώστας Θρακιώτης, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1983

Σκηνή από τα χαρακώματα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου

¹αντρέσα: η διεύθυνση

ΑΝΤΟΥΑΝ ΝΤΕ ΣΑΙΝΤ-ΕΞΥΠΕΡΥ

Γράμμα σ' έναν όμηρο

Ο Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ (Antoine de Saint-Exupéry, 1900-1944), που έμεινε γνωστός κυρίως για το έργο του Ο μικρός πρίγκιπας (1943), ήταν, εκτός από συγγραφέας, δημοσιογράφος και πιλότος. Την εποχή που τα γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν τη Γαλλία, αυτοεξορίστηκε στις Η.Π.Α. Ο «όμηρος» στον οποίο απευθύνει το γράμμα του ήταν ένας στενός του φίλος που έμεινε πίσω στην πατρίδα, κινδυνεύοντας έτσι διπλά, γιατί ήταν Εβραίος. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται αναφορά στην αιχμαλωσία του συγγραφέα από αναρχικούς πολιτοφύλακες στη διάρκεια του Ισπανικού Εμφυλίου (1936-1939), λίγο πριν το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ήταν στη διάρκεια μιας ανταπόκρισης για τον Εμφύλιο στην Ισπανία.¹ Έκανα την απειρισκεψία να είμαι λάθρα² παρών στο ξεφόρτωμα απόρρητου υλικού, σε μια μάντρα εμπορευμάτων στις τρεις τα χαράματα. Η φύρδια των αντρών, καθώς και το σκοτάδι, έμοιαζε να ευνοούν τούτη την απειρισκεψία μου. Ωστόσο, σε κάποιους αναρχικούς πολιτοφύλακες³ πρέπει να φάνηκα ύποπτος.

Ήταν πολύ απλό. Δεν είχα ακόμη την παραμικρή ιδέα πως πλησίαζαν σβέλτα κι αθόρυβα, όταν ξαφνικά έκλεισαν γύρω μου απαλά σαν δάχτυλα. Οι καρραμπίνες τους μου πίεσαν ελαφρά το στομάχι, και στη σιωπή τους υπήρχε μια σοβαρότητα που ενέπνεε δέος. Τελικά σήκωσα τα χέρια. [...]

Μιλώ ισπανικά, αλλ' όχι και καταλανικά.⁴ Κατάλαβα, εντούτοις, ότι ήθελαν τα χαρτιά μου. Τα είχα ξεχάσει στο ξενοδοχείο. Απάντησα: «Hôtel... Journaliste...», δίχως να ξέρω αν τα λόγια μου σήμαιναν κάτι γι' αυτούς. Οι πολιτοφύλακες πέρασαν από χέρι σε χέρι τη φωτογραφική μου μηχανή σαν νά 'ταν ενοχοποιητικό στοιχείο. Κάποιοι από κείνους που χασμουριόντουσαν, ριγμένοι φαρδιοί πλατιοί στις ξεχαρβαλωμένες τους καρτέκλες, σηκώθηκαν βαριεστημένα κι έγειραν στον τοίχο. [...]

Δε γνώριζα τίποτε γι' αυτούς, εκτός από το ότι θά 'στηναν κάποιον στον τοίχο δίχως πολλές πολλές τύψεις. Οι εμπροσθοφυλακές των επαναστατών, όποιες παράταξης κι αν ήταν, δεν κυνηγούσαν τόσο ανθρώπους (δε ζύγιαζαν τον άνθρωπο σύμφωνα με την ουσία του), όσο συμπτώματα. Η αντίπαλη αλήθεια τούς φαινόταν επιδημική νόσος. Για ένα αμφίβολο σύμπτωμα, έστελναν τον μολυσμένο στην απομόνωση του λοιμοκαθαρητηρίου⁵. Ή στα μνήματα. Γι' αυτό μου φαινόταν δυσοίωνη⁶ η ανάκριση που μού 'καναν που και που, μ' αόριστες μονοσύλλαβες ερωτήσεις από τις οποίες δεν καταλάβαινα γρυ.⁷ Το τομάρι μου παιζόταν σε τυφλή ρουλέτα. [...]

Και τότε συνέβη το θαύμα. Ω, ένα θαύμα απλό κι ανεπαίσθητο! Δεν είχα τσιγάρα. Ένας από τους δεσμοφύλακες μου κάπνιζε, έτσι τον παρακάλεσα μ' ένα νόημα να μου δώσει τσιγάρο, χαμογελώντας αχνά. Ο άντρας πρώτα τεντώθηκε, έσυρε αργά το χέρι του πάνω στο

¹**Εμφύλιο στην Ισπανία:** ο αιματηρός αυτός εμφύλιος, που σημάδεψε την ευρωπαϊκή ιστορία του 20ού αιώνα, ξέσπασε όταν φασιστικές δυνάμεις με επικεφαλής τον στρατηγό Φράνκο έκαναν πραξικόπημα εναντίον της δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης· η εμφύλια σύγκρουση, που κράτησε τρία χρόνια, έληξε με ήττα των Δημοκρατικών και οδήγησε σε μια από τις πιο μακροχρόνιες και στυγερές δικτατορίες στη Γηραιά Ήπειρο· ²**λάθρα:** κρυφά· ³**αναρχικούς πολιτοφύλακες:** οι αναρχικοί ήταν από τις βασικές συνιστώσες του δημοκρατικού κινήματος στην Ισπανία· οι συγκεκριμένοι ήταν πολίτες οργανωμένοι σε ένοπλα ολιγομελή σώματα, που είχαν ως έργο να περιφρουρούν την πόλη· ⁴**καταλανικά:** η τοπική γλώσσα της Καταλονίας, ημιαυτόνομης περιοχής στο βόρειο τμήμα της Ισπανίας, την οποία ήλεγχαν οι Δημοκρατικοί, έχοντας για βασικό προπύργιο την πρωτεύουσά της, Βαρκελώνη· ⁵**λοιμοκαθατήριο (το):** χώρος κοντά σε λιμάνι για την προσωρινή απομόνωση όσων έρχονταν, σε περίπτωση επιδημίας· ⁶**δυσοίωνη:** δεν προμήνυε καλά πράγματα· ⁷**γρυ:** τίποτα

μέτωπό του, σήκωσε τα μάτια όχι προς τη γραβάτα μου πλέον, αλλά προς το πρόσωπό μου, και, κάνοντάς με να τα χάσω, αχνογέλασε κι αυτός. Ήταν σαν χαραυγή.

Αυτό το θαύμα δεν ολοκλήρωσε το δράμα, αλλ' απλώς το έσβησε όπως το φως σβήνει το σκοτάδι. Κανένα δράμα δε συνέβη ποτέ. Αυτό το θαύμα δεν έφερε καμία ορατή αλλαγή. Η αδύναμη λάμπα πετρελαίου, το τραπέζι με τα σκόρπια χαρτιά επάνω, οι άντρες οι γερμένοι στον τοίχο, το χρώμα των αντικειμένων, όλα ήταν όπως πρωτύτερα. Και εντούτοις, όλων η ουσία είχε μεταμορφωθεί. Αυτό το χαμόγελο μ' έσωσε. Ήταν ένα σημάδι τόσο οριστικό, μ' άμεσες συνέπειες τόσο φανερές, και τόσο αμετάκλητο, όσο η εμφάνιση του ήλιου. Σήμανε μια νέα εποχή. Τίποτε δεν είχε αλλάξει, όλα είχαν αλλάξει. Το τραπέζι με τα σκόρπια χαρτιά ζωντάνεψε. Η λάμπα πετρελαίου ζωντάνεψε. Οι τοίχοι ζωντάνεψαν. Η ανία που έρχεε μέσ' από τ' άψυχα αντικείμενα ετούτου του υπογείου ως διά μαγείας αλάφρυνε. Ήταν θαρρείς κι ένα αόρατο αίμα είχε αρχίσει πάλι να κυκλοφορεί, κάνοντας τα πάντα να σμίξουν ξανά στο ίδιο σώμα και ξαναδίνοντάς του μια σημασία.

Οι άνδρες δεν είχαν κινηθεί· όμως, αν και ένα δευτερόλεπτο νωρίτερα μου φαίνονταν πιο μακρινοί κι από κάποιο προκατακλυσμαίο είδος, να που τώρα αποχτούσαν μια κοντινή μου ζωή. Ένιωθα μια ασυνήθιστη αίσθηση παρουσίας. Αυτό είναι: παρουσίας! Κι επίσης αισθανόμουν τη συγγένειά μας.

Το αγόρι που μου χαμογέλασε και που, ένα δευτερόλεπτο νωρίτερα, δεν ήταν παρά μια λειτουργία, ένα εργαλείο, ένα τερατώδες έντομο, να που τώρα έδειχνε λιγάκι αδέξιο, σχεδόν ντροπαλό, με την ντροπή του νά 'ναι υπέροχη. Όχι πως ήταν λιγότερο σκαιός⁸ από τους άλλους, αυτός ο τρομοκράτης! Όμως, η φανέρωση του ανθρώπου μέσα του φώτισε τόσο την τρωτή του πλευρά! Κάνουμε τον καμπόσο, εμείς οι άνθρωποι, αλλά στα μύχιά μας γνωρίζουμε τον δισταγμό, την αμφιβολία, τον πόνο...

Τίποτε δεν είχε ειπωθεί ακόμη. Και εντούτοις όλα είχαν αποφασιστεί. Για να ευχαριστήσω τον πολιτοφύλακα καθώς μού 'δινε το τσιγάρο, έβαλα το χέρι μου στον ώμο του. Και, καθώς κι οι άλλοι πολιτοφύλακες είχανε ξαναγίνει άνθρωποι τώρα πού 'χε σπάσει ο πάγος, το χαμόγελό τους μ' υποδέχτηκε σαν μια νέα κι ελεύθερη χώρα.

Μ' υποδέχτηκε το χαμόγελό τους όπως άλλοτε μ' είχε υποδεχτεί το χαμόγελο αυτών που μας διέσωσαν στη Σαχάρα. Οι σύντροφοι που μας ξαναβρήκαν ύστερα από μέρες ολόκληρης αναζήτησης, έχοντας προσγειωθεί όσο πιο κοντά γινόταν, βάδισαν προς το μέρος μας με μεγάλες δρασκελιές και με τεντωμένα χέρια, βαστώντας ασκούς με νερό και κουνώντας τους να τους δούμε. Είτε ήταν το χαμόγελο αυτών που με έσωσαν, αν εγώ περίμενα να σωθώ, είτε ήταν το χαμόγελο αυτών που διασώθηκαν, αν ήμουν εγώ που τους έσωσα, το θυμάμαι πάντως αυτό το χαμόγελο, σαν πατρίδα όπου ένιωθα απέραντα ευτυχισμένος. Η αληθινή ευχαρίστηση είν' αυτή του καλεσμένου που τρώει και πίνει σε γιορτή. Η διάσωση δεν ήταν παρά η αφορμή για τούτη την ευχαρίστηση. Το νερό δεν έχει επ' ουδενί τη δύναμη να τέρπει, αν κατ' αρχάς δεν είναι δώρο από ανθρώπους που το δίνουν μέσα απ' την καρδιά τους.

Η περιθάλψη των αρρώστων, το καλωσόρισμα των εκδιωγμένων, ως και η ίδια η συγχώρηση, αξίζουν μόνο χάρη στο χαμόγελο που φωτίζει τη γιορτή. Μέσ' από το χαμόγελο σμίγουμε πέρα από γλώσσες, τάξεις, παρατάξεις. Είμαστε οι πιστοί της ίδιας Εκκλησίας, ο καθείς με τις συνήθειές του κι εγώ με τις δικές μου.

Αντουάν Ντε Σαιντ-Εξυπερύ, *Γράμμα σ' έναν όμηρο*, μτφρ. Μιχάλης Μακρόπουλος, Πατάκης, Αθήνα 2011

⁸σκαίος: τραχύς, σκληρός

ANNA ΦΡΑΝΚ

Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Η έφηβη γερμανοεβραία Άννα Φρανκ (Anneliese Frank, 1929-1945) είναι ένα από τα γνωστότερα θύματα του «Ολοκαυτώματος», της συστηματικής εξόντωσης των Εβραίων της Ευρώπης στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Την εποχή που κρυβόταν μαζί με τους δικούς της σε ένα σπίτι στο Άμστερνταμ έγραφε ένα ημερολόγιο (Ιούνιος 1941 – Αύγουστος 1944), απ' όπου και το συγκεκριμένο απόσπασμα. Τελικά, κάποιος κατέδωσε την οικογένεια Φρανκ στη γερμανική μυστική αστυνομία (Γκεστάπο) και στάλθηκαν όλοι στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου και πέθαναν – η Άννα σε ηλικία μόλις δεκαέξι χρόνων. Επιβίωσε μόνο ο πατέρας της, Όττο Φρανκ, ο οποίος φρόντισε να εκδοθεί το ημερολόγιο της κόρης του το 1947.

ΣΑΒΒΑΤΟ 20 ΙΟΥΝΙΟΥ 1942

Έζησα στη Φρανκφούρτη ως τα τέσσερά μου χρόνια. Καθώς είμαστε εκατό τοις εκατό Εβραίοι, ο πατέρας μου ήρθε στην Ολλανδία το 1933, όπου διορίστηκε διευθυντής της ολλανδικής εταιρείας Οπέκτα, που ειδικεύεται στην παρασκευή μαρμελάδας. Η μητέρα μου, Εντίθ Φρανκ-Χολλέντερ, ήρθε να τον βρει στην Ολλανδία το Σεπτέμβριο. Η Μάργκοτ κι εγώ πήγαμε στο Αϊξ-λα-Σαπέλ, όπου έμενε η γιαγιά μας. Η Μάργκοτ ήρθε στην Ολλανδία το Δεκέμβριο κι εγώ το Φλεβάρη, και μ' έβαλαν πάνω στο τραπέζι ανάμεσα στα δώρα των γενεθλίων της Μάργκοτ.

Λίγο καιρό αργότερα πήγα στο νηπιαγωγείο της σχολής Μοντεσσόρι. Έμεινα ως τα έξι, έπειτα πήγα στην πρώτη δημοτικού. Στη δεύτερα ξαναβρήκα τη διευθύντρια, την κυρία Κούπερους, κι αποχαιρετιστήκαμε με σπαραξικάρδιες εκδηλώσεις στο τέλος της σχολικής χρονιάς και κλάψαμε κι οι δυο, γιατί είχα γίνει δεκτή στο εβραϊκό λύκειο, στο οποίο πηγαίνει κι η Μάργκοτ.

Η ζωή μας είχε τα προβλήματα που μπορεί κανείς να φανταστεί, γιατί τα μέλη της οικογένειας που είχαν μείνει στη Γερμανία δε γλίτωσαν από τους αντιεβραϊκούς νόμους του Χίτλερ. Το 1938, μετά τα πογκρόμ,* οι δυο μου θείοι, οι αδερφοί της μαμάς, δραπέτευσαν και βρέθηκαν σώοι και αβλαβείς στη Βόρεια Αμερική κι η γιαγιά μου ήρθε να εγκατασταθεί στο σπίτι μας. Ήταν τότε εβδομήντα τριών χρονών.

Από το Μάη του 1940 κι έπειτα, τέρμα οι καλές εποχές, πρώτα ο πόλεμος, η συνθηκολόγηση, η είσοδος των Γερμανών, κι οι δυστυχίες μας, εμάς των Εβραίων, άρχισαν.

Οι αντιεβραϊκοί νόμοι διαδέχονταν αδιάκοπα ο ένας τον άλλον κι η ελευθερία των κινήσεών μας περιοριζόταν όλο και περισσότερο. Οι Εβραίοι πρέπει να φορούν το κίτρινο άστρο, οι Εβραίοι πρέπει να παραδώσουν τα ποδήλατά τους, στους Εβραίους απαγορεύεται να παίρνουν το τραμ, στους Εβραίους απαγορεύεται να κυκλοφορούν με λεωφορείο ή ακόμα και με ιδιωτικό αυτοκίνητο, οι Εβραίοι μπορούν να ψωνίζουν μόνο από τις τρεις ως τις πέντε, οι Εβραίοι μπορούν να πηγαίνουν μόνο σε Εβραίους κουρείς, στους Εβραίους απαγορεύεται να κυκλοφορούν στο δρόμο από τις οχτώ το βράδυ ως τις έξι το πρωί, στους Εβραίους απαγορεύεται να πηγαίνουν στα θέατρα, τους

*πογκρόμ: οργανωμένες μαζικές διώξεις κατά των Εβραίων

κινηματογράφους και τ' άλλα μέρη ψυχαγωγίας, στους Εβραίους απαγορεύεται να πηγαίνουν στην πισίνα ή να παίζουν τένις, χόκεϊ ή άλλα σπορ, στους Εβραίους απαγορεύεται να κάνουν κωπηλασία, στους Εβραίους απαγορεύεται να επιδίδονται δημόσια σε οποιοδήποτε άθλημα, στους Εβραίους απαγορεύεται να στέκονται στον κήπο του σπιτιού τους ή των φίλων τους μετά τις οχτώ το βράδυ, στους Εβραίους απαγορεύεται να μπαίνουν σε σπίτια χριστιανών, οι Εβραίοι πρέπει να πηγαίνουν σε εβραϊκά σχολεία, και ούτω καθεξής, να πώς κουτσοζούσαμε και μας απαγόρευαν να κάνουμε το ένα ή το άλλο. Η Ζακ μου έλεγε πάντα: «Δεν τολμάω να κάνω πια τίποτα, φοβάμαι μήπως απαγορεύεται».

Άννα Φρανκ, *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*, μτφρ. Ρένα Χατχούτ, Πατάκης, Αθήνα 2007

ΜΠΕΡΤΟΛΤ ΜΠΡΕΧΤ

Το κάψιμο των βιβλίων

Όταν διαταγή έβγαλε το καθεστώς να καούνε
 σε δημόσιες πλατείες τα βιβλία που
 περικλείουν ιδέες ανατρεπτικές,
 κι από παντού κεντρίζανε τα βόδια
 να σέρνουν κάρα ολόκληρα
 με βιβλία για την πυρά, ένας εξορισμένος
 ποιητής, ένας απ' τους καλύτερους,
 διαβάζοντας των βιβλίων τον κατάλογο,
 με φρίκη του είδε πως τα δικά του
 τα είχανε ξεχάσει. Χίμηξε στο γραφείο του
 με τις φτερούγες της οργής, κι έγραψε στους τυράννους ένα
 γράμμα:

«Κάψτε με!» έγραφε με πένα ακράτητη, «κάψτε με!
 Μ' αφήσατε έξω! Δε μπορείτε να μου το κάνετε αυτό, εμένα!
 Την αλήθεια δεν έγραφα πάντα στα βιβλία μου; Και τώρα
 μου φερνόσατε σα νά 'μαι ψεύτης! Σας διατάζω:
 Κάψτε με!»

(1938)

Ερωτήσεις κι αποκρίσεις

«Μπορεί η αλήθεια νάν' θνητή, το ψέμα αθάνατο;»
 «Έτσι δείχνουν όλα».

«Πού είδες, η αδικία να μη ξεμασκαρεύεται χρόνους και και-
 ρούς;»
 «Εδώ».

«Μα ξέρεις κάποιον που η βία να τού 'χει φέρει τύχη;»
 «Και ποιος δεν ξέρει;»

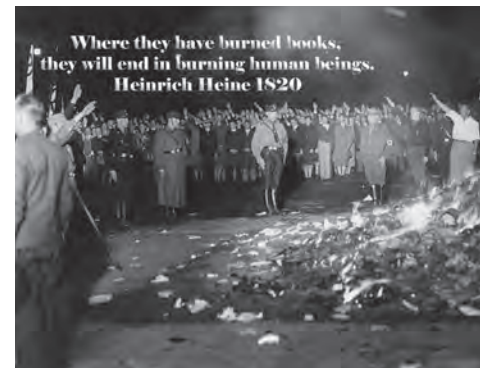
«Τότε ποιος μπορεί, σ' έναν τέτοιο κόσμο, να τσακίσει τον
 τύραννο;»
 «Εσύ».

(1939)

Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Ποιήματα*,
 μτφρ. Μάριος Πλωρίτης, Θεμέλιο, Αθήνα 2000

Ο γερμανός ποιητής και κορυφαίος θεατρικός συγγραφέας Μπέρτολτ Μπρεχτ (Bertolt Brecht, 1898-1956) δίκαια θεωρείται η «φωνή της συνείδησης» της Ευρώπης στα σκοτεινά χρόνια του φασισμού. Στα κείμενά του καντηριάζει, συχνά με σατιρικό ύφος, τα κακώς κείμενα μιας κοινωνίας σε κρίση και άλλοτε, όπως εδώ, προτρέπει σε δράση, θέτοντας κάθε πολίτη προ της προσωπικής του ευθύνης. Το έργο του λογοκρίθηκε για την «ενοχλητική» κριτική του προς τη ναζιστική ιδεολογία, ενώ ο ίδιος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πατρίδα του, μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία (1933).

Το κάψιμο των βιβλίων από το ναζιστικό καθεστώς (1933)

Η Ελένη Βακαλό (1921-2001), είναι μια από τις πιο αξιόλογες ποιητικές φωνές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Στο ποίημά της περιγράφει με κριτική διάθεση τις διαδοχικές φάσεις από τις οποίες περνά ένας «καλός άνθρωπος» μέχρι να γίνει κακός, θέτοντας το ζήτημα της προσωπικής συννεοχής στην αυθαιρεσία της εξουσίας.

ΕΛΕΝΗ ΒΑΚΑΛΟ

Πώς έγινε ένας κακός άνθρωπος

Θα σας πω πώς έγινε
Έτσι είναι η σειρά

Ένας μικρός καλός άνθρωπος αντάμωσε στο
δρόμο του έναν χτυπημένο
Τόσο δα μακριά από κείνον ήτανε πεσμένος και λυπήθηκε
Τόσο πολύ λυπήθηκε
που ύστερα φοβήθηκε

Πριν κοντά του να πλησιάσει για να σκύψει να
τον πιάσει, σκέφτηκε καλύτερα

Τι τα θες τι τα γυρεύεις
Κάποιος άλλος θα βρεθεί από τόσους εδώ γύρω,
να ψυχοπονέσει τον καημένο

Και καλύτερα να πούμε
Ούτε πως τον έχω δει

Και επειδή φοβήθηκε
Έτσι συλλογίστηκε

Τάχα δεν θα είναι φταίχτης, ποιον χτυπούν χωρίς να φταίξει;
Και καλά του κάνουνε αφού ήθελε να παίξει με τους άρχοντες
Άρχισε λοιπόν και κείνος
Από πάνω να χτυπά

Αρχή του παραμυθιού καλημέρα σας

Από τη συλλογή *Του Κόσμου* (1978)
Ελένη Βακαλό, *Γενεαλογία του κόσμου*, Ύψιλον, Αθήνα 1990

Κωνσταντίνος Παρθένης, *Θρήνος* (λεπτομέρεια)

ΝΙΚΟΣ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

Essai sur l' inégalité des races humaines

ξεχνιέται ο Αδόλφος Χίτλερ;

αλήθεια –των αδυνάτων αδύνατο–
ποτές δεν εκατάφερα να καταλάβω
αυτά τα όντα που δεν βλέπουνε
το τερατώδες κοινό γνώρισμα τ' ανθρώπου
– το εφήμερο
της παράλογης ζωής του –
κι ανακαλύπτουνε διαφορές
– γιομάτοι μίσος – διαφορές
σε χρώμα δέρματος φυλή
θρησκεία

Νίκος Εγγονόπουλος, *Στην κοιλάδα με τους ροδάνες,*
Ίκαρος, Αθήνα 1978

Ο Νίκος Εγγονόπουλος (1907-1985), ζωγράφος, ποιητής και σκηνογράφος, υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του Μοντερνισμού στην Ελλάδα. Ο τίτλος του ποιήματός του είναι παρμένος από το Δοκίμιο για την ανισότητα των ανθρωπίνων φυλών (1853-55) του Γάλλου διανοούμενου Αρτύρ Ντε Γκομπινό. Στο έργο αυτό, που αποτελεί τη θεωρητική βάση του ρατσισμού, εκφράζεται η θέση ότι μεταξύ των ανθρωπίνων φυλών υπάρχει μια ιεραρχία, η οποία τεκμηριώνεται από βιολογικές, ανθρωπολογικές και ιστορικές μελέτες. Την άποψη για την υπεροχή της «Αρίας φυλής» ο Χίτλερ την προσάρμοσε κατόπιν στα δικά του μέτρα, προκαλώντας εκατόμβες θυμάτων που δεν «ταίριαζαν» στις προδιαγραφές του Αρίου ανθρώπου.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΟΥΤΖΑΝ ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ

Αυτοβιογραφία

Η Ελισάβετ Μαρτινέγκου ήταν μία από τις πρώτες ελληνίδες συγγραφείς, η οποία στη σύντομη ζωή της (1801-1832) διεκδίκησε μια καλύτερη θέση για την ίδια και για το φύλο της. Το γνωστότερο έργο της είναι η Αυτοβιογραφία της (πρώτη έκδοση 1881), ένα ζωντανό χρονικό της θέσης της γυναίκας στις αρχές του 19ου αιώνα στα Επτάνησα, σε μια κοινωνία η οποία, ενώ ήταν προοδευτική σε σχέση με τον υπόλοιπο ελληνικό χώρο, αρνούνταν να αναγνωρίσει στη γυναίκα οποιονδήποτε άλλο ρόλο εκτός από αυτόν της συζύγου και μητέρας.

[...] Εγώ εφοβόμουν μεγάλως όλα εκείνα τα κακά όπου ημπορούν να συνέβουν εις μίαν υπανδρευμένην, αλλά περισσότερον από όλα εφοβόμουν μεγάλως μην είχε τύχει να πάρω κανένα από εκείνους τους άνδρας, όπου θέλουν να έχουν τη γυναίκα τους ωςάν σκλάβα, και την νομίζουν διά κακήν, οπότεν αυτή ωςάν σκλάβα δεν θέλει να φέρεται. Βλέποντας τέλος πάντων και τον αδελφόν μου τοιούτης λογής ενάντιον εις την γνώμην όπου είχα διά το μοναστήρι, εκοινολόγησα, τόσον εις αυτόν ωςάν και εις τον θεϊόν μου, τον στοχασμόν όπου μού ήλθε διά να υπάγω να ησυχάσω εις εκείνο το μετόχι μας, όπου εδώ επάνω ήδη εμελέτησα.¹ Τούτο το πράγμα εφάνη απαίσιον και εις τους δύο, όθεν εγώ τότε ευρέθηκα εις την μεγαλυτέραν στεναχωρίαν, οπού δύναται να ευρεθεί άνθρωπος εις τον κόσμον. Όχι να υπάγω να ησυχάσω, διατί δεν ηθέλησαν οι συγγενείς μου, όχι να υπανδρευθώ, διατί εγώ δεν ήθελα, έπρεπε λοιπόν να μείνω διά παντός εις το σπίτι. Διά παντός εις το σπίτι! Α! τούτος ο στοχασμός με έκαμνε να τρομάζω· εγώ έβλεπα καλά πως τούτο το σπίτι εξ αποφάσεως ήθελε να μου προξενήσει γλήγορον και κακόν θάνατον. Μέρα και νύκτα κλεισμένη χωρίς να δύναμαι να πηγαίνω μήτε εις εκκλησίαν, μήτε εις περιδιάβασιν, χωρίς να έχω την παραμικράν ξεφάντωσιν, χωρίς να έχω πλέον ελπίδα διά να αλλάξω ζωήν, χωρίς να ακούω άλλην ομιλίαν παρά εκείνην του πατρός μου (επειδή ο αδελφός μου και ο θεϊός μου ή ολίγον, ή τίποτε συνομιλούσαν μαζί με εμάς τες γυναίκες), ο οποίος άλλο δεν έκανε παρά να λέγει τα πλέον δυστυχισμένα και μελαγχολικά λόγια όπου ποτέ να ειπώθησαν, ήσαν όλα πράγματα, όπου μού έδιναν μίαν μεγαλοτάτην θλίψιν και στεναχωρίαν, πάθη οπού γλήγορα εξ αποφάσεως έμελλε να με γκρεμίσουν εις το μνήμα. Τι λοιπόν, έλεγα με τον εαυτόν μου, έχω να αποθάνω και ν' αποθάνω, χωρίς να κάμω καλόν; Χωρίς να εκπληρώσω εκείνο το τέλος,² διά το οποίον βάνει ο θεός τον άνθρωπον εις τον κόσμον; Δυστυχισμένη Ελίζα! Πού είναι τώρα εκείνη η ευτυχεστάτη και ενάρετη ζωή, την οποίαν επήγαινες προφθάνοντας με του νοός σου τα μάτια; Και σεις, μαύρα μου συγγράμματα, που σας αγαπούσα και ήθελα το καλόν σας, ό,τι λογής μια αγαπητή μητέρα το θέλει εις τα τέκνα της, έχετε, κλεισμένα εδώ μέσα που σας έχω, να χορτάσητε την κοιλίαν των σαράκων,³ ή έχει κανένα καιρόν ο αδελφός μου να σας εβγάλει και να σας δώσει εις τους δούλους του δια να σας ξεσχίζουν και να μεταχειρίζονται τα μέλη σας εις τας χρείας⁴ του μαγειρείου; Εγώ αποθνήσκω, αλλά πόσον ο θάνατός μου ήθελε με λυπεί ολιγότερον, αν ίσως ημπορούσα να σας παραδώσω εις κανένα σπουδαίον, εις κανένα που να τιμά, και όχι να καταφρονεί, τα γεννήματα της αγχινοίας!⁵

Ελισάβετ Μουτζάν - Μαρτινέγκου, *Αυτοβιογραφία*,
εισ. - φιλολ. επιμ. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, Ωκεανίδα, Αθήνα 1997

¹όπου εδώ επάνω ήδη εμελέτησα: που ανέφερα προηγουμένως· ²τέλος: ο σκοπός· ³των σαράκων (σαράκι): των σκουληκιών· ⁴χρείας: ανάγκες· ⁵αγχινοίας (η αγχινοια): το πνεύμα, η εξυπνάδα, η φαντασία

ΓΚΟΤΧΟΛΝΤ ΕΦΡΑΙΜ ΛΕΣΣΙΓΚ

Νάθαν ο σοφός

Ο γερμανός διαφωτιστής Γκότχολντ Εφραίμ Λέσσιγκ (Gotthold Ephraim Lessing, 1729-1781) με την παραβολή του δαχτυλιδιού διδάσκει πως, ανεξάρτητα από την προσωπική πίστη του καθενός, όλες οι θρησκείες είναι αξίες σεβασμού, εφόσον υπηρετούν πανανθρώπινες αξίες.

«Άκουσε: Είσαι εβραίος, εγώ είμαι μουσουλμάνος, ανάμεσά μας βρίσκονται οι χριστιανοί. Από αυτές τις τρεις θρησκείες, μόνο μία μπορεί να είναι αληθινή! Και αφού εσύ είσαι τόσο σοφός, πες μου, σε παρακαλώ ποια από τις τρεις σου φαίνεται η σωστή;» [...] «Επιτρέψτε μου να σας διηγηθώ ένα παραμύθι...»

«Πριν από πάρα πολλά χρόνια ζούσε ένας άνθρωπος, ο οποίος φορούσε ένα δαχτυλίδι ανεκτίμητης αξίας. Το δαχτυλίδι αυτό είχε πάνω του έναν πολύτιμο λίθο, ένα οπάλι, που αντανακλούσε χίλια όμορφα χρώματα.. Εκτός από αυτό, το δαχτυλίδι είχε μια μυστική δύναμη: όποιος το φορούσε και πίστευε πραγματικά στη δύναμή του γινόταν καλός κι ευτυχισμένος άνθρωπος. Δεν είναι να απορεί κανείς που ο άντρας ήθελε το δαχτυλίδι αυτό να παραμείνει για πάντα στην οικογένειά του.

Το έδωσε, λοιπόν, στον πιο αγαπημένο από τους γιους του και τον συμβούλεψε να το κληροδοτήσει κι αυτός με τη σειρά του στον πιο αγαπημένο του γιο, ούτως ώστε αρχηγός της οικογένειας να είναι πάντα το πιο αγαπητό άτομο.

Έτσι, λοιπόν, το δαχτυλίδι περνούσε από τον ένα γιο στον άλλο, ώσπου τελικά έφτασε στα χέρια ενός πατέρα που είχε τρεις γιους και τους αγαπούσε και τους τρεις το ίδιο. Λίγο καιρό πριν πεθάνει ο καλός αυτός πατέρας κείτονταν στο νεκροκρέβατό του απελπισμένος. Και αυτό γιατί στο παρελθόν είχε υποσχεθεί και στους τρεις γιους του ότι θα τους έδινε το δαχτυλίδι, και τώρα δεν ήθελε να απογοητεύσει και να πικράνει κανέναν. Γι' αυτό ζήτησε από έναν τεχνίτη να του φτιάξει δύο ακριβή αντίγραφα του δαχτυλιδιού του.

Όταν ο τεχνίτης του έφερε πίσω τα τρία δαχτυλίδια, ούτε ο ίδιος δεν μπορούσε να ξεχωρίσει ποιο ήταν το πρωτότυπο. Ευχαριστημένος φώναξε τους τρεις γιους του, τον ένα μετά τον άλλο, έδωσε στον καθένα την ευχή του και το δαχτυλίδι του και πέθανε. Δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς τι επακολούθησε: ενώ το σώμα του πατέρα ήταν ακόμα ζεστό, εμφανίστηκαν οι γιοι με τα δαχτυλίδια τους και ήθελαν και οι τρεις να γίνουν αρχηγοί της οικογένειας. Έκαναν έρευνες, τσακώθηκαν, κατηγορήσαν ο ένας τον άλλο. Κανείς δεν μπορούσε να αποφασίσει ποιο από τα τρία ήταν το καλό δαχτυλίδι, όπως εμείς δεν μπορούμε να αποφασίσουμε ποια είναι η σωστή πίστη. Ο γιοι κατήγγειλαν ο ένας τον άλλο και καθένας τους ορκίστηκε στο δικαστή ότι είχε πάρει το δαχτυλίδι του πατέρα του από το χέρι του – πράγμα που άλλωστε ήταν αλήθεια. Και οι τρεις δήλωσαν ότι ο πατέρας τους σε καμία περίπτωση δε θα τους αδικούσε, οπότε τα αδέρφια τους έλεγαν ψέματα.

«Και τελικά τι έγινε;» τον διέκοψε ο σουλτάνος ανυπόμονα, «τι αποφάσισε ο δικαστής;»

«Ο δικαστής μίλησε και στους τρεις αδερφούς: “Είναι αδύνατο να καταλάβει κανείς ποιο είναι το πρωτότυπο δαχτυλίδι. Όμως, μια στιγμή! Το αληθινό δαχτυλίδι δεν έχει τη δύναμη να κάνει καλό και ευτυχισμένο όποιον το φοράει; Αυτό έχει σημασία. Γιατί τα άλλα δύο δεν έχουν την ικανότητα να κάνουν κάτι τέτοιο! Το καλύτερο που έχετε να κάνετε είναι να δεχτείτε τα πράγματα όπως είναι. Αφού και οι τρεις πήρατε το δαχτυλίδι από τον πατέρα σας, σίγουρα ο καθένας από εσάς πιστεύει ότι το δικό του είναι το αληθινό. Οπότε πρέπει να προσπαθήσει να αποδείξει τη δύναμη που έχει το δαχτυλίδι του. Να είστε λοιπόν πραγματι-

κά καλοί, εξυπηρετικοί και δίκαιοι.

Και αν η μαγική δύναμη του αληθινού λίθου αποκαλυφθεί στα παιδιά των παιδιών σας, τότε ίσως το δαχτυλίδι εμφανιστεί ξανά μπροστά σ' αυτό το έδρανο. Τότε πιθανόν να κάθεται εδώ ένας πιο σοφός άνθρωπος που να μπορεί να βγάλει μια απόφαση – εγώ δεν μπορώ!”»

Ο Νάθαν σταμάτησε για λίγο και ύστερα είπε: «Βλέπετε, σουλτάνε, οι τρεις θρησκείες είναι όπως τα τρία δαχτυλίδια. Όλοι δεν κληρονομήσαμε την πίστη μας από τον πατέρα μας με την πεποίθηση ότι είναι η σωστή; Πείτε μου, είστε εσείς αυτός ο σοφός άνθρωπος που γνωρίζει την αλήθεια, που μπορεί να ξεχωρίσει τη σωστή θρησκεία από τη λανθασμένη;»

Γκότχολντ Εφραίμ Λέσινγκ, *Νάθαν ο σοφός*, διασκευή Μπ. Κίντερμαν, μτφρ. Λένια Μαζαράκη, Ερευνητές, Αθήνα 2002

AZIZ NESIN

Ο καφές και η δημοκρατία

Στο διήγημα αυτό, που προέρχεται από την ομώνυμη συλλογή *Ο καφές και η δημοκρατία* (1965), ο τούρκος σατιρικός συγγραφέας Αζίζ Νεσίν (Aziz Nesin, 1915-1995) σχολιάζει με κριτική ματιά τα πολιτικά και κοινωνικά ήθη της χώρας του. Για τον έλεγχο που άσκησε στην εξουσία και τις δημοκρατικές πεποιθήσεις του, διώχτηκε και φυλακίστηκε επανειλημμένα από το τουρκικό καθεστώς.

Δυο πράγματα δεν ευδοκιμούν στη χώρα μας. Το ένα είναι το δέντρο του καφέ και το άλλο η Δημοκρατία. Και τα δύο μας έρχονται από το εξωτερικό.

Στα χώματά μας δεν μπορέσαμε ν' αναπτύξουμε με κανένα τρόπο το δέντρο του καφέ. Το κλίμα της χώρας μας, το νερό, το χώμα, δεν είναι κατάλληλα για την ανάπτυξη του δέντρου αυτού.

Όσο για τη Δημοκρατία... Η αλήθεια είναι πως ό,τι περνούσε από το χέρι μας, δεν παραλείψαμε να το κάνουμε, για την ανάπτυξή της, για την εδραίωσή της. Αν κοιτάξετε την ιστορία μας, πριν από εκατό χρόνια πάνω κάτω ρίχτηκε στη χώρα μας ο σπόρος της Δημοκρατίας. Είναι εκατό χρόνια που όλο λέμε:

«Αμάν η Δημοκρατία μας μπουμπούκιασε!...»

«Η νεαρή Δημοκρατία μας!...»

«Αμάν η νεαρή Δημοκρατία μας!...»

Να είναι δοξασμένος αυτός που τη μεγάλωσε, μόλις καταφέραμε τόσα χρόνια να φέρουμε σ' αυτό το ανάστημα τη Δημοκρατία, έγινε ένα φιντάνι η Δημοκρατία.[...]

Στο παρελθόν κρίθηκε απαραίτητο, δεν το είχαμε καταλάβει αντί να φυτέψουμε σπόρο καφέ, φυτέψαμε το σπόρο της Δημοκρατίας. “Δόξα τω Θεώ”, αν και δεν έχουμε καμιά στενοχώρια απ' τη μεριά της Δημοκρατίας, εμείς ξέρουμε το τι τραβάμε από την έλλειψη του καφέ. Καφές είναι αυτός!... Δε μοιάζει σε τίποτε. Έτσι είναι η Δημοκρατία; Και να είναι και να μην είναι το ίδιο κάνει...

Αν δεν υπάρχει καφές, του ανθρώπου το κεφάλι γυρίζει, αν δεν υπάρχει Δημοκρατία, του ανθρώπου το κεφάλι δεν γυρίζει. Ο καφές μοσκοβολάει, η Δημοκρατία ούτε καν έχει μυρουδιά. Τον καφέ τον βάζεις στο φλιτζάνι, τον πίνεις. Η Δημοκρατία ούτε τρώγεται, ούτε πίνεται. Σε τι χρειάζεται αυτή η Δημοκρατία, μπορείτε να μου πείτε;

Στη χώρα μας έρχεται από το εξωτερικό μπόλικη Δημοκρατία, αλλά καφές δεν έρχεται. Τον καφέ τον πουλάνε, τη Δημοκρατία τη δίνουν. Ο καφές είναι με λεφτά, η Δημοκρατία τζάμπα... Για τον καφέ χρειάζεται συνάλλαγμα, για τη Δημοκρατία τίποτα δεν χρειάζεται.

Για κοιτάξετε το τι τραβάμε απ' τον καφέ. Σάμπως δεν έχουμε συνηθίσει στον καλό καφέ; Αμέσως καταλαβαίνουμε τον καλό καφέ απ' τον άσκημο, το μπαγιατίκο απ' το φρέσκο, το νοθεμένο απ' το σκέτο.

Ζωή νά 'χουνε, μερικοί πατριώτες μας έκαναν ψεύτικο καφέ. Στην αρχή βγήκε ο κριθαρένιος καφές, δεν έπασε. Ύστερα βγήκε καφές από φασόλια, δεν το κατάπιαμε. Εμείς σαν έθνος είμαστε θεριακλήδες του καφέ. αν και καταπίνουμε όλες τις απομμήσεις, του καφέ την απομίμηση δεν την καταπίνουμε.

Ω, Ύψιστε! Να γινόταν, τόσο δα απ' ό,τι καταλαβαίνουμε απ' αυτόν τον καφέ, να καταλαβαίναμε και από Δημοκρατία...

Αζίζ Νεσίν, *Ο καφές και η δημοκρατία*, μτφρ. Έρμος Αργαίος, Θεμέλιο, Αθήνα 1983

ΣΩΤΗΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Το ποταμάκι με τους γυρίνους

Το διήγημα του Σωτήρη Δημητρίου (γεν. 1955) ασχολείται με μια από τις πιο ενάλωτες πληθυσμιακές ομάδες της Ευρώπης, την κοινότητα των τσιγγάνων, που παραδοσιακά θεωρούνταν «περιθωριακή» λόγω του νομαδικού και ελεύθερου τρόπου ζωής της.

Πώς βρέθηκε να υπηρετεί ναύτης και μάλιστα στον ναύσταθμο ένας Τσιγγάνος απ' τους κάμπους της Θεσσαλίας ήτανε μυστήριο. Κυψέλη πολυάριθμη ο Ναύσταθμος.

Έμπαιναν, έβγαιναν καράβια και γύριζαν τα πληρώματα στις καντίνες και στον σινεμά. Ναύτες και αξιωματικοί, όλοι έστρεφαν ξαφνιασμένοι και κοιτούσαν.

Η θητεία του στον Ναύσταθμο με τον καιρό εξηγήθηκε. Τον έπαιρναν μετά την πρωινή αναφορά διάφοροι μόνιμοι υπαξιωματικοί στην Σαλαμίνα, άλλος για εργάτη στο γιαπί του, άλλος να του σκάψει τον κήπο, άλλος να του μάσει τις ελιές. Η αντιπροσφορά ήταν να του δίνουν τα βράδια άδεια εξόδου, για να δουλεύει γκαρσόνι σε μια ταβέρνα στην Κούλουρη.

Να σημειωθεί ότι ήταν σαν την μύγα μες στο γάλα, όχι τόσο για το χρώμα του, όσο για την προσεγμένη εμφάνισή του. Πλυμένος και σιδερωμένος πάντα, άστραφτε. Το παντελόνι του είχε τους πιο καλοτσακισμένους ωκεανούς. Επέβαλλε και δεν επέβαλλε σεβασμό με την εμφάνισή του.

«Ρε κοίτα καμάρι ο γύφτος», έλεγε καμιά φορά κάνας ναύτης μουδιασμένα.

Ακόμα και στον σινεμά όπου πήγαινε, όταν οπλονόμος¹ υπηρεσίας ήταν ο «πεθαμένος» που δεν τον άφηνε να βγει, ήταν άψογος.

Το «Τζιμ» του το κόλλησαν από μια ταινία αμερικάνικη, με μαύρο πρωταγωνιστή, ένα πανέμορφο παλικάρι που τον έλεγαν έτσι. Τους είχε κατατροπώσει όλους. Τέτοια εντύπωση του έκανε ο ήρωας, που για μέρες τον μνημόνευε στους κολλητούς του. Ο Τζιμ έτσι, ο Τζιμ αλλιώς.

Στην Κούλουρη είχε μεταφέρει και την οικογένειά του. Ούτε είκοσι χρονών δεν ήταν κι είχε κιόλας δυο παιδιά. Γι' αυτό και έκανε όχι μόνο την ορντινάντσα², αλλά και βάρδιες επί πληρωμή στα πλουσιόπαιδα απ' την Αθήνα. Παρότι ήταν κιόλας πατέρας, ο Τζιμ μας μιλούσε συνέχεια για τη μάνα του, την κυρά Ελισάε. Τόσα μας έλεγε, που ήταν σαν να τη γνωρίζαμε.

Όταν θέλαμε να τον ευχαριστήσουμε, του λέγαμε: «Τι κάνει η κυρά Ελισάε, ρε Τζιμ;» κι αυτός άρχιζε.

Μας μίλαγε ακόμα για τα παιδικά του χρόνια στους κάμπους της Θεσσαλίας. Τού 'χαν εντυπωθεί οι παπαρούνες της ανοίξεως, αλλά πιο πολύ, γιατί όλο το επανέφερε, ένα ποταμάκι όπου έπαιζε με τους γυρίνους.

«Που λες, κληρούχα,³ έτσι τά 'πιανα με τις χούφτες μου τα μπακακάκια, έτσι τ' αμόλαγα». Ήταν ένας μόνιμος νοσταλγός.

Τον «πεθαμένο», τον οπλονόμο που δεν τον άφηνε να βγει, συνόδευε μια τρομερή φήμη. Λέγανε ότι είχε πεθάνει κι ενώ κατέβαζαν την κάσα στον τάφο, αναστήθηκε.

¹οπλονόμος: υπαξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού· ²ορντινάντσα: ο ναύτης που είναι στην προσωπική υπηρεσία των ανωτέρων του και κάνει διάφορα θελήματα· ³κληρούχας: αυτός που καλείται να υπηρετήσει τη θητεία του στο Πολεμικό Ναυτικό

Αυτός ο άνθρωπος, κοκκινομούτρης, με παχιά φρύδια με άσπρο δέρμα γύρω τους, περιφερόταν όλη μέρα και έψαχνε για παραπτώματα. Μανία είχε με το ξύρισμα.

Στην πρωινή αναφορά έσερνε την παλάμη του στο μάγουλο απ' τον λαιμό προς τα πάνω και άμα νόμιζε ότι τον αγκύλωναν τρίχες, έβριζε και μοίραζε στερήσεις εξόδου.

Ο Τζιμ τον έτρεμε. Πώς τού 'χε μπει μέσα του, τού 'χε γίνει εφιάλτης.

Τον έβλεπε από μακριά κι αμέσως άλλαζε δρόμο. Στη δε πρωινή αναφορά καρδιοχτυπούσε μέχρι ν' ακούσει «στον καιρό».⁴

Καμιά φορά που τού 'κανε κι αυτουνού την κίνηση ο οπλονόμος, του 'ρχόταν να φωνάξει απ' την τρομάρα του.

Η αυλή⁵ του οπλονόμου ήταν λουλούδια ένα κι ένα. Διάφοροι εξ' αναβολής ναύτες με ντοκτορά και διάφορα πλουσιόπαιδα που δεν ξημέρωσαν ποτέ στον Ναύσταθμο, παρό μόνον για την πλάκα τους, όπως έγινε εκείνο το βράδυ με τον Τζιμ.

Έθελε οπωσδήποτε να βγει έξω γιατί είχε δεσμευθεί στο αφεντικό του.

Έβαλε ένα ναύτη γραφιά να μιλήσει στον οπλονόμο.

«Καλά, περίμενε και θα δούμε», τού 'πε αυτός.

Μέχρι αργά το βράδυ απ' το οπλονομείο ακουγόταν χάχανα και χαρές.

Γλεντούσαν μ' ένα μαγνητόφωνο. Ο Τζιμ έξω ξεροστάλιαζε. Ξαφνικά βγαίνει ένα τσιράκι.⁶

«Τι κάνεις εδώ, ρε Τζιμ;» του λέει.

Του είπε. Μπαίνει αυτός μέσα και μετά από λίγο τον φωνάζουν.

Με το που μπαίνει, του λέει ο οπλονόμος:

«Αναφέρσου, γύφτο».

Ποτέ του δεν είχε χωνέψει ότι τον είχε στην δύναμή του.

Μετά τον έβαλαν να τραγουδήσει για να του δώσουν άδεια, τον έβαλαν να χορέψει τσιφτετέλι. Ώρες τον τσαλαπατούσαν. Αργά την νύχτα ήρθε ο Τζιμ στον θάλαμο.

Ξάπλωσε με τα ρούχα και άρχισε να κλαίει σιγανά με αναφιλητά.

Το κρεβάτι μου ήταν κάτω απ' το δικό του.

«Τι έγινε, ρε κληρούχα;» του λέω.

«Τίποτα, ρε κληρούχα, κρύωσα», λέει ο Τζιμ και άρχισε να ψευτοβήχει.

Αλλά πάλι δεν άντεξε και άρχισε να κλαίει πολύ σιγανά. Σφιγγότανε.

Πήγα να του ξαναμιλήσω, αλλά δεν του μίλησα.

Τρέξτε, δάκρυα, να θολώσετε εκείνο το γάργαρο ποταμάκι στον θεσσαλικό κάμπο.

Τρέξε, παιδί, τρέξε, αεράκι, αλώνισε τη γη. Σε καρτερεί το βράδυ η μάνα σου, σαν ζυγούρι⁷ να χωθείς στα φουστάνια της και νά 'ναι ένα γύρω οι μπαρμπάδες και οι παππούδες, ένα σώμα πυκνό, αδιαπέραστο, γιομάτο σκοτεινά άστρα.

Από την ανθολογία *Ξένος, ο άλλος μου εαυτός*, επιμ. Μισέλ Φάις, Πατάκης, Αθήνα 1999

⁴«στον καιρό»: το αντίστοιχο παράγγελμα της «ανάπαυσης» στο Πολεμικό Ναυτικό· ⁵αυλή: η ακολουθία, η παρέα· ⁶τσιράκι: αυτός που εκτελεί τυφλά εντολές· ⁷ζυγούρι: το δίχρονο αρνί

ΚΑΟΥΝΤΙ ΚΑΛΕΝ

Περιστατικό

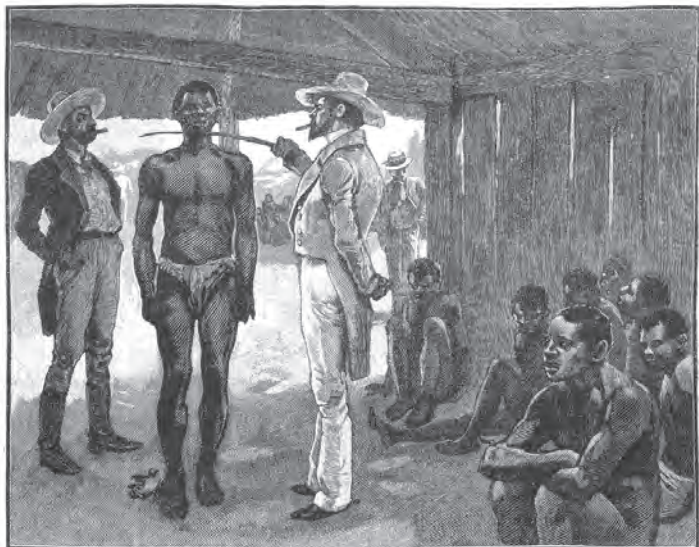
Για αιώνες η δουλεία ήταν ένας επίσημα αναγνωρισμένος θεσμός της Αποικιοκρατίας. Η ιστορία των αφρικανικής καταγωγής μαύρων πολιτών των Η.Π.Α. είναι ίσως το πιο τραγικό κεφάλαιο αυτού του απάνθρωπου θεσμού. Από τον 17ο μέχρι και τον 19ο αιώνα –οπότε τυπικά καταργήθηκε η δουλεία– εκατομμύρια άνθρωποι μεταφέρονται χωρίς τη θέλησή τους στη Βόρεια Αμερική, πωλούνται στους λευκούς σαν ιδιοκτησία και δουλεύουν κάτω από απάνθρωπες συνθήκες για την πρόοδο της χώρας, χωρίς κανένα σεβασμό στην ανθρώπινη υπόστασή τους. Χρειάστηκαν πολλοί αγώνες κατά τον 20ό αιώνα, ώστε να αποκτήσουν οι Αφροαμερικανοί πολιτικά δικαιώματα.

Μια φορά πηγαίνοντας στην Παλαιά Βαλτιμόρη με κεφάλτο κεφάλι, κεφάτη καρδιά είδα ένα Βαλτιμοριανό μ' επιμονή να με κοιτά.

Ήμουν λοιπόν οχτώ χρονώ, πολύ μικρός, κι αυτός δεν ήταν ούτε στάλα πιο μεγάλος, κι έτσι του σκάζω ένα χαμόγελο, μα μου 'βγαλε τη γλώσσα φωνάζοντάς με «Νίγκαρ».

Ολάκερη τη Βαλτιμόρη γύρισα από το Μάη μήνα ως το Δεκέμβρη. Μα απ' όσα συνέβηκαν εκεί μονάχα αυτό μου μένει.

Νέγρικα και άλλα ποιήματα, απόδοση Αντώνης Μαργάλης,
Βιβλιοφιλία, Αθήνα 1991

Αγοραπωλησία δούλων

ΤΖΟΥΣΙ ΣΗΜΟΝ ΚΟΤΑΡ

Κι Εσύ τι Θα Πεις;

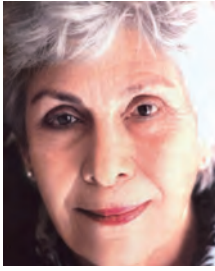
Έλα, αδερφέ!
Κι ας πάμε στο Θεό μας.
Μπροστά Του σαν σταθούμε
τότε θα πω –
«Κύριε, δε μισώ,
με μισούν.
Κανένα δε μαστιγώνω,
με μαστιγώνουν.
Την ξένη γη δε λαχταρώ,
τη γη μου λαχταρούνε.
Λαούς δεν περιπαίζω,
περιπαίζουν το λαό μου.»
Κι εσύ, αδέρφι, τι θα πεις;

*Νέγρικα και άλλα ποιήματα, απόδοση Αντώνης Μαρτάλης,
Βιβλιοφιλία, Αθήνα 1991*

*Παρά την κατάργηση της
δουλείας, οι έγχρωμοι
πολίτες (όπως και άλλες
«μειονότητες» τόσο στις
Η.Π.Α. όσο και αλλού)
υπέφεραν και υποφέρουν
από τις φυλετικές διακρί-
σεις σε βάρος τους. Το
ποιήμα φανερώνει πόσο
αδικαιολόγητη είναι η
ρατσιστική συμπεριφορά
των λευκών στα «μάτια
του Θεού», δηλαδή στο
όνομα της πανανθρώπινης
αδελφότητας.*

Διαχωρισμός έγχρωμων και λευκών (Απαρτχάιντ)

Η Κική Δημουλά (γεν. 1931) είναι μια από τις πλέον αναγνωρισμένες ποιητικές φωνές της σύγχρονης λογοτεχνίας μας. Το έργο της διαπνέεται από λεπτή ευαισθησία και μια βαθιά στοχαστικότητα, στοιχεία ευδιάκριτα και στο ποίημα που παρατίθεται εδώ. Παρατηρώντας ένα άγαλμα, η ποιήτρια αναγνωρίζει σε αυτό με πίκρα το τραγικό σύμβολο της γυναικείας μοίρας ανά τους αιώνες, μιας μοίρας που θέλει τη γυναίκα κοινωνικά αιχμάλωτη.

¹**πάροκο:** το ποίημα αναφέρεται σε μαρμάρινο γλυπτό αλυσοδεμένης γυναίκας που βρίσκεται σε πάροκο του κέντρου της Αθήνας ²**Άργος:** τερατόμορφος Γίγαντας της ελληνικής μυθολογίας που φρουρούσε την Ιώ, με την οποία ήταν ερωτευμένος ο Δίας· ³**ευγονία:** γονιμότητα, η απόκτηση παιδιών

ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ

Σημείο Αναγνώρισεως

άγαλμα γυναίκας με δεμένα χέρια

Όλοι σε λένε κατευθείαν άγαλμα,
εγώ σε προσφωνώ γυναίκα κατευθείαν.

Στολίζεις κάποιο πάροκο.¹
Από μακριά εξαπατάς.
Θαρρεί κανείς πως έχεις ελαφρά ανακαθίσει
να θυμηθείς ένα ωραίο όνειρο που είδες,
πως παίρνεις φόρα να το ζήσεις.
Από κοντά ξεκαθαρίζει το όνειρο:
δεμένα είναι πισθάγκωνα τα χέρια σου
μ' ένα σχοινί μαρμάρινο
κι η στάση σου είναι η θέλησή σου
κάτι να σε βοηθήσει να ξεφύγεις
την αγωνία του αιχμάλωτου.
Έτσι σε παραγγείλανε στο γλύπτη:
αιχμάλωτη.
Δεν μπορείς
ούτε μια βροχή να ζυγίσεις στο χέρι σου,
ούτε μια ελαφριά μαργαρίτα.
Δεμένα είναι τα χέρια σου.

Και δεν είν' το μάρμαρο μόνο ο Άργος.²
Αν κάτι πήγαινε ν' αλλάξει
στην πορεία των μαρμάρων,
αν άρχιζαν τ' αγάλματα αγώνες
για ελευθερίες και ισότητες,
όπως οι δούλοι,
οι νεκροί
και το αίσθημά μας,
εσύ θα πορευόσουν
μες στη κοσμογονία των μαρμάρων
με δεμένα πάλι τα χέρια, αιχμάλωτη.

Όλοι σε λένε κατευθείαν άγαλμα,
εγώ σε λέω γυναίκα αμέσως.
Όχι γιατί γυναίκα σε παρέδωσε
στο μάρμαρο ο γλύπτης
κι υπόσχονται οι γοφοί σου
ευγονία³ αγαλμάτων,
καλή σοδειά ακινησίας.

Για τα δεμένα χέρια σου, που έχεις
όσους πολλούς αιώνες σε γνωρίζω,
σε λέω γυναίκα.

Σε λέω γυναίκα
γιατ' είσ' αιχμάλωτη.

Κική Δημουλά, *Το λίγο του κόσμου*, Αθήνα 1971

Ακούστε παράλληλα...

- Την Κική Δημουλά να διαβάζει το ποίημα στον ψηφιακό δίσκο «Η Κική Δημουλά διαβάζει Κική Δημουλά» (LYRA, 2009)

ΤΖΕΝΗ ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ

Η χαρά της μητρότητας

Τα βράδια κάνω επικίνδυνες δουλειές.
Δένω μεγάλους σπάγκους
από παράθυρο σε παράθυρο
και κρεμάω παράνομες εφημερίδες.
Τι τα θες, η ποίηση πια δε φτουράει.
Μας τά 'παν κι άλλοι, σου λένε.
Κι έπειτα, έχει κάμποσες να τραγουδήσουν
τη χαρά της μητρότητας.
Η κόρη μου γεννήθηκε
σαν όλα τα παιδιά.
Καταπώς φαίνεται,
θα κάνει γερά ποδάρια,
να τρέχει γρήγορα στις διαδηλώσεις.

Τζένη Μαστοράκη, *Το σόι*, Κέδρος, Αθήνα 1990

Στο ποίημα αυτό η Τζένη Μαστοράκη (γεν. 1949), από τις πιο χαρακτηριστικές παρουσίες της λεγόμενης «γενιάς του 1970», εξετάζει τη θέση της γυναίκας στη σύγχρονη κοινωνία με ανατρεπτική διάθεση, συνδέοντας το γυναικείο κίνημα με ευρύτερους κοινωνικούς αγώνες.

Ο υποσιτισμός των παιδιών στον λεγόμενο «Τρίτο Κόσμο», σε χτυπητή αντίθεση με την υπεραφθονία των αγαθών στις κοινωνίες της Δύσης, παραμένει ένα από τα πιο ντροπιαστικά προβλήματα της ανθρωπότητας. Ο Τόλης Νικηφόρου (γεν. 1938) σχολιάζει το ζήτημα με ποιητική ευαισθησία αλλά και κριτική διάθεση για τις ευθύνες όλων μας απέναντι στο μέλλον της ανθρωπότητας.

ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

Όταν πεθαίνει ένα παιδί

αβιταμίνωση
είναι όρος των στατιστικών δελτίων
η πείνα εξωραϊσμένη
αποπροσωποποιημένη
όπως θα τόνιζε και κάποιος διανοητής
λέξη χωρίς εικόνα

ένα παιδί είναι μονάκριβο
ένα παιδί πεθαίνει κάθε δευτερόλεπτο
με την κοιλιά πρησμένη
μάτια που δεν χωράνε πια στις κόγχες τους
σε χώρες που ονομάζονται εξωτικές
πεθαίνει στο κατώφλι του σπιτιού μου

όταν πεθαίνει ένα παιδί
πέφτει βαθύτατο σκοτάδι το ξημέρωμα
βρέχει μεγάλα δάκρυα λαμπερά
πέτρινα γίνονται τα φύλλα και τα δέντρα

όταν πεθαίνει ένα παιδί
ταράζεται ο ύπνος των αρχαίων νεκρών
κι από τη γη αναδύονται τα πρόσωπά τους
ενώ σαν χάλκινο πουλί
ο άνεμος τοξεύεται στο χώμα

όταν πεθαίνει ένα παιδί
οι λέξεις κι οι φωνές συντρίβονται
τριγύρω ο κόσμος καταρρέει

Από τη συλλογή *Την κοκκινόμαυρη ανεμίζοντας τους ουτοπίας* (1997)
Τόλης Νικηφόρου, *Ο πλοηγός του απείρου. Ποιήματα 1966-2002*
Νέα Πορεία, Θεσσαλονίκη 2004

ΒΙΣΟΥΑΒΑ ΣΙΜΠΟΡΣΚΑ

Στη δύση του αιώνα

Ο εικοστός αιώνας μας ξεκίνησε
να γίνει καλύτερος απ' τους άλλους.
Δεν πρόκειται να το επαληθεύσει ποτέ τώρα,
τώρα που τα χρόνια του είναι μετρημένα,
ο βηματισμός του κλονισμένος,
η αναπνοή του λιγοστή.

Πολλά πράγματα έχουν συμβεί
που δεν φανταζόμασταν να συμβούν
και ό,τι φανταστήκαμε πως θα 'ρθεί,
δεν ήρθε.

Εντυχία και Άνοιξη, ανάμεσα σ' άλλα πράγματα,
φανταστήκαμε ότι θα οικειωθούν πιο πολύ
η μια την άλλη.

Προσδοκούσαμε να εγκαταλείψει ο φόβος
τα βουνά και τις κοιλάδες.
Η αλήθεια να φτάσει στο σπίτι
πριν απ' το ψέμα.

Προσδοκούσαμε ένα ζευγάρι από προβλήματα
να μην εμφανισθούν πια:
η πείνα, για παράδειγμα,
κι ο πόλεμος, και πάει λέγοντας.

Προσδοκούσαμε ότι θα υπάρχει κάποια έγνοια
για την έλλειψη βοήθειας στους αβοήθητους,
εμπιστοσύνη, και ούτω καθεξής.

Ο καθένας που σχεδίαζε να απολαύσει τον κόσμο
είναι τώρα αντιμέτωπος
με μian αποστολή χωρίς ελπίδα.
Η βλακεία δεν είναι διασκεδαστική.
Η σοφία δεν είναι χαρούμενη.

Η ελπίδα
δεν είναι πια εκείνο το κοριτσάκι
κ.λπ., αλίμονο.

Ο Θεός έφτασε τελικά να πιστεύει
σ' έναν άνδρα καλό και δυνατό μαζί,
όμως καλός και δυνατός

Η Βισουάβα Σιμπόρσκα (Wisława Szymborska, 1923-2012), τιμημένη με το βραβείο Νόμπελ το 1996, θεωρείται η κορυφαία μεταπολεμική ποιήτρια της Πολωνίας. Το ποίημα είναι ένας πικρός απολογισμός του 20ού αιώνα, όπου καταγράφεται με επώδυνη συνείδηση το ανεκπλήρωτο των ανθρώπινων ιδανικών, αλλά δηλώνεται και η επίμονη αναζήτηση της ελπίδας.

Νικόλαος Γύζης, *Το πνεύμα της θλίψεως*

είναι ακόμα δυο διαφορετικοί άνδρες.

«Πώς θα ζήσουμε;», κάποιος με ρωτάει
σ' ένα γράμμα.

Είχα στον νου μου να του κάνω
την ίδια ερώτηση.

Πάλι, κι όπως πάντοτε,
όπως μπορούμε να διακρίνουμε πιο πάνω,
τα πιο πιεστικά ερωτήματα
είναι τα πιο απλοϊκά.

Από τη συλλογή *Οι άνθρωποι πάνω στη γέφυρα* (1986)
Βισουάβα Σιμπόρσκα, *Μια ποιητική διαδρομή*,
μτφρ. Βασίλης Καραβίτης, Σοκόλης, Αθήνα 2003

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Τα Πτερόεντα Δώρα

Το έργο του σκιαθίτη Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911) κατέχει πρωτεύουσα θέση στη νεοελληνική πεζογραφία. Η γλώσσα του είναι η καθαρεύουσα της εποχής του, εμπλουτισμένη όμως με διαχρονικά στοιχεία της ελληνικής γλώσσας, του σκιαθίτικου ιδιώματος και της εκκλησιαστικής υμνογραφίας. Το συγκεκριμένο διήγημα, που δημοσιεύτηκε το 1907, ελέγχει την αναξιοσύνη του ανθρώπου να λάβει τα αγαθά της ζωής ως θεία δωρεά και είναι ένα από τα κείμενα που έκαναν τους κριτικούς να χαρακτηρίσουν τον μεγάλο πεζογράφο ως «ποιητή του πεζού λόγου».

Ξένος του κόσμου και της σαρκός, κατήλθε την παραμονήν από τα ύψη, συστείλας τας πτέρυγας¹ όπως τας κρύπτει, θείος άγγελος. Έφερε δώρα από τα άνω βασίλεια διά να φιλεύσει τους κατοίκους της πρωτευούσης. Ήτον ο καλός άγγελος της πόλεως.

Εκράτει εις την χείρα έν άστρον και επί του στέρνου του έπαλλε ζωή και δύναμις, και από το στόμα του εξήρχετο πνοή θείας γαλήνης. Τα τρία ταύτα δώρα ήθελε να μεταδώσει εις όλους όσοι προθύμως τα δέχονται.

Εισήλθεν εν πρώτοις εις έν αρχοντικόν μέγαρον. Είδεν εκεί το ψεύδος και την σεμνοτυφίαν, την ανίαν και το ανωφελές της ζωής ζωγραφισμένα εις τα πρόσωπα του ανδρός και της γυναίκος, και ήκουσε τα δύο τεκνία να ψελλίζωσι λέξεις εις άγνωστον γλώσσαν. Ο Άγγελος επήρε τα τρία ουράνια δώρα του, και έφυγε τρέχων εκείθεν.²

Επήγεν εις την καλύβην πτωχού ανθρώπου. Ο ανήρ έλειπεν όλην την εσπέραν εις την ταβέρναν. Η γυνή επροσπάθει ν' αποκοιμήσει με ολίγον ξηρόν άρτον τα πέντε τέκνα, βλασφημούσα άμα³ την ώραν που είχαν υπανδρευθεί. Τα μεσάνυχτα επέστρεψεν ο σύζυγός της αυτή τον ύβρισε νευρική με φωνήν οξείαν, εκείνος την έδειρε με την ράβδον την οζώδη,⁴ και μετ' ολίγον οι δύο επλάγιασαν χωρίς να κάμουν την προσευχήν των, και ήρχισαν να ροχαλίζουν με βαρείς τόνους. Έφυγεν εκείθεν ο Άγγελος.

Ανέβει εις μέγα κτίριον πλουσίως φωτισμένον. Ήσαν εκεί πολλά δωμάτια με τραπέζας, κι επάνω των έκυπτον άνθρωποι μετρούντες αδιακόπως χρήματα, παίζοντες με χαρτία. Ωχροί και δυστυχείς, όλη η ψυχή των ήτο συγκεντρωμένη εις την ασχολίαν ταύτην. Ο Άγγελος εκάλυψε το πρόσωπον με τας πτέρυγας του διά να μη βλέπει κι έφυγε δρομαίος.

Εις τον δρόμον συνήντησε πολλούς ανθρώπους, άλλους εξερχομένους από τα καπηλεία, οινοβαρείς,⁵ και άλλους κατερχομένους από τα χαρτοπαίγνια, μεθύοντας χειροτέραν μέθην. Τινάς είδε ν' ασχημονούν, και τινάς ήκουσε να βλασφημούν τον Άι - Βασίλην ως παιίστην. Ο Άγγελος εκάλυψε με τας πτέρυγας τα ότα, διά να μην ακούει, και αντιπαρήλθεν.

Υπέφωσκεν ήδη η πρωία της πρωτοχρονιάς, και ο Άγγελος διά να παρηγορηθεί, εισήλθεν εις μίαν εκκλησίαν. Αμέσως πλησίον της θύρας είδεν ανθρώπους να μετρούν νομίσματα, μόνον πως δεν είχαν παιγνιόχαρτα εις τας χείρας· και εις το βάθος, αντίκρουσεν έναν άνθρωπον χρυσοστόλιστον και μιτροφορούντα ως Μήδον σατράπην της εποχής του Δαρείου, ποιούντα διαφόρους ακκισμούς⁶ και επιτηδευμένας κινήσεις. Δεξιά και αριστερά άλλοι μερικοί έψαλλον με πεπλασμένας φωνάς: Τον Δεσπότην και αρχιερέα!

Ο Άγγελος δεν εύρε παρηγορίαν. Επήρε τα πτερόεντα δώρα του –το άστρον το προωρισμένον να λάμπει εις τας συνειδήσεις, την αύραν, την ικανήν να δροσιίζει τας ψυχάς, και την ζωήν, την πλασμένην διά να πάλλει εις τας καρδιάς, ετάνυσε⁷ τας πτέρυγας, και επανήλθεν εις τας ουρανίας αφίδας.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Άπαντα*, τ. Δ', κριτ. έκδ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δόμος, Αθήνα 2005

¹συστείλας τας πτέρυγας: μαζεύοντας τις φτερούγες· ²εκείθεν: από εκεί· ³άμα: ταυτόχρονα· ⁴οζώδη: βρωμερή, ρυπαρή· ⁵οινοβαρείς: βαρείς από το ποτό, μεθυσμένοι· ⁶ακκισμούς: καμώματα· ⁷ετάνυσε: άνοιξε

Το συγκεκριμένο ποίημα ανήκει στα «πρωτόλεια» του Νίκου Καββαδία (1910-1975) και γράφτηκε όταν ο ποιητής ήταν μόλις δεκαεννιά χρόνων. Ξεχειλίζει από τρυφερότητα για τους αδύναμους της ζωής, ενώ προδιαγράφεται σε αυτό και η σχέση του ποιητή με τα θαλασσινά ταξίδια.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ

Αγαπάω

Αγαπάω τ' ό,τι είναι θλιμμένο στον κόσμο.
Τα θολά τα ματάκια, τους αρρώστους ανθρώπους,
τα ξερά γυμνά δέντρα και τα έρημα πάρκα,
τις νεκρές πολιτείες, τους τρισκότεινους τόπους.

Τους σκυφτούς οδοιπόρους που μ' ένα δισάκι
για μια πολιτεία μακρινή ξεκινάνε,
τους τυφλούς μουσικούς των πολύβουων δρόμων,
τους φτωχούς, τους αλήτες, αυτούς που πεινάνε.

Τα χλωμά τα κορίτσια που πάντα προσμένουν
τον ιπότη που είδαν μια βραδιά στ' όνειρό τους,
να φανεί απ' τα βάθη του απέραντου δρόμου.
Τους κοιμώμενους κύκνους πάνω στ' ασπροφτερό τους.

Τα καράβια που φεύγουν για καινούργια ταξίδια
και δεν ξέρουν καλά – αν ποτέ θα 'ρθουν πίσω
αγαπάω, και θά 'θελα μαζί τους να πάω
κι ούτε πια να γυρίσω.

Αγαπάω τις κλαμένες ωραίες γυναίκες
που κοιτάνε μακριά, που κοιτάνε θλιμμένα...
αγαπάω σε τούτο τον κόσμο – ό,τι κλαίει
γιατί μοιάζει μ' εμένα.

Από την ανθολογία *Επειδή σ' αγάπησα και σ' αγαπώ ακόμη*,
επιμ. Γιάννης Η. Παππάς, Μεταίχμιο, Αθήνα 2010

Ρέμπραντ, *Ο ζητιάνος*

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

Τα όπλα

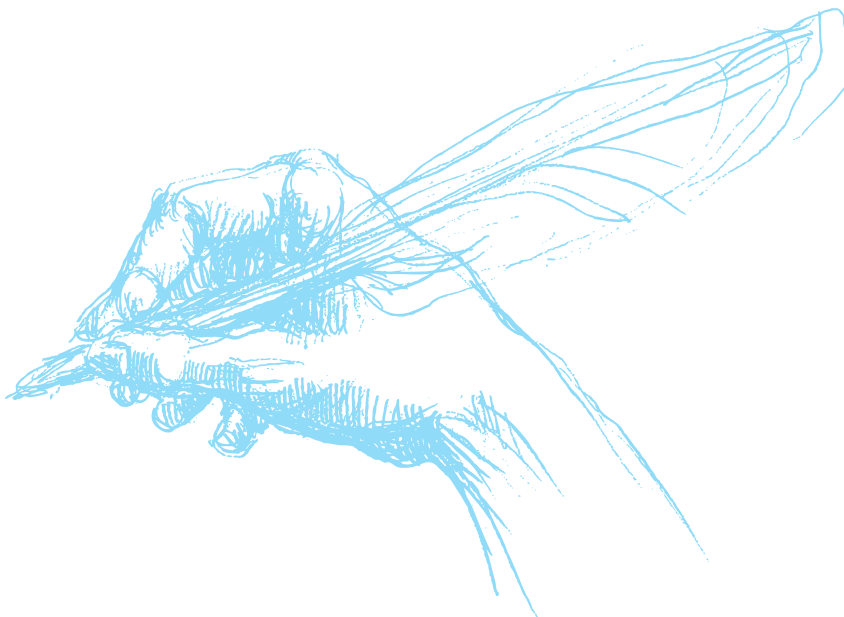
Δεν εγκατέλειψα ούτε στιγμή
το εργαστήρι μου όπου φτιάχνω τα όπλα,
εκτελώντας παραγγελιές που λαβαίνω
από την ειρήνη. Συλλογιέμαι πως όλα
τα μυρμήγκια της γης έχουν καρδιά
και φτιάχνω επτά χρωμάτων λουλούδια.

Καταξίωσε, Κύριε, τα χέρια μου, ευλόγησε
ν' αυξάνουν τα όπλα μου. Ο στρατός μου.

Νικηφόρος Βρεττάκος, *Τα Ποιήματα*, τ. Γ',
Τα Τρία Φύλλα, Αθήνα 1991

Η ποίηση του Νικηφόρου Βρεττάκου (1912-1991) διακρίνεται από βαθιά αγάπη για τον άνθρωπο και τον κόσμο, η αρμονία του οποίου απειλείται από τα καταστροφικά ένστικτα του είδους μας. Στο ποίημα, που προέρχεται από τη συλλογή Ηλιακός λύχνος (1984), ο ποιητής αντιτάσσει στη μανία της καταστροφής και τον πόλεμον τα όπλα της ειρήνης και της δημιουργίας.

Η ποίηση του Δώρου Λοΐζου (1944 – 1974) χαρακτηρίζεται από τα αντιδικτατορικά του αισθήματα, την αγωνία του για την καταπιεσμένη ανθρωπότητα και τα παγκόσμια προβλήματα πέρα από τα στενά γεωγραφικά όρια της πατρίδας του, την ανάγκη για αντίσταση και επανάσταση, τον αγώνα του Ποιητή να παλέψει και να αντισταθεί, τόσο μέσα από τις λέξεις της ποίησής του, όσο και με τη θυσία του για προάσπιση της δημοκρατίας (Αύγουστος 1974). Ο ελεύθερος και συχνά πεζολογικός στίχος των ποιημάτων του, πότε υπαινετικός και πότε ευθύβολα κριτικός, δημιουργεί δραματικότητα, με τις τολμηρές και μεταφορικές εικόνες του.

ΔΩΡΟΣ ΛΟΪΖΟΥ

1. [Κι αν θελήσεις...]

Κι αν θελήσεις να διεκδικήσεις τον τίτλο του ποιητή,
δεν υπάρχει άλλος δρόμος, να ραντίσεις το αίμα σου
στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα
και την καρδιά σου να κάψεις
στη φωτιά που φωτίζει τον κόσμο
για χάρη της καθαρότητας των ουρανών
- που λέει κι ο Ελύτης.

Δώρος Λοΐζου, *Ψωμί και Ελευθερία*, Αθήνα, Κέδρος, 1974, σ. 25.

2. Ερωτήματα

Έπρεπε λοιπόν
να ραντίσουμε το αίμα
στις τέσσερις γωνίες του ορίζοντα;
να οργώσουμε τα άσπρα χαρτιά με τα νύχια;
Έπρεπε λοιπόν
να τεντωθούν οι φλέβες τόσο πολύ,
να γεμίσουν τα πιθάρια μας τόνους αγωνία;
Έπρεπε λοιπόν
να γίνουν όλα αυτά;
Και γιατί;
Για μια λάμψη στα μάτια,
για μια ιδέα χαράς,
για μια σποραδική γαλήνη,
για ένα τετραγωνικό του Παράδεισου.

Να μην υπάρχει άραγε άλλος τρόπος;
Μόνον ο θάνατος να οδηγεί στη ζωή;
Ο Σταυρός λοιπόν, το μόνο μέσο να παραβιάσουμε
τις καστρόπορτες της αθανασίας;

Δώρος Λοΐζου, *Ψωμί και Ελευθερία*, Αθήνα, Κέδρος, 1974, σ. 55.

NAZIM XIKMET

Για τη ζωή

Η ζωή δεν είναι παίξε-γέλασε
Πρέπει να τήνε πάρεις σοβαρά
Τόσο μα τόσο σοβαρά
Που έτσι, να πούμε, ακουμπισμένος σ' έναν τοίχο
Με τα χέρια σου δεμένα
Ή μέσα στ' αργαστήρι
Με λευκή μπλούζα και μεγάλα ματογυάλια
Θε να πεθάνεις, για να ζήσουνε οι άνθρωποι,
Οι άνθρωποι που ποτέ δε θά 'χεις δει το πρόσωπό τους
Και θα πεθάνεις ξέροντας καλά
Πως τίποτα πιο ωραίο, πως τίποτα πιο αληθινό
απ' τη ζωή δεν είναι.

Ναζίμ Χικμέτ, *Ποήματα*,
μτφρ. Άρης Δικταίος, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1983

Ο Ναζίμ Χικμέτ (Nâzım Hikmet, 1902-1963) υπήρξε ένας από τους πιο προοδευτικούς διανοούμενους της Τουρκίας, ο οποίος αντιμετώπισε σκληρές διώξεις για τα φρονήματα και τη δράση του. Το έργο του, ωστόσο, γνώρισε παγκόσμια αναγνώριση χάρη στον βαθύ ανθρωπισμό του.

Ρενάτο Γκουτόζο,
Εκτέλεση στην ύπαιθρο (εις μνήμην του Φ. Γκ. Λόρκα)

Το διάσημο αυτό ποίημα ανήκει στον άγγλο βικτωριανό ποιητή Γουίλιαμ Χένλεϊ (William Ernest Henley, 1849-1903), ο οποίος το έγραψε το 1875, ύστερα από έναν ακρωτηριασμό στο πόδι, συνέπεια ενός χρόνιου προβλήματος υγείας. Το μήνυμά του όμως για την ψυχική δύναμη του ανθρώπου έχει καθολική και διαχρονική αξία. Δεν είναι τυχαίο ότι υπήρξε το αγαπημένο ποίημα του νοτιοαφρικανού ηγέτη Νέλσον Μαντέλα κατά τη διάρκεια της πολυετούς φυλάκισής του από το ρατσιστικό καθεστώς της χώρας του, γνωστό και ως «Απαρτχάιντ».

ΓΟΥΙΛΙΑΜ ΕΡΝ. ΧΕΝΛΕΪ

Invictus [Ανίκητος]

Μέσα στη νύχτα που με σκεπάζει,
μαύρη σαν πίσσα όπως είναι,
ευχαριστώ όποιον Θεό υπάρχει
για την ελεύθερη ψυχή μου.
Υπό το βάρος των περιστάσεων
ποτέ δε λύγισα, ούτε ούρλιαξα δυνατά.
Όταν το βάρος της τύχης έπεσε πάνω μου,
το κεφάλι μου μάτωσε, αλλά δεν έσκυψε.
Πέρα απ' αυτόν τον τόπο της οργής και των δακρύων
βρίσκεται ο τρόμος της σκιάς.
Κι όμως, παρά τις απειλές όλων των χρόνων
θα με βρει, μα θα με βρει χωρίς να φοβάμαι.
Σημασία δεν έχει πόσο στενή είναι μια πύλη,
πόσο γεμάτη με τιμωρίες η περγαμινή,
εγώ διαφεντεύω τη μοίρα μου:
αφέντης της ψυχής μου είμαι εγώ.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Invictus>

ΜΙΛΤΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ

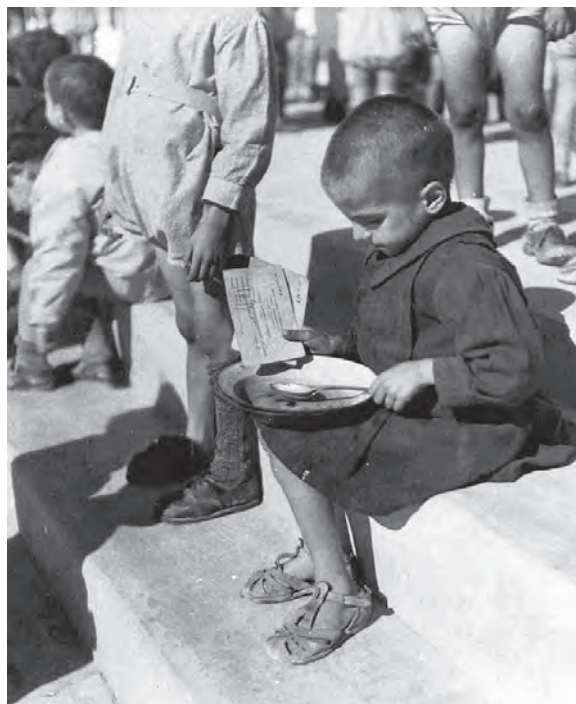
Το ψωμί

Ένα τεράστιο καρβέλι, μια πελώρια φραντζόλα ζεστό
 ψωμί, είχε πέσει στο δρόμο από τον ουρανό·
 ένα παιδί με πράσινο κοντό βρακάκι και με μαχαίρι
 έκοβε και μοίραζε στον κόσμο γύρω,
 όμως και μια μικρή, ένας μικρός άσπρος άγγελος, κι αυτή
 μ' ένα μαχαίρι έκοβε και μοίραζε
 κομμάτια γνήσιο ο υ ρ α ν ό
 κι όλοι τώρα τρέχαν σ' αυτή, λίγοι πηγαίναν στο ψωμί,
 όλοι τρέχανε στον μικρόν άγγελο που μοίραζε ο υ ρ α ν ό!
 Ας μην το κρύβουμε
 διψάμε για ουρανό!

Από τη συλλογή *Τα φάσματα ή η χαρά στον άλλο δρόμο* (1958)·
 Μίλτος Σαχτούρης, *Ποιήματα* (1945-1971), Κέδρος, Αθήνα 1988

Με αφορμή την πείνα που μάστιζε τον ελληνικό λαό κατά τη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής, ο Μίλτος Σαχτούρης (1919-2005), ένας από τους σημαντικότερους μεταπολεμικούς ποιητές μας, γράφει αυτό το ποίημα, θέλοντας να μιλήσει και για άλλες βασικές ανάγκες του ανθρώπου όπως η ελευθερία και η δικαιοσύνη.

Βούλα Παπαϊωάννου, *Εικόνα πείνας στην Κατοχή*

Στο ποίημα του Πωλ Ελνάρ (Paul Éluard, 1895-1952), η Αθήνα αναδεικνύεται σε σύμβολο αντίστασης και ο γάλλος ποιητής χαιρετίζει την αγωνιστικότητα του ελληνικού λαού που δοκιμάζεται ξανά. Αφορμή τον ποιήματος στάθηκαν τα τραγικά γεγονότα των «Δεκεμβριανών» του 1944, λίγο μετά την Απελευθέρωση. Τότε ο άοπλος αθηναϊκός λαός που διαδήλωνε, μεταξύ άλλων, και κατά της επέμβασης των ξένων στα εσωτερικά της χώρας, δέχτηκε επίθεση από τα «όργανα της τάξης», η οποία κατέληξε σε αιματοχυσία. Τα γεγονότα αυτά σήμαναν την έναρξη του Εμφυλίου πολέμου (1944-1949), που άφησε βαθιές πληγές στον τόπο για δεκαετίες.

¹ρήγα: βασιλιά· ²λιμοκτονείς: πεθαίνεις απ' την πείνα·
³λιμάζεις: είσαι αχόρταγος·
⁴συζευγμένα: μαζί, συνδεδεμένα

ΠΩΛ ΕΛΥΑΡ

Αθήνα

Έλληνα λαέ ρήγα¹ λαέ λαέ απελπισμένε
Τίποτα πια δε σου 'μεινε να χάσεις παρά μόνο
Τη λευτεριά τον έρωτα της λευτεριάς του δικίου
Τον σεβασμό τον άπειρο που έχεις για τον εαυτό σου [...]

Απελπισμένε συ λαέ πίστευε μόνο στ' άρματά σου
Για ελεημοσύνη σου τα δώσανε κάνε τα συ Ελπίδα

Όρθωσε την ελπίδα σου στο μαύρο φως ενάντια
Στον ανελέητο θάνατο που μπρος σου δεν αντέχει
Λαέ απελπισμένε μα ήρωα εσύ λαέ
Που ενώ λιμοκτονείς² λιμάζεις³ για πατρίδα

Μεγάλος και μικρός μαζί στο μέτρο του καιρού σου
Ελληνικέ λαέ παντοτινέ των πόθων σου αφέντη
Η σάρκα και το ιδανικό της σάρκας συζευγμένα⁴
Η λευτεριά και το ψωμί θελήματα της φύσης

Η λευτεριά σα θάλασσα που εκτείνεται στον ήλιο
Και το ψωμί σαν τους θεούς που σμίγει τους ανθρώπους
Αληθινά και φωτεινό και δυνατό αγαθό μας
Πιο δυνατό κι απ' τους εχθρούς κι από τον κάθε πόνο.

Πωλ Ελνάρ, *Εκλογή ποιημάτων*,
μτφρ. Τάκης Βαρβιτσιώτης, Αρμός, Αθήνα 2007

Α. Τάσος, *Η απελευθέρωση της Αθήνας*

ΠΑΜΠΛΟ ΝΕΡΟΥΔΑ

Γενικό Άσμα

Τη γη τη λένε Χουάν
 XIII

Ο ΑΜΑΔΟΡ ΣΕΑ (Της «Κορονέλ», Χιλή, 1949) Επειδής είχανε πιάσει τον πατέρα μου, και πέρασε ο Πρόεδρος που είχαμε ψηφίσει εμείς, και είτε πως ούλοι μας ήμασταν λεύτεροι, εγώ τους εξήτησα να βγάλουνε το γέρο μου. Μ' αρπάξανε και με βαράγανε μια μέρα ολάκερη. Κανέναν δεν ξέρω στο γραφείο. Δεν ξέρω. Δεν μπορώ να θυμηθώ ούτε τα μούτρα τους. Ήταν αστυνομία. Κάθε που λιποθύμαγα μου χύναν σ' όλο το κορμί νερό και ξανάρχιζαν να με βαράνε. Το βράδυ πριν να φύγουνε με πήγαν σούρνοντας σ' ένα αποχωρητήριο, μου χώσαν το κεφάλι σε μια λεκάνη του απόπατου γεμάτη από κοπρίσματα. Πνιγόμενα. «Τώρα, βγες να ζητήσεις ελευθερία απ' τον Πρόεδρο, και θα στο στείλει το δώρο», μου λέγανε. Νιώθω χίλια κομμάτια. Τούτο δω το πλευρό μού τό 'σπασαν. Από μέσα μου όμως είμαι σαν και πρώτα, σύντροφε. Εμάς δε μας σπάνε παρό σκοτώνοντάς μας.

Πάμπλο Νερούδα, *Γενικό Άσμα*, τ. Α',
 μτφρ. Δανάη Στρατηγοπούλου, Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2004

Ο χιλιανός ποιητής Πάμπλο Νερούδα (Pablo Neruda, 1904-1973) στο επικό έργο του Γενικό Άσμα (Κάντο Χενεράλ, 1950), που μελοποιήθηκε από τον Μίκη Θεοδωράκη, παρουσιάζει την ιστορία της Λατινικής Αμερικής μέσα από τους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες των λαών της. Ο ποιητής έχει τιμηθεί με δύο παγκόσμια βραβεία, Νόμπελ και Λένιν, για την πανανθρώπινη αξία του έργου του.

Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο απόσπασμα του ποιήματος σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη και ερμηνεία Πέτρου Πάντη: http://youtu.be/bR-77_6bY7w

ΝΙΚΟΣ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

Μπολιβάρ

Ο Σιμόν ντε Μπολιβάρ (Simón Bolívar, 1783-1830), γνωστός και ως «Ο Ελευθερωτής» («El Libertador»), ήταν ηγέτης των κινημάτων της Ανεξαρτησίας (1813-1825) ενάντια στον ισπανικό αποικιοκρατικό ζυγό στις χώρες της Νότιας Αμερικής. Σε αυτόν τον εθνικό ήρωα, που έγινε οικουμενικό σύμβολο του αγώνα για την ελευθερία, είναι αφιερωμένο το ομώνυμο ποίημα του Νίκου Εγγονόπουλου, γραμμένο το 1944.

¹Μπαχτσέδες: οι κήποι, τα περιβόλια. ²Ταταούλων (Ταταύλα): ιστορική συνοικία της Κωνσταντινούπολης, η οποία μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 κατοικούσαν σχεδόν αποκλειστικά από Έλληνες. ³Αντώνιος Οικονόμου: Έλληνας πλοίαρχος και αγωνιστής του 1821 που δολοφονήθηκε από τους πρόκριτους για την επαναστατική του δράση. ⁴Πασβαντζόγλου: στενός φίλος του Ρήγα Φεραίου που επαναστάτησε κατά των Οθωμανών στις ηγεμονίες του Δούναβη. ⁵Μαξιμιλιανός ντε Ρομπεσπιέρ: ένας από τους ηγέτες της Γαλλικής Επανάστασης

Μπολιβάρ! Όνομα από μέταλλο και ξύλο, ήσουν
ένα λουλούδι μες στους μπαχτσέδες¹ της
Νότιας Αμερικής.
Είχες όλη την ευγένεια των λουλουδιών μες στην καρδιά σου,
μες στα μαλλιά σου, μέσα στο βλέμμα σου.
Η χέρα σου ήτανε μεγάλη σαν την καρδιά σου, και
σκορπούσε το καλό και το κακό.
Ροβόλαγες τα βουνά κι ετρέμαν τ' άστρα, κατέβαινες
στους κάμπους, με τα χρυσά, τις επωμίδες,
όλα τα διακριτικά του βαθμού σου,
Με το ντουφέκι στον ώμο αναρτημένο, με τα στήθια
ξέσκεπα, με τις λαβωματιές γιομάτο το κορμί σου,
Κι εκαθόσουν ολόγυμνος σε πέτρα χαμηλή, στ' ακροθαλάσσι,
Κι έρχονταν και σ' έβαφαν με τις συνήθειες των πολεμιστών
Ινδιάνων,
Μ' ασβέστη, μισόνη ασπρο, μισό γαλάζιο, για να φαντάζεις
σα ρημοκλήσι σε περιγιάλι της Αττικής,
Σαν εκκλησιά στις γειτονιές των Ταταούλων,² ωσάν ανάχτορο
σε πόλη της Μακεδονίας ερημική.

Μπολιβάρ! Ήσουν πραγματικότητα, και είσαι, και
τώρα, δεν είσαι όνειρο.
Όταν οι άγριοι κυνηγοί καρφώνουνε τους άγριους αετούς
και τ' άλλα άγρια πουλιά και ζώα,
Πάν' απ' τις ξύλινες τις πόρτες στ' άγρια δάση,
Ξαναζεις, και φωνάζεις, και δέρνεσαι,
Κι είσαι ο ίδιος εσύ το σφυρί, το καρφί κι ο αϊτός.

[...]

επίκλησις

Μπολιβάρ! Είσαι του Ρήγα Φεραίου παιδί,
Του Αντωνίου Οικονόμου³ – που τόσο άδικα τον σφάξαν –
και του Πασβαντζόγλου⁴ αδελφός,
Τ' όνειρο του μεγάλου Μαξιμιλιανού ντε Ρομπεσπιέρ⁵
ξαναζει στο μέτωπό σου.

Είσαι ο ελευθερωτής της Νότιας Αμερικής.
Δεν ξέρω ποια συγγένεια σε συνέδεε, αν ήταν απόγονός
σου ο άλλος μεγάλος Αμερικανός, από το
Μοντεβίντεο αυτός,
Ένα μονάχα είναι γνωστό, πως είμαι ο γιος σου.

Νίκος Εγγονόπουλος, *Ποιήματα*, τ. Β', Ίκαρος, Αθήνα 1993

Νίκος Εγγονόπουλος,
Ο προπάππος Περραιβός κρατώντας στο χέρι του την κεφαλή του Ρήγα Φεραίου

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Νίκο Εγγονόπουλο να διαβάζει το ποίημα: <http://youtu.be/BiiJBqCnUao>
- Μελοποιημένο απόσπασμα του ποιήματος σε μουσική και ερμηνεία Μάνου Χατζηδάκι <http://youtu.be/-JQEgbwPmls> ή σε μουσική Νίκου Μαμαγκάκη και ερμηνεία Γιώργου Ζωγράφου: http://youtu.be/2J8b_5_DdHI

Ο αργεντινός Ερνέστο Γκουεβέρα ντε λα Σέρνα, γνωστότερος ως Τσε Γκεβέρα (Ernesto "Che" Guevara, 1928-1967), συμμετείχε στην επανάσταση που το 1959 ανέτρεψε το δικτατορικό καθεστώς της Κούβας και υπήρξε μέλος της επαναστατικής της κυβέρνησης, προωθώντας ριζικές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Δολοφονήθηκε στη Βολιβία από τις μυστικές υπηρεσίες των Η.Π.Α., ενώ προσπαθούσε να διαδώσει την επανάσταση σε άλλες περιοχές του κόσμου, οργανώνοντας ένοπλα λαϊκά κινήματα. Είναι ίσως το πιο αναγνωρισμένο και διαχρονικό σύμβολο του ασυμβίβαστου επαναστάτη διεθνώς και η δράση του ενέπνευσε πολλούς ποιητές, μεταξύ αυτών και τον κύπριο Μιχάλη Πασιαρδή (γεν. 1941), ο οποίος του αφιέρωσε αυτή την Ωδή.

*βίβα: επιφώνημα ενθουσιασμού, αντίστοιχο του «ζήτω»

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΣΙΑΡΔΗΣ

Ωδή στον Ερνέστο Γκουεβέρα

Ήσουν αναμμένο πέταλο
Ερνέστο
η πατημασιά σου φλόγιζε τη γη,
εδώ θ' ανθίζαν αύριο
τα δάκρυα
και τα βίβα*
θα κάρπιζε ψωμί.
Ήσουν από ψηλά, απ' το φεγγάρι
Ερνέστο
τα βράδια σέλωνες σα νιούτσικο άλογο
το μέλλον
ταράζοντας τον αιώνιο ύπνο
του Μπολιβάρ.
Το βλέμμα σου κρατούσε απ' την αυγή
Ερνέστο
ξημέρωνε στο πλάι σου ο ορίζοντας
σ' ένα ανοιχτό παράθυρο χτενίζονταν
η Ελευθερία.
Έφυγες στ' άλογο
Ερνέστο
οι μαύρες Συμπληγάδες δεν σε κλειούν.
Θά 'ρθεις ξανά,
μ' άλλους μαζί.

Μιχάλης Πασιαρδής, *Ο δρόμος της ποίησης*, τ. Α', Κύπρος 1999

Οροζκο, *Το τέλος της παλαιάς τάξης*

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Αποχαιρετισμός

Κι έλεγα μέσα μου: δε φτάνει το τραπέζι, μήτε κάμποσος παράς
 στην τσέπη,
 μήτε το ψωμί και το φιλί, – δε φτάνει.
 Ο άνθρωπος είναι πιο τρανός απ' την καθημερινή την έγνοια του.

Κι έλεγα πάλι που ο άνθρωπος αρχίζει από την έγνοια του για
 το ψωμί
 Κι όλο τραβάει πιο πέρα απ' τη σκλαβιά του,
 από σκλαβιά σε σκλαβιά, από ξεσκλάβωμα σε ξεσκλάβωμα,
 απ' το ξεσκλάβωμα της πατρίδας, στο ξεσκλάβωμα του κόσμου,
 ώσπου να νιώσει, μπαίνοντας ίσα στον ουρανό,
 ν' αχνίζει το φεγγάρι στον κόρφο του,
 ώσπου να κλάψει μια νύχτα από αγάπη για όλο τον κόσμο. Έτσι
 άφησα
 σ' ένα χαντάκι τ' αμάξι μου. Πήρα τ' όπλο. Κι ανέβηκα στο
 βουνό.

Έτσι βρέθηκα σε τούτη τη σπηλιά που το στόμό της
 βλέπει ολόισα στον ήλιο – το στρογγυλό της στόμο
 είναι ο ίδιος ο ήλιος που θα τον νιώσω πάλι δροσερό, καθώς θα
 με περνάνε,
 (όπως κείνη τη νύχτα το φεγγάρι) – θα τον νιώσω δροσερό
 κωνσταντινάτο*
 να μου δροσίζει το καμένο στήθος, κι έτσι λίγο-λίγο
 να ζεσταίνεται ο ήλιος και ν' αχνίζει στον κόρφο μας. Γεια σας.

Γιάννης Ρίτσος, *Ποήματα*, τ. Γ', Κέδρος, Αθήνα 1991

Ο Αποχαιρετισμός του Γιάννη Ρίτσου (1909-1990) – απόσπασμα του οποίου παρατίθεται εδώ – γράφτηκε με αφορμή τη μάχη του Μαχαιρά (Μάρτιος 1957), όπου βρήκε μαρτυρικό θάνατο σε ηλικία μόλις εικοσιεννιά χρόνων ο υπαρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α. Γρηγόρης Αυξεντίου. Ο ηρωικός αγώνας του μέχρις εσχάτων κατά των άγγλων αποικιοκρατών αποκτά μέσα στο ποίημα οικουμενικές διαστάσεις.

***κωνσταντινάτο:** χρυσό φυλαχτό με τις μορφές των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης σε κάθε του όψη αντίστοιχα

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Γιάννη Ρίτσο να διαβάζει τον Αποχαιρετισμό: http://youtu.be/10LG6_uxzzU

Ο Τάσος Λειβαδίτης (1922-1988), ένας από τους εμβληματικούς ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, υπήρξε ταυτόχρονα ένας ενεργός πολίτης με έντονη αγωνιστική και κοινωνική δράση. Το συγκεκριμένο ποίημα αποτελεί, κατά το πρότυπο του «Αν» του Κίπλικ, ένα μανιφέστο για την ανθρωπιά, την οποία ο ποιητής αντιλαμβάνεται ως έναν διαρκή αγώνα, με προσωπικές θυσίες, για την υπεράσπιση των οικουμενικών αξιών και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου εν γένει.

ΤΑΣΟΣ ΛΕΙΒΑΔΙΤΗΣ

Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος

Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος
δεν θα πάψεις ούτε στιγμή ν' αγωνίζεσαι για την ειρήνη και
για το δίκιο.

Θα βγεις στους δρόμους, θα φωνάξεις, τα χείλια σου θα
ματώσουν απ' τις φωνές
το πρόσωπό σου θα ματώσει από τις σφαίρες – μα ούτε βήμα
πίσω.

Κάθε κραυγή σου μια πετριά στα τζάμια των πολεμοκά-
πηλων

κάθε χειρονομία σου σα να γκρεμίζεις την αδικία.

Και πρόσεξε: μη ξεχαστείς ούτε στιγμή.

Έτσι λίγο να θυμηθείς τα παιδικά σου χρόνια

αφήνεις χιλιάδες παιδιά να κομματιάζονται την ώρα που παί-
ζουν ανύποπτα στις πολιτείες

μια στιγμή αν κοιτάξεις το ηλιοβασίλεμα

αύριο οι άνθρωποι θα χάνονται στη νύχτα του πολέμου

έτσι και σταματήσεις μια στιγμή να ονειρευτείς

εκατομμύρια ανθρώπινα όνειρα θα γίνουν στάχτη κάτω απ'
τις οβίδες.

Δεν έχεις καιρό

δεν έχεις καιρό για τον εαυτό σου

αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος.

Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος

μπορεί να χρειαστεί ν' αφήσεις τη μάνα σου, την αγαπημένη
ή το παιδί σου.

Δε θα διστάσεις.

Θ' απαρνηθείς τη λάμπα σου και το ψωμί σου

θ' απαρνηθείς τη βραδινή ξεκούραση στο σπιτικό κατώφλι
για τον τραχύ δρόμο που πάει στο αύριο.

Μπροστά σε τίποτα δε θα δειλιάσεις κι ούτε θα φοβηθείς.

Το ξέρω, είναι όμορφο ν' ακούς μια φυσαρμόνικα το βράδυ,
να κοιτάς έν' άστρο, να ονειρεύεσαι

είναι όμορφο σκυμμένος πάνω απ' το κόκκινο στόμα της αγά-
πης σου

να την ακούς να σου λέει τα όνειρά της για το μέλλον.

Μα εσύ πρέπει να τ' αποχαιρετήσεις όλ' αυτά και να ξεκι-
νήσεις

γιατί εσύ είσαι υπεύθυνος για όλες τις φυσαρμόνικες του
κόσμου, για όλα τ' άστρα, για όλες τις λάμπες και
για όλα τα όνειρα

αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος.

Αν θέλεις να λέγεται άνθρωπος
μπορεί να χρειαστεί να σε κλείσουν φυλακή για είκοσι ή
και περισσότερα χρόνια
μα εσύ και μες στη φυλακή θα θυμάσαι πάντοτε την άνοιξη,
τη μάνα σου και τον κόσμο.
Εσύ και μες απ' το τετραγωνικό μέτρο του κελιού σου
θα συνεχίζεις τον δρόμο σου πάνω στη γη.
Κι όταν μες στην απέραντη σιωπή, τη νύχτα
θα χτυπάς τον τοίχο του κελιού σου με το δάχτυλο
απ' τ' άλλο μέρος του τοίχου θα σου απαντάει η Ισπανία.
Εσύ, κι ας βλέπεις να περνάν τα χρόνια σου και ν' ασπρίζουν
τα μαλλιά σου
δε θα γερνάς.
Εσύ και μες στη φυλακή κάθε πρωί θα ξημερώνεις πιο
νέος
αφού όλο και νέοι αγώνες θ' αρχίζουνε στον κόσμο
αν θέλεις να λέγεται άνθρωπος

Αν θέλεις να λέγεται άνθρωπος
θα πρέπει να μπορείς να πεθάνεις ένα οποιοδήποτε πρωινό.
Αποβραδίς στην απομόνωση θα γράψεις ένα μεγάλο τρυφερό
γράμμα στη μάνα σου
Θα γράψεις στον τοίχο την ημερομηνία, τ' αρχικά του ονόμα-
τός σου και μια λέξη: Ειρήνη
σα να 'γραφες όλη την ιστορία της ζωής σου.
Να μπορείς να πεθάνεις ένα οποιοδήποτε πρωινό
να μπορείς να σταθείς μπροστά στα έξη ντουφέκια
σα να στεκόσουνα μπροστά σ' ολάκαιρο το μέλλον.
Να μπορείς, απάνω απ' την ομοβροντία που σε σκοτώνει
εσύ ν' ακούς τα εκατομμύρια των απλών ανθρώπων που
τραγουδώντας πολεμάνε για την ειρήνη.
Αν θέλεις να λέγεται άνθρωπος.

Τάσος Λειβαδίτης, *Ποίηση*, Αθήνα 1965

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Κώστα Καζάκο να διαβάζει το ποίημα <http://youtu.be/JX7guuf-3UU>

ANNA AXMATOBA

Ρέκβιεμ

Κατά τη δεκαετία του 1930 οι πολίτες της τότε Σοβιετικής Ένωσης ήρθαν αντιμέτωποι με μια άνευ προηγουμένου καταστολή των δικαιωμάτων τους από το κράτος, ιδιαίτερα στη διάρκεια των δύο ετών που ο Νικολάι Γιεζόφ ήταν επικεφαλής της υπηρεσίας εσωτερικής ασφάλειας (1936-1938 «εποχή της γιεζόφσινα»). Οι διώξεις πήραν μεγάλη έκταση, πλήττοντας όλα τα στρώματα του σοβιετικού πληθυσμού. Μεταξύ των θυμάτων υπήρξε και ο γιος της ποιήτριας Άννας Αχμάτοβα (Anna Akhmatova, 1889-1966), ο οποίος φυλακίστηκε στο Λένινγκραντ (στη σημερινή Αγία Πετρούπολη).

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Στα φοβερά χρόνια της γιεζόφσινα, πέρασα δεκαεπτά μήνες περιμένοντας στην ουρά, μπροστά στις φυλακές του Λένινγκραντ. Μια μέρα, κάποιος με «αναγνώρισε». Τότε, μια γυναίκα που στεκόταν πίσω μου και δεν είχε ακούσει βέβαια ποτέ της τ' όνομά μου, ξύπνησε απ' την άκαμπτη νάρκη όπου πέφταμε όλοι μας και με ρώτησε με τα μελανιασμένα χείλη της, ψιθυρίζοντας σκύβοντας στ' αυτί μου (εκεί όλοι μιλάγαν ψιθυριστά):

– Κι αυτό,* μπορείτε να περιγράψετε;

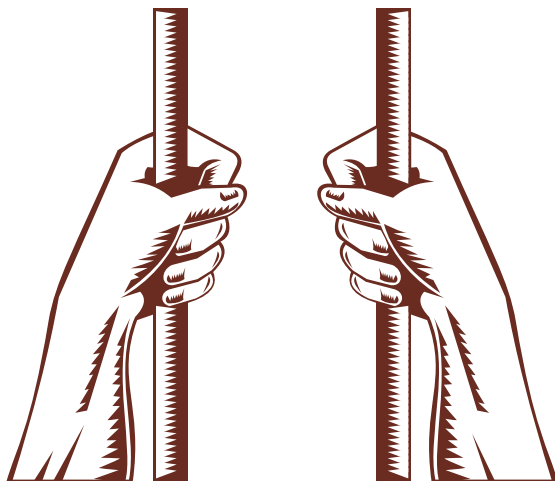
Κι εγώ της είπα:

– Μπορώ.

Τότε, κάτι σαν χαμόγελο γλίστρησε πάνω σ' αυτό που ήταν κάποτε το πρόσωπό της.

1η Απριλίου 1957, Λένινγκραντ

Άννα Αχμάτοβα, *Ρέκβιεμ*, μτφρ. Άρης Αλεξάνδρου, Άγρα, Αθήνα 2011

* Εννοούνται οι διώξεις και οι συνέπειές τους στην κοινωνία

Ακούστε παράλληλα με τα κείμενα

- «Μπήκαν στην πόλη οι οχτροί» (στίχοι: Γιώργος Σκούρτης, μουσική: Γιώργος Μαρκόπουλος, ερμηνεία: Νίκος Ξυλούρης, Μαρία Δημητριάδη http://youtu.be/Ri4PDOF_KxM)
- «Ωδή στον Γεώργιο Καραϊσκάκη» (στίχοι/μουσική/ερμηνεία: Διονύσης Σαββόπουλος <http://youtu.be/mrgfprNyYCo>)
- «Ο Σιδεράς» (στίχοι: Ιάκωβος Καμπανέλλης, μουσική: Μάνος Χατζιδάκις, ερμηνεία: Λάκης Παππάς <http://youtu.be/2CKm01kigXI>)
- «Ο κυρ Μιχάλης» (στίχοι: Ιάκωβος Καμπανέλλης, μουσική: Μάνος Χατζιδάκις, ερμηνεία: Λάκης Παππάς <http://youtu.be/aMtrHch34bs>)
- «Κάποτε θα 'ρθουν να σου πουν» (στίχοι: Λευτέρης Παπαδόπουλος, μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, ερμηνεία: Γιάννης Κότσιρας <http://youtu.be/9XUKAoYfPpg>)
- «Γυρίζω τις πλάτες μου στο μέλλον» (στίχοι/μουσική: Διονύσης Τσακνής, ερμηνεία: Χάρης & Πάνος Κατσιμίχας <http://youtu.be/lxQ8FyRK4Kg>)
- «Το τραγούδι της ειρήνης» (στίχοι: Κώστας Βίρβος, μουσική: Χρήστος Λεοντής, ερμηνεία: Στέλιος Καζαντζίδης, Μαρινέλλα και χορωδία <http://youtu.be/OiBBvxweAY>)
- «Το τραγούδι της ειρήνης» (στίχοι/μουσική: Γιάννης Μαρκόπουλος, ερμηνεία: χορωδία από τον δίσκο «Παράθυρο στη Μεσόγειο» (1983))
- «Τα παιδιά ζωγραφίζουν στον τοίχο» (στίχοι: Μιχάλης Μπουρμπούλης, μουσική: Γιώργος Χατζηνάσιος, ερμηνεία: Τάνια Τσανακλίδου <http://youtu.be/LLOXlhdxDMe>)
- Το τραγούδι «Ο γέρο νέγρο Τζιμ» (στίχοι: Γιάννης Νεγρεπόντης, μουσική: Μ. Λοΐζος, ερμηνεία: Μίλτος Πασχαλίδης <http://youtu.be/54Rq4bRMzV8>), αλλά και ολόκληρο τον δίσκο «Τα Νέγρικα» (1975) με ερμηνεύτρια τη Μαρία Φαραντούρη και τον Μανόλη Ρασούλη
- Τον δίσκο «Γράμματα στην αγαπημένη» (1983) (στίχοι: Ναζίμ Χικμέτ & Γιάννης Ρίτσος, μουσική/ερμηνεία: Μ. Λοΐζος)
- Τον δίσκο «Καπνισμένο τσουκάλι» (1975) (στίχοι: Γιάννης Ρίτσος, μουσική: Χρήστος Λεοντής, ερμηνεία: Νίκος Ξυλούρης)
- Το τραγούδι «Φασισμός» (στίχοι: Φώντας Λάδης, μουσική: Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη <http://youtu.be/ETXIbK8RStY>), αλλά και ολόκληρο τον δίσκο «Τραγούδια της λευτεριάς» (1978)
- Το τραγούδι «Η πιο όμορφη θάλασσα» (στίχοι: Ναζίμ Χικμέτ, μουσική: Θάνος Μικρούτσικος, ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη http://youtu.be/2_rJHbZLnr0), αλλά και ολόκληρο τον δίσκο «Πολιτικά τραγούδια» (1975)
- Τον δίσκο «Τραγούδια διαμαρτυρίας απ' όλο τον κόσμο» (1977) με ερμηνεύτρια τη Μαρία Φαραντούρη
- Τον δίσκο «Μουσική πράξη στον Μπρεχτ» (1978) του Θάνου Μικρούτσικου
- Τον δίσκο «Γενιές σημαδεμένες» (2011) με μελοποιημένα ποιήματα του Μπ. Μπρεχτ σε μουσική Τάσου Γκρους και ερμηνευτές τον Βασίλη Παπακωνσταντίνου, την Καλλιόπη Βέττα κ.α.
- Τα τραγούδια για την παράσταση του έργου του Μπ. Μπρεχτ «Ο κύκλος με την κιμωλία» (1957) από το Θέατρο Τέχνης σε μουσική Μάνου Χατζιδάκι («Οι τέσσερις στρατηγοί», «Ανάγκη να σε πάρω εγώ», «Η μπαλάντα του στρατιώτη», «Μια φορά κι έναν καιρό») από τον ομώνυμο δίσκο

Δείτε ακόμη

Αντιπολεμικές ταινίες:

A' Παγκόσμιος Πόλεμος

- «All Quiet on the Western Front» [Ουδέν Νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο] του Lewis Milestone (1930)
- «A Farewell to Arms» [Αποχαιρετισμός στα Όπλα] του Frank Borzage (1932)
- «La Grande Illusion» [Η Μεγάλη Χίμαιρα] του Jean Renoir (1937)
- «Oh! What a Lovely War» [Αυτός ο Υπέροχος Πόλεμος] του Richard Attenborough (1969)
- «Jonny Got His Gun» [Ο Τζόνι Πήρε τ' Όπλο του] του Dalton Trumbo (1971)
- «Joyeux Noël» [Καλά Χριστούγεννα] του Christian Carion (2005)

B' Παγκόσμιος Πόλεμος

- «Roma, Città Aperta» [Ρώμη, Ανοχύρωτη Πόλη] του Roberto Rossellini (1945)
- «From Here to Eternity» [Όσο Υπάρχουν Άνθρωποι] του Fred Zinneman (1953)
- «Judgement at Nuremberg» [Η Δίκη της Νυρεμβέργης] του Stanley Kramer (1961)
- «Catch 22» του Mike Nichols (1970)
- «Stalingrado» [Στάλινγκραντ] του Joseph Vilsmaier (1993)
- «Saving Private Ryan» [Η Διάσωση του Στρατιώτη Ράιαν] του Steven Spielberg (1998)
- «Der Untergang» [Η Πτώση] του Oliver Hirschbiegel (2004)
- «Katyn» του Andrzej Wajda (2007)
- «Ουρανός» του Τάκη Κανελλόπουλου (1962)
- «Το μπλόκο» του Άδωνη Κύρου (1964)
- «Τι έκανες στον πόλεμο Θανάση» του Ντίνου Κατσουρίδη (1971)

Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων

- «The Diary of Anne Frank» [Το Ημερολόγιο της Άννα Φρανκ] του George Stevens (1959)
- «Schindler's List» [Η Λίστα του Σίντλερ] του Steven Spielberg (1993)
- «La Vita è Bella» [Η Ζωή είναι Ωραία] του Roberto Benigni (1997)
- «The Pianist» [Ο Πιανίστας] του Roman Polanski (2002)
- «The Boy in the Striped Pyjamas» [Το Αγόρι Πίσω από το Συρματόπλεγμα] του Mark Herman (2008)

Οι Εμφύλιοι Πόλεμοι

- «Land and Freedom» [Γη και Ελευθερία] του Ken Loach (1995) [Ισπανία]
- «Ψυχή βαθιά» του Παντελή Βούλγαρη (2009) [Ελλάδα]
- «Lepa Sela Lepo Gore» [Τα Όμορφα Χωριά Όμορφα Καίγονται] του Srdjan Dragojevic (1996) [Γιουγκοσλαβία]
- «The Wind that Shakes the Barley» [Ο Άνεμος Χορεύει το Κριθάρι] του Ken Loach (2006) [Ιρλανδία]

Η εμπειρία του πολέμου μέσα από τα παιδικά μάτια

- «Jeux Interdits» [Απαγορευμένα Παιχνίδια] του René Clément (1952)
- «Ivanovo Detstvo» [Τα Παιδικά Χρόνια του Ιβάν] του Andrey Tarkovskiy (1967)
- «Vlak Do Stanice Nebe» [Σταθμός ο Ουρανός] του Karel Kachyna (1972)
- «Soldaat van Oranje» [Πορτοκαλί Στρατιώτης] του Paul Verhoeven (1977)
- «Die Blechtrommel» [Το Ταμπούρλο] του Volker Schlöndorff (1979)
- «Hadashi no Gen» [Ο Ευπόλυτος Γκεν] του Mori Masaki (1983)

- «Idi i Smorti» [Έλα να Δεις] του Elem Klimov (1985)
- «Empire of the Sun» [Η Αυτοκρατορία του Ήλιου] του Steven Spielberg (1987)
- «Hope and Glory» [Ελπίδα και Δόξα] του John Boorman (1987)
- «Au Revoir les Enfants» [Αντίο Παιδιά] του Louis Malle (1987)
- «Hotaru no Haka» [Ο Τάφος των Πυγολαμπίδων] του Isao Takahata (1988)
- «Voces inocentes» [Αθώες Φωνές] του Luis Mandoki (2004)
- «Oorlogswinter» [Χειμώνας σε Καιρό Πολέμου] του Martin Koolhoven (2008)

Ταινίες ενάντια σε κάθε μορφής ολοκληρωτισμό:

- «The Great Dictator» [Ο Μεγάλος Δικτάτωρ] του Charlie Chaplin (1940)
- «Dr Zhivago» [Δόκτωρ Ζιβιάγκο] του David Lean (1965)
- «1984» του Michael Radford (1984)
- «Πέτρινα Χρόνια» του Παντελή Βούλγαρη (1985)
- «The Truman Show» του Peter Weir (1998)
- «Das leben der Anderen» [Οι Ζωές των Άλλων] του Florian Henckel von Donnersmarck (2006)
- «Die Welle» [Το Κύμα] του Dennis Gansel (2008)

Ταινίες για τις φυλετικές διακρίσεις, τον ρατσισμό και τα δικαιώματα της γυναίκας:

- «The Color Purple» [Το Πορφυρό Χρώμα] του Steven Spielberg (1985)
- «Mississippi Burning» [Ο Μισοσιπής Φλέγεται] του Alan Parker (1988)
- «Malcolm X» του Spike Lee (1992)
- «Lakposhtha parraz mikonand» [Και οι χελώνες μπορούν να πετάξουν] του Bahman Ghobadi (2004)
- «Salt of the Earth» [Το Αλάτι της Γης] του Herbert Biberman (1954)
- «The Piano» [Μαθήματα Πιάνου] της Jane Campion (1993)
- «Erin Brockovich» [Έριν Μπρόκοβιτς] του Steven Soderbergh (2000)
- «Persepolis» [Περσέπολις] των Vincent Paronnaud & Marjane Satrapi (2007)
- «Το Προξενιό της Άννας» του Παντελή Βούλγαρη (1972)
- «Η Τιμή της Αγάπης» της Τώνιας Μαροκετάκη (1984)

Ταινίες για διάσημες αγωνιστικές μορφές:

- «Spartacus» [Σπάρτακος] του Stanley Kubrick (1960)
- «Gandhi» [Γκάντι] του Richard Attenborough (1982)
- «The Motorcycle Diaries» [Ημερολόγια Μοτοσυκλέτας] του Walter Salles (2004) [για τον Τσε Γκεβάρα]
- «Z» του Κώστα Γαβρά (1969) [για τον Γρηγόρη Λαμπράκη]
- «Invictus» [Ανίκητος] του Clint Eastwood (2009) [για τον Νέλσον Μαντέλα]
- «Madre Teresa» [Μητέρα Τερέζα] του Fabrizio Costa (2003)
- «Sophie Scholl – Die letzten tage» [Οι τελευταίες ημέρες της Σόφι Σολ] του Marc Rothemund (2005)

Τα ντοκιμαντέρ από το οπτικοακουστικό αρχείο της Ελληνικής Δημόσιας Τηλεόρασης

- <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000007916&tsz=0&autostart=0> (Ρήγας Βελεστινλής)
- <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000007359&tsz=0&autostart=0> (Διονύσιος Σολωμός, Ο ποιητής της Επανάστασης)
- <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000008083&tsz=0&>

autostart=0 (Η δε πόλις ελάλησεν, Ζάκυνθος-Κάλβος-Σολωμός)

- <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000008546&tsz=0&autostart=0> (Εποχές και συγγραφείς, Ο Νίκος Καζαντζάκης και η εποχή του)
- <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000006690&tsz=0&autostart=0> (Της πατρίδας μου πάλι ομοιώθηκα, Οδυσσέας Ελύτης)
- <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000007476&tsz=0&autostart=0> (Του πολέμου, τηλεταινία βασισμένη στο ομώνυμο διήγημα του Νίκου Καββαδία)
- <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000007990&tsz=0&autostart=0> (Μονόγραμμα, Ιάκωβος Καμπανέλλης, Μέρος 1)
- <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000007994&tsz=0&autostart=0> (Μονόγραμμα, Ιάκωβος Καμπανέλλης, Μέρος 2)
- <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000008544&tsz=0&autostart=0> (Εποχές και συγγραφείς, Γιάννης Ρίτσος)
- <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=0000004859&tsz=0&autostart=0> (Μονόγραμμα, Νικηφόρος Βρεττάκος)

Διαβάστε επίσης

Ενάντια στον πόλεμο και στον ολοκληρωτισμό:

Ξένη λογοτεχνία

- Φραντς Κάφκα, *Στην αποικία των τιμωρημένων* (1914), μτφρ. Αντώνης Μπίκος, Γράμματα, Αθήνα 2006
- Ανρί Μπαρμπύς, *Η φωτιά. Ημερολόγιο μιας ομάδας* (1916), μτφρ. Κώστας Αλάτσης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998
- Έριχ Μαρία Ρεμάρκ, *Ουδέν νεώτερον από το δυτικόν μέτωπον* (1929), μτφρ. Κώστας Θρακιώτης, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1990
- Έρνεστ Χεμινγκουέι, *Αποχαιρετισμός στα όπλα* (1929), μτφρ. Άννα Παπασταύρου, Καστανιώτης, Αθήνα 2004
- Έρνεστ Χεμινγκουέι, *Για ποιον χτυπά η καμπάνα* (1940), μτφρ. Άννα Παπασταύρου, Καστανιώτης, Αθήνα 2010
- Αντουάν Ντε Σαιντ-Εξυπερύ, *Γράμμα σ' έναν όμηρο* (1944), μτφρ. Μιχάλης Μακρόπουλος, Πατάκης, Αθήνα 2011
- Αλμπέρ Καμύ, *Γράμματα σ' ένα φίλο Γερμανό* (1945), μτφρ. Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη, Νεφέλη, Αθήνα 1988
- Άννα Φρανκ, *Το ημερολόγιο της Άννα Φρανκ* (1947), μτφρ. Ρένα Χατχούτ, Πατάκης Αθήνα 2007
- Άρθουρ Μίλλερ, *Δοκιμασία ή Οι μάγισσες του Σάλεμ* (1953), μτφρ. Αλέξης Σολομός, Δωδώνη, Αθήνα 1995
- Γκύντερ Γκρας, *Το τενεκεδένιο ταμπούρλο* (1959), μτφρ. Τούλα Σιετή, Οδυσσέας, Αθήνα 2008
- Τζορτζ Όργουελ, *Η φάρμα των ζώων* (1945), μτφρ. Κατερίνα Χριστοδούλου, Γράμματα, Αθήνα 2001
- Τζορτζ Όργουελ, *Χίλια εννιακόσια ογδόντα τέσσερα. Ο μεγάλος αδερφός* (1949), μτφρ. Νίκος Δήμου, Νεφέλη, Αθήνα 1984
- Μπορίς Πάστερνακ, *Δόκτωρ Ζιβάγκο* (1957), μτφρ. Μαρία Τσαντσάνογλου, Ποταμός, Αθήνα, 2006
- Αλεξάντερ Σολτζενίτσιν, *Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ* (1974-1978), μτφρ. Κίρα Σίνου, Πάπυρος,

Αθήνα 2009

- Αζίζ Νεσίν, *Ο καφές και η δημοκρατία* (1965), μτφρ. Έρμος Αργαίος, Θεμέλιο, Αθήνα 1983
Ελληνική λογοτεχνία
- Στράτης Μυριβήλης, *Η ζωή εν τάφω* (1924, 1930), Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 1996
- Ηλίας Βενέζης, *Το νούμερο 31328* (1931, 1945), Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 2004
- Στρατής Δούκας, *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* (1929), Κέδρος, Αθήνα 1996
- Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα χόματα* (1962), Κέδρος, Αθήνα 1983
- Γιάννης Μπεράτης, *Το πλατύ ποτάμι* (1965), Ερμής, Αθήνα 1999
- Ιάκωβος Καμπανέλλης, *Μαουτχάουζεν* (1963), Κέδρος, Αθήνα 1981
- Γαλάτεια Σαράντη, *Το βιβλίο του Γιοχάνες και της Μαρίας*, Αθήνα 1952
- Γιάννης Μπεράτης, *Οδοιπορικό του '43* (1946), Ερμής, Αθήνα 2000
- Λουκής Ακρίτας, *Αρματωμένοι* (1947), Φιλιππότης, Αθήνα 1983
- Νίκος Καζαντζάκης, *Οι αδερφοφάδες* (1963), εκδόσεις Καζαντζάκη (νεότερες επανεκδόσεις)
- Αντώνης Σαμαράκης, *Το λάθος* (1965), Καστανιώτης, Αθήνα 1998
- Θανάσης Βαλτινός, *Η κάθοδος των εννιά* (1978), Άγρα, Αθήνα 1999
- Για τις αξίες της αγάπης, της ειρήνης, της αγωνιστικότητας:**
- Αντουάν Ντε Σαιντ-Εξυπερύ, *Ο μικρός πρίγκηπας* (1943), μτφρ. Μελίνα Καρακώστα, Πατάκης, Αθήνα 2011
- Μενέλαος Λουντέμης, *Συννεφιάζει* (1946), Δωρικός, Αθήνα 1977
- Έλλη Αλεξίου, *Σκληροί αγώνες για μικρή ζωή* (1931), Καστανιώτης, Αθήνα 2006
- Νίκος Καζαντζάκης, *Ο καπετάν Μιχάλης* (1953), εκδόσεις Καζαντζάκη (νεότερες επανεκδόσεις)
- Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* (1954), εκδόσεις Καζαντζάκη (νεότερες επανεκδόσεις)
- Νίκος Καζαντζάκης, *Ο φτωχούλης του Θεού* (1956), εκδόσεις Καζαντζάκη (νεότερες επανεκδόσεις)
- Αντώνης Σαμαράκης, *Ζητείται Ελπίς* (1954), Καστανιώτης, Αθήνα 1998
- Γιάννης Μαγκλής, *Τ' αδέρφια μου οι άνθρωποι* (1958), Δωρικός, Αθήνα 1994
- Έλλη Αλεξίου, *Προσοχή συνάνθρωποι* (1962), Καστανιώτης, Αθήνα 1978
- Τάσος Αθανασιάδης, *Αλβέρτος Σβάιτσερ. Ο ποιητής της χριστιανικής δράσης* (Βιογραφία, 1964), Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1998
- Λίνα Σολομωνίδου, *Ενθάδε κείται*, Αθήνα 1964
- Βασίλης Βασιλικός, *Z* (1966), Διόπτρα, Αθήνα 2011
- Διδώ Σωτηρίου, *Εντολή*, Κέδρος, Αθήνα 1976
- Ελένη Σαραντίτη, *Κάποτε ο κνηγός...*, Καστανιώτης, Αθήνα 1996
- Σωτήρης Δημητρίου, *Η φλέβα του λαιμού*, Πατάκης, Αθήνα 1999
- Γκεβάρρα, Ερνέστο (Τσε), *Ημερολόγια μοτοσικλέτας. Σημειώσεις από ένα ταξίδι στη Λατινική Αμερική*, μτφρ. Ευάγγελος Κεφαλλονίτης, Λιβάνης, Αθήνα 2004
- Για τη γυναικεία χειροαφέτηση:**
- Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου, *Αυτοβιογραφία* (1881), Ωκεανίδα, Αθήνα 1997
- Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Η Τιμή και το Χρήμα* (1914), Νεφέλη, Αθήνα 1993
- Ρέα Γαλανάκη, *Ελένη ή ο Κανένας* (1998), Καστανιώτης, Αθήνα 2004

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

ο
τόπος μου
και οι
άνθρωποι

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

Μποτίλια στο πέλαγο

Τρεις βράχοι λίγα καμένα πεύκα κι ένα ρημοκλήσι
και παρά πάνω
το ίδιο τοπίο αντιγραμμένο ξαναρχίζει
τρεις βράχοι σε σχήμα πύλης, σκουριασμένοι
λίγα καμένα πεύκα, μαύρα και κίτρινα
κι ένα τετράγωνο σπιτάκι θαμμένο στον ασβέστη
και πάρα πάνω ακόμη πολλές φορές
το ίδιο τοπίο ξαναρχίζει κλιμακωτά
ως τον ορίζοντα ως τον ουρανό που βασιλεύει.

Από το *Μυθιστόρημα*, ΙΒ΄ Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, φιλολ. επιμ.
Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1982 (ανατύπωση της έκδοσης του 1972)

Η «Μποτίλια στο πέλαγο» αποτελεί ενότητα της ποιητικής σύνθεσης Μυθιστόρημα, που κυκλοφόρησε το 1935 και θεωρείται σημαντικός σταθμός στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη (1900-1971), με ποιήματα εξολοκλήρου γραμμένα σε ελεύθερο στίχο. Το απόσπασμα αναδεικνύει την (ανθρωπο)γεωγραφία της ελληνικής πατρίδας, περιγράφοντας το λιτό φυσικό τοπίο της. Αυτή η απλότητα και η λιτότητα, που –κατά τον ποιητή– χαρακτηρίζει και τον λαϊκό κόσμο της, είναι η σφραγίδα της αυθεντικότητάς της, η οποία την απογειώνει «ως τον ορίζοντα ως τον ουρανό που βασιλεύει». Χάρη στην αυθεντικά ελληνική και συνάμα ευρωπαϊκή ταυτότητα της ποίησής του, ο Γιώργος Σεφέρης υπήρξε ο πρώτος Έλληνας ποιητής που τιμήθηκε με το διεθνές βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας (1963).

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

Η ελληνική γλώσσα

Το ποίημα του Νικηφόρου Βρεττάκου (1912-1991) προέρχεται από τη συλλογή του *Εκκρεμής δωρεά* (1986). Μέσα στο ελληνικό φως, το όραμα του ποιητή «ανελίσσεται» προς τα πάνω και ο ίδιος εκφράζει με άδολο λυρισμό το δέος του απέναντι στο μεγαλείο της γλώσσας που τον έχει δοθεί. Η «δωρεά» εδώ είναι η μητρική γλώσσα, το πιο φυσικό μέσο για να εκφραστεί ο υπερούσιος κόσμος της ποίησης (των αγγέλων).

Όταν κάποτε φύγω
από τούτο το φως
θα ελιχθώ προς τα πάνω
όπως ένα ρυακάκι που μουρμουρίζει.
Κι αν τυχόν κάπου
ανάμεσα στους γαλάζιους διαδρόμους
συναντήσω αγγέλους,
θα τους μιλήσω ελληνικά,
επειδή δεν ξέρουνε γλώσσες.
Μιλάνε μεταξύ τους με μουσική.

Από τη συλλογή *Εκκρεμής δωρεά*: Νικηφόρος Βρεττάκος, *Ποιήματα*, τ. Γ', Τρία φύλλα, Αθήνα 1991

Νικόλαος Καλλής, *Συναυλία των αγγέλων*

ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

Η Ορθοδοξία

Γλυκό που είναι το σκοτάδι στις εικόνες των προγόνων
 άμωμα¹ χέρια μεταληπτικά²
 ρούχα που τ' άδραξεν η γαλήνη και δε γνωρίζουν άνεμο
 βαθιά το ελέησον απ' τους άυλους βράχους
 τα μάτια σαν καρποί ευωδάτοι.
 Κι ο ψάλτης ολόσωμος ανεβαίνει στο πλατάμι της φωνής
 καημένε κόσμε
 θυμίαμα η γαλάζια οσμή κι ο καπνός ασημένιος
 κερί να στάζει ολοένα στα παιδόπουλα
 καημένε κόσμε
 σα βγαίνουν -ω χαρά πρώτη- με το Ευαγγέλιο και με τις
 λαμπάδες
 κι ύστερα η μεγάλη χαρά να συντροφεύουν τ' Άγια...
 Ο παπα-Γιάννης τυλιγμένος τ' άσπρο του φελόνι³
 καλός πατέρας και καλός παππούς με το σιρόκο⁴ στη
 γενειάδα
 χρόνια αιώνες χρόνια και νιάτα πόχει η ομορφιά!...

Από τη συλλογή *Ο υνπόσακκος* (1964)
 Νίκος Καρούζος, *Τα ποιήματα. Α'* (1961-1978), Ίκαρος, Αθήνα 1995

Ο Νίκος Καρούζος (1926-1990), ένας από τους πιο σεμνούς αλλά με ιδιαίτερη εναισθησία μεταπολεμικούς ποιητές μας, συμπυκνώνει εδώ την αισθητική ουσία, την «ομορφιά» του ελληνικού κόσμου, συμπλέκοντας εικόνες και μορφές της πιο ανόθευτης ορθόδοξης και λαϊκής παράδοσης ανά τους αιώνες.

¹άμωμα: αγνά, ηθικά αμόλυντα, άσπλα'

²μεταληπτικά: αυτά που μεταδίδουν τη Θεία Κοινωνία, τη Μετάληψη'

³φελόνι: αμάνικος μανδύας που φορούν οι κληρικοί'

⁴σιρόκος: ο θερμός άνεμος που προκαλεί ομίγλη, εδώ μτφ. η ανεμοδαρμένη γενειάδα

Από την εκκλησία της Παναγίας της Ασίνου

Ο πάτερ Κωνσταντίνος, ιερέας του παρεκκλησιού στο Πέρα Χωριό, 1953. Φωτογραφία Γ. Σεφέρη

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

Ο ήλιος ο ηλιάτορας

Η ποιητική σύνθεση Ο ήλιος ο ηλιάτορας γράφτηκε το 1971, στα χρόνια της Δικτατορίας (1967-1974), και έχει τη μορφή θεατρικού δράμενου. Ο Οδυσσεύς Ελύτης (1911-1996) είναι ο δεύτερος Έλληνας ποιητής που τιμήθηκε για την ποίησή του με το διεθνές βραβείο Νόμπελ (1979). Στο απόσπασμα βλέπουμε πώς ο ποιητής αντιλαμβάνεται την ιδιοπροσωπία του ελληνισμού, αυτή την «όμορφη και παράξενη πατρίδα», την οποία χαρακτηρίζει το απόλυτα ανυπότακτο, δημιουργικό όσο και αντιφατικό πνεύμα των ανθρώπων της.

*μού 'λαχε: μου έτυχε

Όμορφη και παράξενη πατρίδα

Ωσάν αυτή που μου 'λαχε* δεν είδα

Ρίχνει να πάσει ψάρια πάνει φτερωτά

Στήνει στη γη καράβι κήπο στα νερά

Κλαίει φιλεί το χώμα ξενιτεύεται

Μένει στους πέντε δρόμους αντρείεεται

Κάνει να πάρει πέτρα τήνε παρατά

Κάνει να τη σκαλίσει βγάνει θάματα

Μπαίνει σ' ένα βαρκάκι πάνει ωκεανούς

Ξεσηκωμούς γυρεύει θέλει τύραννους

Πέντε μεγάλους βγάνει πάνω τους βαρεί

Να λείψουν απ' τη μέση τους δοξολογεί.

Οδυσσεύς Ελύτης, *Ποίηση*, Ίκαρος, Αθήνα 2002

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Γιώργο Νταλάρα να τραγουδά το παραπάνω απόσπασμα στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=5ySkEhVFMwE> ή τον Παντελή Θαλασσινό στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=nx0qBVBarnk&feature=related>

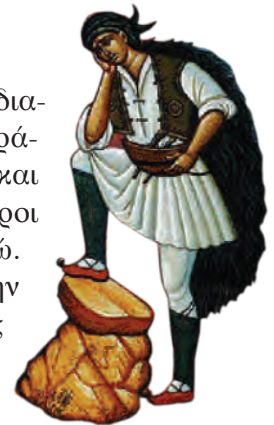
ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Απομνημονεύματα

Ο Μακρυγιάννης (1797-1864) υπήρξε ένας από τους γνωστότερους αγωνιστές της Επανάστασης του 1821 και στη συνέχεια πολιτικός παράγοντας του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, πολέμιος της απολυταρχίας των Βασιλέων. Αυτοδίδακτος, έγραψε στο διάστημα 1829-1850 Απομνημονεύματα, τα οποία αποτελούν σημαντικό ιστορικό ντοκουμέντο του νεότερου ελληνισμού και ταυτόχρονα ένα από τα πιο αυθεντικά δείγματα γραπτού λόγου σε λαϊκή γλώσσα. Το πρώτο από τα δύο αποσπάσματα περιλαμβάνεται στην εισαγωγή των Απομνημονευμάτων και τονίζει ποια είναι η πραγματικά πατριωτική αρετή, το «εμείς». Το περιστατικό του δεύτερου αποσπάσματος έλαβε χώρα λίγο πριν τη μάχη των Μύλων της Λέρνης στο Άργος (1825)· εκεί ο Μακρυγιάννης με λιγοστούς άντρες, μεταξύ των οποίων και ελάχιστοι Ευρωπαίοι φιλέλληνες, κατόρθωσε να τρέψει σε φυγή πλήθος αιγυπτιακού στρατού. Εκείνο που συνδέει τα δύο αποσπάσματα είναι η πίστη στη συλλογικότητα και στην ομοψυχία, που μπορούν να ανατρέψουν όλα τα δεδομένα.

[Είμαστε στο εμείς]

Γράφουν σοφοί άντρες πολλοί, γράφουν τυπογράφοι ντόπιοι και ξένοι διαβασμένοι για την Ελλάδα – ένα πράμα μόνον με παρακίνησε κι εμένα να γράψω, ότι τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί και αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι· όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμεν κι όλοι μαζί και να μην λέγει ούτε ο δυνατός «εγώ», ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς «εγώ»; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει, ή χαλάσει, να λέγει εγώ· όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε εις το «εμείς» κι όχι εις το «εγώ».

[Η απάντηση στον Δεριγνύ]

Εκεί οπού φκιαχνα τις θέσεις εις τους Μύλους ήρθε ο Ντερνύς¹ να με ιδεί. Μου λέγει: Τι κάνεις αυτού; Αυτές οι θέσεις είναι αδύνατες· τι πόλεμον θα κάμετε με τον Μπραΐμη² αυτού; – Του λέγω, είναι αδύνατες οι θέσεις κι εμείς, όμως είναι δυνατός ο Θεός οπού μας προστατεύει· και θα δείξομεν την τύχη μας σ' αυτές τις θέσεις τις αδύνατες. Κι αν είμαστε ολίγοι εις το πλήθος του Μπραΐμη, παρηγοριόμαστε μ' έναν τρόπο, ότι η τύχη μας έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους. Ότι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε· τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν· κι όταν κάνουν αυτήνη την απόφασιν, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν. Η θέση οπού είμαστε σήμερα εδώ είναι τοιαύτη· και θα ιδούμεν την τύχη μας οι αδύνατοι με τους δυνατούς. – «Τρε μπιεν»,³ λέγει κι αναχώρησε ο ναύαρχος.

Στρατηγού Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα, κείμενο - εισαγωγή - σημειώσεις
Γιάννη Βλαχογιάννη, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1998

¹Ντερνύς: ο Γάλλος ναύαρχος και φιλέλληνας Ανρί Δεριγνύ (Henri de Rigny, 1782-1835)· ²Μπραΐμης: ο Αιγύπτιος στρατιωτικός Ιμπραήμ πασάς (1789-1848), ο οποίος ηγήθηκε του αιγυπτιακού στρατού που αποβιβάστηκε το 1825 στην Πελοπόννησο, για να βοηθήσει τους Τούρκους ενάντια στους επαναστατημένους Έλληνες· ³Τρε μπιεν: (γαλλ.) πολύ καλά

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου

Στο Διπλό βιβλίο του Δημήτρη Χατζή (1913-1981), έργο το οποίο εκδόθηκε το 1976, παρακολουθούμε τη ζωή ενός Έλληνα μετανάστη στη Γερμανία, αλλά και την οικογενειακή ιστορία του στην Ελλάδα, πριν ξενιτευτεί. Το συγκεκριμένο απόσπασμα πραγματεύεται τον νόστο, τον γυρισμό στην πατρίδα ενός άλλου μετανάστη, φίλου του πρωταγωνιστή, ο οποίος όμως αδυνατεί να προσαρμοστεί, γιατί η ιδιαίτερη πατρίδα του έχει χάσει τη φυσιογνωμία της.

Πήρε, λοιπόν, τη μικρή του σύνταξη για τα είκοσι χρόνια του, είχε βέβαια και κάτι λεφτά μαζεμένα με την τόση τη στέρηση και ξεκίνησε αμέσως για την Ελλάδα –πίσω για το Ντομπρίνοβο – Ηλιοχώριον, επαρχία Δωδώνης. Μέσα για μέσα στην καρδιά του Πίνδου. Δημήτριος Σκουρογιάννης –ι Μήτρους που λέγαμε– ο επιστήθιος¹ φίλος μου και φίλος πολύ και του συγγραφέα μας. Στα σαράντα πέντε του πα μα γερός ακόμα σα βούβαλος, στρογγυλοπρόσωπος, αγριομάλλης, μεγαλόκορμος και στραβοπόδαρος, όπως είναι όλοι τους από κείνα τα μέρη, από κείνα τα βουνά τα μεγάλα.

Και γύρισε ο Σκουρογιάννης εκεί. Έτσι που τό 'χε τάξει στον εαυτό του. Αυτό το Ντομπρίνοβο ήταν το στήριγμα της καρδιάς του στα χρόνια της ξενιτιάς, ήταν το τέρμα του μακρινού ταξιδιού του – κι η ανταμοιβή του μαζί. Τα μεγάλα βουνά της πατρίδας, έρχονταν και ξανάρχονταν στην ερημία του ξένου του τόπου, σκεπάζοντας με την αχλύ τη γαλάζια τους την καταχνιά της βορινής πολιτείας. Και το βράδυ πάλι, καθώς έκλεινε αποσταμένος τα μάτια του, το ξερό, μονότονο όλη μέρα κροτάλισμα των σιδηρικών που βούιζε ακόμα στ' αυτιά του σκεπαζότανε σιγά-σιγά από κείνο το γνώριμο, το βαθύ της ανάσασμα των χιλιάδων και χιλιάδων πεύκων κι έλατων στον Πίνδο –εκεί, σε κείνον τον τόπο, πού 'ταν ο τόπος του, όσο δεν ήτανε κανενός– κι αποκοιμότανε μέσα σ' αυτό.

Κρυφά, να μη φανερώνεται στους άλλους και τον αποπαίρνουνε με τις σαχλαμάρες και τα πειράγματα του ελληνικού καφενείου, αυτόν το γυρισμό δούλευε μέσα του – και τον χαιρόταν που θα τον είχε. Να τελειώσει καμιά φορά με τις νόρμες,² τα ακόρντ,³ τα όρντουγγκ,⁴ τα συρματόσκοινα και να τελειώσει και με την ασφάλτο, το τσιμέντο και τ' αλουμίνιο, να φτάσει κάποτε κει:

– Κόβι, Μήτρου μ', κόβε να γυρίσουμε καμιά φορά...

Και καμιά φορά ξεχνιόταν ωστόσο, ξεσπούσε μπροστά στους άλλους: – «Ιμείς από του Ντουμπρίνουβον – «Ιμείς εκεί στο Ντουμπρίνουβον... Ιδέαν δεν έχετε ισείς...».

– Παράτα μας, ρε Σκουρογιάννη, μ' αυτό το Ντομπρίνοβο, του ριχνόνταν όλοι.

Τότες έσκυβε το κεφάλι, φούσκωνε τα μάγουλά του, μετάνιωνε που του ξέφυγε και το ξανάπε, σόπαινε κι ορκιζότανε μέσα του να φυλάγεται, να το φυλάει για τον εαυτό του, θησαυρό του, καημό του.

Αύγουστος ήταν. Από τη Θεσσαλονίκη που κατέβηκε με το τρένο – τίποτα δε στάθηκε να δει – γραμμή λεωφορείο και στην Κοζάνη, γραμμή κι από κει για την Κόνιτσα. Εκεί το νοίκιασε το μικρό ημιφορηγό για τις έξι βαλίτσες του, κάτι δέματα, κάτι πακέτα, άλλα μικρότερα – τα καζάντια⁵ του στη Γερμανία. Σε τρεις τέσσερες ώρες σταματήσανε στο μικρό

¹επιστήθιος: πολύ στενός· ²νόρμες: προδιαγραφές παραγωγής, κανονισμοί· ³τα ακόρντ: οι συμβάσεις εργασίας· ⁴όρντουγγκ: κανονισμός, τάξη· ⁵τα καζάντια: τα εισοδήματα, η οικονομική πρόοδος

μπακάλικο – ήταν από τότε, πριν φύγει.

Τώρα με το δρόμο που φκιάξανε, το μεγαλώσανε και σταματούν εκεί τα λεωφορεία. Κατέβασε τα πράματα, πλήρωσε τον άνθρωπο, έφυγε το φορηγάκι, αυτός στάθηκε μια στιγμή και κοίταξε γύρω του. Αριστερά του το βουνό της Λάιστας, κάτω η βαθιά ποταμιά που πάει με τ' άλλα νερά να βρει τον Αώο. Το χειμώνα βουίζει, η πλατιά της χαλκαριά λαμποκοπάει τώρα μέσα στον ήλιο. Πέρα, μπροστά του, ο Γυφτόκαμπος. Αντίκρου του εκείνη η πλαγιά με τα πεύκα, τα ελάτια να κατρακυλούν αραδιαστά, πυκνά, στητά, φουντωτά. Ξωπίσω της, πέρα, τα βουνά τα μεγάλα – όπως τά 'ξερε. Ο τόπος του.

Είκοσι χρόνια τά 'στειλε ταχτικά κάθε μήνα στους γονιούς του τα ογδόντα του μάγκα και να 'ρθεί δεν θέλησε. Δεν ήτανε μόνο για τα λεφτά, την οικονομία, και δεν ήταν ύστερα μονάχα για τη δικτατορία, τις φασαρίες. Χωρίς να το ξέρει, χωρίς να μπορεί να σκεφτεί τέτοια πράματα, ήταν κι αυτός από τους ανθρώπους εκείνους που δεν το λιανίζουνε τ' όνειρό τους, το θέλουν ακέριο, σωστό, μια και καλή, το φτιάχνουνε μέσα τους, το στήνουνε, το δουλεύουν και ξέρουν, μπορούνε να την καρτερούνε την ώρα του.

Το χωριό αρχίζει λίγο πιο κάτω απ' το δρόμο, κατηφορίζοντας από τούτη τη μεριά της βαθιάς κοιλάδας. Τίποτα δε φαίνεται από το δρόμο. Μεγάλες καρυδιές τα κρύβουν, τα σκεπάζουν ολότελα τα πέτρινα σπίτια του ως κάτω στην εκκλησία με τον πελώριο πλάτανο μπρος της. Το μεσημέρι κρατούσε ακόμα, ψυχή δεν ήταν στο δρόμο. Τράβηξε τα πράματά του στην άκρη, κάθισε στον ίσκιο πάνω σ' ένα κασόνι κι άκουγε τα τζιτζίκια. Σήκωσε μια στιγμή το κεφάλι κατά το δέντρο, χαμογέλασε – τον καλωσορίζανε.

Εκεί τον βρήκαν αργότερα, τον γνωρίσανε, τον βοηθήσαν να κατεβάσουν τα πράματα, μπήκε στο πατρικό του, ήρθαν όλοι, τον καλωσορίσανε, τον δεχτήκανε μετά χαράς, μείνανε ως το βράδυ μαζί του.

Είχε φτάσει.

Από τότε που γίνηκε ο κόσμος οι Ντομπρινοβίτες ξενιτεύονται. Στο χωριό τους γυρίζουν άμα γεράσουν. Ποτές τους δεν ήταν ξυλοκόποι στα δάση πού 'χουνε γύρω τους, αγωγιάτες στα βουνά τους, τσομπαναραίοι, μαστόροι, χρυσικοί, καλαντζήδες.⁶ Ένα παρακλάδι της Εγνατίας περνούσε από κει. Το παίρνανε και τραβούσαν – όπου τους βγάλει.

Ξενιτευόντανε για να καζαντίσουν.⁷ Στα Γιάννινα, τη Θεσσαλονίκη – τον παλαιό καιρό πηγαίνανε στα μέρη της Μαύρης Θάλασσας, κάτω χαμηλά στη Μεσημβρία, τον Πύργο, την παλιά Ανατολική Ρωμυλία – δικά τους ήτανε κάποτε κείνα τα μέρη. Ο συγγραφέας μας λέει πως είναι άνθρωποι σε τούτο τον κόσμο που τό 'χουν στο αίμα τους να προκόβουν. Δεν πέφτουν έξω με τις δουλειές, τα λεφτά. Οι Ντομπρινοβίτες είναι απ' αυτούς: γερή καρδιά, γερό κορμί, σίγουρο μάτι.

Δίπατα πέτρινα σπίτια, εκκλησίες μεγάλες με πλατώματα πλακόστρωτα μπροστά τους, σχολειό δικό τους, που φκιάξανε μόνοι τους, τα στενορούμια του χωριού τους όλα καλντερίμι⁸ με δουλεμένη την πέτρα – τη μαρτυρούνε την προκοπή που κάναν στα ξένα και που τη φέραν και δω.

Ξενιτεμένοι και τώρα, πάνε και τώρα το καλοκαίρι, με τα γιωταχί τους, τα τρανζίστορ, τις ηλεκτρικές τους κουζίνες, με τις νικέλινες πολυθρόνες που κουβαλούνε μαζί τους για τις αυλές τους. Εργάτης στη Γερμανία από το Ντομπρίνοβο δεν πήγε κανένας – αυτός ο Σκουρογιάννης μονάχα.

⁶καλαντζήδες: αυτοί που συντηρούσαν και γυάλιζαν τα χάλκινα σκεύη ⁷να καζαντίσουν: να προκόψουν, να κάνουν περιουσία ⁸καλντερίμι: ο λιθόστρωτος δρόμος

Κόσμος ήταν και τώρα στο χωριό του, πολύς, Αύγουστο μήνα που γύρισε. Και χάριξε βέβαια που τους βρήκε τόσους εκεί. Άλλοι τον ξέραν, τους ήξερε, μ' άλλους βρεθήκανε νά 'χουν συγγένειες, παλιές γνωριμίες. Το βράδυ ανεβαίνουν και μαζεύονται στο μπακαλικάκι του δρόμου, κατεβαίνουν στην εκκλησιά με το μεγάλο της πλάτωμα, τότε πάλι στην πλατεία του σχολείου – μια ταράτσα πάνω από τη ρεματιά.

Θά 'θελε να τους έλεγε κάτι κι αυτός για τα δικά του της Γερμανίας, την ξενιτιά, τη νοσταλγία, τα βάσανα. Εδώ τώρα μπορούσε να το λέει πια και να μη φοβάται πως – «Ιμείς εδώ στο Ντομπρίνοβον...» Δικοί του ανθρωποι είναι γύρω του, Ντομπρινοβίτες, Ντομπρίνοβο είναι όλα.

Και δεν το λέει. Από τις πρώτες μέρες ακόμα αρχίζει να νιώθει πως κάπως είναι και κάπως δεν είναι μαζί με τους άλλους. Κάτι του λείπει για νά 'ναι μαζί τους, για νά 'ναι απ' αυτούς. Ο συγγραφέας μας νά 'ταν εδώ, θα μπορούσε νά 'λεγε, πως αυτός απόμεινε όλα τα χρόνια της Γερμανίας Ντομπρινοβίτης, οι άλλοι δεν είναι τίποτα πια, από πουθενά δεν είναι. Όπου βρεθούνε, μόλις βρεθούνε, θ' αρχίσουν σε λίγο να λένε πάλι για τις δουλειές τους, για τα λεφτά τους, τα μαγαζιά τους, τα πράματα, μηχανήματα, χτήματα που αγόρασαν, που θ' αγοράσουν. Αν ήταν εδώ κανένας Μπρουσάκης, Σαββίδης, Γιαννόπουλος,⁹ από κείνους τους φιλόσοφους του ελληνικού καφενείου, θά 'χε πάλι τη σοφή την εξήγησή του – κοινωνία της κατανάλωσης και το ξερίζωμα, την αλλοτρίωση¹⁰ των ανθρώπων και τ' άλλα που λέγανε.

Ο Σκουρογιάννης δε μπορούσε βέβαια να σκέφτεται τέτοια πράματα, τόσο πολλά. Άρχισε μόνο και το 'νωθε πως ήτανε μόνος μέσα σ' αυτούς τους ανθρώπους, έτσι σα λίγο ξένος ανάμεσά τους. Του φαίνονται λίγο παράξενοι – άλλος κόσμος είναι. Άλλοι, λοιπόν, ήταν εκείνοι οι φιλόσοφοι με τις πολλές θεωρίες τους, τις παρλαπίπες¹¹ και τους καυγάδες. Αυτός ήταν που τους απόπαιρνε τότε – τους θυμέται τώρα καμιά φορά το βράδυ, γυρίζοντας σπίτι. Και κείνα τα βράδια της ξενιτιάς, το κουτό, βαρετό ξεροστάλιασμα στο σταθμό – δεν ξέρει βέβαια κι αυτό να το πει – αν άλλο δεν είχε μέσα – ήτανε κάπως σαν να τους δέναν, να τους ενώναν – ίδιος καημός, ίδια πίκρα – κάπως κοντά σου τον νιώθεις τον άλλον. Πολύ σκορπισμένοι του φαίνονται τούτοι – μέσα στην Ελλάδα, μέσα στο δικό τους τον τόπο. Και δεν το λέει – «Ιμείς ιδώ εις το Ντομπρίνοβον» – φοβάται ο Σκουρογιάννης μην του ριχτούνε, τον αποπάρουν κι εδώ.

Έβαλε μαστόρους κι έφκιαξε τό 'να δωμάτιο, έφκιαξε δίπλα το μαγειρειό του, ταχτοποίησε με μεράκι τα γερμανικά κουζινικά πού 'χε φέρει, έφκιαξε μπροστά την αυλή την πλακόστρωτη, την περγολιά της.¹² Έφκιαξε και λίγο το φράχτη – πήγε κι έφκιαξε και τους τάφους των γονιών του στο νεκροταφείο – τα τέλειωσε όλα σωστά, νοικοκυρεμένα.

Οι άλλοι θα φεύγαν ως το φθινόπωρο, αυτός δεν έφευγε, ερχόταν. Κατέβηκε για λίγες μέρες στα Γιάννινα, κανόνισε την επιταγή για τη σύνταξή του να του τη στέλνουνε στο χωριό, έβαλε τα λεφτά του στην τράπεζα, τέλειωσε μ' αυτά, γύρισε πίσω.

Καιρός ήταν πια να περπατήσει και λίγο στον τόπο του. Πήρε το δισάκι του ένα πρωί – να κατέβαινε ως κάτω στη ρεματιά, νά 'μπαινε λίγο στο δάσος. Κατέβηκε. Μικρά «πριόνια» δουλεύουν και τώρα στην άκρη του δάσους. Έκατσε λίγο – την είδε την τυράγνια των ανθρώπων, των μουλαριών να κουβαλούν ως τα φορτηγά τους μεγάλους κομμένους κορμούς. Πιο γνώριμος του φάνηκε ο κόσμος τους, πιο δικός του. Τράβηξε ύστερα λίγο πιο πέρα, έκο-

⁹Μπρουσάκης, Σαββίδης, Γιαννόπουλος: Έλληνες μετανάστες στη Γερμανία, φίλοι του ήρωα· ¹⁰αλλοτρίωση: η αλλαγή της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης, η κοινωνική αποξένωση· ¹¹παρλαπίπες: φλυαρίες, επιπόλαια λόγια· ¹²περγολιά: η πέργκολα, εξωτερική ξύλινη ή μεταλλική κατασκευή για αναρριχόμενα φυτά όπως το κλήμα

ψε αριστερά, μπήκε στο μεγάλο δάσος. Πήρε το παλιό μονοπάτι των τσομπαναραίων, των ξυλοκόπων, των παλιών ληστάρχων που τραβάει για την κορφή. Ανάσανε βαθιά το βουνίσιο αγέρα, στάθηκε μια στιγμή και τ' άκουσε ζωντανό το βούισμα εκείνο των δέντρων – που μακρινό τον ακολουθούσε τότε στη Γερμανία. Έφτασε στο ξέφωτο πού 'ξερε, κοντά στην κορφή – ένα μικρό λιβάδι – σκηνίτες εκείνα τα χρόνια τα φέρναν εδώ και βοσκούσαν τα μικρά κοπάδια τους.

Γύρισε αργά στο χωριό με το ηλιοβασίλεμα – γραμμή για το σπίτι – κανέναν δεν ήθελε. Ήτανε μια μέρα καλή, κάτω στη ρεματιά, στη χαλικάριά, στα πριόνια, ψηλά στο βουνό. Τ' όνειρο του γυρισμού του δεν τον είχε γελάσει.

Δημήτρης Χατζής, *Το διπλό βιβλίο*, Το Ροδακίό, Αθήνα 1999

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΟΛΛΑΣ

Η μηχανή υπ' αριθμόν 721

Στο απόσπασμα αυτό από το ομώνυμο ταξιδιωτικό του κείμενο, ο συγγραφέας (γεν. 1940), παίρνοντας αφορμή από τη ζωγραφιά ενός ιπτάμενου τραίνου σε ένα καφενείο της σύγχρονης Κοζάνης, κάνει μια αναδρομή σε κρίσιμες καμπές της ελληνικής ιστορίας, μέσα από την οποία αναδεικνύεται η επιθυμία για ανάταση που διακρίνει διαχρονικά τον ελληνισμό, παρά τις περιπέτειες και τις πτώσεις του.

Η ατμομηχανή με το νούμερο 721 εισβάλλει σ' έναν ανύπαρκτο σιδηροδρομικό σταθμό με τ' όνομα Gare de l'Ouest και ακουμπάει μαλακά στο πάτωμα ενός καφενείου της Κοζάνης. Το τραίνο πού 'χει ζωγραφίσει ο Κώστας Ντιός δείχνει νά 'χει πλανηθεί προηγουμένως για καιρό πάνω από την πόλη, πριν κατρακυλήσει από ψηλά σαν κομμάτι κεραυνού. Ένα ουράνιο τραίνο, όπως στους πίνακες των ονείρων του Σαγκάλ,¹ εκείνους με τις ιπτάμενες κατσίκες, τους ραβίνους και τις βασανισμένες ψυχές φορτωμένες σακούλια στην πλάτη. [...]

Μια μαύρη στυλπνή² αμαξοστοιχία, που καίει κάρβουνο κι έχει τον αριθμό 721, φωτίζει την πόλη της Κοζάνης μέσα από το τρίγωνο που σχηματίζουν ο λόφος της Μεταμόρφωσης, το πάρκο του Αγίου Δημητρίου και η εκκλησία του Αγίου Νικολάου με τις λαϊκές αγιογραφίες. Όπως φωτίζει και τον νεαρό Κοζανίτη που πίνει τον φραπέ του στο καφενείο «Gallery» και περιμένει, μέρα μεσημέρι, περιμένει καρτερικά, σαν να πρόκειται να περάσει το τραίνο να τον πάρει, όπως έναν δυο αιώνες πριν περίμεναν κι οι πρόγονοί του να περάσουν τα καραβάνια για να τους μεταφέρουν στη Βιέννη και στο Βουκουρέστι. Κι όμως αυτός, έτσι όπως είναι καθισμένος με την πλάτη στον τοίχο, αδιάφορος για ό,τι συντελείται πίσω του, μοιάζει νά 'χει ενσωματωθεί στην τοιχογραφία, καθώς το βαγόνι με το κάρβουνο ακουμπά στους ώμους και το κορμί του κρύβει ένα μέρος από το δάπεδο του ζωγραφισμένου σιδηροδρομικού σταθμού. Σκουρόχρωμος και στενοχωρημένος, θα μπορούσε να είναι ο θερμαστής της αμαξοστοιχίας, πασπαλισμένος καρβουνόσκονη, που μέχρι πριν από λίγο τάριζε με άνθρακα την ατμομηχανή φλογίζοντας τα σωθικά της, καθώς είχε δώσει αγώνα απελπισμένο για να κρατήσει η μηχανή τη δύσκολη τροχιά της. Κι όταν αυτό δεν μπόρεσε μέχρι τέλους να το καταφέρει, κατακρημνίσθηκε μαζί της μέσα στο καφενείο.

Σαν τον Λέοντα Σγουρό που πέταξε στον αέρα έφιππος από το κάστρο της Ακροκορίνθου, όταν το ένωσε πως οι Φράγκοι θα περνούσαν. Και σαν εκείνο τον μητροπολίτη Δέρκων, τον Ιάκωβο, που φουντάρισε στο κενό όταν οι Τούρκοι έκαιγαν τους Έλληνες της Πόλης το 1955. Αλλά και σαν εκείνο τον φαντάρο, τον Σταύρο Κουκίδα, παραστάτη της σημαίας στον βράχο της Ακρόπολης, που τον διέταξαν οι Γερμανοί κατακτητές, την άνοιξη του '41, να την κατεβάσει για να αναρτήσουν την δική τους. Και τότε αυτός, όπως έκανε κάθε βραδάκι, την υποστέλλει, την διπλώνει προσεκτικά, την σφίγγει στην αγκαλιά του και, μπροστά στα μάτια των ναζί, προχωρεί και γκρεμίζεται μαζί της από τον βράχο. Σε μια ελεύθερη πτώση πάνω από τη σκλαβωμένη Αθήνα. [...]

Έχει παράδοση ο τόπος σε ιπτάμενα τραίνα που δεν είναι πουλιά και πέφτουν. Ο σκληρός τόπος, όταν δεν μπορεί να ζήσει όπως επιθυμεί, δεν σέρνεται αναξιοπρεπώς στο χώμα. Ακόμη κι όταν γνωρίζει πως μοίρα του είναι η πτώση, αυτός ίπταται. Έτσι, μόνο και μόνο για τη δόξα.

Δημήτρης Νόλλας, *Μικρά ταξείδια*, Καστανιώτης, Αθήνα 1998

¹Σαγκάλ (Marc Chagall, 1887-1985): Γάλλος ζωγράφος ρωσικής καταγωγής, από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της μοντέρνας τέχνης. ²στυλπνή: γυαλιστερή

ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΜΑΧΑΙΡΑΣ

Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου, η ποία λέγεται Κρόνικα τουτέστιν Χρονικόν

Ο χρονικογράφος Λεόντιος Μαχαιράς έζησε την εποχή της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο, στα τέλη του 14ου - αρχές του 15ου αιώνα (πιθανόν 1360-1432), και είχε ιδιαίτερες σχέσεις με τη δυναστεία των Λουζινιάν. Συνδυάζοντας πληροφορίες στις οποίες είχε πρόσβαση, ως έμπιστος αξιωματούχος της Αυλής, με λαϊκές πηγές και προσωπικές του κρίσεις έγραψε ένα χρονικό του νησιού στο οποίο εξιστορεί τα γεγονότα από την επίσκεψη της Αγίας Ελένης μέχρι την εποχή του. Το χρονικό αποτελεί σημαντική ιστορική πηγή, αλλά και σημαντικό γλωσσικό και λογοτεχνικό μνημείο του κυπριακού ελληνισμού. Στα αποσπάσματα θίγονται σημαντικά ζητήματα (με διαχρονική ισχύ), όπως είναι το πρόβλημα της ανομβρίας στην Κύπρο, οι ξένοι κατακτητές και η προσπάθεια αποκοπής των ντόπιων κατοίκων από τις ρίζες τους, αλλά και η κοινωνική ανισότητα μεταξύ λαού και εχόντων την οικονομική και πολιτική εξουσία στο νησί (η αμαρτία της «σουπερπίας»).

3. Ο μέγας Κωνσταντίνος μετά το βαπτιστήναι είδεν, ότι η δική μας χώρα η Κύπρος έμεινεν χωρίς τινάν¹ χρόνους λς² [36], διατί εγένην πείνα μεγάλη απού αβροχίαν, και ούλη η σπορά εχάθηκεν³ και η πείνα εγένην μεγάλη και ούλα τα νερά των βρύσων εξεράναν και επηγαίναν οι ανθρωποι απού τόπον εις τόπον με τα κτηνά τους να εύρουν νερόν, να ζήσουν και τα κτηνά τους⁴ και ούλα εστεγνώσαν, και λάκκοι και βρύσες, και αφήκαν την πανθαύμαστην Κύπρον και επεράσαν ωδά κι εκειά όπου πασαείς ηύρεν ανάπαυσιν⁵ και το νησί έμεινεν χωρίς τινάν χρόνους λς⁶.

158. Και διατί δύο φυσικοί αφέντες είναι εις τον κόσμον, ο ένας κοσμικός και ο άλλος πνευματικός, τούς⁷ είχεν το νησάκι τούτον, τον βασιλέαν της Κωνσταντινόπολις και τον πατριάρχη της μεγάλης Αντιοχείας, πριν την πάρουν οι Λατίνοι⁸ δια τούτον ήτον χρήσι⁹ να ξεύρωμεν ρωμαίικα καθολικά,¹⁰ δια να πέσουν γραφές του βασιλέως, και συριάνικα¹¹ σωστά, και ούτως εμαθητεύγαν τα παιδιά τους, και το σύνγκριτον ούτως εδιάβαινεν με τα συριάνικα και ρωμαίικα, ώσπου και πήραν τον τόπο οι Λαζαριάδες,¹² και από τότες αρκέψα να μαθάνουν φράγγικα, και βαρβαρίσαν¹³ τα ρωμαίικα, ως γοιον¹⁴ και σήμερα, και γράφομεν φράγγικα και ρωμαίικα, ότι εις τον κόσμον δεν ηξεύρουν ίντα συντυχάννομεν.

482. Και αν θέλεις να σου πω πώς η Αμμόχουστος επάρτην,¹⁵ ήτον παραχώρησις θεού διά τας αμαρτίας μας¹⁶ όχι την Αμμόχουστον μοναχά, αμμέ ήτον δίκαιον νάχαν πάρει και όλην την Κύπρον διά τις πολλές μας αμαρτίες¹⁷ και διά να σας το πω φανερά, πρώτον πάντων η αμαρτία [προς] τους σκλάβους¹⁸ εχάννετον η Ρωμανία¹⁹ και εκουβαλούσαν τους σκλάβους και αμάλωτα²⁰ στα νησία, και εγίνονταν οτόσο σκληρόκαρδοι απάνω τους, ότι εκρεμμούσαν τους απέ τα δώματα κι εσκοτώνονταν, και επέφταν εις τους λάκκους, εφουρκίζονταν,²¹ απέ τα μεγάλα βάσανα απού τους επολεμούσα να πολομούν και απέ την πείναν. [...] Και το ύστερον, η αμαρτία της σουπερπίας²² απέ τον μέγαν πλούτον τον²³ είχαν, εκαταφρονούσαν τους λας.²⁴

Leontios Makhairas, *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled «Chronicle»*, τ. 1, φιλολ. επιμ. R. M. Dawkins, Clarendon Press, Οξφόρδη 1932

¹χωρίς τινά: χωρίς κανέναν² τούς: τους οποίους³ χρήσι: ανάγκη⁴ καθολικά: όλοι γενικά⁵ συριάνικα: η γλώσσα των Σύρων και γενικότερα η αραβική γλώσσα⁶ οι Λαζαριάδες: οι Λουζινιάν⁷ βαρβαρίσαν: εισήγαγαν ξένα γλωσσικά στοιχεία⁸ ως γοιον: όπως, καθώς⁹ Αμμόχουστος επάρτην: πρόκειται για την κατάληψη της από τους Γενουάτες το 1373 μ.Χ.¹⁰ Ρωμανία: η βυζαντινή αυτοκρατορία¹¹ αμάλωτα: γυναικόπαιδα¹² εφουρκίζονταν: απαγχονίζονταν¹³ σουπερπία: η υπεροψία, η αλαζονεία¹⁴ τον: τον οποίο, που¹⁵ λας: οι άνθρωποι, ο λαός

ΛΟΥΚΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

Ο κάμπος

Ο Λουκίας Ακριτάς (1909-1965) υπήρξε λογοτέχνης, δημοσιογράφος και πολιτικός, ευαισθητοποιημένος στα κοινωνικά και εκπαιδευτικά θέματα, με σημαντική συμβολή στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 ως υφυπουργός Παιδείας της Ελλάδας. Στο μυθιστόρημά του Ο κάμπος (1936) αναδεικνύει τα προβλήματα των φτωχότερων στρωμάτων της κυπριακής κοινωνίας την περίοδο του Μεσοπολέμου, όταν η Κύπρος ήταν βρετανική αποικία. Φέρνει στο προσκήνιο τους ανθρώπους της κυπριακής αγροτιάς και τους εργάτες στα μεταλλεία, υποβάλλοντας έμμεσα την ανάγκη της κοινωνικής τους αφύπνισης.

Χερσάδες, αγριμιές,¹ μολυβοχώματα² που ξερνάνε φίδια. Οι σβώλοι μολυβένιοι και σκοστός ο φρυγμένος κάμπος που απλώνεται πλατύς κι ανάλλαχτος. Κι είναι μια μουγκαμάρα παντού. Γιατί δυο χρόνια απανωτά η αναβροχιά στέρευσε το νησί.

Οι χωριάτες νηστικοί και φοβισμένοι τού δέουνται μέσα στο σκοτάδι να τους λυπηθεί:

– Κι αν εμείς οι μεγάλοι είμαστε κακοί, λυπήσου τα μωρά και τα ζωντανά!...

[...]

Οι ξεκληρισμένοι³ ξενιτεύτηκαν στα μεταλλεία και στις πολιτείες. Δούλευαν εκεί με φτηνό μεροκάματο, τόσο που στο μήνα μέσα να μη μπορούν να εξοικονομήσουν πέντε σελίνια για το σπιτικό τους. Κι αν τύχαινε κάποτε να γυρίσει ένας χωριάτης με μισή λίρα στην τσέπη του, η φαμελιά του έπαιρνε μεγάλο αγέρα στο χωριό. Τα παιδιά, ακόμα κι οι γυναίκες, τρώγανε το ψωμί μέσα στις στράτες, για να το μάθουνε έτσι όλοι –πράμα που γινότανε βούκινο απ' την πρώτη στιγμή. Το συνηθισμένο ήτανε να γυρίζουν οι χωριάτες απ' την πολιτεία με το μούτρο φαγωμένο και παραλλαγμένη τη θωριά. Κι ήτανε όλοι τους γερασμένοι σα γυρνούσανε για να πεινάνε αντάμα με τους δικούς τους. Γιατί, λένε, η πείνα χρειάζεται συντροφιά.

Το γουστόζικο ήτανε, μόλις ερχότανε κανείς απ' τα μεταλλεία. Σκούρο το μούτρο του και το σβέγκο σαν ένα ξένο μαυρισμένο πετσί, που πήγαινε να τότε πνίξει. Γιατί η σκόνη της μίνιας⁴ μπαίνει στο πετσί μέσα και μαυρίζει τον άνθρωπο ως το κόκαλο. Οι άλλοι χωριάτες ρωτούσανε χίλιες δυο λεπτομέρειες. Κι έμειναν απορημένοι μαθαίνοντας πως οι μίνιες πάνε μέσα στη γης μιαν ώρα, πολλές φορές και δυο ώρες.

– Έτσι κάτω στη γης;

– Ναι!

– Κι είναι σκοτάδι, αυτού μέσα;

– Με τα φαναράκια δουλεύουνε οι εργάτες!

– Έτσι ε; Κι αν είναι μέρα το ίδιο;

– Χειρότερα. Γιατί θυμάσαι όξω το φως!...

Σταμάταγαν τις ερωτήσεις, κοίταγαν κατά τον ουρανό, το κορμί τους γιόμιζε απ' το γαλάζιο φως.

– Κι είναι κάτου στη γης σίδερο;

¹αγριμιά: το χέρσο, ακαλλιέργητο χωράφι · ²μολυβοχώματα: χώματα συμπαγή, βαριά και με σκούρο χρώμα, λόγω της ξηρασίας · ³ξεκληρισμένος: αυτός που έχει καταστραφεί οικονομικά (εδώ είτε γιατί δεν κατέχει γη ή επειδή κάθε γεωργική ασχολία έχει ανασταλεί, λόγω της ξηρασίας) · ⁴μίνια: η σήραγγα του ορυχείου

– Ό,τι φανταστεί ο άνθρωπος, ξηγούσε ο νιοφερμένος χωριάτης. Ακόμα ασήμι και μάλαμα!...

– Μάλαμα;

– Ναι! Μάλαμα!

Έβγαζε απ' τον κόρφο του ένα κομμάτι μετάλλευμα. Η πέτρα χρύσιζε, όπως οι πολυέλαιοι τις ολονυχτίες, που γονάτιζαν να εξιλεώσουνε το Θεό. Ο καθένας το άγγιζε σφιχτά, ένιωθε τη σκληράδα να του τρυπάει τις ακροδαχτυλιές και το έδινε στο διπλανό του.

– Κι έχει χρυσάφι, τούτη εδώ η μαυρόπετρα;

– Ό, τι φανταστείς!...

Τους ξηγούσε πώς πάει το «πράμα» στην Αμερική, ξεφορτώνουνε τις πέτρες στους μεγάλους μύλους και γίνονται εκεί σκόνη· χωρίζουν ύστερα τα συντέφια⁵ απ' τα σίδερα, χώρα το χρυσάφι.

Η κουβέντα έπεφτε στα μεροκάματα. Ήτανε βέβαια ασήμαντα, όμως μπορούσε ένας εργάτης κάθε μήνα να γλεντήσει καλά, ξοδεύοντας ένα σελίνι.

– Ένα σελίνι;

– Ναι! ολάκερο!

Στεκόντουσαν απορημένοι. Αυτήν την εποχή, μ' ένα σελίνι αγόραζε τρεις οκάδες ψωμί σταρένιο και τέσσερις κριθαρένιο. Και με το κρεμμύδι και το νερό χορταίνουνε τα φτωχόσιπα κάπου δυο μέρες. Με την οικονομία της νοικοκυράς μπορεί και τρεις.

– Ένα σελίνι είναι μισό κιλό στάρι, έκανε ένας χωριάτης σιγά.

– Βέβαια μισό κιλό στάρι! συμφώνησαν.

Ωστόσο σήμερα ήρθε στο χωριό ένα μήνυμα, που δεν το περίμεναν. Το διάβασε η δασκάλα στην εφημερίδα και μαθεύτηκε σε λίγη ώρα. Ο αδερφός της Αναστασίας ο Χαραλάμης, που έφυγε απ' το χωριό εδώ κι ένα χρόνο, σκοτώθηκε στο μεταλλείο. Εκεί που δούλευε στις μίνιες, με πέντε άλλους εργάτες, έπεσε η σκεπή. Οι δυο σώθηκαν με σπασμένα τα παιδιά, γιατί στάθηκαν τυχεροί. Ο τρίτος βρίσκεται στο νοσοκομείο με στραμπουλισμένα τα στήθια. Οι άλλοι σκοτώθηκαν στη στιγμή. Ένας από δαύτους ήτανε ο Χαράλαμπος Νικολάου. Τό 'γραφε καθαρά η εφημερίδα. Ακόμα και το χωριό. Και παρακάτου πως θ' αποζημιώσουνε τους δικούς τους, κάπου είκοσι λίρες. Όσο αξίζει ένα μουλάρι.

– Κάθε μέρα σέρνουνε πολλούς σκοτωμένους! ξήγησε κάποιος που δούλεψε στις μίνιες.

Το πώς γλίτωσε ο ίδιος ήτανε τόσο παράξενο. Κουβαλούσε με το αμαξάκι μετάλλευμα για να το ρίξει στην τρύπα, που κάτωθι της στέκεται το βαγόνι. Η τύχη του ν' ακούσει τα δοκάρια που τρίζανε. Το λοιπόν, φώναξε στους συντρόφους του, που μόλις πρόφτασαν να φύγουν. Δυο λεπτά ύστερα, κλείστηκε η μίνια, γιατί το βουνό έσκασε, λες από μια μπόμπα.

– Θά 'παιρναν ωστόσο λεφτά οι δικοί σου! παρατήρησε σοβαρά ο καφετζής.

Ο άλλος τον κοίταξε παράξενα κι αποκρίθηκε:

– Βέβαια κάπου είκοσι λίρες!

Λουκής Ακριτάς, *Ο κάμπος*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1981

⁵συντέφια: πολύτιμος λίθος, ορυκτό μαργαριτάρι

Ο Δημήτρης Λιπέρτης (1866-1937) έγραψε ποίηση τόσο στην καθαρεύουσα και στη δημοτική όσο και στην τοπική διάλεκτο, τη λαϊκή γλώσσα του νησιού. Εκτός από τα πατριωτικά του ποιήματα –για τα οποία καθιερώθηκε ως εθνικός ποιητής στην Κύπρο, μαζί με τον Βασίλη Μιχαηλίδη– δεν είναι ασήμαντη και η κοινωνικοπολιτική διάσταση του έργου του. Πολλά ποιήματά του στηλιτεύουν φαινόμενα όπως την τοκογλυφία ή τη βαριά για τον πληθυσμό φορολογία επί Αγγλοκρατίας, όπως στο διαλεκτικό που παραθέτουμε εδώ.

¹**ρένταν:** το προϊόν του κτήματος· ²**δίολα (δίβολα):** αυτά που καλλιεργούνται δύο φορές τον χρόνο· ³**νοστεύεις:** κοπρίζεις· ⁴**ξορτζιάζεις:** ξεχερσώνεις τη γη· ⁵**αβκολιές:** πλατιά αυλάκια που χρησιμοποιούνται για την παροχέτευση νερού, αλλά και ως προφύλαξη του χωραφίου από τα ζώα· ⁶**μαζιά:** αγκαθωτοί θάμνοι· ⁷**τον πετροκόπον:** τον λιθοξόο, αυτόν που επεξεργάζεται την πέτρα· ⁸**τον πουρκόν:** ο βοηθός του χτίστη· ⁹**μαγκλαβίζομαι:** βασανίζομαι, ταλαιπωρούμαι

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΙΠΕΡΤΗΣ

Οι φόροι

Εν κάθεσαι, θκειε Ττουουλή, έδῶ σου μήτε ώραν,
στο κρᾶξιμον του πετεινού σηκώννεσαι, λαμνίζεις,
πάεις, κόβκεις την ρένταν¹ σου, πουλείς την μες στην Χώραν
τῆαι ποσταμένος στο στραφείν αρτζεύκεις τῆαι τσαππίζεις,
κάμνεις ζευκάριν, δίολα² τῆαι κουαλείς, νοστεύεις,³
ξορτζιάζεις,⁴ βκάλλεις αβκολιές,⁵ ποττ' έντῆε ξημπερτεύκεις.
Εχτές είδα σε πο' ῥκεσουν με ξύλα φορτωμένον,
προχτές πάλ' έφερνες μαζιά⁶ κάτινος για να φράξεις,
αντιπροχτές ξερότοιχον είδες αρτζινημένον.
Τον πετροκόπον,⁷ τον πουρκόν⁸ κάμνεις τον, μεν τῆαι κάτσεις,
πότε καβάλλαν τῆαι πεζόν τῆαι πότε πα' στ' αμάξιν
της' απάρου έδει η νουρά παμόν τῆαι, εσουνη στάξην.
Τούτα που είπες, Νικολή τον γιον μου, εν νέν' ψέμαν
Ούλλοι μαγκλαβιζούμαστιν⁹ τῆαι, οι ξένοι ρουκανίζουν
έν' ζυμωμένον το ψουμίν που τρώμεν με το γαίμαν,
έν' το πουπανωγόμαρον οι φόροι που τσακκίζουν,
φόρους ποτζεί, φόρους ποδά, φόρους για κάθε πράμαν,
ξυπνούμεν τῆαι τῆαι, ομούμαστιν τῆαι τρώμεν με το κλάμαν.

Δημήτρης Λιπέρτης, *Άπαντα*, εκδ. Χρ. Ανδρέου, Λευκωσία 1988

Γιώργος Γαβριήλ, *Αγρότης*

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

Λεπτομέρειες στην Κύπρο

Στον ζωγράφο Διαμαντή

Η μικρή κουκουβάγια ήτανε πάντα εκεί
σαρφαλωμένη στ' ανοιχτάρι¹ τ' Άγιου Μάμα,
παραδομένη τυφλά στο μέλι του ήλιου
εδώ ή αλλού, τώρα, στα περασμένα: χόρευε
μ' ένα τέτοιο ρυθμό το φθινόπωρο.
Άγγελοι ξετυλίγανε τον ουρανό²
και χάζευε ένας πέτρινος καμαροφρύδης³
σε μια γωνιά της στέγης.

Τότες ήρθε ο καλόγερος· σκουφί, κοντόρασο, πέτσινη ζώνη,
κι έπιασε να πλουμίξει την κολόκα.
Άρχισε απ' το λαιμό: φοινικίες, λέπια, και δαχτυλίδια.
Έπειτα, κρατώντας στην πλατιά παλάμη τη στρογγυλή κοιλιά,
έβαλε τον παραυλακιστή, τον παραζυγιστή, τον παραμυλωνά,
και τον κατάλαλο·
έβαλε την αποστρέφουσα τα νήπια και την αποκαλόγρια·⁴
και στην άκρη, σχεδόν απόκρυφο, τ' ακοίμητο σκουλήκι.⁵

Ήταν ωραία όλ' αυτά, μια περιδιάβαση.
Όμως το ξύλινο μαγγανοπήγαδο – τ' αλακάτιν,⁶
κοιμισμένο στον ίσκιο της καρυδιάς
μισό στο χώμα και μισό μέσα στο νερό,
γιατί δοκίμασες να το ξυπνήσεις;
Είδες πώς βόγκηξε. Κι εκείνη την κραυγή
βγαλμένη απ' τα παλιά νεύρα του ξύλου
γιατί την είπες φωνή πατρίδας;

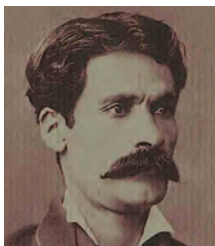
Από τη συλλογή *Ημερολόγιο Καταστροφάτος Γ'*: Γιώργος Σεφέρης,
Ποήματα, φιλολ. επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1982
(ανατύπωση της έκδοσης του 1972)

¹**ανοιχτάρι**: ξύλινο χερούλι και κλειδί που ασφάλιζε εσωτερικά την πόρτα στο παραδοσιακό κυπριακό σπίτι· ²**άγγελοι ξετυλίγανε τον ουρανό**: σκηνή από τη βόρεια αψίδα της εκκλησίας στην Παναγία Φορβιώτισσα της Ασίνου που συνοδεύεται από την ανορθόγραφη επιγραφή: η άγγελι τιλίγουν τον Ουρανών· ³**πέτρινος καμαροφρύδης**: ανθρωπόμορφη υδροροχή (χωλέτρα) την οποία πρόσεξε ο ποιητής στη στέγη της εκκλησίας της Αγίας Μαρίνας στο Πέρα Χωριό Νήσου· ⁴**τον παραυλακιστή** (= τον καταπατητή της γης), **τον παραζυγιστή** (= αυτόν που κλέβει στο ζύγι, τον τοκογλύφο), **τον παραμυλωνά** (= τον ανέντιμο μυλωνά) **και τον κατάλαλο** (= τον συκοφάντη) ... **την αποστρέφουσα τα νήπια** (= τη γυναίκα που δεν θέλει να κάνει παιδιά) **και την αποκαλόγρια** (= μοναχή που καταπατά τον θρησκευτικό της όρκο): όλες κατηγορίες αμαρτωλών που εικονίζονται στην Παναγία Φορβιώτισσα της Ασίνου και παριστάνονται να τιμωρούνται στην Κόλαση· ⁵**τ' ακοίμητο σκουλήκι**: «ο σκώληξ ο ακοίμητος», συμβολική μορφή της Κόλασης· ⁶**αλακάτιν**: το μαγγανοπήγαδο, χειροκίνητο μηχανήμα που χρησιμοποιείται για την άντληση νερού από το πηγάδι (λίγα χρόνια πριν -το 1950- ο ποιητής είχε διαπιστώσει σ' ένα άλλο ταξίδι του στη γενέτειρά του, τη Σκάλα της Σμύρνης, ότι το μαγγανοπήγαδο του πατρικού του σπιτιού υπήρχε και δούλευε ακόμα).

Το ποίημα ανήκει στην ποιητική συλλογή Ημερολόγιο καταστροφάτος Γ' που αρχικά έφερε τον τίτλο Κύπρον ου μ' εθέσπισεν (1955). Στη συλλογή περιλαμβάνονται ποιήματα τα οποία απηχούν τις εντυπώσεις του ποιητή από τις τρεις διαδοχικές επισκέψεις του στο νησί της Κύπρου κατά τα έτη 1953, 1954 και 1955, η τελευταία ενώ είχε ήδη ξεσπάσει ο αντιποικιοκρατικός-απελευθερωτικός Αγώνας (1955-59). Στο πρώτο ταξίδι του, ο ποιητής επισκέφτηκε μαζί με τον Κύπριο ζωγράφο και προσωπικό του φίλο Διαμαντή την παλιά φράγκικη εκκλησία του Αγίου Μάμα στο Δάλι και την εκκλησία της Παναγίας Φορβιώτισσας στην Ασίνου. Σε αυτή την εκδρομή, όπως και σε άλλες, φωτογράφησε τοπία, πρόσωπα, αντικείμενα, αλλά και εικονογραφίες του 14ου αιώνα, που αναπαριστούν τις τιμωρίες των αμαρτωλών στην Κόλαση. Πολλές από τις φωτογραφίες αυτές αντιστοιχούν τόσο απόλυτα με τις εικόνες του ποιήματος, ώστε οι στίχοι δίνουν την εντύπωση ότι είναι ποιητική μεταγραφή του φωτογραφικού στιγμιότυπου.

Τ' ανοιχτάρι τ' Άγιου Μάμα

Ο Βασίλης Μιχαηλίδης (1849-1917), ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της διαλεκτικής ποίησης της Κύπρου, με την επική του σύνθεση Η 9η Ιουλίου... αναπλάθει ποιητικά το δραματικό περιστατικό της εκτέλεσης, τον Ιούλιο του 1821, του αρχιεπισκόπου Κυπριανού και άλλων ιερωμένων και προκρίτων, από τις τουρκικές αρχές του νησιού. Το ποίημα επέχει θέση εθνικού ύμνου για τον κυπριακό ελληνισμό. Στο απόσπασμα που ακολουθεί παρακολουθούμε τη θαρραλέα όσο και εμβληματική απάντηση του Κυπριανού στον Μουσελήμ, ενόψει του μαρτυρικού του τέλους, στην οποία συνοψίζεται και η βαθιά του πίστη στην επιβίωση του ελληνισμού.

¹ίλιαντρον: το γέριχο, το αιωνόβιο· ²καβάτζιν: η λεύκα· ³το νιν: το υνί· ⁴πικράντερος: ο μνησίκακος· ⁵τους λας: τους ανθρώπους· ⁶του βρένιμου: του φρόνιμου, του συνετού· ⁷του τζιελλάτη: του δήμου· ⁸κρεμμασταρκάν: η αγχόνη· ⁹στραοπελέτζιν: το αστροπελέκι

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Η 9η Ιουλίου του 1821 εν Λευκωσία Κύπρου

18

«Πίσκοπ', εγώ την γνώμην μου ποττέ δεν την αλλάδῶ, τζιόσα τζιαν πεις μεν θαρρευτείς πως έν να σου πιστέψω· έχω στον νουν μου, πίσκοπε, να σφάξω, να κρεμμάσω τζιαν ημπορώ που τους ρωμούς την Τζύπρον να παστρέψω τζιακόμα αν ημπορεία τον κόσμον να γυρίσω, έθεν να σφάξω τους ρωμούς, ψυδῆν να μεν αφήσω». «Η Ρωμοσύνη έν φυλή συνότζαιρη του κόσμου, κανένας δεν ευρέθηκεν για να την ηξηλείψει, κανένας, γιατί ὀδέπει την που τα ὕψη ο Θεός μου. Η Ρωμοσύνη έν να χαθεί, όντας ο κόσμος λείπει!

19

Σφάξε μας ούλους τζιας γενεί το γαίμαν μας αυλάτζιν, κάμε τον κόσμον ματζελειόν τζαι του Ρωμούς τραούλλια, αμμά ὕξερε πως ίλιαντρον¹ όντας κοπέι καβάτζιν² τριγύρου του πετάσσονται τρακόδια παραπούλια. Το ὕνιν,³ αντάν να τρω' την γην, τρώει την γην θαρκέται μα πάντα τζείνον τρώεται τζαι τζείνον καταλυέται. Είσαι πολλά πικράντερος,⁴ όμως αν θεν να σφάξεις σφάξε τους λας⁵ που πολεμούν αλλού αρματωμένοι εμάς με δέοκα όφτζαιρα γιατί να μας πειράξεις πού ὕμαστον δίχως άρματα, τζ' είμαστον νεπαμένοι;

20

Τότες ο Μουσελλίμ-αγάς εψηλώσεν το δειν του, τζ' είδεν τον μ' έναν δειν γλυτζύν τζιαννοίει τζιαι λαλεί του: «Ό,τι παθθαίνν' ο άθθρωπος έν που την τζιεφαλήν του, του βρένιμου⁶ που το σπαθίν ποσπάζετ' η ζωή του τζαι σου, αν είσαι βρένιμος, ποσπάζεις τη ζωήν σου». «Μούλλωσε τζαι κατάλαβα πριχού να πεις το πειν σου, μεν μάδειςαι την θάλασσαν να την ηξηνητήλσεις, άδικα λόγια μεν χάννεις τζιαρκείς εις την δουλειά σου· τον ήλιον με το φύσημαν μπορείς να τον ησβήσεις; Φώναξε του τζιελλάτη⁷ σου, σασ' την κρεμμασταρκάν⁸ σου!»

21

Ο Μουσελλίμης τζιούλλοι τους οι Τούρτζ' αντάν ακούσαν, στραοπελέτζιν⁹ πάνω τους ούλλα που νάεν ρίψει.

Εμείναν ούλλοι τους βριχτοί¹⁰ 'νου στ' άλλου τζι,εθωρούσαν,
καθένας τους επάσκιζεν την αντροπήν να κρύψει.
Ο Μουσελλίμης είδεν πκιον πως χάνν' αδίκως κόπους,
έταξεν τζι,εσηκώσασιν π' ομπρός του τους πισκόπους
τζι,επήραν τους στην φυλακήν χωρίς να τους χωρίσουν.

54

Τότες, Αρχιεπίσκοπος εψήλωσεν το δειν του¹¹
στον ουρανό, τζι,εφάνησαν τα μμάδκια του κλαμένα
εφάνην πως επόνησεν που μέσα στην ψυδήν του,
τζι, είπεν τα τούντα δικυο λόγια με δικυο σείλη καμένα:
«Θεέ που νάκρην δεν έδεις ποττέ στην καλοσύνην
λυπήθου μας τζι,ε δώσε πκρον χαράν στη Ρωμοσύνην»,
τζι,ετρέξασιν τα δρώματα απού το πρόσωπόν του,
απού του ήλιου την πολλήν την καψερήν την αύραν
τζι,ε βάλαν την συρτοθηλειάν ευτύς εις τον λαιμόν του
τζι,ε τζι,ε πκρον ετελειώσασιν τα κάστια που 'ταύραν.¹²

Β. Μιχαηλίδης, *Άπαντα*, επιμ. Γ. Κατσούρης,
εκδ. Χρ. Ανδρέου, Λευκωσία 2002

Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός

¹⁰βριχτοί: σιωπηλοί· ¹¹το δειν του: το βλέμμα του·
¹²τα κάστια που 'ταύραν: τα βάσανα που υπέφερε

Ακούστε παράλληλα...

- Απαγγελία αποσπασμάτων από την 9η Ιουλίου του 1821 εν Λευκωσία Κύπρου στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=ACNx8Ob4FhY> ή μελοποιημένα αποσπάσματα στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=bbR5F7zFzIk&feature=related>

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΙΠΕΡΤΗΣ

Οκτώβρης 1931

Το ποίημα αντλεί το θέμα του από τα «Οκτωβριανά του 1931», την εξέγερση δηλαδή κατά του αγγλικού αποικιακού καθεστώτος που εκδηλώθηκε στην Κύπρο εκείνη τη χρονιά. Αφορμή στάθηκε η προσπάθεια του άγγλου κυβερνήτη Ρόναλντ Στορς να επιβάλει νέα σκληρά φορολογικά μέτρα, ωστόσο οι διαδηλώσεις διαμαρτυρίας γρήγορα διανθίστηκαν από συνθήματα υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα. Μετά την καταστολή της εξέγερσης οι Άγγλοι έλαβαν σειρά τιμωρητικών μέτρων σε βάρος του κυπριακού λαού, ενώ φρόντισαν να εξορίσουν τους ηγέτες της. Η σοβαρότερη συνέπεια ήταν η σκλήρυνση της πολιτικής τους στην εκπαίδευση σε μια προσπάθεια αφελληνισμού της συντριπτικής πλειονότητας του πληθυσμού με την επινοήση μιας νέας ταυτότητας, της «κυπριακής».

¹σκούλλισαν: σκέπασαν
²ακρόστου: αφουγκράσου, άκουσε· ³ποταβρίστου: άπλωσε το χέρι· ⁴νακκουρίν: λίγο· ⁵πελλέτα: κοίτα, παρατήρησε· ⁶ξησιτιτζή: κατάπληκτη, απορημένη· ⁷ρεόθει: περνά· ⁸ψίχου: σαν να, λες και· ⁹συμπουρκά: υποδαυλίζει φιλονικία· ¹⁰μολώννουν: εδώ, τη γεμίζουν εμπόδια· ¹¹σκαπούλλους: τους ανύπαντρους· ¹²μαγκλαβίζουν: βασανίζουν, ταλαιπωρούν· ¹³μονόβουλοι: μονιασμένοι· ¹⁴σαλαονίζουσιν: κλονίζουν, μετακινούν· ¹⁵κάστια: τα βάσανα· ¹⁶αναρκώννει: αρκλώνει (εδώ το σκοτάδι)· ¹⁷νάνι: να είναι.

Τα νέφαλλα που σκούλλισαν¹ τώρα τον ουρανό σου, εν έν ποτζείνα πόξερες, έν μαύρα σκοτεινά, γιατ' εγινήκαν τ' άχαρα, 'που δάρκα των παιδικιών σου που λαχταρούσιν τζαι πονούν για σεν παντοτινά.

Τα τζύμματα της θάλασσας ακρόστου² νάκκον, δέτα που δμγαλαλούν τον πόνον μας γιατ' είσαι τζ'ειάξω τζει τζαι ποταβρίστου³ νακκουρίν⁴ 'δακάτω 'δα, πελλέτα⁵ να δεις ίντα παθθαίνουμεν, να μείνεις ξησιτιτζή.⁶

Ως τζ'ο αέρας που φυσά τζαι ρεόθει⁷ 'που κοντά μας ψίχου⁸ και κλαμουρίζεται 'πο τούτα τα κακά κάμνουν τον να χογλοκοπά τ' αναστενάματά μας η λύπη μας πό 'ν είσαι 'δα τζαι πέτρες συμπουρκά.⁹

Ξορίζουν τζαι παιδεύκουσιν λυθσιάζουν, φυλακώννουν πως ως τον έναν θέλουμεν τ' αγκάλια σου ξανά αν κόβκουσιν την στράταν μας τζι'άδικα την μολώννουν,¹⁰ αννοίξαμεν καλλίτερην με δόξαν π' αρκινά.

Σκαπούλλους¹¹ τζαι μεσόκοπους γέρους τζ'αν μαγκλαβίζουσιν¹² έν μια ψυθή, μονόβουλοι¹³ την μαύρην μας καρτκιάν εν τη σαλαονίζουσιν¹⁴ τζ'αέραν κουπανίζουσιν για σέναν ζιρούμεν τζ'έχουμεν για σέναν τζαι φωδικιάν.

Τούτα ούλλα τα κάστια¹⁵ βωβώννουσιν τζ'οι πόνοι· ταθθύμφον σου, μανούλλα μου, έν μάλος θησαυρός· έν τζει το χάραμαν του φου την νύχταν π' αναρκώννει¹⁶ τζ'ιας πα' νάνι¹⁷ για λλόου μας κρεμμάλλα τζαι σταυρός.

Η Κυπριακή εξέγερση του 1931. Ανθολογία κειμένων, ανθολόγηση - εισαγωγή Γ. Χατζηκωστής, Ε.Π.Ο.Κ., Λευκωσία 1983

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Γιώργο Νταλάρα να τραγουδά το ποίημα του Λιπέρη «Καρτερούμεν μέρα νύχτα» στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=yiriQI-nQvs4&feature=relnmfu>

ΘΟΔΟΣΗΣ ΠΙΕΡΙΔΗΣ

Κυπριακή συμφωνία

III

Ξέρουμε πως αυτό το σκελετωμένο τοπίο
είναι δικό μας.

Ξέρουμε πως αυτό το χωματένιο φτωχόσπιτο
αυτές οι γονατισμένες φραγκοσυκιές
με τη σκόνη στα φύλλα τους, με τις σαύρες στα πόδια τους,
είναι δικά μας.

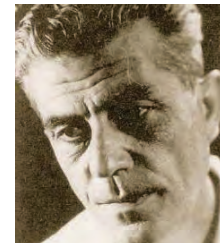
Αυτό το μοναχικό κυπαρίσσι
σα δωρική κολόνα μέσα στον κάμπου τη γυμνότητα
αυτές οι λεύκες, ωσάν πράσινες κραυγές
κάτω απ' τον άσπρον ήλιο
ωσάν ποτάμα κάθετα μέσ' στο φρυγμένο¹ αγέρα
αυτή η κάπαρη που αρπάχτηκε στο φρύδι του εγκρεμού σαν
τρομαγμένη
αυτά τα χώματα τ' αχαμνά²
αυτοί οι ξεροπόταμοι που ακινητούνε πετρωμένοι
έρημοι μέσα στις μεγάλες ερημίες
είναι δικά μας. [...]

IV

Τραγουδώ, τραγουδώ το νησί μου
πού 'ναι τόσο μικρό για να μπορεί
σαν πουλί να χωρέσει στη χούφτα μου.

Πού 'ναι τόσο μεγάλο, να μπορεί
να χωρά την ακέρια ανθρωπότητα
όπως κλείνει η μια μόνη σταγόνα
τον πλατύν ωκεανό που τη γέννησε.

Τραγουδώ, τραγουδώ τους ανθρώπους
του νησιού μου – και κείνους που πέρασαν
κι ολοτρόγυρα ανθίζουν τα χνάρια τους
και κεινούς όπου σήμερα οδεύουνε
στη σκληρήν ανηφόρα – και κείνους
που θε νά 'ρθουν να πούνε βροντόφωνο
της χαράς, της χαράς το τραγούδι.
[...]

*Η ποιητική σύνθεση
Κυπριακή συμφωνία του
Θοδόση Πιερίδη (1908-
1968) εκδόθηκε το 1956
και αποτελεί έναν ρωμα-
λέο ύμνο στον απελευθε-
ρωτικό Αγώνα που είχε
αρχίσει στην Κύπρο· ο
ποιητής ανάγει τον αγώνα
αυτό εναντίον των Άγ-
γλων αποικιοκρατών σε
σύμβολο του πόθου για
ελευθερία και ένωση με τη
μητέρα Ελλάδα.*

¹φρυγμένο: καμένο από την
ξηρασία· ²αχαμνά: αδύνατα,
φτωχικά

M. Κιάσιαλος, «Το στόλισμα της νύφης»,
λεπτομέρεια από έργο του

Τραγουδώ τους ανθρώπους που θά 'ρθουνε.
Τραγουδώ τους ανθρώπους που θά 'χουν
για θροφή στα πνεμόνια τους, λεύτερο
τον πλατύν ουρανό μας – που θά 'χουν
όλο τούτο το χώμα μας λεύτερο
σαν αφέντες να το δρασκελίσουν. [...]

ΙΧ

Λογαριάσατε λάθος με το νου σας, εμπόροι,
δε μετρίεται πατρίδα, λευτεριά με τον πήχη!
Κι αν μικρός είν' ο τόπος και το θέλει και μπόρει
τον ασήκωτο βράχο να τον φάει με το νύχι.
Τούτη η δίψα δε σβήνει, τούτη η μάχη δεν παύει,
χίλια χρόνια αν περάσουν, δεν πεθαίνουμε σκλάβοι! [...]

Αψηλά τις καρδιές μας! Μεσ' στης γης μας το χώμα
πιο βαθιά ριζωμένοι – κι ας μανίζουν³ οι ανέμοι.
Τούτο ακόμα το χρόνο, τούτ' την άνοιξη ακόμα...
Στον ορίζοντα πέρα κάποιο φως κιάλας τρέμει.
Αψηλά τις καρδιές μας κι αρχινά να ροδίζει
η αλυσίδα μας πήρε να βογγά και να τρίζει.

Ιούλης 1954 – Ιούλης 1956

Θ. Πιερίδης, *Ποητικά Άπαντα*, επιμ. Γ. Φ. Πιερίδης,
τ. Α': *Τα εκδομένα*, Πυρσός, Λευκωσία 1975

³μανίζουν: φυσούν μανιασμένα

Α. Τάσος, *Η καλλιέργεια του καπνού*

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Γιώργο Νταλάρα να τραγουδά απόσπασμα από την *Κυπριακή Συμφωνία* («Λογαριάσατε λάθος») στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=CLiCGVslvuc>

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΣΤΕΛΛΑΣ

Άδεια θρανία

III

Διάβασα τον κατάλογο και σεις λείπατε,
γράφατε την ορθογραφία σας στους τοίχους.
Διάβασα τον κατάλογο
και σεις βρισκόσαστε στα οδοφράγματα.
Διάβασα τον κατάλογο
και σεις γράφατε στις φυλακές
στα μικρά σας γόνατα
την Ιστορία του Ανθρώπου.
Κι έγραψα στον κατάλογο: όλοι παρόντες!
Και πλάι το βαθμό του καθενός σας: άριστα!

Ανδρέας Παστελλάς, Χώρος διασποράς, Λευκωσία 1988

Μαθητική αντίσταση κατά τη διάρκεια
του Αγώνα του 1955-59

Ένα από τα πιο
χαρακτηριστικά και
συγκινητικά στοιχεία
του Αγώνα του 1955-59
ήταν ο πρωταγωνιστικός
ρόλος της μαθητιώσας
νεολαίας του νησιού.
Ο Ανδρέας Παστελλάς
(1932-2013) στο ποίημά
του αποτίει φόρο τιμής
στη θυσία των μαθητών
για την ελευθερία της
πατρίδας, από τη σκοπιά
και με τη συγκίνηση ενός
εκπαιδευτικού, όπως
εξάλλου υπήρξε και ο
ίδιος.

Το ποίημα του Γιάννη Παπαδόπουλου (1928-1997), το οποίο δημοσιεύεται το 1963, αναδεικνύει τη σημασία του κυπριακού Αγώνα κατά της αγγλικής αποικιοκρατίας, ως κορυφαίας στιγμής του τόπου και των ανθρώπων του. Είναι χαρακτηριστική στο ποίημα η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου για να τονιστεί το αγωνιστικό φρόνημα ενός ολόκληρου λαού για ελευθερία ή θάνατο, το οποίο παραπέμπει στο εμβληματικό σύνθημα της ελληνικής Επανάστασης.

*Εννοείται η βασίλισσα της Μεγάλης Βρετανίας, Ελισάβετ Β', η οποία ενθρονίστηκε τον Ιούνιο του 1953.

Έλεγχος από τις αγγλικές δυνάμεις κατοχής

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Το γράμμα και η οδός

Όταν πια είδαμε κι αποείδαμε
με τα τηλεγραφήματα και τες πρεσβείες,
κλείσαμε τη μικρή μας ζωή σ' ένα φάκελο
μικρό που να χωράει στη φούχτα μας μαθητριούλας,
στον προβολέα ενός ποδηλάτου, στη ράχη ενός βιβλίου
και γράψαμε με κόκκινο μελάνι τη διεύθυνση:

Αξιότιμον Ελληνικόν Κυπριακόν λαόν,
Οδόν Ελευθερίας ή θανάτου,
χωριά και πόλεις,
Κύπρον.

Το στείλαμε χωρίς το γραμματόσημο με την ξένη βασίλισσα.*
Ταξίδεψε με χίλιους δικούς μας συνδέσμους,
κρυμμένο σε γαλάζιες ποδιές και κόρφους παρθένων
ή το πέρασαν από μπλόκα γαϊδουράκια αθώα
που κουβαλούσαν χειροβομβίδες κι άλλους καρπούς της γης μας.

Αυτό το γράμμα που ταχυδρομήσαμε
δεν ανήκει πια σ' εμάς
ό,τι και νά 'χει γίνει,
ό,τι και να κερδίσουμε.

Ανήκει στον παραλήπτη λαό μαζί με τη ζωή που κλείσαμε μέσα
που ακόμα δεν τη χαρίσαμε ολόκληρη, μονομάς ή λίγη-λίγη.
Ανήκει στους αγράμματους χωριάτες κι εργάτες μας
που το άνοιξαν, που το 'βρεξαν με τα δάκρυά τους κι είπαν:
Ελάτε μέσα παιδιά, να μοιραστούμε το ψωμί μας κι ό,τι βρεθεί.
Εμείς θα κοιμηθούμε χάμω, ησυχάστε λίγο εσείς.
Κρυφτείτε να μη σας σκοτώσουν, να μη σας βασανίσουν.
Δώστε μας τα όπλα σας να τα κρύψουμε· ξέρουμε τι λέει ο νόμος.
Θέλουμε και μεις να πάμε μαζί σας
για την οδόν Ελευθερίας ή θανάτου.

Γιάννης Παπαδόπουλος, *Τότε που πολεμούσαμε*, Κύπρος 1963

ΛΙΝΑ ΚΑΣΔΑΓΛΗ

Κύπρος '74

Εκείνα τα πρόσωπα,
που μαρμάρωσαν και δεν πέθαναν ποτέ,
ο βασιλιάς ο βοσκός η ωραία ο μεροκαματιάρης το παιδί
κι ο άλλος που ήρθε να φέρει την προσφορά του στη θεά για
να στείλει βροχή
κι ο ζευγολάτης με το βόδι που λογαριάζει αν θα βγει καλή η
χροιά,
εκείνα τα πρόσωπα που περίμεναν χιλιάδες χρόνια κύκλο
μπρος στο βωμό να βγουν και να ξαναζήσουν στο φως
εκείνα τα μάτια,
που είδαν την Αφροδίτη να βγαίνει από τη θάλασσα
κι έκλαψαν στην Παναγιά του Ασίνου μπρος στον Εσταυρω-
μένο τα δικά τους παιδιά
εκείνο το ασπροφορεμένο κορίτσι
κι ο παπάς κι ο βιολιτζής του πανηγυριού κι οι γέροι στα κα-
φενεία
όπως βγήκαν από το χέρι του ζωγράφου κι έγιναν ζωή –
είναι τα ίδια κορμιά που δέρονται και ξεσκίζονται και στά-
ζουν αίμα
είναι τα ίδια μάτια που μεγάλωσαν από τον τρόμο και ξέμαθαν
τον ύπνο
είναι τα ίδια πρόσωπα νεκρά τώρα για πάντα πάνω στο δια-
μελισμένο σώμα της Αφροδίτης;

Από τη συλλογή Στέφανος ενιαυτού (1975):
Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα. Μια συγχρονική ανθολογία,
επιμ. - ανθολόγ. Ευριπίδης Γαραντούδης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008

Η Λίνα Κάσδαγλη (1921-2009) αποδίδει την τραγικότητα των γεγονότων του 1974, ανακαλώντας στο ποίημά της στοιχειά που συνθέταν τον κόσμο του νησιού, όπως τα διέσωσε ο μνημειώδης πίνακας του ζωγράφου Διαμαντή. Ο ρυθμός και η στίξη παίζει σημαντικό ρόλο, εκφράζοντας συλλογικά αισθήματα οδύνης για τον διαμελισμό του κόσμου του νησιού.

Αδαμάντιος Διαμαντής, *Ο κόσμος της Κύπρου*

Το ποίημα του Κυριάκου Πλησή (1929-2007) συνιστά μια καταγγελία της ευθύνης που έχουν οι ισχυροί, δήθεν πολιτισμένοι και δήθεν υπερασπιστές της ελευθερίας, για την απώλεια πανάρχαιων ιστορικών χώρων-φορέων πολιτισμού στο νησί της Κύπρου εξαιτίας της τουρκικής Εισβολής. Ας προσεχθεί το (μοναδικό) ρήμα στο ποίημα που κάνει την καταγγελία διηγετική και τη διαρκή μνήμη υποχρεωτική.

¹Ιστορικές τοποθεσίες και μνημεία που βρίσκονται στο κατεχόμενο σήμερα από τους Τούρκους βόρειο τμήμα της Κύπρου· ²Εσπερία: η Δύση, ο δυτικός κόσμος

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΠΛΗΣΗΣ

Επίμετρο II Να μνημονεύονται

Να μνημονεύονται

Ακάμας, Αίπεια, Σόλοι, Λάμπουσα,
Λάπηθος, Κερύνεια, Χύτροι, Αφροδίσιον,
Ουρανία, Αχαιών Ακτή, Σαλαμίς, Αλάσια.

Να μνημονεύονται

Άγιος Αντιφωνητής, Γλυκιώτισσα, Κανακαριά,
Απόστολος Ανδρέας, Απόστολος Βαρνάβας,
Άγιος Επιφάνιος.¹

Να μνημονεύονται

προς δόξαν και υπερηφάνειαν
των ενδόξων και πεπολιτισμένων γειτόνων μας
και των ευγενών τέκνων της Εσπερίας²
καθώς και των γενναίων τέκνων
του Αγάλματος της Ελευθερίας.

Κυριάκος Πλησής, *Γραφή οδύνης*, Αθήνα 1975

Από τον αρχαιολογικό χώρο της Σαλαμίνας

ΠΑΥΛΟΣ ΛΙΑΣΙΔΗΣ

Βαρύσιν

Κρίμας τα τόσα κάλλη σου τζι,εμαυρογερημάσαν
νεκατσιασμένοι¹ Μάρτηες πνον πάνω σου ελουρκάσαν.²

Πού έν' τα πορτοκκάλλιμα σου, γοιφν λίρες που κρεμμούνταν
τζι,εκοτσινολοούσασι³ οι κόφιννοι πο' ρκούνταν;

Σήμμερον εν θωρείς ψυθύν, καλάθιν να γεμώσει
μήτε Τουρκούν με Γρισκιανήν. Πότ' εννά ξημερώσει;

Παύλου Λιασίδη Άπαντα, τ. Β', Κ.Ε.Ε.Κ., Λευκωσία 1997

Αμμόχωστος 1953. Φωτογραφία Γ. Σεφέρη

Ο Παύλος Λιασίδης (1901-1985), με καταγωγή από τη Λύση Αμμοχώστου και με περιορισμένες γραμματικές γνώσεις, ξεκίνησε ως ποιητάρης και εξελίχτηκε σε αξιόλογη περίπτωση Κύπριου λαϊκού ποιητή. Στα ποιήματά του εκφράζει λαϊκούς καημούς και εθνικά αιτήματα. Στο συγκεκριμένο διαλεκτικό ποίημά του, ο ποιητής θρηνεί για τη «νεκρή» περιοχή της Αμμοχώστου, της γενέτειράς του, αποδίδοντας με λαϊκό τρόπο, και από τη σκοπιά των απλών ανθρώπων, τις συνέπειες της διχοτόμησης του νησιού.

¹νεκατσιασμένοι: άσχημοι, αφηιστικοί αλλά και φοβισμένοι, τρομαγμένοι
²ελουρκάσαν: πέρασαν με τη σειρά
³εκοτσινολοούσασι: ήταν κατακόκκινοι

Στις ποιητικές Στιγμές του ο Κώστας Μόντης (1914-2004) αποστάζει προσωπικά βιώματα και συλλογικές εμπειρίες με έναν επιγραμματικό και αποφθεγματικό λόγο. Πρόκειται για ένα είδος τυπικό της τέχνης του Μόντη, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη συμπύκνωση, την ελλειπτική έκφραση, την ειρωνεία και τον σαρκασμό. Άτιτλες ή έντιτλες οι ολιγόστιχες Στιγμές (κάποτε αποτελούνται από ένα μόνο στίχο) εκτείνονται σε μια ευρύτατη θεματική περιοχή. Από αυτές που αφιερώνονται στο εθνικό πρόβλημα της Κύπρου και στους αγώνες της, εδώ ανθολογούνται μερικές που δείχνουν τον κόσμο της Κύπρου πριν και μετά την Εισβολή του '74.

Τηλέμαχος Κάνθος,
Μαύρο θέρος '74

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ

«Στιγμές»

Κύπρος I

Και μες στ' Απρίλη το πρωινό το μυρωμένο
να το τ' αμάξι του ήλιου φορτωμένο
μ' ένα δεμάτιν Αυγουσιάτικο
από Κερύνια, Μόρφου και Βαρώσι και Ρογιάτικο.
Χιόνι μαδούν λεμονανθοί, δροσοσταλίδες στάζουν,
ξανθά τα στάχνα ξεμυτίζουν και κοιτάζουν.

Κώστας Μόντης, *Άπαντα. Συμπλήρωμα*, Λευκωσία 1988

Της εισβολής

Είναι δύσκολο να πιστέψω
πως μας τους έφερε η θάλασσα της Κερύνειας,
είναι δύσκολο να πιστέψω
πως μας τους έφερε η αγαπημένη θάλασσα της Κερύνειας.

[Άτιτλο]

Τα μεσημέρια ακούγονται
κάτι παράξενες φωνές απ' τον Πενταδάχτυλο,
τα μεσημέρια ακούγονται κάτι ξερά τριξίματα
σα να ξεκολλούν βράχοι
απ' την κορφή του Κυπαρισσόβουνου.

Από τη συλλογή *Πικραίνόμενος εν εαυτώ*, Λευκωσία 1975

Μια μητέρα μπροστά στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη

Τον κοιτάζει και της φαίνεται τόσο μακρινός,
τον κοιτάζει και της φαίνεται τόσο ξένος
αυτός ο νεκρός Σπαρτιάτης.
Πώς να τον πει «παιδί της»,
πώς να τον φωνάξει «Μιχαλάκη» της;

Από τη συλλογή *Κύπρια Ειδώλια*, Λευκωσία 1980

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Παιδί με μια φωτογραφία

Παιδί με μια φωτογραφία στο χέρι
με μια φωτογραφία στα μάτια του βαθιά
και κρατημένη ανάποδα με κοιτάζε.

Ο κόσμος γύρω του πολύς· κι αυτό
είχε στα μάτια του μικρή φωτογραφία,
στους ώμους του μεγάλη και αντίστροφα –
στα μάτια του μεγάλη, στους ώμους πιο μικρή,
στο χέρι του ακόμα πιο μικρή.

Ήταν ανάμεσα σε κόσμο με συνθήματα
και την κρατούσε ανάποδα· μου κακοφάνη.

Κοντά του πάω περνώντας πινακίδες
αγαπημένων είτε αφίδες και φωνές
πού 'χαν παγώσει και δε σάλευε καμιά.

Έμοιαζε του πατέρα του η φωτογραφία.
Του τήνε γύρισα ίσια κι είδα πάλι
τον αγνοούμενο με το κεφάλι κάτω.

Όπως ο ρήγας, ο βαλές κι η ντάμα
ανάποδα ιδωμένοι βρίσκονται ίσια,
έτσι κι αυτός ο άντρας ιδωμένος ίσια
γυρίζει ανάποδα και σε κοιτάζει.

Μάης 1979

Κυριάκος Χαραλαμπίδης, *Θόλος*, Άγρα, Αθήνα 1998

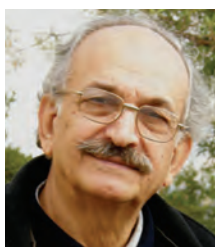
Το ποίημα του Κυριάκου Χαραλαμπίδη (γεν. 1940) προέρχεται από τη συλλογή Ο Θόλος (1989) και αποτυπώνει μια από τις σκληρότερες πτυχές της κυπριακής τραγωδίας, τους αγνοούμενους, η τύχη των περισσότερων από τους οποίους δεν έχει εξακριβωθεί μέχρι σήμερα. Οι εικόνες των παιδιών που κρατούν στα χέρια τους τις φωτογραφίες των αγνοούμενων γονιών τους μαρτυρούν από μόνες τους το δράμα των ημερών του 1974.

Ο Αγνοούμενος

Ακούστε παράλληλα...

- Τον ποιητή Κυριάκο Χαραλαμπίδη να απαγγέλει το παραπάνω ποίημά του στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=rcN1e6EUHsQ> και τον Δημήτρη Μητροπάνο να το τραγουδά στην ιστοσελίδα: http://www.youtube.com/watch?v=63Ra44uL_nQ&feature=related

Μια από τις πιο οδυνηρές συνέπειες της Εισβολής, με ανεπούλωτα ίχνη στο κοινωνικό σώμα, ήταν η προσφυγιά. Ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού αναγκάστηκε να ξεριζωθεί από τις πατρογονικές του εστίες και να γίνει πρόσφυγας μέσα στην ίδια του την πατρίδα. Στο ποίημα του Φοίβου Σταυρίδη (1938-2012), το δραματικό ιστορικό βίωμα προσωποποιείται σε μια γιαγιά, ανώνυμη πρόσφυγα, η ακατάβλητη πίστη και ελπίδα της οποίας γίνεται σύμβολο ενός ολόκληρου λαού.

ΦΟΙΒΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Η γιαγιά γιαγιά μου

Η γιαγιά γιαγιά μου η εκατόχρονη
πια δεν κοιμάται με τα παραμύθια,
ολημερίς κοιτάζει κατά το βοριά
με ήλιο, με βροχή –πού 'ναι τ' αδράχτι της
σε τούτο το τσαντίρι σύνεργο διαβόλου;
Κάθεται και κοιτάζει τα βουνά
με ξεπλυμένα μάτια,
κάθεται κι αφουγκράζεται τη γη, κι ακούει
στη μακρινή αυλή της ξένα βήματα
τον σπόρο να τσακίζουν που τολμά ν' ανθίσει.

«Θα περιμένω, γιε μου», λέει η γιαγιά γιαγιά μου η
εκατόχρονη
«να πάω σπίτι μου· εδώ δεν είναι τόπος μου για
να πεθάνω».

Κι έτσι ως γυρνά και συνεχίζει να κοιτάζει τα
βουνά
ξέρω πως η γιαγιά γιαγιά μου η εκατόχρονη,
αυτό θα κάνει.

Φοίβος Σταυρίδης, *Απομυθοποίηση*, Λευκωσία 1978

Τα ποιήματα που ακολουθούν απηχούν πρόσφατα και αλληλένδετα πάθη του νησιού της Κύπρου, φέροντας αντιμέτωπες τις συνειδήσεις των ποιητών με το ζήτημα της προσωπικής ευθύνης. Το ποίημα του Παντελή Μηχανικού γράφτηκε στον απόηχο των διακοινοτικών συγκρούσεων (1963-1964), ενώ του Μεχμέτ Γιασίν στον απόηχο της τουρκικής Εισβολής (1974).

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

Ωδή για ένα σκοτωμένο τουρκάκι

Stetson!

*You who were with me in the ships at Mylae!
That corpse you planted last year in your
garden,
Has it begun to sprout? Will it bloom this year?¹*

T. S. ELIOT, Η Έρημη Χώρα

Αυτός ο κάμπος π' απλώνεται μπροστά μου
καταπράσινος
στολισμένος με το κίτρινο της μαργαρίτας
με το κόκκινο της παπαρούνας
με το χαμόγελο της βιολέτας
αυτός ο κάμπος
ανοιχτός κάτω απ' τις θερμές
αχτίνες του ήλιου φωτεινές
αυτός ο κάμπος
που μ' ένα χάδι απαλό
δείχνει στην ψυχή μας το δρόμο της άνοιξης

σ' αυτό τον κάμπο
που δοξάζει τον Κύριο και την ψυχή του
ανθρώπου
σ' αυτό τον κάμπο που δοξάζει το σώμα
και μουρμουρίζει το τραγούδι του ανθρώ-
που
σ' αυτό τον κάμπο
κείτεται
σκοτωμένο
ένα Τουρκάκι.

Ένα συσπασμένο πρόσωπο
κομμένο απάνω στον πόνο,
ανάγλυφη
ανήλικη μάσκα
κομμένη στην αιωνιότητα για να ρωτά
αν ο τόπος ήταν πράγματι πολύ στενός
μέσα στο πανηγύρι της άνοιξης

ΜΕΧΜΕΤ ΓΙΑΣΙΝ

Ποίημα για τις μέρες που δεν μας ανήκουν

I.

– Στέλλα νά 'ταν τ' όνομά σου εσένα
στο σπίτι αυτό που έμενες, θεία πριν από
μας
νά 'χες παιδιά
κι αυτή στον τοίχο η φωτογραφία
του γάμου σου τη μέρα μου να διηγείται,
θείσα αγαπημένη.

– Στέλλα νά 'ταν τ' όνομά σου εσένα
που πριν από μας
τα χέρια σου άπλωναν μπουγάδα στο
μπαλκόνι
πού 'ν των δακτύλων σου τα ίχνη ακόμα
στα μωσαϊκά
και τριγυρνάει η φωνή σου στα δωμάτια
θεία, θείσα αγαπημένη.

[...]

III.

Να σ' έβλεπα μια μέρα να μπορούσα
αχ θα χαιρόμουν, πόσο θα χαιρόμουν.

Όλες σου τις φωτογραφίες κρύβω κοριτσάκι
– να τούτη είν' η γέννησή σου
– κι η τούρτα με τα τρία σου κεράκια και
στη μανταρινιά από κάτω
– στη θάλασσα εσύ κι ο Ντόναλντ Ντακ
σωσίβιο
– απ' τ' αυτοκίνητο το χέρι σου κουνάς
– να οι γονείς σου χαμογελούνε
κι εσύ σε 'με χαμογελάς.

Σε σένα θα τις δώσω κοριτσάκι
όμως τότε τότε μού σφίγγεται η καρδιά
κι αγωνιώ
μήπως στον πόλεμο έχεις σκοτωθεί.

για να ρωτά
αν υπάρχουν εθνότητες ανάμεσα στους
λαούς της μαργαρίτας
για να ρωτά
ποιας εθνικότητας είναι το πράσινο χορτάρι.

Ζεσταίνει ο ήλιος τις ρίζες και το χώμα.
Ξεχειλίζει η αγάπη σαν δροσούλα
μέσ' απ' τα φύλλα και τους ανθούς της
ψυχής του ανθρώπου
μέσα στην ανοιχτή ειλικρίνεια του κάμπου
και μια ανάγλυφη τρομερή μάσκα ενός
παιδιού
κάτω απ' το πολύ του ήλιου το φως
κινάει τα χείλη
και μιλεί: «Ευχαριστώ.
Με φέρατε σ' αυτό το δρόμο.
Με φέρατε σ' αυτό το τέλος. Ευχαριστώ
σας
δικούς και ξένους.»
Γη μου! Κοίμησέ τον γλυκά,
νανούρισέ τον. Για σένα

η φωνή του ποιητή
ρωτάει και πάλι εφέτος
τους εμπόρους των πετρελαίων
και τους αποικιστές των πτωμάτων,
ρωτάει τον Στέτσον:

«Το κουφάρι που εφύτεψες πέρσι μέσα
στον κήπο σου
άρχισε να βλαστάει, θ' ανθίσει εφέτος;»

(Απρίλης 1964)

Π. Μηχανικός, *Κατάθεση*, Κύπρος 1975

¹Στέτσον!

*Συ που ήσουν μαζί μου στις Μύλες με τα καράβια!
Κείνο το λείψανο που φύτεψες στον κήπο σου τον
άλλο χρόνο,
Άρχισε να βλασταίνει;
Πες μου θ' ανθίσει εφέτος;*

(μτφρ. Γ. Σεφέρης)

Σύμφωνα με τον ίδιο τον ποιητή, η αναφορά στις Μύλες
σχετίζεται με τα εμπορικά κίνητρα των πολέμων πάνω
από τα πτώματα των σκοτωμένων αναμένεται να
ανθίσει το εμπόριο.

IV.

Είμαι περίεργος
Ποιος Κύπριος Ρωμός να διάβαζε το βιβλίο
αυτό
Έμεινε στη σελίδα σαρανταοχτώ.
Ίσως στον πόλεμο να τον καλέσαν τότε
Κι ήταν, για δεξ, ο τίτλος του βιβλίου
«Ο άνθρωπος στρατιώτης δε γεννιέται»

Πώς θά 'θελα με σένα αναμνήσεις νά 'χα
νάχομε φάει μαζί οι δυο μας παγωτό
μπαμπάκι, ο ένας στον άλλο νά 'δινε το χέρι
του σαν έκοβε
ή το παλτό να τον βοηθούσε να φορέσει μια
μέρα βροχερή.
Και θα 'θελα να ξέρεις πως με τον ίδιο τον
εαυτό μου απορώ
– το βιβλίο τούτο τούτο που άφησες στη μέση
έτσι πως θα μπορέσω εγώ να συνεχίσω εδώ.

V.

Αίμα μυρίζει ολόγυρά μου
αίμα.

Εγώ φονιάς δεν είμαι
μονιάστε μαζί μου της γλάστρας τα λουλού-
δια
καλύμματα των κρεβατιών, καρέκλες
και σεις φωτογραφίες μες στο άλμπουμ
εγώ φονιάς δεν είμαι.

Αίμα κυλάει ολόγυρά μου
αίμα.

Να ζούσατε να βλέπατε
Εγώ φονιάς δεν είμαι.

(Άγκυρα, 1979)

μτφρ. Άνθη Καρρά, περ. *Υλαντρον*, τχ. 2, Μάιος 2002

Α. Τάσος, για το προσφυγόσημο,
Δεκέμβρης 1974

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

Ένα τραγούδι για τον Ριμαχό

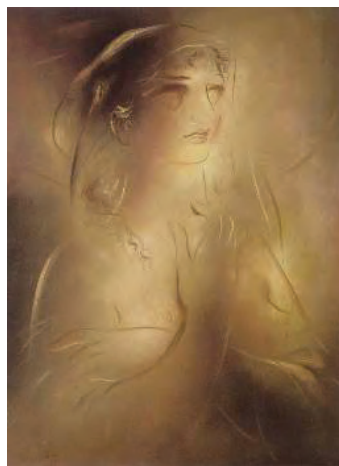
Και ποιος ήτανε τόσο λεβέντης
όπως τον Ριμαχό*
που έσκυψε και φίλησε το χώμα
απ' όπου διάβηκε η αγαπημένη του
κι αυτή προχωρούσε υπερήφανη κι ακατάδεχτη
κι οι άλλοι τον είπανε βλάκα
κι αυτός ξανάσκυψε και ξαναφίλησε το χώμα
ξέροντας καλά πως οι άλλοι τον λέγανε βλάκα..

Και τα στήθια του ήταν γεμάτα χαρά
Γεμάτα χαρά.

Ποιος ήτανε τόσο λεβέντης όπως τον Ριμαχό.
Εφτά χιλιάδες φορές θα σκοτώνονταν
για να υπερασπίσει το χώμα
απ' όπου διάβηκε η αγάπη του.

Ποιος είναι λεβέντης σαν τον Ριμαχό
ποιος έχει αγάπη σαν τον Ριμαχό
να υπερασπίσει τούτα τα χώματα.

Παντελής Μηχανικός, *Κατάθεση*, Κύπρος 1975

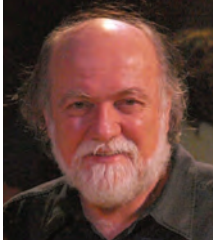

Γιώργος Γουναρόπουλος,
Γυναικεία μορφή

Το ποίημα του Παντελή Μηχανικού (1926-1979) είναι μια ποιητική αλληγορία στην οποία εξαιρείται τόσο η μοναχική ηρωική στάση του Ριμαχό –έκφραση της ιδανικής στάσης του ανθρώπου σε στιγμές δοκιμασίας της πατρίδας– όσο και η εξιδανικευμένη μορφή της γυναίκας-πατρίδας. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στη στάση των άλλων, η οποία υπαινίσσεται τον τραγικό εσωτερικό διχασμό, μέρος της τραγωδίας του 1974.

*Η φανταστική μορφή του Ριμαχό (ή Ριμάκο ή Ριμακό) εμφανίστηκε στην κυπριακή λογοτεχνία το 1973 ως δημιούργημα του ποιητή Κυριάκου Χαραλαμπίδη, ο οποίος στη συλλογή του *Το αγγείο με τα σχήματα* συμπεριέλαβε πέντε ποιήματα με ήρωα τον Ριμάκο. Ο ίδιος ο ποιητής εξηγεί ότι πρόκειται για αναγραμματισμό της λέξης «Μακάριος», προσθέτει όμως, μεταξύ άλλων, ότι ετυμολογικά το όνομα είναι και φορέας της ρίμας (ριμά-κο). Στη συνέχεια, το ποιητικό αυτό προσωπίο θα αυτονομηθεί από τον αρχικό του δημιουργό και θα εμφανιστεί στην ποίηση και άλλων Κυπρίων ποιητών, όπως του Κώστα Βασιλείου και του Παντελή Μηχανικού, ο οποίος στην ποιητική συλλογή *Κατάθεση* (1975) συμπεριλαμβάνει τρία ποιήματα με ήρωα τον Ριμαχό, ένα από τα οποία ανθολογείται εδώ.

Συμβαίνει συχνά στην ποίηση, μορφές ή γεγονότα του παρελθόντος να χρησιμοποιούνται για να σχολιάσουν οι ποιητές το παρόν ή να προειδοποιήσουν για το μέλλον. Η «ιστορική (ή μυθική) μέθοδος» χρησιμοποιείται και στο ποίημα αυτό του Μιχάλη Πιερί (γεν. 1952), ο οποίος συμφύρει δύο χρόνους, τη μεσαιωνική εποχή του χρονικογράφου Λεόντιου Μαχαιρά, κατά την οποία κατέλαβαν το νησί οι Μαμελούκοι Τούρκοι (1426), με τη δική του σύγχρονη εποχή, στην οποία η Κύπρος βίωσε τη δοκιμασία του 1974.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΙΕΡΗΣ

Λεόντιος Μαχαιράς, γραμματικός

Σαν έπεσαν οι ευγενικές πόλεις Μόρφου και Κερυνία, η θαυμαστή Αμόχουστος, η πανωραία Λευκωσία, κι όλα κουρσεύτηκαν σκληρά, ζώα κι άνθρωποι και κτηνά και πράματα, γέμισε ο τόπος με κάτι επιτήδειους ποιητάδες που κλαίγανε τον πόνο σε στιχάκια και τον πουλούσαν ύστερα στα πανηγύρια (ίσα να βγαίνει το ψωμί). Καθώς ο πόνος έβγαινε αχώνευτος και πήγαινε χαμένος.

Μα ο Λεόντιος του Μαχαιρά, γραμματικός, κατάπε το σκοτάδι του, έσφιξε την ψυχή του και το καμίνι της καρδιάς και τον καμόν κι όταν βουλήθηκε να εξηγηθεί περί της Κύπρου ήταν η ώρα πρέπουσα και πλήρης και γιομάτη.

Μετρώντας λέξεις με θυμό, σελίδες με φαρμάκι ζυγιάζοντας τον πόνο του με τον δικό μας πόνο βγήκε απ' τα χειρόγραφα περίλυπος μέσ' από καταχνιά κι από νεφέλες ένας Κυπραίος ταπεινός γραφιάς με τόση γνώση εκεί στο τέλος του μεσαίωνα δουλεύοντας με ξένα γράμματα σε ξένους αφεντάδες, βγήκε και ήρθε προς εμάς και κοίταζε τα τανκς που βγαίνουν στην Κερύνεια.

Κι όταν, γυρνώντας, μες στα μάτια του είδαμε τα δικά μας και τι, καλοί μου, να σας πω, ψιθύρισε ο μαύρος, που ό,τι είχα να σας πω να βλέπεστε, σας τό'πα.

Μιχάλης Πιερί, *Μεταμορφώσεις πόλεων. Ποιήματα 1978-2009*, Ίκαρος, Αθήνα 2010

ΛΟΡΕΝΣ ΝΤΑΡΕΛ

Πικρολέμονα

Το μυθιστόρημα του άγγλου συγγραφέα Λόρενς Ντάρελ (Lawrence Durrell, 1912-1990) Πικρολέμονα εκδόθηκε το 1957. Δίνει την αποικιοκρατική εκδοχή του κόσμου της Κύπρου και του απελευθερωτικού της Αγώνα (1955-59). Ο συγγραφέας δίδαξε στο Παγκύπριο Γυμνάσιο και στη συνέχεια υπηρέτησε στο Γραφείο Τύπου της αποικιακής κυβέρνησης στην Κύπρο (1954-1956). Ζώντας σε μια κρίσιμη περίοδο για το νησί, ο Ντάρελ μεταφέρει στο έργο του όλα τα στερεότυπα της αποικιοκρατίας για τους ντόπιους, με σκοπό να δικαιολογήσει την κατοχή του νησιού από τη Μεγάλη Βρετανία.

Το στρατόπεδο είχε μετακινηθεί τώρα από το φρούριο στην Κοκκινοτριμιθιά και εδώ, στο τραχύ γυμνό και άχαρο πλάτωμα, οι σκαπανείς του στρατού είχαν φτιάξει μερικές παράγκες κι ένα μεγάλο συρματόκλειστο περίβολο. Από μακριά φαινόταν σαν κάποιο εγκαταλελειμμένο κοτέτσι για γαλόπουλα. Ανέβηκα ίσαμε κει με τον Φόστερ που μιλούσε απελπισμένα για την έλλειψη λογικής που έδειχναν οι κρατούμενοι, για την πλήρη περιφρόνηση του νόμου και την έλλειψη πολιτικής ηθικής. «Τα τρία τέταρτα περίπου απ' αυτά τα μπαστάρδικα θα καταδικάζονταν για σοβαρές παραβάσεις του νόμου», επανελάμβανε με περιττή ανησυχία! Και ρίχνουν σβόλους χρώμα στους επισκέπτες και μας φωνάζουν «φασίστες». Εμείς, φασίστες, σε ρωτάω!

Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν στενάχωρες αλλ' όχι κακές. Ίσως πολύ λιγότερο σκληρές παρά για πολλούς νέους που κάνουν το στρατιωτικό τους. Επιθεωρήσαμε τις παράγκες κι εξετάσαμε τα ζητήματα της τροφής και της παροχής ζεστού νερού. Αν έκρινα από τα βιβλία που βρίσκονταν στα περισσότερα περβάζια των παραθύρων και στα κρεβάτια, αρκετοί από τους τρομοκράτες θα ήταν διανοούμενοι. Είδα τη Ζωή εν τάφω του Μυριβήλη και τη σπάνια αθηναϊκή έκδοση του Καβάφη, τα ποιήματα του Σεφέρη και την Αιολική Γη του Βενέζη με τον δικό μου πρόλογο που μεταφράσθηκε με αγάπη από την αγγλική έκδοση. Αυτά τα πράγματα με πλήγωναν, όταν για πρώτη φορά καταλάβαινα πως η έκκληση της ΕΟΚΑ δεν απευθυνόταν σε κακοποιούς, σε εκ γενετής εγκληματίες, αλλ' ακριβώς στους πιο έξυπνους και ιδεαλιστές ανάμεσα από τους νέους. Αυτοί θα υπόφεραν από τα προστάγματα των ηγετών τους.

Ο Παύλος στεκόταν στο παράθυρο, κοιτάζοντας αφηρημένα πέρα στη σκληρή και άγονη αυτή νεκρή ζώνη του κόκκινου αμμοχάλικου. Δεν έδειξε διόλου πως με είδε και δεν ήθελα να τον αναγκάσω να μου μιλήσει. Δίστασα λίγο και κατόπιν συνόδεψα τον Φόστερ σε μια σύντομη επιθεώρηση του δωματίου, βλέποντας πότε δω και πότε εκεί κανένα βιβλίο ασκήσεων ή κάποια εφημερίδα. Στο τέλος αποφάσισα και πήγα κοντά του κι ακούμπησα το χέρι μου στον ώμο του. «Γιατί βρίσκεσαι 'δω;» τον ρώτησα.

Λίγο ήθελε να κλάψει, αλλά το πρόσωπο που γύρισε προς εμένα προσπαθούσε να δείξει ψυχραιμία και απάθεια. Δεν μιλούσε, αλλά με κοίταζε μ' ένα βλέμμα έξαλλης αγωνίας – σαν κάποιος λύκος να του τραγάνιζε τα σπλάχνα. «Κι αυτός βρέθηκε με μπόμπα», είπε βαριεστημένα ο Φόστερ. «Καταραμένα ανόητα παιδιά! Τι θαρρούν πως κερδίζουν μ' όλα τούτα. Την έριξε στην αυλή της εκκλησιάς κοντά στο σταυροδρόμι. Υποθέτω πως πίστευε πως θα μας τρομοκρατούσε».

«Είσαι στην ΕΟΚΑ;» ρώτησα.

«Όλοι είμαστε ΕΟΚΑ. Όλη η Κύπρος», είπε με χαμηλή συγκρατημένη φωνή. «Αν θέλει να μάθει γιατί την έριξα στην αυλή της εκκλησιάς, ήταν γιατί ήμουνα δειλός, πες του. Είμαι

ανάξιος. Όμως οι άλλοι δεν είναι σαν και μένα. Δεν φοβούνται». Ξαφνικά κατάλαβα πως αυτό που πήρα για μίσος προς το πρόσωπό μου, ήταν πραγματικά κάτι άλλο – ντροπή. «Γιατί είσαι δειλός;» Ήταν ακόμη πιο κοντά στο σημείο να κλάψει και κατάπιε γρήγορα το λυγμό του. «Έπρεπε να τη ρίξω σ' ένα σπίτι αλλ' ήταν μικρά παιδιά που παίζανε στον κήπο. Δεν μπόρεσα. Την έριξα στην αυλή της εκκλησιάς».

Υπέροχος εγωισμός της νιότης! Στενοχωριόταν για την αδυναμία του να υπακούσει. Δεν είναι φυσικά εύκολο για νέους που ανατράφηκαν σε χριστιανική κοινωνία, να γίνουν από τη μια μέρα στην άλλη τρομοκράτες. Και κατά κάποιον τρόπο, το πρόβλημά του ήταν πρόβλημα για όλους τους Ελληνοκυπρίους. Αν έδιναν στον Φράγκο ένα πιστόλι για να με πυροβολήσει, είμαι πεπεισμένος πως δεν θα μπορούσε να τραβήξει τη σκανδάλη. «Λυπάσαι, λοιπόν, γιατί δεν σκότωσες δυο μικρά παιδιά;» ρώτησα. «Τι διεστραμμένο μυαλό, τι στραβόξυλο πρέπει να είσαι εκτός από ανόητος!» Ταλαντεύθηκε και τα μάτια του άστραψαν. «Ο πόλεμος είναι πόλεμος», είπε. Τον αφήκα χωρίς να του πω τίποτ' άλλο.

Λόρενς Ντάρελ, *Πικρολέμονα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1957

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ

Κλειστές Πόρτες

Το έργο γράφτηκε, όπως δηλώνεται στην πρώτη έκδοση (1964) από τον ίδιο τον συγγραφέα, ως απάντηση στο βιβλίο του Ντάρελ Πικρολέμονα. Σκοπός του είναι να ανασκευάσει την εικόνα που το αγγλικό μυθιστόρημα είχε δημιουργήσει για το νησί, τους ανθρώπους του και τον Αγώνα του 1955-59, δίνοντας φωνή στους ίδιους τους ανθρώπους του νησιού που βίωσαν την εξέγερση και τη σκληρότητα της αποικιοκρατικής αντίδρασης των Άγγλων.

Τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως είχαν ιδρυθεί από τον Ιούλιο μα τη γειτονιά μας την απασχόλησαν σοβαρά μόλις το Σεπτέμβρη όταν έκλεισαν στην Κοκκινότριμιθιά τον Αντώνη το γαλατά. Στην αρχή η γυναίκα του δεν ήξερε πού τον πήγαν, τι τον έκαναν κι είχε τρελαθεί. Άφηνε τα παιδιά (κι είχε μια φωλιά παιδιά) στις γειτόνισσες κι έτρεχε κάθε μέρα κλαίγοντας στην αστυνομία και στο στρατό μα την έστελναν απ' το ένα τμήμα στ' άλλο, απ' το ένα ανακριτήριο στ' άλλο, απ' τη μια πόλη στην άλλη.

Πού να πάει πια, πού να ρωτήξει; Εκμηδενισμένη (αποστραγγισμένη, άυλη, χωρίς ανθρώπινο όγκο) γύριζε τα βράδια να πάρει τα παιδιά απ' τα γειτονικά σπίτια.

– Πάμε, γιε μου. (Αυτές τις ειδικές εκφράσεις δε μπορείς απλώς να τις αναφέρεις, πρέπει να τις ηχογραφήσεις για να πεις, όσα λεν, όσα λέει το «πάμε», όσα λέει το «γιε» μου).

Δεν είχε πια κλάμα, δεν είχε άλλο υπόλοιπο φωνής. Κι η γειτονιά, αυτή η σοφή γειτονιά, που κανένας ως τώρα δε μελέτησε σοβαρά τη σοφία της, την καρδιά της, το ήθος της, τον ανθρωπισμό της, καταλάβαινε (να ξέρατε πόσο γρήγορα καταλαβαίνει) και δε ρωτούσε (να ξέρατε πώς διαισθάνεται ότι δεν πρέπει να ρωτήξει). Ούτε, βέβαια, αποπειρόταν να παρηγορήσει (Ξέρει καλά η γειτονιά πότε κάνεις κακό αν αποπειραθείς να παρηγορήσεις). Το μόνο που μπορούσε να προσφέρει ήταν να μην τους αφήσει να στερηθούν. Και δεν τους άφησε (Είναι υπέροχη σ' αυτό η γειτονιά. Καμιά φιλανθρωπική οργάνωση, καμιά προμελετημένη φροντίδα δε μπορεί να παραβληθεί μαζί της γιατί η γειτονιά είναι το δικό της ψωμί που μοιράζει, ζωντανό ψωμί μοιράζει, απ' το στόμα της βγάνει για να δώσει (Τραγουδήστε αυτή τη γειτονιά).

Έπειτα από ένα ολάκερο μήνα αγωνία ειδοποίησαν επιτέλους τη γυναίκα του γαλατά πως ο άντρας της «βρισκόταν τώρα στα Κρατητήρια της Κοκκινότριμιθιάς» (Αυτή ήταν η συνήθης φρασεολογία. Βρισκόταν τώρα. Τι ήταν εκείνο το «τώρα»! Έτσι σαν το «σήμερα» της Κερύνειας (- Όχι, δε μπορείτε να καταθέσετε σήμερα). Χειρότερο ακόμα. Έλεγε (και πώς το 'λεγε): «Δυστυχώς (είχε και «δυστυχώς») ήταν αδύνατο να γίνει ενωρίτερα, χρειαζόντουσαν μερικές απαραίτητες διατυπώσεις. Καταλαβαίνετε». Ναι, καταλαβαίναμε, ξέραμε όλοι τι ήταν αυτές οι διατυπώσεις). Μπορούσε, λέει, να τον επισκεφθεί όταν θα της έστελνε «κάρτα».

Πόσο έκλαψε από χαρά (ζούσε, λοιπόν, ο άντρας της) απάνω σ' αυτή την ειδοποίηση. Και την έσφιγγε στο στήθος της μ' όλη τη μισητή προσέλευση, μ' όλη τη μισητή υπογραφή.

Πραγματικά την επαύριο ήρθε η «κάρτα» και την ορισμένη μέρα η γυναίκα του γαλατά χτενίστηκε, έντυσε με τα Κυριακάτικα τους τα παιδιά, πήρε τα κουλούρια και τα παξιμάδια που είχε φτιάξει (καμιά Λαμπρή δεν είχε τέτοια κουλούρια, καμιά Λαμπρή δεν είχε τέτοια παξιμάδια) κι έτρεξε να προφτάσει το πρώτο-πρώτο λεωφορείο. Απ' τα μεσάνυχτα θα 'χε σηκωθεί – αν είχε καθόλου κοιμηθεί (Είναι πιο άγρυπνη η λαχτάρα απ' την έγνοια, πιο αντίθεση).

Δεν περπατούσε, δεν έτρεχε, πετούσε. Και πίσω της κελαηδούσαν τα παιδιά.

– Χαιρετίσματα, της φώναζε η γειτονιά, χαιρετίσματα της τραγουδούσε η γειτονιά (Ξέρει τόσο καλά να χαιρέται η γειτονιά σ' αυτές τις περιπτώσεις). Χαιρετίσματα. Κι υπομονή πες του. Και να μην έχει έγνοια για τα παιδιά (Κι είσαι σίγουρος όταν υπόσχεται η γειτονιά).

Όμως δεν πετούσε τ' απόγιομα που γύριζε η γυναίκα του γαλατά, σερνόταν (χωρίς ανέμιση, προσκολλημένα τα μαλλιά, χωρίς κίνηση, προσκολλημένα, αρχαϊκά τα χέρια). Και πίσω της, δεν κελαηδούσαν, σερνόντουσαν τα παιδιά.

Τώρα μπορούσε να ρωτήξει η γειτονιά. Και ρώτηξε.

Τον είχαν βασανίσει είτε η γυναίκα. Τον παραμόρφωσαν, ίσκιό τον έκαναν, είπε. Τρόμαξε όταν τον είδε (Κλαίει. Κλαιν και τα παιδιά). Και να δείτε, λέει, πώς ξαφνικά ξεχνιέται και κοιτάζει παράξενα.

Γιατί έκλαιε; είπε η γειτονιά. Τέλειωσαν όλα πια (Ήξερε πως δεν τέλειωσαν μα έπρεπε – είν' έμπειρη η γειτονιά – να πει πως τέλειωσαν. Κι ήξερε καλά και τι θα του 'χαν κάνει, ήξερε τι ανάμνηση του διάκοπτε ξαφνικά τη μνήμη. Ήξερε (όλοι ξέραμε) τι αλυσίδες θα τον είχαν χτυπήσει στη γυμνή πλάτη, τι γροθιές στο στομάχι, πόσο αίμα θα 'χε φτύσει, πόσες φορές θα τον είχαν πνίξει με νερό ώσπου να λιποθυμήσει, τι σιδερένια στεφάνια θα του είχαν συμπίεσει τους κροτάφους, πόσες νύχτες θα τον έσπρωχναν διαρκώς για να μη μπορέσει να κοιμηθεί, πώς θα του είχαν καρφωμένους στο πρόσωπο τους ηλεκτρικούς προβολείς όση ώρα (ατέλειωτες ώρες) τον ανάκριναν έτσι που θα του ερχόταν να χτυπήσει το κεφάλι στον τοίχο να τελειώνει πια αυτό το μαρτύριο (Να τελειώνει; Και τα παιδιά; Α ναι, τα παιδιά).

(Ίσως κάποιος πρέπει να γράψει την ιστορία του Αντώνη του γαλατά, να παρεμβάλει όσα παραλείπω, τ' απλοϊκό βλέμμα του που δεν καταλαβαίνει, τους αντικατοπτρισμούς του – τα παιδιά (ας πει και τα ονόματά τους), τις τσέπες του που γυρνούσαν κάθε βράδυ γεμάτες φυσιτίκια, το καροτσάκι του, τους λογαριασμούς του).

Κώστας Μόντης, *Κλειστές Πόρτες*, Λευκωσία 1964

Αγωνιστές στα κρατητήρια της Κοκκινοτριμιθιάς

ΗΒΗ ΜΕΛΕΑΓΡΟΥ

Προτελευταία εποχή

Το μυθιστόρημα Προτελευταία εποχή (1981) της Ήβης Μελεάγρου (γεν. 1928) αναφέρεται στις διακοινοτικές συγκρούσεις τον Δεκέμβριο του 1963, όταν οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από τη δημόσια διοίκηση, την αστυνομία και τον στρατό της Κυπριακής Δημοκρατίας και δημιούργησαν σταδιακά θύλακες («αυτοδιοικούμενες» περιοχές μέσα στο κυρίαρχο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας), που θα ελέγχονται στο εξής αποκλειστικά από τους ίδιους και την Τουρκία προετοιμάζοντας το έδαφος για τον μοιραίο Ιούλιο του 1974.

Ο Ίων πάει νωρίς στο γραφείο του, αυτό από πάντα. Τον χειμώνα είναι συνήθως νύχτα, δεν έχουν σβήσει ακόμη τα φώτα του δρόμου, η πόλη κοιμάται. Περιπατεί μέσ' από δρόμους άδειους. Είναι η ώρα που παρακολουθεί καθαρά τες σκέψεις του, μια μια, τες πιάνει, δεν του φεύγουν να χάνονται όπως αργότερα στη διάρκεια της μέρας. Ο ήσυχος κόσμος κι ο αψύς¹ αέρας του πρωινού μπαίνουν μέσα του και συμβαδίζουν μαζί του, σε λίγο το βήμα του ζωηρεύει κι η σκέψη του και μαζί η πεποίθηση πως όλα είναι δυνατά, ενόσω υπάρχει η ζωή. Μόνο η «χωρισμένη πόλη» δεν σβήνει, παράλληλα βαίνει με τα βήματά του. Ούτε και το γραφείο του όπου φτάνει μόρρεσε ποτέ να σβήσει το άλλο. Μπαίνει μέσα κι αισθάνεται τώρα πάλι μια γροθιά στο στήθος, και τη διάθεση να γυρίσει να βγει. Τι γυρεύει αυτός σε τούτο τον χώρο, ανάμεσα σ' αυτά τα έπιπλα, τες κουρτίνες, τα κάδρα στους τοίχους; Όλα τούτα τα καινούρια πράγματα που εξακολουθούν καινούρια και ξένα, είναι αδύνατο να δεθούν μαζί του, πάνε τόσα χρόνια. Ξένο το γραφείο, όπως και το μεγάλο κτίριο, οι καλοβαμμένοι τοίχοι, οι μαρμάρινες σκάλες και το ασανσέρ που αναγκάζεται καμιά φορά να πάρει. Αισθάνεται εξόριστος μέσα σε τούτους τους χώρους και τους νέους δικηγόρους που έχουν εκεί τα γραφεία τους. Έτσι εξαρχής² νόμιζε θα το συνήθιζε, φυσικό να προσαρμόζεται κανένας. Αυτό δεν έγινε ποτέ. Η πλατεία² από κάτω κι οι ουρές των αυτοκινήτων που πυκνώνουν ιδιαίτερα ορισμένες ώρες, το βουητό της πόλης, οι φωτεινές διαφημίσεις ολόγυρα.

... στο γραφείο το δικό του, κείνο το μόνο, τα έπιπλα ήταν άλλα ριγμένα χάρω, άλλα σπασμένα, καμένα, οι δυο βαριές πολυθρόνες του πατέρα της Φρύνης λείπαν, το πάτωμα ήταν γεμάτο σκισμένες σελίδες, όπου έβαζε το πόδι του πατούσε επάνω τους, κι υπόφερε, μελάνια χυμένα, ξεραμένα, το πορτρέτο του πατέρα της Φρύνης βγαλμένο από την κορνίζα, τρυπημένο στα μάτια, ανθρώπινες ακαθαρσίες επάνω του. Ήταν μια εικόνα καταστροφής, σαν σκηνοθετημένη για να γυριστεί ταινία. Sorry, είπε ο αξιωματικός των Ηνωμένων Εθνών που τον συνόδευε στην αποκλεισμένη περιοχή της παλιάς πόλης² οι δυο στρατιώτες μείναν κάτω να φρουρούν την είσοδο. Ο Ίων μάζεψε όσα βιβλία μόρρεσε στη λίγη ώρα που του επέτρεψαν, όχι διαλεχτά ή πολύτιμα βιβλία, παρά ό,τι τύχαινε στα χέρια του. Σκέφτηκε να πιάσει το μαξιλάρι της πολυθρόνας, για ενθύμιο, ήταν πεσμένο χάρω ανάμεσα σε γυαλιά, πλάι ήταν μια σειρά φωτογραφίες από τες διάφορες δίκες, το δίπλωμά του, κι επάνω σ' όλα χυμένα και κι εδώ τα χαλίκια της θάλασσας που τού 'χε δώσει η Μαργαρίτα, τη μέρα

¹αψύς: εδώ, τσουχτερός, κρύος. ²πρόκειται για την κεντρική πλατεία Ελευθερίας στη Λευκωσία

Γιώργος Γαβριήλ, *Μάνα*

που συναντήθηκαν τυχαία στην ακρογιαλιά, τα μάζεψε ένα ένα, πολύχρωμα, γυαλιστερά, και του τα πρόσφερε στη χούφτα της. Έκανε να τα πάρει μαζί με το δίπλωμα και τες φωτογραφίες, ω, ήταν ανυπόφορη όλη τούτη η σκηνή, τ' άφησε όλα κάτω, στάθηκε, τα 'βλεπε, sorry, είπε πάλι ο αξιωματικός. Τον βοήθησε να κατεβάσουν τα βιβλία ως κάτω, στην είσοδο είχαν μαζευτεί τουρκάκια μαζί και μεγάλοι, τον γιουχάισαν, τον έβρισαν, όρμησαν να αρπάξουν τα βιβλία, τους κράτησαν πίσω οι στρατιώτες...

[...]

...Συντείνει αναμφίβολα κι η νέα διαδρομή του. Έξω πια από τα κλειστά σοκάκια, πηγαινέλα ο Οσμάν δέκα χρόνια, τόσα βήματα να κάνει εδώ, τόσα εκεί, τόσα ως τη στροφή, από κει ως την πλατεία, και μετά προς το γραφείο όπου δεν χωρούσε να πάει το αυτοκίνητο, αρκετές στροφές προς τα κει τον δυσκόλευαν, όταν ήταν ανάγκη να το πάρει για δουλειά. Τώρα αισθάνεται απαντοχή κάθε πρωί γι' αυτή τη νέα διαδρομή κι η καλή του διάθεση αυξάνει. [...]

Ο δρόμος του βγαίνει έξω από την κλειστή πόλη: Η Βόρεια Πύλη, της Κερύνειας· το άγαλμα του Ατατούρκ· η τάφος, το τειχίο· ο δρόμος κυλά για λίγο παράλληλα, στην απέξω πλευρά της τάφρου τώρα, μπαίνει μετά σε γειτονιές εξοχικές με σπίτια μοντέρνα, κήπους, οι γειτονιές που δημιούργησαν στη χέρσα τούτη περιοχή Τούρκοι κι Έλληνες τα τελευταία χρόνια πριν τον χωρισμό· κι ύστερα πια ο δρόμος ξανοίγεται διπλός, ευθύς, κατά τα βορειοδυτικά, πάντοτε μέσα στον δικό τους θύλακο, την επικράτειά τους...

[...]

Κει δω παράλληλα στην κοίτη παν ασπροκόκκινα, ραβδωτά τα φυλάκια, αλλού μισοφαίνονται, αλλού κρυμμένα. Κι από την άλλη μεριά του ποταμού απλώνεται ανεμπόδιστα στα μάτια του η πόλη η ελληνική, κάθε πρωί ο Οσμάν να ξεχωρίζει κάτι άλλο απ' όσα γνώριζε παλιά, σπίτια γνωστών και συναδέλφων που έτυχε κάποτε, πριν, να επισκεφθεί ή ένα άλλο ακόμη κτίριο... νά η Πολυκατοικία Πεδιαίου, τότε ήταν τιμεντένιος σκελετός... σιγά σιγά να τα εντοπίζει όλα, ανάμεσα στα τόσα νέα σπίτια και πολυόροφα κτίρια που φύτρωσαν στο μεταξύ.

Δεν τα προσέχει ωστόσο, όλα τα πρωινά. Κάποτε δεν βλέπει καν τον δρόμο μπρος του, όταν το φτερούγισμα δυναμώνει μέσα του, το αίμα του κυλά γρήγορα, όταν στη σκέψη του αρχίζουν να γεννιούνται ιδέες, να σχεδιάζονται προγράμματα... Και πρώτα θα ζητήσει ένα σπίτι στη θάλασσα για το καλοκαίρι, τώρα που έρχεται η νιόπαντρη κόρη του, για να περάσουν εκεί τες διακοπές... Θα το θέσει σαν αίτημα στη Διοίκηση για να του παραχωρηθεί ένα από τα εξοχικά που έχουν οι πλούσιοι στη βόρεια θάλασσα και τα νοικιάζουν σε Αμερικανούς διπλωμάτες... Θά 'ναι ωραία... Θα πηγαίνουν εκδρομές γύρω στην περιοχή, τη «δική» τους, και στα «δικά» τους βουνά πέρα, θ' ανέβουν στο κάστρο ψηλά να φτάσουν μέχρι τες κορυφές όπου βρίσκονται τα ακραία τους φυλάκια... ίσως αποφασίσει, αδερφέ, νά 'ρχεται κι η γυναίκα του μαζί... θα κάνουν ταξίδια και προς τες άλλες πόλεις όπου υπάρχουν θύλακοι «δικαίοι» τους, θα τους δείξει το λιμάνι, τα μεσαιωνικά μνημεία, ευκαιρία να τα ξαναδεί κι ο ίδιος μετά από τόσα χρόνια... όμως στο υπόλοιπο νησί που είναι επικράτεια των άλλων, αυτός δεν είναι δυνατό να πάει, δεν είναι ο όποιος όποιος για να κυκλοφορεί από κει σαν να

τους αναγνωρίζει, αν θέλουν οι δυο νέοι ας πάνε, δεν θα τους εμποδίσει, αν και δεν πιστεύει πως η κόρη του θα παραβλέψει και θα πάει, μήτε ο άντρας της... αυτός πιθανό νά 'ναι αυστηρότερος στο θέμα, καθώς δεν είναι καν ντόπιος....

Ύστερα ο Οσμάν στρέφεται στα πράγματα που λογαριάζει ν' αγοράσει' ρούχα, έπιπλα, στολίδια για το σπίτι, όλα τούτα που στερήθηκαν χρόνια ολόκληρα. Τώρα τα θέλει πια, τους χρειάζονται, θ' αγοράζει κάθε μήνα κάτι άλλο, ο μισθός του είναι αρκετά μεγάλος, θα μπορούν να εξοικονομούν, θ' αλλάξει και αυτοκίνητο, πάλιωσε πια τούτο δω, τό 'χει από... πριν το χωρισμό, και τώρα που θ' αρχίσουν να βγαίνουν, γιατί τό 'χει σκοπό ν' αλλάξουν ζωή, να πηγαίνουν κάθε Κυριακή κάπου, τους χρειάζεται νέο αυτοκίνητο, θα πάρει και στερεοφωνικό πικ-άπ μ' όλα τα εξαρτήματα... και γραφείο οπωσδήποτε, δεν μπορεί πια να δουλεύει πάνω σε κείνο το έπιπλο, το παλιό λαβομάνο³ που τους παραχώρησε ο Ζαΐμ και το 'κανε γραφείο του... τόσα χρόνια ζήσαν μ' ό,τι πρόλαβαν να φέρουν από το σπίτι τους και μ' αυτά που τους έδωσε ο Ζαΐμ, φτάνει πια, θέλει πράγματα καινούρια, ανανέωση. Ίσως μάλιστα να αποφασίσει να χτίσει δικό του σπίτι, αυτή τη στιγμή του έρχεται η ιδέα, πάνω σ' ένα από τα οικόπεδα αυτού του δρόμου, που 'ναι ακόμα άχτιστα, εδώ μέσα στην ανοιχτοσύνη. Μπορεί να πάρει άτοκο δάνειο από την Τουρκική Τράπεζα, ο Διοικητής είναι γνωστός του, θα θελήσει να τον εξυπηρετήσει, τώρα προπαντός... Α! Όλα αυτά τα σχέδια! Είχε ξεχάσει μέσα στα χρόνια πως γίνονται, υπάρχουν, πως κάνουν σχέδια οι άνθρωποι, για τη ζωή και το μέλλον... Δε θυμάται πότε έκανε σχέδια για τελευταία φορά, μήτε πώς ήταν ο ίδιος πριν το χωρισμό, τι είδους άνθρωπος ακριβώς. Αλλά τέτοιος θα ήταν περίπου όπως τώρα, μόνο που σαν νεότερος του έλειπε η σφαιρικότητα της σκέψης.

Ήβη Μελεάγρου, *Προτελευταία εποχή*, Αθήνα 1981

Τηλέμαχος Κάνθος, Δεκέμβρης 1963

³λαβομάνο: έπιπλο που φέρει το νιπτήρα

ΡΗΝΑ ΚΑΤΣΕΛΛΗ

Πρόσφυγας στον τόπο μου

Κύρια πηγή έμπνευσης της λαογράφου, πεζογράφου και πολιτικού από την κατεχόμενη Κερύνεια Ρήνας Κατσελλή (γεν. 1938) στάθηκε το δράμα του τόπου της και των ανθρώπων του. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν παρακολουθούμε ημερολογιακά την εξέλιξη των γεγονότων από τον μαύρο Ιούλη του '74 ως τα πρώτα Χριστούγεννα στην προσφυγιά. Προέρχονται από το βιβλίο της Πρόσφυγας στον τόπο μου, το οποίο κυκλοφόρησε με ψευδώνυμο το 1975 και έχει την αξία της άμεσης μαρτυρίας, το μήνυμα της οποίας παραμένει, ωστόσο, βαθιά ανθρώπινο.

15.7.1974 (10.20' π.μ.):¹

Ναι, στο πατρικό σπίτι όπως τις χρονιάρες μέρες του 1963.² Και τώρα όχι για φασαρίες με αλλόφυλους, παρά για φασαρίες μεταξύ μας. Η Εθνική Φρουρά, λέει η ανακοίνωση ανάμεσα στα εμβατήρια που μεταδίδει ο ραδιοσταθμός, πήρε την εξουσία, για να εμποδίσει «εμφύλιο σπαραγμό» και προσθέτει πως ο Μακάριος είναι νεκρός.

Ακούω τα εμβατήρια περιμένοντας την επόμενη ανακοίνωση και γράφω ψύχραιμα. «Ποιος πάει για το καλύτερο κανείς δεν ξέρει».³ Μικρά πόνια για να κερδηθεί το παιχνίδι της Παγκόσμιας Ανοησίας. Πόσες μάνες θα κλάψουν! Τι θ' απογίνουμε; Δεν ξέρω. Κείνο που έχει σημασία είναι να μη χάσουμε την αξιοπρέπεια μας. Μέσα στη μικρότητα να κρατήσουμε την ταυτότητά μας: Έλληνες Κύπριοι με αξιοπρέπεια 40 αιώνων.

Δεν λέω τίποτε άλλο. Η καρδιά μου είναι σφιγμένη κόμπο. [...]

2.45' μ.μ.:

Βγήκα στη στέγη του σπιτιού. Καλοκαιριάτικο λιοπύρι, κάψα, τζιτζίκια. Κάτω στο βάθος η ελληνική σημαία κυματίζει στο φρούριο της Κερύνιας και γύρω από αυτήν στρατιώτες οπλισμένοι, έτοιμοι με το πρώτο πρόσταγμα να σκοτώσουν, αδελφούς Έλληνες... Ήδη κοντέψαν να ανοίξουν πυρ στα γυναικόπαιδα, που πήγαν να κάμουν συλλαλητήριο...

«Απ' τα κόκαλα βγαλμένη των Ελλήνων...» Τι βγήκε από τα κόκαλα των Ελλήνων; Εμφύλιος σπαραγμός, διχτατορία. Πριν από καιρό βγήκε και Λευτεριά. Πριν από καιρό!... Λίγη λογική αν έβγαине. Λογική κι αδελφική αγάπη... [...]

[20.07.1974]⁴

[...] Πήγαμε περπατητοί στο ξενοδοχείο, αφήνοντας μισογεμάτα τα φλιτζάνια του τσαγιού. Από πάνω μας βούιζαν πενηνταριές αεροπλάνα, από το φρούριο ακούονταν οι πρώτες ριπές των αντιαεροπορικών. Τρυπώσαμε αμέσως στα υπόγεια του μεγάλου ξενοδοχείου, που ήταν ήδη γεμάτα από τους ξένους τουρίστες και τους υπαλλήλους που έμεναν εκεί.

Σαν πέρασε η πρώτη εντύπωση, βγήκαμε πάνω και δώσαμε ένα γύρο στο ξενοδοχείο. Οι πρώτες ρουκέτες από τα αεροπλάνα έπεσαν ακριβώς στη βορινή ταράτσα του, σπάζοντας τρία τεράστια τζάμια του σαλονιού και του μπαρ. Σαν είδαν όμως πως η αντίσταση ήρθε από το φρούριο, στράφηκαν κατά κει κι όπως φαινόταν το σφυροκοπούσαν άγρια. Κοιτώ-

¹Πρόκειται για την ημέρα εκδήλωσης του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Κύπρο, που οργανώθηκε από το δικτατορικό καθεστώς της Ελλάδας και από την ΕΟΚΑ Β', εναντίον του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. ²Αναφορά στις διακοινοτικές συγκρούσεις του Δεκεμβρίου του 1963. ³Πρβλ. τον στίχο από την Κίχλη (Γ' «Το νανάγιο της Κίχλης») του Γ. Σεφέρη: «Ποιος πάει για το καλύτερο ο Θεός το ξέρει». ⁴Ημέρα εκδήλωσης της τουρκικής Εισβολής

ντας προς τη θάλασσα, είδαμε και τούρκικα πολεμικά πλοία. Τόσο κοντά μας! Η τούρκικη εισβολή, που από τα Χριστούγεννα του 1963 κρεμόταν πάνω από τα κεφάλια μας, ήταν πια γεγονός. Καθυστέρησε 11 χρόνια, μα ήρθε με όλη της την αγριότητα. [...]

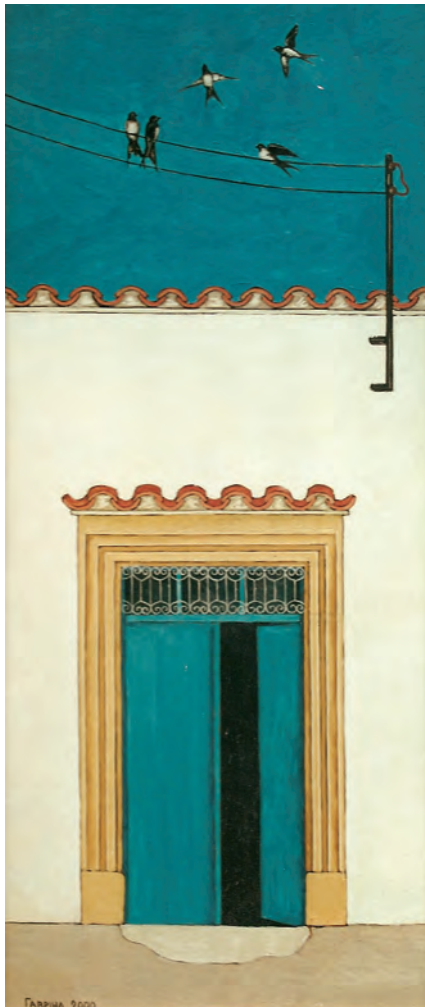
Ξενοδοχείο DOME 21.7. 1974:

Αυγή. Μόλις που διακρίνω και γράφω. Γύρω πόλεμος, πόλεμος και κανένας δεν ενδιαφέρεται να τον σταματήσει. [...]

1.9.1974:

Χτες θυμήθηκα την περικοπή του Ευαγγέλιου «Θησαυρίζετε θησαυρόν εν τω ουρανώ, όπου ούτε σης ούτε σκώληξ αφανίζει, ουδέ κλέπται διορίσσουσι, ουδέ κλέπτουσι».⁵ Πόσο κατάλαβα αυτή την περικοπή! Ναι, το ζήτημα είναι να μην αφήσουμε να μας λεηλατήσουν την ψυχή μας. Να μην αφήσουμε τον εσωτερικό μας κόσμο να σκληρύνει, ή να ασκημίσει με τις αδικίες που μας κάνουν. Να μείνουμε και στην προσφυγιά μας αξιοπρεπείς, νά 'χουμε πάντα τους ανιδιοτελείς στόχους μας. Και να παλεύουμε. Κι αν μας αδίκησαν, να μη γίνουμε

εμείς άδικοι κι αν μας λεηλάτησαν τ' αγαθά μας, να μην λεηλατήσουμε κι εμείς την ψυχή μας από ό,τι καλό και αγαθό έχει. [...]

31.12.1974:

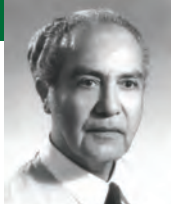
Παραμονή για ένα καινούργιο χρόνο, σ' ένα τόπο που δεν είναι ο «δικός μου», σ' ένα σπίτι που δεν μου ανήκει, προσπαθώντας να πνίξω την κραυγή που βγαίνει από τις μετέωρες ρίζες μου, καθώς ζητούν να ξαναγυρίσουν στα χώματα, που τις είχαν βάλει οι πρόγονοί μου, εδώ και 40 αιώνες.

Περιμένω τον καινούργιο χρόνο χωρίς καμιά ευχή για ευτυχία. Τον περιμένω με μια ταπεινή παράκληση: να έχει για μας λιγότερο πόνο και λιγότερη αδικία από τον τωρινό. Αυτό μονάχα.

Γυναίκα της Κερύνιας [= Ρήνα Κατσελλή],
Πρόσφυγας στον τόπο μου, Θεσσαλονίκη 1975

Γιώργος Γαβριήλ, Ατιτλο

⁵Από το *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον* (σε νεοελληνική απόδοση): «19. Μη θησαυρίζετε θησαυρούς στη γη, όπου ο σκόρος και η σκουριά τους καταστρέφουν και όπου κλέφτες κάνουν διαρρήξεις και τους κλέβουν. 20. Αντίθετα, να θησαυρίζετε για τους εαυτούς σας θησαυρούς στον ουρανό, όπου ούτε σκόρος καταστρέφει ούτε σκουριά και όπου κλέφτες δεν κάνουν διαρρήξεις ούτε κλέβουν».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΠΙΕΡΙΔΗΣ

Μινιατούρες

Οι «Μινιατούρες» ανήκουν στη συλλογή Ο καιρός της Δοκιμασίας του πεζογράφου Γιώργου Φιλίππου Πιερίδη (1904-1999), η οποία εκδόθηκε το 1978 και έχει ως υπόβαθρο τα γεγονότα του πραξικοπήματος και της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο. Πρόκειται για δεκατρείς μικρής έκτασης ιστορίες, οι οποίες στο σύνολό τους συνθέτουν την εικόνα του χαλασμού, της έσχατης δοκιμασίας, αλλά και της επίμονης προσπάθειας για ανασύνταξη και νέα πορεία των δοκιμαζομένων.

7

Ένα μικρό σκυλί, ένα περιφρονημένο μούλικο από τυχαία διασταύρωση τσοπανόσκυλου με ζαγάρι, ήταν το μόνο ζώο απ' το χωριό, που βρέθηκε στην προσφυγιά.

Στο χωριό ζούσε αδέσποτο, πότε να περιπλανιέται και να ψαχουλεύει μέσα στα σκουπίδια, πότε ν' ακολουθάει τα παιδιά από κάποιαν απόσταση ώσπου να σιγουρευτεί για τις διαθέσεις τους: αν θα το πετροβολήσουν, ή αν θα το καλέσουν να παίξει μαζί τους.

Πάνω σε μια τέτοια ώρα, να παίξει με τα παιδιά, βρέθηκε κείνη τη μαύρη μέρα του φευγιού απ' το χωριό. Κι όταν τα παιδιά, ακούοντας τα γοερά καλέσματα, τρέξαν και μπήκαν στο λεωφορείο, το πήρε για συνέχεια του παιχνιδιού, πήδηξε κατόπι τους και χώθηκε κάτω από 'να κάθισμα.

Τώρα, στον καταυλισμό, συνεχίζει σαν πρώτα: πότε να περιπλανιέται σκυφτό κι ανήσυχο ανάμεσα στα τσαντήρια, πότε να παίξει με τα παιδιά.

Όμως τις νύχτες δεν ησυχάζει σαν πρώτα, που πήγαινε στ' αχούρι του Αρέστη και κουλουριάζονταν πλάι στην αγελάδα κι ένιωθε συντροφεμένο κι αποκρινότανε μ' έναν ήσυχο στεναγμό που την άκουγε να σαλεύει και να μουθουνίζει.*

Τώρα τις νύχτες τριγυρνάει απρηγόρητο μεσ' στον καταυλισμό και γρούζει λυπητερά, αποζητώντας τη συντροφιά του πού 'χασε.

13

Να μην ξεχνάμε, ωστόσο, τα λόγια του αθάνατου Μακρυγιάννη: «ο άνθρωπος είναι και για το καλό και για το κακό».

Μαζί με τις καλές προθέσεις και τις ελπίδες, κρυφοπαραμονεύουν μέσα μας η κούραση, ο πειρασμός να ξεχάσουμε, να κοιτάξουμε πώς να βολευτούμε.

Ακόμα κι η πιο μεγάλη συμφορά, όταν χρονίζει πολύ, γίνεται μονότονη. Τον αβάσταχτο πόνο της αρχής, την αγανάχτηση, την αποφασιστική διεκδίκηση του δίκιου μας που καταπατήθηκε, μπορεί τότε ν' αντικαταστήσει, τρυπώνοντας ύπουλα, μια διάθεση μελαγχολικής εγκαρτέρησης, που δεν απέχει πολύ από τη συνήθεια, τη συνήθεια στη συμφορά, που είναι χειρότερη από την ίδια τη συμφορά.

Γ. Φιλίππου Πιερίδης, *Η τετραλογία των καιρών*, Π.Ι.Τ.Κ., Λευκωσία 2000

*να μουθουνίζει: να μουγκανίζει

ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΚΟΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Κόκκινο στην πράσινη γραμμή

Το μυθιστόρημα του Βασίλη Γκουρογιάννη (γεν. 1951) εκδόθηκε το 2009 και έχει ως πρωταγωνιστές μια ομάδα βετεράνων στρατιωτών της ΕΛΔΥΚ που πολέμησαν στην Κύπρο το 1974 και οι οποίοι δεκαετίες μετά επιστρέφουν στο νησί. Στο απόσπασμα παρακολουθούμε τις σκέψεις ενός από αυτούς μετά την επίσκεψη-φόρο τιμής προς τους νεκρούς συμπολεμιστές του στον τύμβο της Μακεδονίτισσας.

Το λεωφορείο, ένα βόλβο εικοσαετίας, με αεροπορικό βόμβο και ξερούς τριγμούς, ξεκίνησε για μια σύντομη περιήγηση στην παλαιά Λευκωσία και αποκεί θα κατευθυνόταν προς το ξενοδοχείο Nicosia. Στην ατμόσφαιρά του πλανιόταν η αίσθηση ότι εγκατέλειπαν πίσω στη Μακεδονίτισσα τους νεκρούς συμπολεμιστές, ηττημένοι από το πάθος για μια παγωμένη μπίρα. Έτσι κι αλλιώς, δεν μπορούσαν να τους παρηγορήσουν. Δεν γνωρίζουν αν οι νεκροί χρειάζονται παρηγοριές. Αυτό που έγινε πριν από λίγο ήταν μια βιαστική συνάντηση, έπειτα από τριάντα τόσα χρόνια, παλαιών φίλων οι οποίοι δεν είχαν τίποτε πλέον να πουν πέρα από τα τυπικά και ανυπομονούσαν να χωρίσουν με εύσχημο τρόπο. Εξάλλου οι νεκροί ήταν ήδη ενήλικες: ήταν τριάντα τριών ετών νεκροί. Είχαν πια προσαρμοστεί να είναι νεκροί, ενώ ως ζωντανοί βίωσαν το πολύ είκοσι πέντε χρόνια, και προφανώς τα είχαν λησμονήσει.

Το όχημα, με δυο χάρτες της Κύπρου κολλημένους στο παρμπρίζ, αριστερά και δεξιά επάνω, πέρασε έξω από το Ινστιτούτο Γενετικής, λίγες εκατοντάδες μέτρα μακριά από το στρατιωτικό νεκροταφείο. Εκεί μέσα υπήρχε άφθονο γενετικό υλικό από αταυτοποίητους σκελετούς Ελληνοκυπρίων, Ελλαδιτών, Τούρκων, Τουρκοκυπρίων καθώς και υλικό ζώντων συγγενών.

Πού όμως βρίσκονται αλήθεια οι νεκροί; Στα κενοτάφια του τύμβου, στα αποστειρωμένα δοχεία του ινστιτούτου, στις μνήμες φίλων και εχθρών, στην ιστορία ή στη γεωγραφία; Όποιος βρει πού φωλιάζει ο άνεμος θα λύσει και τούτο το μυστήριο.

Α. Τάσσοσ, Αρχάγγελος

Κώστας Γκουρογιάννης, *Κόκκινο στην Πράσινη Γραμμή*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2009

ΖΑΚ ΛΑΚΑΡΙΕΡ

Νεκρή ζώνη – Πρώτη στάση Άγιος Κασσιανός

Ο γάλλος ελληνοστής Ζακ Λακαριέρ (Jacques Lacarrière, 1925-2005) υπήρξε λάτρης τόσο του αρχαίου όσο και του νεότερου ελληνικού πολιτισμού. Στο έργο του ανέδειξε πολλές από τις σύγχρονες όψεις και τα προβλήματα του ελληνοισμού, τα οποία έχει την ικανότητα να βλέπει ως μέρος των οικονομικών προβλημάτων του σημερινού κόσμου. Είναι χαρακτηριστικός, από την άποψη αυτή, ο τρόπος που βλέπει την πράσινη γραμμή στη Λευκωσία, τη μόνη διαιρεμένη ακόμα πρωτεύουσα στην Ευρώπη.

Μόλις διασχίζει κανείς τη φρουρούμενη από τον ΟΗΕ περίβολο και τα πρώτα μέτρα της BufferZone¹, ο μόλις πατημένος και γεμάτος αγριόχορτα δρόμος, που πρέπει να αντιστοιχεί στη χάραξη της παλαιάς οδού του Αγίου Γεωργίου, σου δίνει την εντύπωση ότι βρίσκεσαι στην καρδιά ενός περιχαρακωμένου και αδιέξοδου πεδίου. Ολόγυρα, ερείπια, σιδηρικά, σωροί από χαλάσματα και ένα αλσύλλιο από αγαύες σε ένα ανασκαμμένο από τις νάρκες και τις μάχες έδαφος. Λίγο πιο κάτω, στα δεξιά, στο μέσον ενός κήπου που είναι πια ένα ακαθόριστο τοπίο, ορθώνεται η πρόσοψη ενός μεγάλου κτιρίου από το οποίο έχουν μείνει μόνον οι τοίχοι· ήταν το σχολείο του Αγίου Κασσιανού, ένα εκπαιδευτήριο για τα κορίτσια της καλής κοινωνίας της Λευκωσίας. Είμαστε δυο βήματα ακριβώς από την οχύρωση που φράσσει το ανατολικό μέρος της παλιάς πόλης κι ωστόσο οι θόρυβοι της σύγχρονης πόλης δεν φτάνουν παρά υπόκωφοι. Ναι, πρόκειται για ένα περιχαρακωμένο από ερείπια και σιωπή πεδίο μέσα στον intra-muros² λαβύρινθο της παλιάς πόλης, που και η ίδια βρίσκεται εγκιβωτισμένη³ μέσα στη σύγχρονη πόλη· πρόκειται επίσης για ένα ταξίδι στο χρόνο. Τα πάντα, απολύτως τα πάντα, σταμάτησαν εδώ το βράδυ της 16ης Αυγούστου 1974, όταν σταμάτησαν οι μάχες ανάμεσα στους δυο αντίπαλους στρατούς, τον τουρκικό και τον ελληνικό, καθώς ακινητοποιήθηκαν στις μέχρι σήμερα θέσεις τους. Δεν έμεινε πια ανάμεσά τους παρά αυτό το κενό, ο χρόνος που πάγωσε και τα φαντάσματα των εγκαταλελειμμένων σπιτιών.

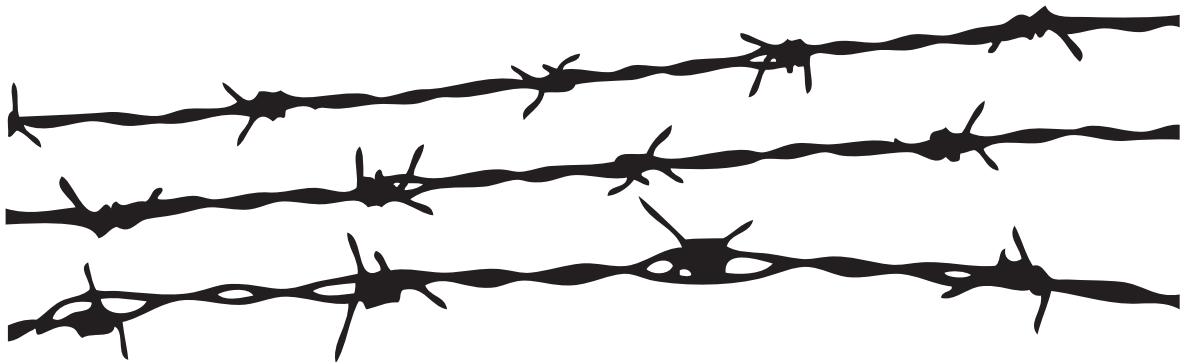
Ακριβώς μετά τα ερείπια του σχολείου, στην αρχή αυτού που ήταν κάποτε η οδός Ερμού, αρχίζουν οι τυφλές προσόψεις όπου διασταυρώνονται αγκαθωτοί θάμνοι και κισσοί. Αναρωτιέμαι τι όνομα να δώσω σ' αυτούς τους κήπους που ξανάγιναν άγριοι, σ' αυτό το όργιο από αγριόχορτα, σ' αυτούς τους τοίχους που έχουν καταληφθεί από την παραληρηματική άνθηση των ιβίσκων. Η φύση ξαναπήρε για τα καλά τα δικαιώματά της, αλλά ποια δικαιώματα ακριβώς; Αυτά του να γεμίσει για πάντα τις σχισμάδες των αναμνήσεων, να εξαλείψει κάτω από ένα πέπλο λησμονιάς το βιασμό ενός λαού και της ιστορίας του; Ακριβώς λίγο πιο πέρα, αφού προσπεράσει κανείς τις νεκρές προσόψεις, δέντρα, ψηλά δέντρα έχουν φυτρώσει στο εσωτερικό των κτιρίων. Είναι ένα πραγματικό αλσύλλιο που έχει καταλάβει τη συνοικία. Βλέποντας όλα αυτά τα δέντρα να σιάζουν ό,τι αποτελούσε το όλο παλμό κέντρο της παλιάς πόλης, δεν μπορώ να μη σκεφτώ πώς θα γινόταν η παρισινή πλατεία Ομονοίας αν μια μέρα έπρεπε να μετατραπεί σε BufferZone. Πόσος χρόνος θα χρειαζόταν για να μπορεί κανείς το φθινόπωρο να μαζεύει εκείμανιτάρια; Για να μετατραπεί το ξενοδοχείο Κριγιόν σε άντρο από βάτα; Έχω στο σπίτι μου μια συλλογή από αφίσες που εκδόθηκαν από τον οργανισμό Greenpeace και οι οποίες δείχνουν εικόνες του Παρισιού μετά από πυρηνική αποκάλυψη. Βλέπει κανείς εκεί τα Ηλύσια Πεδία να έχουν γίνει πεδία υποβρύχιων ερειπίων, με φάλαινες να επιδίδονται σε παιχνίδια κάτω από την Αψίδα του Θριάμβου! Δεν φτάσαμε ως εκεί στην Κύπρο ούτε στη Λευκωσία, όπου αποφύγαμε μόλις το χειρότερο χάρη στη μεσολάβηση του

¹BufferZone: νεκρή ζώνη ²intra-muros: εντός των τειχών ³εγκιβωτισμένη: η μία μέσα στην άλλη

ΟΗΕ. Όμως, αν έγινε δυνατό να σταματήσει ο πόλεμος, τα αίτια που τον προκάλεσαν παραμένουν ακόμα. Ο χρόνος φαίνεται να έχει προσωρινά παγώσει σ' αυτό το περιχαρακωμένο τοπίο, αλλά εκατέρωθεν της διαχωριστικής γραμμής η πληγή μένει πάντα ανοιχτή.

Ερείπια λοιπόν. Ερείπια τόσο από την εγκατάλειψη όσο και από τις λεηλασίες ανθρώπων και αρμάτων. Ερείπια ορφανά, εν ολίγοις. Αυτοί οι άδαιοι δρόμοι, αυτές οι φιμωμένες προσόψεις, οι μωλωπισμένοι τοίχοι: ένα ορφανοτροφείο για φαντάσματα. Τα ερείπια τα επισκέφθηκα και άλλοτε, όταν ήμουν έφηβος, και η Ορλεάνη, πόλη όπου κατοικούσα τότε, βομβαρδιζόταν καθημερινά την περίοδο της Απελευθέρωσης.⁴ Ζούσαμε σε μια πόλη που κατέρρεε, ξεθάβοντας σιδερικά και πώματα σε τέτοιο βαθμό που μόλις έβλεπα ανέπαφα κτίρια άρχιζα μηχανικά να υπολογίζω το χρόνο που θα χρειαζόταν για να γκρεμιστούν. Αργότερα θα μελετούσα τα αρχαία ερείπια, τα σεπτά και επιβλητικά ερείπια απ' όπου τα φαντάσματα εξαφανίστηκαν για πάντα. Όμως δεν υπάρχουν αρχαιολόγοι για τα ερείπια του χθες και του σήμερα, υπάρχουν μόνο μάρτυρες, θύματα και δήμιοι. Δεν σκέφτομαι εδώ μόνο τη Νεκρή Ζώνη της Λευκωσίας, σκέφτομαι και τα ερείπια της Καμπούλ, του Γκρόζνυ ή του Σεράγεβο, τα ερείπια της Τζενίν και της Γάζας, όπως, βεβαίως, και τα ερείπια της Χιροσίμα. Μιλώ για τα ερείπια που ο κόσμος μας σωρεύει γύρω μας, για τα ερείπια του σήμερα και –αναπόφευκτα– τα ερείπια του αύριο, όσα οι κάθε είδους εθνικισμοί μας ετοιμάζουν στο όνομα του κόσμου. Θεωρώ φυσικό το ότι στην Κύπρο το αρχαίο θέατρο Κούριον ή το ιερό της Αφροδίτης στην Πάφο –και επιπλέον ό,τι έχει απομείνει από τα οχυρά και τους πύργους των Λουζινιάν– είναι ονομαστά και θαυμαστά ερείπια που τα επισκέπτεται πολύς κόσμος. Όμως το ότι υπάρχουν σήμερα ερείπια στην καρδιά μιας σύγχρονης και γεμάτης ζωή πόλης, το ότι νεκρώνουν τις μέρες και το μέλλον της, είναι ανεκτό; Εδώ ο πόλεμος απλώς διακόπηκε για να μετατραπεί σε μια συνεχή ένοπλη επαγρύπνηση που διαρκεί τριάντα χρόνια. Έτσι που σ' αυτούς τους τοίχους-φαντάσματα να μετρά κανείς τη διάρκεια και το εύρος της καταστροφής με το ύψος των δέντρων. Ίσως γι' αυτό η Νεκρή Ζώνη να ονομάζεται ειρωνικά Πράσινη Γραμμή.

Ζακ Λακαριέρ, Λευκωσία – Η νεκρή ζώνη, Ολκός, Αθήνα 2003

⁴Αναφέρεται στο τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Άρδανα II

Το τραγικό βίωμα του 1974 αποτυπώνεται και στο παρακάτω ποίημα-αφήγημα του ποιητή Κυριάκου Χαραλαμπίδη. Θέμα του είναι το όνειρο της επιστροφής στο πατρικό σπίτι. Ο συγγραφέας, πρόσφυγας κι ο ίδιος, περιγράφει με σπαρακτική λιτότητα την αδυναμία του νόστου, αφού το σπίτι είναι πια κατεχόμενο. Στο κείμενο η διαχρονική παρουσία του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής γλώσσας στο νησί αποτυπώνεται στο ιδίωμα και στα σύμβολα του κύπριου δημοурου.

Να της μλήσω Τουρκικά δεν ήξερα.

– Μιλάτε Αγγλικά;

– Καταλαβαίνω.

– Αυτό είναι το σπίτι μου;

– Αυτό είναι το σπίτι σου.

Κι αρχίνησα ένα κλάμα μες στον ύπνο μου. Εκείνο του αποχαιρετισμού. Μα τ' αναφιλητά μου μ' ανασήκωναν σαν καρυδότσουφλο και ξύπνησα, Πυλάδη!¹

Βρεγμένο το κρεβάτι μου –τ' όνειρο μήπως έσταζε από την οροφή του;– εμείς οι δυο το βλέπουμε, το ξέρουμε, το ζούμε κιάλας: «Χάθηκε ο στρατός μας!» Τίποτα πια, κανένα πλοίο ενόψει, καμιά στεριά, κανένα σπίτι, φίλε.

Και όμως το ξωπόρτιν ήταν το ίδιο, το στενοσόκακο ίδιο, ο λάκκος ήταν ίδιος, η τερασιά, ο φούρνος, το τρακτέρ, η μάντρα ήταν ίδια. Κι εγώ καμιά σχέση με το σπίτι. Δεν τ' αναγνώριζα. Στεκόμουν στην αυλή μου κι ένιωθα τόσο άβολα' στοιχηματίζω, αν με θωρούσες, θά 'βαζες τα κλάματα.

Μες στην αυλή μου και δεν ήμουν πια στο σπίτι μου, δεν ήμουν στο χωριό μου –ένας ξένος, που η ψυχή του αναπαμό δεν είχε.

– Τι φης;² Απέξω από το σπίτι σου κι ούτε που τ' αναγνώριζες, αλήθεια;

– Δεν ήτανε δικό μου πια, δεν ήταν. Το σπίτι που γεννήθηκα, Πυλάδη! Και μάλιστα τη ρώτησα: Κυρία, αυτό είναι το σπίτι που γεννήθηκα; Is this the house I was born? Και μού 'πεν η Τουρκάλα: «Ναι, αυτό είναι».

Μυστήριο! Πού ήξερε πως ήταν το σπίτι αυτό που εγώ το φως του ήλιου πρωτοείδα, πώς ήταν τόσο βέβαιη;

Ιούλιος 1992

Κυριάκος Χαραλαμπίδης, *Μεθιστορία*, Άγρα, Αθήνα 1995

Ακούστε παράλληλα...

- Τον ποιητή Κυριάκο Χαραλαμπίδη να απαγγέλει το παραπάνω ποίημά του στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=Zfi6v13It9A>

¹Πυλάδη(ς): σύντροφος του Ορέστη και αρχέτυπο της αφοσιωμένης φιλίας στις τραγωδίες του Αισχύλου. ²Τι φης;: τι λες;

Τα ποιήματα που ακολουθούν έχουν στραμμένη τη ματιά τους στο σήμερα και σχολιάζουν, με κριτική πρόθεση, όψεις της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας στην Ελλάδα και στην Κύπρο.

ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

Ελλάδα 1979

με το αίμα μου σε ιστορώ πατρίδα μου
πολιτείες παραδομένες στο μπετόν
δρόμοι σημαδεμένοι με ξενικές επιγραφές
κάθε οικοδομή και μια τράπεζα
κάθε γωνιά κι ένα φροντιστήριο
κάθε διαμέρισμα κι ένα διαφθορείο
οι νέοι με τα μηχανάκια
τα αυτοκίνητα στο πεζοδρόμιο
αναρίθμητα ξενοδοχεία και υπηρέτες
εκτρώσεις σε ιδιωτικά ιατρεία
οι άρρωστοι στους διαδρόμους των νοσοκομείων
δεκατρείς χιλιάδες δικηγόροι στην πρωτεύουσα
και οι εργολάβοι σε απεργία
με παγάκια και ξηρούς καρπούς
προδότες που δοξολογούνται
δωσίλογοι που αμείβονται
χαφιέδες που καταχωρούν τα ίχνη της αγωνίας μας
στο καφενείο του χωριού ο λαός περιμένει
πριν και μετά τις διαφημίσεις
το επόμενο έμβασμα του μετανάστη
το επόμενο αστυνομικό σίριαλ
την επόμενη μοναδική διέξοδο
κοινή ευρωπαϊκή εξαγορά

Τόλης Νικηφόρου, *Ο μεθυσμένος ακροβάτης*, Θεσσαλονίκη 1979

Το ποίημα αυτό του Τόλη Νικηφόρου (γεν. 1938) καταγράφει γνωρίσματα και προβλήματα της χώρας κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο (μετά το 1974) επίκαιρα έως σήμερα.

Στο ποίημά του ο Βάκης Λοϊζίδης, ένας από τους νεότερους ποιητές της Κύπρου (γεν. 1965), καντηριάζει πτυχές της αστικής ζωής, χαρακτηριστικές της αλλοτρίωσης του σύγχρονου ανθρώπου.

ΒΑΚΗΣ ΛΟΪΖΙΔΗΣ

Μικροαστοί

Καθλωμένοι στις κουνιστές μας καρέκλες
αποζητάμε τις υπηρεσίες
αλλοδαπής οικιακής βοηθού.
Σχεδόν αγγλόφωνοι
παρατηρούμε τεθλασμένες γραμμές
να διαγράφονται πάνω στη γη μας.
Η ιδέα της αντιπαροχής
σαγηνεύει τη σκέψη μας
μα στο καλάθι
δεν απόμειναν κλήροι.
Πώς να χωρέσει τ' όραμα του παιδιού
σε τούτη την οθόνη!

Βάκης Λοϊζίδης, *Χειροποίητα μηχανής*, Ωρίων, Λευκωσία 1999

Στα δύο ποιήματα που ανθολογούνται εδώ ο Γιώργος Χαριτωνίδης (γεν. 1952) καταγράφει, με διαφορετικό τρόπο αλλά με το ίδιο κριτικό πνεύμα, όψεις της πραγματικότητας του γενέθλιου τόπου και των ανθρώπων του.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

Με την κίνηση των υαλοκαθαριστήρων

40

Το μόνο που δεν μας λείπει
είναι η λύπη.
Και τα λίπη.

48

Ο πλανόδιος διαλαλούσε τα καρπούζια του.
Με μια κίνηση
μοίρασε ένα μπροστά μας.
Η γλυκάδα και η δροσιά αναδύθηκαν
και απ' τα δυο του μέρη.
Καλό παράδειγμα
για μοιρασμένη πόλη.
Εκείνη τη μέρα φυσούσε βοριαδάκι
στη Λευκωσία.

Γιώργος Χαριτωνίδης, *Με την κίνηση των υαλοκαθαριστήρων*,
Κέδρος, 2008

ΝΙΚΗ ΜΑΡΑΓΚΟΥ

Πεδουλάς

Στριφογυρίζουν τα κλήματα
στις έρημες αυλές
φυτεμένα από άλλες γενιές
σκαρφαλώνουν στις σιδεριές
σε μια άναρχη διάταξη,
ένα χάος από κλαδιά, ξερά τσαμπιά,
χωρίς πουλιά,
ανεβαίνουν προς τον ουρανό,
κατεβαίνουν προς το πλακόστρωτο
με τα σάπια κίτρινα φύλλα
μάρτυρες μιας ζωής που τέλειωσε.

Το μονοπάτι οδηγεί στο «ποτάμι τους νεκρούς»
ένα σκυλί διασχίζει τον παγωμένο δρόμο.
Ο ιστορικός μιλούσε για τους ιερείς της Μαραθάσας
που έφυγαν για τη Ρωμυλία, τα Ιεροσόλυμα, το Όρος
και προς τα σπίτια που δεν χαλούν ποτέ.
Ο τυφλός βιολιστής έπαιζε για τους Οθωμανούς,
στην πλατεία του χωριού,
όταν ακούστηκε κλάμα μωρού,
«στο Μάραθο και Τρουλλινό
όπου εβρέθησαν έναν πορνόν
χίλιες γυναίκες χήρες».
Έκανε κρύο.

Προς αμυδράν ιδέαν, Αθήνα, Το Ροδακιά, 2013, σ. 93

Η Νίκη Μαραγκού (1948-2013) γεννήθηκε στην Αμμόχωστο και ασχολήθηκε με το διήγημα, το μυθιστόρημα, την ποίηση και τη ζωγραφική. Τα λογοτεχνικά της έργα χαρακτηρίζονται από έντονα αυτοβιογραφικά στοιχεία καθώς επίσης και από στοιχεία που αναδεικνύουν ανθρώπινους χαρακτήρες με μια φωνή καθαρία, δυναμική και συνάμα βαθιά πνευματική. Η ίδια ανέφερε στο αυτοβιογραφικό της σημείωμα: «Ο πατέρας μου ήταν από την Αμμόχωστο και η μάνα μου από την Κοζάνη. Αυτό με βοήθησε να διατηρήσω μια πλατιά εικόνα του ελληνικού ορίζοντα μεγαλώνοντας στο ανατολικότερο σημείο του. Υπήρξαμε μια τυχερή γενιά που βίωσε ακραίες καταστάσεις. Από τη γιαγιά μου στον αργαλειό, από τους γύψους με αρκούδες πύχθουσαν, στους σημερινούς υπολογιστές [...]».

Το 1998 τιμήθηκε με το βραβείο Καβάφη, στην Αλεξάνδρεια, και το 2006 βραβεύθηκε από την Ακαδημία Αθηνών για την ποιητική συλλογή της Divan. Το 2007 η συλλογή διηγημάτων της Ο δαίμων της πορνείας επιλέχθηκε από το περιοδικό Διαβάζω ως ένα από τα δέκα καλύτερα βιβλία της χρονιάς.

Το ποίημα, που ανήκει στην τελευταία ποιητική συλλογή Η θλίψη του απογεύματος του Λεύκιου Ζαφειρίου (γεν. 1948), φέρνει στο προσκήνιο ένα «αθέατο» πρόβλημα, τη δύσκολη πραγματικότητα που βιώνουν καθημερινά οι εγκλωβισμένοι της Καρπασίας. Παράλληλα, θίγει και άλλες σοβαρές επιπτώσεις της κατοχής του βόρειου τμήματος του νησιού, όπως η σύλληψη της πανάρχαιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΛΕΥΚΙΟΣ ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ

Γυναίκες στο Λεονάρισσο

*Δεν μιλάνε, πλην όμως συνεννοούνται,
γιατί όλοι ξέρουν αυτό που κανένας τους δεν λέει.*

Γιώργος Μαρκόπουλος

Είναι σε ξένο τόπο μόνες
χωρίς αντίγραφα της μνήμης
ονειρεύονται πίνοντας καφέ –
είναι ώρες που νιώθουν να πνίγονται, τη μοναξιά.

Τα λουλούδια στην αυλή σε ακτινογραφία
«Τι έκαμα εγώ που έμεινα» ακούγεται
η μικρότερη.
Κι ο μονόλογός της για την Κανακαριά
«Επήαμε τυχαία, ελείπασιν τα ψηφιδωτά».

Ύστερα κάθεται με σταυρωμένα χέρια
ρεμβάζει η θλίψη στα μάτια
στο χαμόγελο στο μαύρο φόρεμα
της κυρίας Νιόβης

σε ξένη γλώσσα τα παιδιά
τις λoidορούν.

12.7.2006

Λεύκιος Ζαφειρίου, *Η θλίψη του απογεύματος*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007

Γιώργος Γαβριήλ, *Γυναίκες στο χωριό*

ΠΟΛΥΒΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Πιο πίσω

Να πάμε πιο πίσω
 Να πάμε πρέπει πιο πίσω
 Αλλιώς δεν γίνεται
 Ο σημερινός μας τόπος
 Η σημερινή μας ζωή
 Φόρεσε φόρεσε
 Πλύνε πλύνε, σιδέρωσε σιδέρωσε
 Κομμάτιασε κομμάτιασε
 Ξεφτισμένο ρούχο
 Δεν μας χωρεί, δεν μας φτάνει
 Αλλιώς δεν γίνεται
 Να πάμε πρέπει στα περασμένα
 Εκεί ν' απλώσουμε λίγο τα πόδια
 Να σκεφτούμε πάλι, να ξαναξεκινήσουμε
 Από τα περασμένα
 Να μιλήσουμε, αν θα μιλήσουμε
 Να φωνάξουμε, αν θα φωνάξουμε
 Κι ας μας ακούσουν μόνον οι νεκροί
 Τ' αποκεφαλισμένα αγάλματα
 Τα κουφάλια σπίατα
 Οι τυφλωμένοι δρόμοι
 Οι χωρίς πόδια πλατείες
 Όχι όμως με αυτά τα αστεία ρούχα
 Της «άνετης προσωρινότητας»
 Που πάσι να γίνουν ένα
 Με το πετσί μας

Πολύβιος Νικολάου, *Τα ποιήματα του Φεβρόρη*, Λευκωσία 1996

Νίκος Εγγονόπουλος,
Ποιτής και Μούσα

Το ποίημα του Πολύβιου Νικολάου (γεν. 1941) αποτελεί ένα κριτικό σχόλιο στον εφησυχασμό της σύγχρονης κυπριακής κοινωνίας και, ταυτόχρονα, μια πρόσκληση να οριστεί εκ νέου ο προσανατολισμός της με αναφορά στις ρίζες της.

Ο Θεοκλής Κουγιάλης (γεν. 1936) σατιρίζει με την αλληγορία των ποντικών σύγχρονες στάσεις και συμπεριφορές ανθρώπων που στόχος της ζωής τους είναι η αναρρίχηση και το προσωπικό βόλεμα σε θέσεις από τις οποίες κανονικά θα έπρεπε να ασκούν λειτουργήματα προς όφελος της κοινωνίας.

ΘΕΟΚΛΗΣ ΚΟΥΓΙΑΛΗΣ

Περί ποντικών

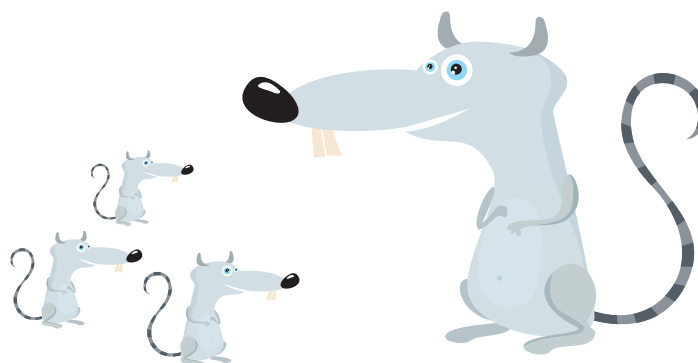
Ένας ποντικός
παρα - βολικός
χρόνια τρία πολιτευτής
κι έντεκα οραματιστής.

Ένας άλλος ποντικός
παρα - πειστικός
παίρνει απόφαση γερή
ιεράρχης να γενεί.

Κι ένας τρίτος ποντικός
παρα - κρατικός
βλέποντας θέση κενή
την αράζει στη βουλή.

Σε μαν εποχή
παρα - ποιητική
σύμβολα οι ποντικοί
κι ο νοών νοεί.

Θεοκλής Κουγιάλης, *Μυθολόγιον*, Λευκωσία 1981

Ακούστε παράλληλα με τα κείμενα

- «Ο τόπος μας είναι κλειστός», Μουσική: Γιάννης Μαρκόπουλος, Στίχοι: Γιώργος Σεφέρης, Ερμηνεία: Λάκης Χαλκιάς, Μέμη Σπυράτου & Χορωδία (<http://youtu.be/8AqxAbEUvD0>)
- «Τσάμικος», Μουσική: Μάνος Χατζιδάκις, Στίχοι: Νίκος Γκάτσος, Ερμηνεία: Μανώλης Μητσιάς (<http://youtu.be/ihgoxPjZOCU>)
- «Γεια σου χαρά σου Βενετιά», Μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος, Στίχοι: Νίκος Γκάτσος, Ερμηνεία: Νίκος Ξυλούρης (<http://youtu.be/tVnmAeTSeNQ>)
- «Στου Όθωνα τα χρόνια», Μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος, Στίχοι: Νίκος Γκάτσος, Ερμηνεία: Σταμάτης Κόκοτας (<http://youtu.be/D27TOENzyEY>)
- «Μάνα μου Ελλάδα», Μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος, Στίχοι: Νίκος Γκάτσος, Ερμηνεία: Νίκος Δημητράτος (<http://youtu.be/4oLCjZEzKNU>)
- «Στην Αμερική», Μουσική/ Στίχοι: Θανάσης Παπακωνσταντίνου, Ερμηνεία: Σωκράτης Μάλαμας (<http://youtu.be/DrE7EZhw20o>)
- «Ζεϊμπέκικο», Μουσική/ Στίχοι: Διονύσης Σαββόπουλος, Ερμηνεία: Σωτηρία Μπέλλου & Διονύσης Σαββόπουλος (<http://youtu.be/nO4DPePXOt8>)
- «Σαββατόβραδο στην Καισαριανή», Μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος, Στίχοι: Λευτέρης Παπαδόπουλος, Ερμηνεία: Γρηγόρης Μπιθικιώτης (<http://youtu.be/A9e2doaD5kk>)
- «Συννεφιασμένη Κυριακή», Μουσική/ Στίχοι: Βασίλης Τσιτσάνης, Ερμηνεία: Σωτηρία Μπέλλου (http://youtu.be/R9cJ9f_WQzA)
- «Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι», Μουσική/ Στίχοι: Απόστολος Καλδάρης, Ερμηνεία: Στέλλα Χασκίλ (http://youtu.be/mldi3_rwAM0)
- «Της Γερακίνας γιος», Μουσική: Βασίλης Τσιτσάνης, Στίχοι: Κώστας Βίβρος, Ερμηνεία: Βασίλης Τσιτσάνης & Λιζέττα Νικολάου (<http://youtu.be/jufLcQ7cdrI>)
- «Όμορφη και παράξενη πατρίδα», Μουσική: Δημήτρης Λάγιος, Στίχοι: Οδυσσέας Ελύτης, Ερμηνεία: Γιάννης Κότσιρας (http://youtu.be/oGGSeh_kxqs)
- «Αχ Ελλάδα σ' αγαπώ», Μουσική: Μανώλης Ρασούλης, Στίχοι: Βάσω Αλαγιάννη, Ερμηνεία: Νίκος Παπάζογλου (<http://youtu.be/IHvxCCzEgMA>)
- «Παραπονεμένα λόγια», Μουσική: Γιάννης Μαρκόπουλος, Στίχοι: Μάνος Ελευθερίου, Ερμηνεία: Γιώργος Νταλάρας (http://youtu.be/P59j9GA_eNs)
- «Δυστυχία σου Ελλάς», Μουσική: Γιάννης Ζουγανέλης, Στίχοι: Γιώργος Σουρής, Ερμηνεία: Γιάννης Ζουγανέλης, Μίλτος Πασχαλίδης, Γιάννης Κούτρας, Λαυρέντης Μαχαιρίτσας (<http://youtu.be/b4iFa6peR-s>)
- «Ελλάδα (Λένγκω)», Μουσική/ Στίχοι: Γιάννης Μαρκόπουλος, Ερμηνεία: Χάρις Αλεξίου (<http://www.youtube.com/watch?v=EdS8AxRPwOY>)
- «Ελλάδα, Ελλάδα», Μουσική: Δήμος Μούτσης, Στίχοι: Νίκος Γκάτσος, Ερμηνεία: Μανώλης Μητσιάς (<http://youtu.be/A7yL0ExWkdA>)
- «Για την Ελλάδα», Μουσική: Στέλιος Φωτιάδης, Στίχοι: Πάνος Φαλάρας, Ερμηνεία: Γλυκερία & Ευγένιος Σπαθάρης (<http://youtu.be/ZU3MKJbtIHQ>)
- «Ελένη», Μουσική: Θάνος Μικρούτσικος, Στίχοι: Μπάμπης Τσικληρόπουλος, Ερμηνεία: Χάρις Αλεξίου (<http://youtu.be/9sHcBTHfL3Q>)

- «Στο μεταξύ η Ελλάδα ταξιδεύει», Μουσική/ Στίχοι: Γιώργος Ανδρέου, Ερμηνεία: Ελένη Βιτάλη (<http://youtu.be/IuvMe2wGpkc>)
- «Ταξίδι», Μουσική/ Στίχοι: Νίκος Πορτοκάλογλου, Ερμηνεία: Νίκος Πορτοκάλογλου & Φατμέ (<http://youtu.be/AFwrQMqn0Ec>)
- «Τα καράβια μου καίω», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Νίκος Πορτοκάλογλου (http://youtu.be/0CuroMAT_pU)
- «Σαν πλανόδιο τσίρκο», Μουσική: Θάνος Μικρούτσικος, Στίχοι: Άλκης Αλκαίος, Ερμηνεία: Δημήτρης Μητροπάνος (<http://youtu.be/ssrwZW0sZBM>)
- «Για την Ελλάδα», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Σωκράτης Μάλαμας (<http://www.youtube.com/watch?v=tIsFkkJ17Os>)
- «Η δικιά μου Ελλάδα», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Νίκος Πορτοκάλογλου (<http://youtu.be/vOeGsFoDpPA>)
- «Χρυσοπράσινο φύλλο», Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, Στίχοι: Λεωνίδα Μαλένης, Ερμηνεία: Γρηγόρης Μπιθικώτσης (<http://youtu.be/YnDvx7IpDJo>)
- «Για την Κύπρο», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Διονύσης Σαββόπουλος (<http://youtu.be/Sak8MkuA3FY>)
- «Κύπρος», Μουσική: Θάνος Μικρούτσικος, Στίχοι: Φώντας Λάδης, Ερμηνεία: Μαρία Δημητριάδη (<http://youtu.be/-7Nb1hbVOV0>)
- «Η δική μου η πατρίδα», Μουσική: Μάριος Τόκας, Στίχοι: Νεσίε Γιασίν, Ερμηνεία: Γιώργος Νταλάρας (<http://youtu.be/0AOLcN7a6P8>)
- «Λογαριάσατε λάθος», Μουσική: Μιχάλης Χριστοδουλίδης, Στίχοι: Θεόδωρος Πιερίδης, Ερμηνεία: Γιώργος Νταλάρας (<http://youtu.be/7gSCGIw67Sk>)
- «Κερύνειά μου», Μουσική: Παντελής Θαλασσινός, Στίχοι: Πόλυς Κυριάκου, Ερμηνεία: Γιώργος Νταλάρας (<http://youtu.be/u4OnmZMeVc0>)
- «Τ' όνειρο», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Ευαγόρας Καραγιώργης (<http://youtu.be/II03B0oAq6c>)
- «Πενταδάκτυλέ μου», Μουσική: Μάριος Τόκας, Στίχοι: Κώστας Μόντης, Ερμηνεία: Γιώργος Νταλάρας (<http://youtu.be/mo5EnCBU3QA>)
- «Το τραγούδι του χελιδονιού», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Χάρις Αλεξίου (http://youtu.be/o_375PEWAqM)
- «Πάντα γελαστοί», Μουσική: Θάνος Μικρούτσικος, Στίχοι: Άλκης Αλκαίος, Ερμηνεία: Δημήτρης Μητροπάνος (<http://youtu.be/KduX4JZXpoQ>)
- «Το πορίζιν», Μουσική: Γιώργος Καλλής, Στίχοι: Ανδρέας Λουκάς, Ερμηνεία: Δημήτρης Φανής (http://youtu.be/_PjfLb-LJzE)
- «Εκατό λογίων τόποι», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Ευαγόρας Καραγιώργης, (<http://youtu.be/dnJuiGLH1KE>)
- «Ο πόθος της επιστροφής», Μουσική: Νικόλας Μαυρέσης, Στίχοι: Σταύρος Μαυρέσης, Ερμηνεία: Χρίστος Ριαλάς (<http://youtu.be/8nwjdYMtXzg>)
- Τον δίσκο «Άξιον Εστί» με μελοποιημένη ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη από τον Μίκη Θεοδωράκη

- Τον δίσκο «Ύμνος και θρήνος για την Κύπρο» με μελοποιημένη ποίηση Γιάννη Ρίτσου, Κώστα Μόντη, Δώρου Λοΐζου κ.α. από τον Γιώργο Κοτσώνη
- Τον δίσκο «΄Που Δύσην ως Ανατολήν» με παραδοσιακά τραγούδια της Κύπρου σε ενορχήστρωση και ερμηνεία Αλκίνοου Ιωαννίδη και Μιλτιάδη Παπαστάμου
- Τον δίσκο «Το πρώτο ἔδω βασίλειο είχαν θεοί το κτίσει» με μελοποιημένη ποίηση του Βασίλη Μιχαηλίδη από τον Λάροκο Λάροκο
- Τον δίσκο «Το παλιό λαούτο» με μελοποιημένη ποίηση Δημήτρη Λιπέρη, Μιχάλη Πασιαρδή κ.α. από τον Ευαγόρα Καραγιώργη
- Τους δίσκους «Ψυχή τε και σώματι», «Φωνή Πατρίδος» και «Αμμόχωστος Βασιλεύουσα» με μελοποιημένη ποίηση Ευαγόρα Παλληκαρίδη, Θεοδόση Πιερίδη, Κώστα Μόντη, Κυριάκου Χαραλαμπίδη κ.α. από τον Μάριο Τόκα
- Τον δίσκο «Των Αθανάτων» με μελοποιημένη ποίηση Δημήτρη Λιπέρη, Ευαγόρα Παλληκαρίδη κ.α. από τους Δημήτρη Λάγιο, Κούλη Θεοδώρου, Μιχάλη Χριστοδουλίδη κ.α.
- Τον δίσκο με μελοποιημένη ποίηση Θεοδόση Πιερίδη, Θεοκλή Κουγιάλη, Άνθου Λυκαύγη κ.α. «Ες γην εναλίαν Κύπρον...» από τον Μιχάλη Χριστοδουλίδη
- Τον δίσκο «Περί της ακριβής χώρας...» του Βάσου Αργυρίδη
- Τον δίσκο «Στην χώραν π' αναγιώθηκα...» των Βάσου Αργυρίδη και Άδμητου Πιτσιλλίδη
- Τον δίσκο «Χώρας ιστόρηση» των Μιχάλη Χριστοδουλίδη και Ευρυδίκης Περικλέους Παπαδοπούλου

Δείτε ακόμη

- «Οι Γερμανοί ξανάρχονται» του Αλέκου Σακελλάριου (1948) [<http://youtu.be/6R1MW3GJVt4>]
- «Ουρανός» του Τάκη Κανελλόπουλου (1962) [<http://youtu.be/EjDIEIdNcDs>]
- «Το μπλόκο» του Άδωνη Κύρου (1964) [<http://youtu.be/T0q8KPamuOQ>]
- «Τονησίτης Αφροδίτης» του Γιώργου Σκαλενάκη (1969) [<http://youtu.be/d9qbhUkJ5w4>]
- «Z» του Κώστα Γαβρά (1969)
- «Ευδοκία» του Αλέξη Δαμανού (1971)
- «Αττίλας '74» του Μιχάλη Κακογιάννη (1975) [<http://youtu.be/XiJn9e83A9c>]
- «Ο θίασος» του Θεόδωρου Αγγελόπουλου (1975)
- «1922» του Νίκου Κούνδουρου (1977) [<http://youtu.be/NrzsxsSGIIw>]
- «Οι κυνηγοί» του Θεόδωρου Αγγελόπουλου (1977)
- «Τον καιρό των Ελλήνων» του Λάκη Παπαστάθη (1981)
- «Ρεμπέτικο» του Κώστα Φέρρη (1983)
- «Η Τιμή της Αγάπης» της Τώνιας Μαρκετάκη (1984) [http://youtu.be/7gpi_8YkjFk]
- «Ταξίδι στα Κύθηρα» του Θεόδωρου Αγγελόπουλου (1984)
- «Πέτρινα χρόνια» του Παντελή Βούλγαρη (1985)
- «Ο βιασμός της Αφροδίτης» του Ανδρέα Πάντζη (1985) [<http://youtu.be/ji-RewtybRY>]

- «Το τείχος μας» των Πανίκου Χρυσάνθου και Νιαζί Κιζιλγιουρεκ (1993)
- «Βαλκανιζατέρ» του Σωτήρη Γκορίτσα (1997)
- «Η εαρινή σύναξις των αγροφυλάκων» του Δήμου Αβδελιώδη (1999) [<http://youtu.be/BhL25YiVR-o>]
- «Το τάμα» του Ανδρέα Πάντζη (2001)
- «Ημερολόγια Καταστροφώματος – Γιώργος Σεφέρης» του Στέλιου Χαραλαμπόπουλου (2001) [<http://youtu.be/vcpO94T11N8>]
- «Κάτω από τα άστρα» του Χρίστου Γεωργίου (2001)
- «Το λιβάδι που δακρύζει» του Θεόδωρου Αγγελόπουλου (2004)
- «Ακάμας» του Πανίκου Χρυσάνθου (2006)
- «Ο τελευταίος γυρισμός» της Κορίνας Αβρααμίδου (2008)
- «Ψυχή βαθιά» του Παντελή Βούλγαρη (2009)
- «Εγκλωβισμένοι στην Κύπρο» της Αθηνάς Κρικέλη (2011)
- «Η διαίρεση της Κύπρου – Δυο φορές ξένος» των Ανδρέα Αποστολίδη και Γιούρι Αβέρωφ (2011) [<http://youtu.be/mkFytYe8VZ0>]
- «Fish n' Chips» του Ηλία Δημητρίου (2012)

Διαβάστε επίσης

- Αχιλλέας Αιμίλιος, *Παλιά Κύπρος: ιστορικά διηγήματα*, Εστία, Αθήνα 1955
- Λουκής Ακριτάς, *Ο κάμπος*, Φιλιππότης, Αθήνα 1981
- Ανδρέας Γεωργιάδης Κυπρολέων, *Οι καμπάνες της αγάπης*, Alvin Redman Hellas, Αθήνα, 1967
- Βασίλης Γκουρογιάννης, *Κόκκινο στην πράσινη γραμμή*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2009
- Αδαμάντιος Διαμαντής, *Ο Κόσμος της Κύπρου – Αφήγηση*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία, 1991
- Λεύκιος Ζαφειρίου, *Οι συμμορίτες*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2009
- Πάνος Ιωαννίδης, *Στην Κύπρο την αέρινη...*, Φέξης, Αθήνα 1964
- Πάνος Ιωαννίδης, *Η Αθέατη Όψη και άλλα διηγήματα*, Κινύρας, Λευκωσία 1979
- Πάνος Ιωαννίδης, *Ανάπλους*, τόμ. Ι και ΙΙ, Αλάσια, Λευκωσία 1992
- Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας, Ιταλία· Αίγυπτος· Σινά· Ιερουσαλήμ· Κύπρος· Ο Μοριάς*, Εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα 2004
- Ρήνα Κατσελλή, *Πρόσφυγας στον τόπο μου. Κύπρος 74*, Χρυσοπολίτισσα, Λευκωσία 1984
- Ρήνα Κατσελλή, *Κερύνια – εκ στόματος γερόντων* (τόμ. Α'-Γ'), Χρυσοπολίτισσα, Λευκωσία (1977-1991)
- Γιάννης Κατσούρης, *Δος ημίν σήμερα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979
- Γιώργος Κατσώνης, *Τα τσιγαρόχαρτα της αιχμαλωσίας. Μαρτυρία – Κύπρος 1974*, Πάργα, Λευκωσία 2011
- Αλεξάντερ Κινγκλαϊηκ, *Ηώθεν: ταξιδιωτικές εντυπώσεις από την Μικρά Ασία, Κύπρο και Εγγύς Ανατολή, 1834-1835*, μτφρ. Κώστας Βαρελίδης, Στοχαστής, Αθήνα 2001

- Χρυστάλλα Κουλέρμου, *Οι κληρονόμοι των ανέμων*, Μελάνι, Αθήνα 2012
- Ζακ Λακαριέρ, *Λευκωσία – Η νεκρή ζώνη*, Ολκός, Αθήνα 2003
- Σοφοκλής Λαζάρου, *Οδός Ελευθερίας – Στάση Θανάτου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997
- Κώστας Λυμπουρής, *Προσωρινά κλειστό*, Πλανόδιον, Αθήνα 2006
- Ρένος Λυσιώτης, *Το ημερολόγιο του D.P. 743*, Λευκωσία 2012
- Νίκη Μαραγκού, *Μια στρώση άμμου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1990
- Νίκη Μαραγκού, *Δεκαοχτώ αφηγήσεις*, Το Ροδακίό, Αθήνα 2012
- Ήβη Μελεάγρου, *Ανατολική Μεσόγειος*, Αρμίδα, Λευκωσία 2011
- Ήβη Μελεάγρου, *Πρόσωπο είναι η ανώνυμη Κύπρια· Λόγος - Φωνή - Βίωση 1960-1990*, Δωδώνη, Αθήνα 1994
- Χριστόφορος Μηλιώνης, *Το πουκάμισο του Κένταυρου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1982
- Νίνος Φένεκ Μικελίδης, *D.P. 88, Ημερολόγιο της φυλακής (1955-1956)*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000
- Κώστας Μόντης, *Κλειστές Πόρτες*, Εθνικό Συμβούλιο Νεολαίας Κύπρου, Λευκωσία, 1964
- Κώστας Μόντης, *Ο αφέντης Μπατίστας και τ' άλλα*, Ερμής, Αθήνα 1980
- Ζήτα Σίγμα-Ρω [= Πολύβιος Νικολάου], *Στα συρματοπλέγματα της σκλαβιάς (Το Ημερολόγιο του αδελφού μου)*, Αθήνα 1959
- Λόρενς Ντάρελ, *Πικρολέμονα*, Γρηγόρης, Αθήνα 1959
- Ανδρέας Ονουφρίου, *Η γη που μας γέννησε*, Επιφανίου, Λευκωσία 1989
- Έλλη Παιονίδου, *Μαγδαληνή, Μάγδα, Μάγκι*, Μεταίχμο, Αθήνα 2004
- Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, *Η Κύπρος, ένα ταξίδι*, Αστήρ, Αθήνα 1992
- Άντρος Παυλίδης (μτφρ.-επιμ.), *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τόμ. Α'-Γ', Φιλόκυπρος, Λευκωσία 1995
- Μαρία Ρουσσιά, *Κύπρος (Διηγήματα - Χρονικό)*, Αλεξάνδρεια 1956
- Ρόδης Ρούφος, *Η Χάλκινη Εποχή*, Εστία, Αθήνα 2011
- Αγγελική Σμυρλή, *Εμείναμε σαν πρόβατα χωρίς βοσκό στον κάμπον*, Κέδρος, Αθήνα 2005
- Αγγελική Σμυρλή, *Η διάψευση*, Κέδρος, Αθήνα 2011
- Λίνα Σολομωνίδου, *Ενθάδε κείται*, Θεμέλιο, Αθήνα 1964
- Λίνα Σολομωνίδου, *Βιώματα – Κύπρος 1974*, Κέδρος, Αθήνα 1976
- Γιάννης Σταυρινός-Οικονομίδης, *Κυπραίκα (1937)*, Λευκωσία 1985 και *Κυπραίκα Β'*, Μορφωτική Υπηρεσία Υπουργείου Παιδείας, Λευκωσία 1983
- Αθηνά Ταρσούλη, *Κύπρος*, τόμ. Α' (1955), τόμ. Β' (1963), Σκαζίκης, Αθήνα
- Γιώργος Φιλίππου-Πιερίδης, *Η τετραλογία των καιρών*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Λευκωσία 2000
- Ράιντερ Χάγκαρντ, *Ταξίδι στην Κύπρο το 1900*, μτφρ. Ελένη Χαπελή, Φιλότυπον, Αθήνα 2010
- Κυριάκος Χαραλαμπίδης (επιμ.), *Μια πόλη στη λογοτεχνία. Λευκωσία*, Μεταίχμο, Αθήνα 2008
- Γιώργος Χαριτωνίδης, *Αναμνήσεις με πολλά κονκούτσια*, Κέδρος, Αθήνα 2003

- Γιώργος Χαριτωνίδης, *Με διαβατήριο και βίζα μιας μέρας*, Κέδρος, Αθήνα 2006
- Χρήστος Χατζήπαπας, *Το χρώμα του γαλάζιου νάκινθου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1989
- Μιλτιάδης Χατζόπουλος, *Εν μέρει Ελληνίζων*, Εστία, Αθήνα 2009
- Μιλτιάδης Χατζόπουλος, *Ο περατικός*, Εστία, Αθήνα 2010
- Μιλτιάδης Χατζόπουλος, *Νόστον Πάθη*, Εστία, Αθήνα 2011

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
και
εφηβεία

ΑΡΘΟΥΡ ΡΕΜΠΩ

Το μεθυσμένο καράβι

Σε Ποταμούς ατάραχους καθώς αργοκατέβαινα,
μ' αφήσαν αρυμούλκητο οι αγγαρεμένοι άνθρωποι:
Κάποιοι έξαλλοι Ερυθρόδερμοι, γυμνούς αφού τους κάρφωσαν
στα παρδαλά τους ξόανα, τους τόξευαν κατόπι.

Έγνοια καμμά για πλήρωμα δεν είχα εγώ, γεννήματα
φλαμανδικά¹ κι εγγλέζικα μπαμπάκια είχα φορτίο.
Μια και με τους ανθρώπους μου τελειώσαν τα καθέκαστα,²
όπου 'θελα κι οι Ποταμοί μ' αφήκανε να φύγω.

Παιδί εγώ κακοτράχαλο, του κεφαλιού μου κάνοντας,
πέρσυ το μισοχείμωνο ρίχτηκα μες στο σάλο
τον άγριο των παλιρροιών! Και του έκπλου³ μου οι Χερσόνησες
δε θα θυμούνται αναβρασμό ποτέ τους πιο μεγάλο.

(μτφρ. Αλέξανδρος Μπάρας)

Καίσαρ Εμμανουήλ, *Προσεγγίσεις στη γαλλική ποίηση*,
Πρόσπερος, Αθήνα 1986

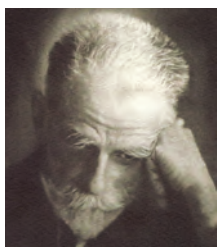

Ο γάλλος ποιητής
Αρθούρος Ρεμπώ
(Arthur Rimbaud,
1854-1891) υπήρξε
μια από τις πιο
αμφισβητούμενες και
αντιφατικές μορφές
δημιουργών εξαιτίας του
αντισυμβατικού τρόπου
ζωής του. Θεωρείται
ο κατεξοχήν ποιητής-
έφηβος. Έγραψε τη
σύνθεση *Το μεθυσμένο
καράβι* σε ηλικία μόλις
δεκαεπτά χρονών
και παρά το γεγονός
ότι στα είκοσί του
εγκατέλειψε οριστικά την
ποίηση, αναγνωρίζεται
ως ένας από τους
σημαντικότερους
εκπροσώπους του
κινήματος του
Συμβολισμού.
Οι στίχοι του μοιάζουν
με παραλήρημα
μιας διαρκώς
επαναστατημένης
εφηβικής ψυχής, η οποία
αρνείται τα πρότυπα και
τις κοινωνικές συμβάσεις.

¹φλαμανδικά: από τη
Φλάνδρα, περιοχή που
εκτείνεται από το βόρειο
Βέλγιο έως και τη Γαλλία·
²εδώ, ό,τι τον συνδέει μαζί
τους· ³έκπλους: η έξοδος του
πλοίου από το λιμάνι

Ακούστε παράλληλα...

- Τον Μανόλη Μητσία να ερμηνεύει το τραγούδι του Μάνου Χατζιδάκη «Το μεθυσμένο καράβι», σε στίχους Νίκου Γκάτσου, στην ιστοσελίδα:
<http://www.youtube.com/watch?v=AKU7Tr3QQb4>

Στο απόσπασμα αυτό από τη συλλογή Βωμοί (1915) ο Κωστής Παλαμάς (1859-1943), αξιοποιώντας έντεχνα τη μεταφορά της γης (του περιβολιού), αφήνει παρακαταθήκη στους νέους το μήνυμα της συνεχούς εγρήγορσης και του μαχητικού αγώνα για πρόοδο και πνευματική ανάπτυξη. Για τον μεγάλο έλληνα ποιητή, η νέα γενιά, χωρίς να αδιαφορήσει για την παράδοση, θα πρέπει ταυτόχρονα να έχει τη συνετή τόλμη να κρατήσει μόνον ό,τι μπορεί να εναρμονιστεί με τις δικές της ανάγκες στις διαρκώς μεταβαλλόμενες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες.

¹χλώρη: χλωρίδα

²βεργολογήσεις: κλαδέψεις

³οργοτόμος: σκαφτιάς

⁴διαφεντευτής: υπερασπιστής

⁵μισέψουνε: φύγουνε

⁶φελάν: ωφελούν· ⁷μετερίζια: οχυρώματα, ταμπουρία

⁸ξεσπέρμεψε: ξερίζωσε

⁹χέρσωσε: πάψε να το καλλιεργείς, άφησέ το χέρσο, άγονο

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Οι πατέρες

Παιδί, το περιβόλι μου που θα κληρονομήσεις,
όπως το βρεις κι όπως το δεις να μην το παρατήσεις.
Σκάψε το ακόμα πιο βαθιά και φράξε το πιο στέρεα
και πλούτισε τη χλώρη¹ του και πλάτηνε τη γή του,
κι ακλάδευτο όπου μπλέκεται να το βεργολογήσεις,²
και να του φέρεις το νερό το αγνό της βρυσομάνας,
κι αν αγαπάς τ' ανθρωπινά κι όσα άρρωστα δεν είναι,
ρίξε αγιασμό και ξόρκισε τα ξωτικά, να φύγουν,
και τη ζωντάνια σπείρε του μ' όσα γερά, δροσάτα.
Γίνε οργοτόμος,³ φυτευτής, διαφεντευτής.⁴

Κι αν είναι

κι έρθουνε χρόνια δίσεχτα, πέσουν καιροί οργισμένοι,
κι όσα πουλιά μισέψουνε⁵ σκιασμένα, κι όσα δέντρα
για τίποτ' άλλο δε φελάν⁶ παρά για μετερίζια,⁷
μη φοβηθείς το χαλασμό. Φωτιά! Τσεκούρι! Τράβα,
ξεσπέρμεψε⁸ το, χέρσωσε⁹ το περιβόλι, κόφ' το,
και χτίσε κάστρο απάνω του και ταμπουρώσου μέσα,
για πάλεμα, για μάτωμα, για την καινούρια γέννα,
π' όλο την περιμένουμε κι όλο κινάει για νά 'ρθει,
κι όλο συντρίμι χάνεται στο γύρισμα των κύκλων.
Φτάνει μια ιδέα να στο πει, μια ιδέα να στο προστάξει,
κορώνα ιδέα, ιδέα σπαθί, που θα είν' απάνου απ' όλα.

Ανθολογία Κωστή Παλαμά, επιμ. Κ. Γ. Κασίνης, Πατάκης, Αθήνα 2004

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Δαίδαλος

Μοίρα στον Ίκαρο ήταν να πετάξει
και να χαθεί... Τι,¹ ως ήβρε σταφνισμένες²
τις φοβερές της λευτεριάς φτερούγες
απ' τον τρανό πατέρα του μπροστά του,
η νιότη έριξε μόνη το κορμί του
στον κίντυνο, κι αν ίσως δεν μπορούσε
το μυστικό, το αγνό τους νά 'βρει ζύγι!

Και συνταράζει αρίζωτους ανθρώπους
στον πόνο, συνταράζει τις γυναίκες,
πάνω απ' το μέγα πέλαγο να βλέπουν
εφηβικό κορμί σαν ένας γλάρος
ν' ανεμοδέρνεται όρθιο και, ξάφνου,
να χάνεται απ' τα μάτια τους.

Και τότε,
τη θάλασσα όλη, λες, σαν ένα δάκρυ
τη συλλογιούνται ατέλειωτο, σα θρήνο
πυκνό πολύ, που, τ' όνομα του εφήβου
ως λέει και ξαναλέει, από το ίδιο
παίρνει ψυχή και νόημα κι άξιον ήχο...

Άγγελος Σικελιανός, «Ορφικά», *Λυρικός Βίος Ε', Ίκαρος*, Αθήνα 1968

Ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951) χρησιμοποιεί στο ποιητικό του έργο πλήθος νεανικών μορφών από την αρχαία ελληνική ιστορία και μυθολογία, δημιουργώντας έτσι ένα πάνθεον εφήβων ηρώων (θεοί, αθλητές, ήρωες) και συνθέτοντας, τελικά, ένα παραδειγματικό πρότυπο νέου. Στο επίκεντρο του ποιήματος που παρατίθεται, βρίσκεται το σύμβολο του Ίκαρου, του αιώνιου εφήβου, ο οποίος υπερβαίνει τα όρια με «τις φοβερές της λευτεριάς φτερούγες».

¹τι: γιατί ²σταφνισμένες: σταθμισμένες, ισοζυγιασμένες

Ο Κώστας Βάρναλης (1884-1974), προσβλέποντας με αισιοδοξία προς τη νέα γενιά, βλέπει σε αυτήν τη δυνατότητα πραγμάτωσης των πιο ευγενών ιδανικών του ανθρώπου, που θα οδηγήσουν στην εξύψωση της ζωής όλων, σε εθνικό και οικουμενικό επίπεδο. Στο έμμετρο αυτό ποίημα είναι χαρακτηριστικός ο ρυθμός που μεταδίδει τον παλμό της νεανικής επαναστατικότητας.

¹ορθοί: ορθοί, με φρόνημα ακμαίο · ²εμπνοή: εμπνευση

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

Ύμνος της Νιότης

Με της άνοιξης τον ήλιο
μόλις σκάει απ' το βουνό,
ήλιος κι άνοιξη κινάμε
για έναν κόσμον αυριανό.

Η μελλούμενη ανθρωπότη
είμαστε τα νιάτα. Ορτοί¹
για το θρίαμβο της Αλήθειας
μ' οδηγό την Αρετή.

Σε στεριά και σε πελάγη
με χαρά και μ' εμπνοή²
με τα μπράτσα, με το πνέμα
πλάθουμε τη νέα ζωή!

Σε μια λεύτερη πατρίδα
δίχως άλυσες, ντροπή,
σκέψη λεύτερη και λόγος
θέληση και προκοπή.

Κι όμοια λεύτερη όλ' η πλάση
στον αγώνα του καλού,
χίλιοι τόποι, χίλιοι τρόποι,
χίλια θάματα παντού.

Ν' ανεβάζουμε όσο πάει
μ' ολοφώτεινα φτερά
την ανθρώπινη αξία
πιο ψηλά κάθε φορά.

Κώστας Βάρναλης, *Ποήματα* (εκλογή), Αθήνα 1954

Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο το ποίημα σε μουσική Σπύρου Σαμοίλη και ερμηνεία Σταμάτη Σαμοίλη, στην ιστοσελίδα: http://www.youtube.com/watch?v=ty8_REFCn0w

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

Κάτω στις μαργαρίτας το αλωνάκι

Κάτω στις μαργαρίτας το αλωνάκι,
Στήσαν χορό τρελό τα μελισσόπουλα
Ιδρώνει ο ήλιος τρέμει το νερό
Φωτιάς σουσάμια σιγοπέφτουνε
Στάχνα ψηλά λυγίζουνε το μελαμφό ουρανό.

[...]

Πέρα μες στα χρυσά νταριά¹ κοιμούνται αγοροκόριτσα
Ο ύπνος τους μυρίζει πυρκαγιά
Στα δόντια τους ο ήλιος σπαρταράει
Απ' τη μασχάλη τους γλυκά στάζει το μοσχοκάρυδο.

Οδυσσέας Ελύτης, *Ποίηση*, Ίκαρος, Αθήνα 2002

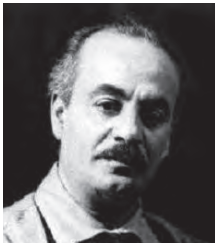
Στο απόσπασμα αυτό από τη συλλογή *Ήλιος ο Πρώτος* (1943) ο Οδυσσέας Ελύτης (1911-1996) αποδίδει το ξύπνημα της εφηβείας μέσα στο καλοκαιρινό πανηγύρι της φύσης, που προσκαλεί όλες τις αισθήσεις να το νιώσουν με ξεχωριστή ένταση.

¹**νταριά:** κοινή ονομασία του φυτού «κεχρί» (κοινώς καναβούρι), οι καρποί του οποίου χρησιμεύουν ως τροφή οικιακών πουλιών

Ακούστε παράλληλα...

- Τη Μαρία Δημητριάδη και τον Νίκο Ανδρουλάκη να ερμηνεύουν το ποίημα σε μουσική Γιάννη Μαρκόπουλου, στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&v=EahSJfSxBU4&NR>

Ο Γκιμπράν Χαλίλ Γκιμπράν (Gibran Kahlil Gibran, 1883-1931), φιλόσοφος, ποιητής και εικαστικός καλλιτέχνης από το Λίβανο, εξέδωσε το κορυφαίο έργο του Ο Προφήτης το 1923. Πρόκειται για ένα κείμενο-ύμνο στην αγάπη και την ανθρώπινη επικοινωνία, το οποίο έμεινε κλασικό. Στο απόσπασμα που παρατίθεται, ο Προφήτης μιλάει παραβολικά, χρησιμοποιώντας την εικόνα του τόξου, για να πει ότι τα παιδιά δεν είναι ιδιοκτησία των γονέων και ότι ο ρόλος κάθε γονιού είναι να τα ωθεί προς την ανεξαρτησία.

ΧΑΛΙΑ ΓΚΙΜΠΡΑΝ

Ο Προφήτης

Μωρό κρατώντας στην αγκάλη μια γυναίκα ζήτησε.
Μίλησέ μας για τα Παιδιά.
Κι εκείνος αποκρίθηκε.
Δεν είναι παιδιά σας τα παιδιά.
Γιοι και κόρες είναι της λαχτάρας της Ζωής για τη Ζωή.
Τα βοηθάτε νά 'ρθουν στη ζωή, αλλά δεν έρχονται από εσάς.
Ζουν μαζί σας, αλλά δε σας ανήκουν.
Δώστε τους την αγάπη σας, όχι τις ιδέες σας.
Τις δικές τους ιδέες έχουν.
Στεγάστε το σώμα τους, όχι την ψυχή τους.
Η ψυχή τους ενοικεί στον οίκο του μέλλοντος,
εκεί που δεν μπορείτε να πάτε μήτε στα όνειρά σας.
Προσπαθήστε να τους μοιάσετε, μη θελήσετε να σας μοιάσουν.
Η ζωή πίσω δεν τραβά, δε σταματά στο χθες.
Εσείς είστε τα τόξα. Από σας θα πετάξουν μπροστά τα παιδιά σας
σαν βέλη ζωντανά.
Ο Τοξευτής κοιτάζει το στόχο πάνω στο μονοπάτι του άπειρου.
Σας λυγίζει δυνατά, για να φύγουν γοργά και μακριά τα βέλη του.
Δεχτείτε χαρούμενα το λύγισμα στο χέρι του Τοξευτή.
Εκείνος αγαπά τα βέλη που τοξεύονται,
αγαπά όμως και το δυνατό το τόξο.

Χαλίλ Γκιμπράν, *Ο Προφήτης*, μτφρ. Κ. Παχύδης, Ιάμβλικος, Αθήνα 2006

ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ

Ο γιος του θυρωρού

Το απόσπασμα προέρχεται από το σπονδυλωτό μυθιστόρημα Η μυρωδιά τους με κάνει να κλαίω (1996) του συγγραφέα Μένη Κουμανταρέα (γεν. 1931). Το βιβλίο συνθέτουν σύντομες ιστορίες, υπό μορφή διηγήματος, που ακούγονται ή εκτυλίσσονται σ' ένα συνοικιακό κουρείο της Αθήνας. Εδώ αφηγείται ο ίδιος ο κουρέας, ο Ευριπίδης.

Μεσημέρι, μ' ένα ξεροβόρι που σου 'κοβε την αναπνοή –καλή ώρα σαν και σήμερα– είχα πελάτη έναν δεκαεφτάχρονο, γειτονόπουλο ήταν, τον κούρευα απ' τα δεκατέσσερα, μα ξαφνικά, τους τελευταίους μήνες, γύρευε να του κάνω «καρφάκια» και παρ' ότι εγώ δεν ειδικεύομαι σ' αυτά, έδωσα τόπο στην οργή και συμμορφώθηκα με τη θέλησή του. Δικά του τα μαλλιά, ο πελάτης έχει πάντα δίκιο. Ζήσης τ' όνομά του, γιος θυρωρού από τη γειτονιά. Ψηλός, ασουλούπωτος, με λαδωμένο μαλλί, κι εγώ έπρεπε να μεταμορφώσω αυτόν τον ντέρεκα¹ σ' ένα πλάσμα με μαλλί όρθιο σαν βούρτσα. Παλιά, θυμάμαι, ήταν ένα παιδί συνεσταλμένο, γλυκομίλητο, πρώτο στα μαθήματα. Κύριε, με φώναζε στην αρχή, έπειτα σκέτο Εύρη. Το μάτι του γυάλιζε παράξενα, ήθελε, λέει, νά 'ναι άντρας –λες και κανείς του το αμφισβήτησε–, μέσα στην κωλότσεπή του φούσκωνε ένα πακέτο αμερικάνικα,² ήθελε ακόμα ν' αλλάξει κάθε μέρα ρούχα, όπως ήθελε γυναίκες και μηχανές. Μπρος σ' αυτά, τα θυσίαζε όλα.

Δε θα είχα προλάβει να του πάρω το σβέγκο με την ψιλή, όταν η πόρτα άνοιξε τρίζοντας απαίσια και φάνηκε ένας σκυφτός με γκριζα μαλλιά και μια ελιά στο μάγουλο.

«Κλείσαμε», του είπα, «αν έχετε την καλοσύνη τ' απόγεμα».

«Είμαι ο Προκόπης», είπε σαν νά 'χε ακούσει το πιο παράξενο πράγμα στον κόσμο, «είμαι ο θυρωρός στην πλατεία».

Λες και δεν υπήρχε άλλος. Η φωνή του έβγαινε βραχνή.

«Α, μάλιστα, χαίρω πολύ, μόνο που θα σε παρακαλέσω να περάσεις τ' απόγεμα. Όπως βλέπεις, έχω πελάτη».

Είχε σταθεί με την πόρτα μισάνοιχτη. Του έκανα νόημα να την κλείσει. Αντί γι' αυτό, την άνοιξε διάπλατη κι ήρθε να σταθεί μπάστακας κοντά μου.

«Θα μου κάνεις μεγάλη εξυπηρέτηση, τ' απόγεμα έχω μια επίσκεψη, ένα ξούρισμα θέλω μόνο, θα σ' το χρωστάω χάρη».

Μ' αυτά τα χάλια για επίσκεψη είσαι, είπα μέσα μου, άραγε δεν μπορούσε να ξυριστεί μόνος του; Τον μέτρησα απ' τα νύχια ως την κορφή: αξιοπρεπής κι ας ήταν κακοντυμένος, περισσότερο σκυφτός απ' το συνηθισμένο, σχεδόν καμπούρης. Παλιά πάστα ανθρώπου. Μόνο τα μάτια του δε μου άρεσαν. Είχαν ένα βρόμικο γκριζό και, το χειρότερο, ήταν σμιχτοφρύδης. Κοίταζε το Ζήση επίμονα σαν νά 'λεγε: «στην εποχή μου οι ηλικιωμένοι είχαν το προβάδισμα». Λες και φθονούσε το παιδί.

«Κλείσε την πόρτα, κύριε», του είπα μαλακά, «θα πουντιάσουμε».

Δεν είναι του χαρακτήρα μου να διώχνω τους πελάτες, ήταν και του Αγίου Ανδρέου ή του Αγίου Νικολάου, κάποιος απ' όλους τους αγίους του χειμώνα. Έβαλα φουλ³ το νεαρό κι εκείνος με σουρτά βήματα –σαν να φορούσε παντόφλες– κάθισε σε μια από τις καρέκλες.

¹ντέρεκα: ψηλό ²αμερικάνικα: εννοεί πακέτο με αμερικάνικα τσιγάρα ³έβαλα φουλ: επιτάχυνα, δουλεύοντας με ένταση

Του έδωσα και μια εφημερίδα.

Ήταν μια ησυχία θανατερή εκείνο το μεσημέρι, που πάνει μόνο στις μεγάλες παγωνιές, αυτές που κάνουν νεκρούς και ζωντανούς να αισθάνονται παρέα. Μέσα στο μαγαζί πετούσε μια μύγα – πώς στην ευχή είχε τρυπώσει χειμωνιάτικα, ακόμα δεν μπορώ να το καταλάβω.

«Πώς πάνε τα μαθήματα;» ρώτησα το Ζήση για να σπάσω τη σιωπή.

«Καλά», είπε αδιάφορα και κοίταζε το γυαλί.

Σίγουρα σε καμιά γκομενίτσα θα είχε το νου του, το πολύ σε καμιά καινούργια μηχανή. Μέσα απ' τον καθρέφτη μπορούσα να βλέπω το θυρωρό, καθόταν άκρη στην καρέκλα του με την εφημερίδα στα γόνατα. Κοίταγε, επίμονα στο μέρος του παιδιού.

«Έχει μπόλικα νέα σήμερα», τον παρακίνησα, «σεισμούς στη Βομβάη, αύξηση στις συντάξεις», μπας κι έπαυε επιτέλους να χάσκει.

Δεν έβγαλε άχνα. Πήρε την εφημερίδα και τη γύρισε απ' την ανάποδη. Μπορεί και να μην ήξερε να διαβάζει. Είδα το νεαρό που αδιάφορος του έριξε μια ματιά. Είχα να κάνω με δυο μουγκούς κι εγώ στη μέση. Αντί να κάτσει πιο μέσα στην καρέκλα, ο καμπούρης ερχόταν όλο και πιο έξω. Ένα βήμα ακόμα και θά 'πεφτε χάμω.

«Έχετε πολλά μαθήματα φέτος;» ρώτησα το Ζήση.

Αυτές οι ηλίθιες ερωτήσεις που οι μεγάλοι κάνουνε στους μικρούς. Εκείνη τη στιγμή, βρέθηκε να περνάει ένα περιπολικό με το λαμπάκι του να στριφογυρνάει και τη σειρήνα στη διαπασών.

«Κάποιον κυνηγάνε», είπα δυνατά.

Δε μίλησε κανείς τους. Έριξα ένα βλέμμα στο γέρο. Για να βλέπει καλύτερα, είχε μετακομίσει στη διπλανή πολυθρόνα. Αυτή τη φορά διέκρινα μια δυσφορία στο ύφος του παιδιού. Έσκυψα πάνω απ' το κεφάλι του νεαρού κι άρχισα να του λέω διάφορα, για το κρύο, την ακρίβεια, το ποδόσφαιρο, ό,τι μου κατέβαινε, ίσα να του αποσπάσω την προσοχή και σαν από ένστικτο να τον προφυλάξω. Σε λίγο το παιδί άρχισε να κουνιέται περίεργα στην πολυθρόνα. Τότε, μια τρομερή υποψία μου πέρασε απ' το μυαλό: πως τάχα ο γέρος παρακολουθούσε το νεαρό και τού 'χε στημένο καρτέρι. Χιλιάδες υποθέσεις μέσα σε δευτερόλεπτα πέρασαν από το μυαλό μου –χρέη, φόννοι, βιασμοί– ποιος ξέρει σε τι περίεργη υπόθεση ήταν μπλεγμένοι οι δυο τους. Με πρόσχημα να εξετάσω κάποια λεπτομέρεια, έσκυψα στο αυτί του Ζήση.

«Τον ξέρεις αυτόν;»

«Όχι», ένεψε ανασηκώνοντας το πηγούνι. Την ίδια στιγμή ένιωσα το κεφάλι του να κουνιέται σα νά 'χε ξεβιδωθεί απ' τη βάση του.

«Κάτσε καλά», τον προειδοποίησα, «θες να σε πετσοκόψω;»

Θυμάμαι τότε ότι ο νεαρός, αγνοώντας το ψαλίδι μου, γύρισε απότομα στο μέρος του γέρου. Το βλέμμα του έλεγε: ή σταματάς ή σηκώνομαι και σου σπάω τα μούτρα. Δε θέλουν και πολύ όλοι αυτοί, το αίμα τους βράζει. Στράφηκα στον καμπούρη.

«Τι κοιτάς;» του είπα αυστηρά.

Με κοίταξε με μάτια θολωμένα από χρόνιο κλάμα. «Δεν κοιτάω εσένα», είπε, «το Γιάννη κοιτάω».

Οι ματιές μας με το Ζήση διασταυρώθηκαν. Τώρα να δεις που θ' αποκαλυφθούν όλα.

«Το Γιάννη», επανέλαβε σα νά 'χε κολλήσει η βελόνα, «το δικό μου Γιάννη».

«Δεν πας καλύτερα σπίτι σου να ξαπλώσεις, μπάρμπα, εγώ αργώ ακόμα, σε παίρνω τ' απόγεμα, προλαβαίνεις την επίσκεψή σου».

Ούτε καν σάλεψε απ' τη θέση του. Σαν νά 'χε απολιθωθεί ή λες κι αυτό που του είχα προτείνει παραήταν λογικό για το ταραγμένο μυαλό του. Κάποιος δραπέτης τρελοκομείου, είπα μέσα μου, κι αυτό το περιπολικό, που μόλις πέρασε, αυτόν κυνηγούσε. Βιάστηκα να προχωρήσω το κεφάλι του Ζήση. Δεν ήταν κούρεμα αυτό, ψυχοβγάλτης ήταν. Ξαφνικά είδα το Ζήση που του χαμογέλασε.

«Σε ποια πολυκατοικία είσαι θυρωρός;» ρώτησε το γέρο.

«Στην πλατεία», είπε.

«Η πλατεία είναι μεγάλη», είπε ο Ζήσης.

«Κοντά στο βενζινάδικο», αποκρίθηκε με φωνή περασμένη από χιλιάδες τσιγάρα.

«Κι αυτός ο Γιάννης», ρώτησε, «ποιος είναι;»

«Δε θυμάσαι», είπε ο γέρος με νόημα, «ξέχασες κιόλας!»

Είδα το Ζήση που ταράχτηκε.

«Έχεις καθόλου ζελέ;» με ρώτησε προσπαθώντας να κρατάει το κεφάλι του ίσιο. Τα μαλλιά κομμένα στα πλάγια με την ψιλή, στεκόντουσαν στην κορφή όρθια.

«Βάζεις μόνος σου ζελέ στο σπίτι», τού 'πα εκνευρισμένα και τον αποτέλειωσα βιαστικά. «Με γεια σου».

Δεν είχε προλάβει να σηκωθεί από την καρέκλα, όταν ο γέρος άρπαξε με τα δυο του χέρια τους ώμους του παιδιού.

«Είσαι ο Γιάννης, δε με γελάς, γιατί μου κρύβεσαι;»

Έτρεμε όλος. Πήγα να επέμβω, μα ο Ζήσης πήρε τα χέρια του γέρου και τα κατέβασε ήρεμα.

«Κάποιο λάθος κάνεις, μπάρμπα».

Θαύμασα την ψυχραιμία του.

«Άσε το παιδί ήσυχο», μπήκα στη μέση, «έλα, Ζήση μου», του είπα, «να σε ξεσκονίσω».

Όπως τού 'βγαζα τις τρίχες απ' το πουκάμισο, ο γέρος είχε σταθεί και μας κοίταζε.

«Θα μας πεις επιτέλους», του μίλησα, «ποιος Γιάννης είναι αυτός;»

«Ποιος άλλος», είπε με βαθιά κατάπληξη, μαζί και σαν να τον είχα προσβάλει, «ο γιος μου!»

«Και τι δουλειά έχει ο γιος σου στο μαγαζί μου, τούτος εδώ είναι ο Ζήσης, ο γιος του θυρωρού στην άλλη γωνία».

Ξαφνικά συνειδητοποιούσα ότι κι ο Ζήσης ήταν γιος θυρωρού. Λες να τους μπερδευε ο γέρος; Μα μπορεί ποτέ κανείς να μπερδεύει το ίδιο του το παιδί;

«Είδες», έκανε θριαμβευτικά ο καμπούρης, «μόνος σου το είπες, έτσι δεν είν', αγόρι μου;» γύρεψε την επιβεβαίωσή του.

Υπήρχε ένας σπαραγμός στη φωνή του, που αν εμένα μ' άφηνε αδιάφορο, είδα ότι έπιασε το Ζήση. Πήγε κοντά στο γέρο κι έβαλε το χέρι στον ώμο του.

«Πώς είναι ο γιος σου, μήπως μοιάζουμε;»

«Σαν κι εμένα, ψηλός, δεμένος, με μια ελιά στο μάγουλο».

Είδα το Ζήση να πιάνει το πρόσωπό του. Τόσα χρόνια πελάτης και δεν είχα πάρει χαμπάρι την ελιά.

«Μήπως έχεις δίδυμους», τον ρώτησε ο Ζήσης και θαύμασα την ετοιμότητά του.

«Όχι», είπε ο γέρος, «έναν και μονάκριβο, το Γιάννη», κι άπλωσε να χαϊδέψει τον ώμο του παιδιού, «έχει και μια μηχανή Γιαμάχα εφτακοσάρα, κίτρινη – νά τηνε», κι έδειχνε έξω από τη βιτρίνα.

Ξαφνικά, ακολουθώντας το βλέμμα του διαπίστωσα ότι έξω στο πεζοδρόμιο ήταν αραγμένη μια κίτρινη Γιαμάχα.

«Δική σου;» ρώτησα το Ζήση.

«Δική μου», είπε, «μόνο πού 'ναι λιγότερα κυβικά».

Κοιτάζαμε κι οι δυο το γέρο κατάπληκτοι. Εκείνος έλαμπε όλος.

«Εσύ 'σαι, Γιάννη», είπε, «εσύ γιατί μου 'παιξες αυτό το παιχνίδι!»

Η φωνή του πότε βάραινε και πότε ερχόταν στα χείλια του, σαν να μην μπορούσε να την ελέγξει.

«Γιάννη», τρεμούλιασε, «γιατί κοροϊδεύεις το γέρο σου πατέρα, υποσχέσου μου ότι δε θα ξαναφύγεις, πες μου το ναι!»

Είδα το Ζήση να χλομιάζει. Χλομός θά 'μουνα κι εγώ. Για μια στιγμή, σκέφτηκα να πάρω το 100, κακά ξεμπερδέματα θά 'χαμε μ' αυτόν το γέρο.

«Ησυχάστε», είπε ο Ζήσης, «τα παιδιά που φεύγουνε κάποτε ξαναγυρνάνε, μένουνε κι από λεφτά – μήπως τό 'χει σκάσει με καμιά γυναίκα;» και χαμογέλασε με σημασία.

«Όχι», είπε ο γέρος, «μ' αυτόν το φίλο του αλήτευε, το Σάκη, αυτός τον είδε για τελευταία φορά».

«Ξέρω ένα Σάκη ηλεκτρονικό εδώ, στο άλλο στενό», είπε ο Ζήσης.

«Ναι, ναι», έγνεψε χαρούμενα ο γέρος, «ακριβώς, ηλεκτρονικός, ένας ψηλός μελαχρινός με μεγάλη μύτη».

Τον άκουγα κι απ' τη μια λυπόμουνα αυτόν τον καμπούρη θυρωρό, κι απ' την άλλη ήμουν έτοιμος να λυθώ στα γέλια. Είδα το Ζήση που κρυφογέλασε κι αυτός.

«Άκου να δεις», είπε ο Ζήσης και τον έπιασε μαλακά απ' τη μέση, «είμαι σίγουρος ότι ο γιος σου θα γυρίσει – λείπει καιρό;»

Τα μάτια του ηλικιωμένου νερούλιασαν ακόμα περισσότερο.

«Δυο χρόνια», είπε με αναφιλητά, «δυο χρόνια σε γυρεύει η μάνα σου!»

Κοίταξα το Ζήση. Είχε σοκαριστεί. Έσκυψε κι άρχισε να κοιτάει με αμηχανία τα παπούτσια του, ξέρεις, αυτά τα πλαστικά που φοράνε οι νεαροί με τα χίλια κορδόνια και τις ξένες επιγραφές.

«Ναι, ναι», βεβαίωσε ο γέρος ακολουθώντας το βλέμμα του, «μ' αυτά τα παπούτσια έφυγες, το θυμάμαι σαν τώρα, μαζί τα πήραμε στην Πατησίων με τις εκπώσεις, κι η μάνα σου κάθε τόσο να σου λέει, πλένε λίγο τα παπούτσια σου, παιδάκι μου, το βρίσκεις σωστό να τριγυρνάς σ' αυτό το χάλι;»

«Έτσι γυρνάω», χαμογέλασε αμήχανα ο Ζήσης.

«Λοιπόν», είπα στο παιδί για να δώσω μια διέξοδο, «να πας στο καλό, Ζήση, χαιρετισμούς στον πατέρα σου».

«Γιάννη», διόρθωσε ο θυρωρός, κι η φωνή του βγήκε σαν ρόγχος.⁴
 «Μήπως θέλεις να σε πάω παρακάτω;» είχε την έμπνευση να του πει ο Ζήσης.
 «Περίμενε πρώτα να ξουριστώ», είπε ο γέρος, «κι ύστερα με πας στη μάνα σου».
 «Στη μάνα μου λίγο δύσκολο», είπε ο Ζήσης, «λείπει στο χωριό, θέλετε να σας πάω στον πατέρα μου;»

Ο γέρος τον κοίταξε περήφανα.

«Ο πατέρας σου είμαι εγώ», είπε με ύφος που δεν επιδεχόταν αντίρρηση.

«Εντάξει», είπε ο Ζήσης και μου πάτησε το ματάκι.

Θαύμασα ξαφνικά αυτό το παιδί. Από ένα μονόχνοτο νεαρό που είχε εξελιχτεί τον τελευταίο χρόνο, με τα μοντέρνα κουρέματα και το ασήκωτο ύφος, είχε πάλι γίνει το τρυφερό παιδί, όπως τον ήξερα μικρό. Καμιά φορά, βγάζουμε λάθος συμπεράσματα για τους νεαρούς μας.

«Τότε εγώ σιγά σιγά να πηγαίνω», είπε με χαμόγελο.

Ο γέρος γύρισε και τον κοίταξε αυστηρά.

«Κι όχι πολλές βόλτες, μ' ακούς; Κι αυτή τη μηχανή», κι έδειξε έξω, «άσ' τηνα δω, δε σου 'χω εμπιστοσύνη».

Έκανα νόημα του Ζήση πίσω απ' την πλάτη του γέρου: πες εντάξει, να ξεμπερδεύουμε.

«Εντάξει», είπε το παιδί. Κρυφογέλασε. Ο γέρος τον κοίταξε πάνω από τον ώμο του.

«Ο κόσμος λέει: εντάξει, πατέρα, και δεν είναι για γέλια, παιδί μου».

Κοίταξε εγωισμός, είπα μέσα μου, εδώ πριν τρία λεπτά ήταν έτοιμος να πέσει στα πόδια του, τώρα ετοιμάζεται να τον μαστιγώσει.

«Εντάξει, πατέρα», άκουσα το Ζήση να επαναλαμβάνει.

Έκανε να φύγει, μα γύρισε στα βήματά του.

«Ξέχασα να σε πληρώσω», μου είπε.

Τότε ο γέρος, απλώνοντας το χέρι, τού 'κοψε το δρόμο.

«Περιττό», είπε με τουπέ, «αλίμονο αν ένας πατέρας δεν είναι άξιος να πληρώσει για το παιδί του».

Είδα το Ζήση που ξερόβηξε.

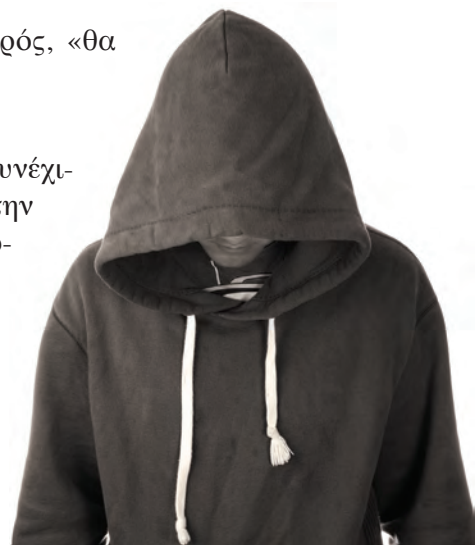
«Εντάξει. Ζήση», προσπάθησα να κρατηθώ σοβαρός, «θα πληρώσει ο μπαμπάς σου».

[...]

Δε θά 'χε προλάβει ο Ζήσης να στρίψει τη γωνία, συνέχισα να του λέω, όταν ο γέρο-θυρωρός θρονιάστηκε στην πολυθρόνα αφήνοντας έναν αναστεναγμό. Αναποδογύρισε τις τσέπες του, κόντευσε να γεμίσει το μαγαζί χνούδι, στο τέλος κατάφερε να βγάλει ένα μεταλλικό κουτάκι, κάτι χούφτωσε και το κατάπιε γρήγορα πίνοντας νερό λες κι είχε διασχίσει τη Σαχάρα.

«Παίρνεις χάπια;» τον ρώτησα.

Με κοίταξε με το θολό του βλέμμα.

⁴ρόγχος: θορυβώδης και δύσκολη αναπνοή

«Βρωμόπαιδα, αλήτες», άρχισε το μονόλογό του, «χάνονται κι άντε ύστερα να τους γυρέψεις, κι όχι τίποτ' άλλο, μα έχεις και την ευθύνη τους, ο δικός μου δεν είχε κλείσει τα δεκαοχτώ. Όταν έδωσα κατάθεση στην αστυνομία, είχαν την αναίδεια να μου πουν: εσύ φταις που τον αφήνεις να γυρίζει με τις μηχανές, στο τέλος αυτός κι οι όμοιοί του καταλήγουνε κλεφτρόνια, βαποράκια,⁵ στίγματα της κοινωνίας. Βαπόρι μ' είχε κάνει εμένα. Κάνε λίγο τη δουλειά σου, είπα στον αστυνόμο, ο γιος μου εμένα δεν είναι χαπάκιας,⁶ ούτε κλέφτης. Μηχανόβιος, μου απάντησε, το ίδιο κάνει!».

«Κι ήταν πράγματι μηχανόβιος ο Γιάννης;» ρώτησα το γέρο.

«Τρέλα με τις μηχανές είχε», είπε, «δεν έχουν άλλο θεό αυτά τα παιδιά, θαρρείς κι αντί για το Χριστό και την Παναγία νά 'χαμε κρεμάσει στο εικονοστάσι αλυσίδες και μπουφάν. Του τό 'χα πει χίλιες φορές: φυλάξου απ' τις κλειστές στροφές και τους βρεγμένους δρόμους, μην παρασύρεσαι απ' τους διαόλους, τι διάολο, νέοι οδηγήσαμε κι εμείς μοτοσικλέτα!»

«Την σήμεραν ημέρα», είπα κι εγώ του γέρου κι άρχισα να τον ξυρίζω, «δεν υπάρχει εξαίρεση, αγόρια και κορίτσια τρέχουνε με διακόσα, δεν μπορείς να τους εμποδίσεις, γι' αυτό και πέφτουν και τσακίζονται, κι αν τους λείψει κάνα χέρι ή πόδι, πάλι καλά, γιατί καμιά φορά μένουνε χωρίς κεφάλι».

Τον είδα που τρεμούλιασε όλος.

«Δυο χρόνια λείπει ο γιος σου;» ρώτησα το γέρο για ν' αλλάξω κουβέντα.

Ήξερα πως έβαζα λάδι στη φωτιά, μα δεν μπορούσα να κρατηθώ.

«Μεγάλη Τετάρτη», άρχισε να μου λέει, «είχα πάει να ξουριστώ, η Κατίνα επιμένει να ξουρίζομαι κάθε μέρα, εμείς στο χωριό βάζαμε ξουράφι κάθε Κυριακή μόνο. Ποιος την ακούει», συνέχισε με περιφρόνηση, «όλο παρατηρήσεις είναι, από εκείνη αγανάκτησε το παιδί, μη εκείνο και μη το άλλο, μια γυναίκα μπορεί να τρελάνει δέκα άντρες. Όταν πρωτόρθαμε απ' το χωριό, γύρω στο '50, ήμουν άνεργος, ετοιμαζόμουν να φύγω για τη Γερμανία, όταν ένας κουμπάρος μου, που του είχα βαφτίσει το παιδί, μου βρήκε θέση θυρωρού στην πολυκατοικία. Στην αρχή μέναμε σ' ένα ημιυπόγειο, μας τάραζε η υγρασία, κάθε πρωί σηκωνόμουν σκεβρωμένος,⁷ για να μη σ' τα πολυλογώ, αργότερα άδειασε ένα διαμέρισμα στο ισόγειο και μετακομίσαμε – εκεί κάναμε και το μοναχοπαιδί. Μη με βλέπεις έτσι», δικαιολογήθηκε, «από τη στενοχώρια μπήκανε μέσα τα μάγουλά μου, πέσανε τα μαλλιά μου, κι απόψε καταχρηστικά πάμε στον κουνιάδο μου, δεν μπορούμε να τον εμποδίσουμε να γιορτάσει, κι αυτή η γυναίκα τόσους μήνες κλεισμένη μέσα μαράζωσε, πένθος ξεπένθος, αδελφός της είναι, θα τον τιμήσει».

«Πένθος είπες», κι έσκυφα πάνω του, «πενθείτε κανέναν;»

Με κάρφωσε με τη ματιά του.

«Εσύ τι λες, όταν έχεις χάσει γιο!»

Μένης Κουμανταρέας, *Η μυρωδιά τους με κάνει να κλαίω*, Κέδρος, Αθήνα 1996

⁵**βαποράκια**: αυτοί που προμηθεύουν ναρκωτικά σε χρήστες, όντας συχνά οι ίδιοι χρήστες · ⁶**χαπάκιας**: χρήστης ελαφρών ναρκωτικών · ⁷**σκεβρωμένος**: καμπούρης, κυρτός

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΤΣΟΥΡΗΣ

Η μοτοσικλέτα του Αντρέα

Το διήγημα του κύριου πεζογράφου Γιάννη Κατσούρη (1935-2010) μπορεί να θεωρηθεί ένα πεζογράφημα «μαγικού ρεαλισμού», καθώς συνδυάζει ρεαλιστικά με φανταστικά/ονειρικά στοιχεία. Με τον τρόπο αυτό, η καθημερινότητα συναντά το θαύμα, αποκαλύπτοντας τη συναρπαστική συνύπαρξη αθωότητας και πονηρίας στην εφηβική ψυχή.

Σαν ακουγόταν ο θόρυβος της μοτοσικλέτας, εμείς όλα τα παιδιά, παρατούσαμε το ποδόσφαιρό μας και πιάναμε τα καλτερίμα. Κοιτούσαμε κάτω μακριά τον δρόμο, στην είσοδο του χωριού. Κι ο Αντρέας, καθάλα στο πολύπλοκο μηχανήμα του, διαγραφόταν εκεί στο βάθος και σε λίγα δευτερόλεπτα περνούσε από μπροστά μας καμαρωτός, με το πουκάμισο ανοιχτό, με τα πελώρια σκούρα γυαλιά για τον αγέρα και το φως και τα πέτσινα στρατιωτικά γάντια πού 'φταναν ως τις αγκώνες του.

Και σαν εκείνος χανόταν στην άλλη άκρη του δρόμου μέναμε εκεί στα καλτερίμα, σα να μας είχε χτυπήσει ηλεκτρικό ρεύμα.

Τι καλά νά 'μαστε και μεις σαν τον Αντρέα... νά 'χαμε τη μοτοσικλέτα του!

Όμως ξέραμε ότι αυτό ήταν αδύνατο κι έτσι ανοίγαμε τα πουκάμισα, σκύβαμε τα κεφάλια, κλωτσούσαμε τις πέτρες του δρόμου, ώσπου τέλος-τέλος κάποιος έλεγε:

– Είναι πέντε αλόγων.

– Όχι τριών.

– Πέντε ! Τον άκουσα μια μέρα που τό 'λεγε ο ίδιος.

– Αν ήταν πέντε αλόγων θά 'χε δυο εξός!¹

– Έχει!

– Δεν έχει!

– Είναι που δεν την είδες από παντού. Έχει και τρεις ταχύτητες!

Βέβαια δεν καταλαβαίναμε πολλά πράγματα ούτε για αλόγα ούτε για εξός και ταχύτητες, όμως αυτό δεν μας εμπόδιζε νά 'μασταν σίγουροι για κείνο που λέγαμε και να το υποστηρίζουμε με πάθος.

Εκεί όμως που η συζήτηση έφτανε στο ύψος της έκστασης, ήταν σα μιλούσαμε για τα νίκελ της μοτοσικλέτας, που πάντα ομολογουμένως άστραφταν.

– Είδες πώς λάμπουν στον ήλιο;

– Ναι...

– Σα νά 'ναι καθρέφτες. Βλέπεις απάνω τους...

– Ξέρεις τα τρίβει με άμμο και λεμόνι...

– Όχι, όχι. Είναι με ξύδι που τα τρίβει.

– Βλακείες! Με γυαλόχαρτο! Τον είδα...

Πάντα στις κουβέντες μας ήταν κι ένας αυτόπτης μάρτυρας που μας αποστόμωνε.

Στο τέλος σαν τελειώναμε με τα εξός, τα νίκελ, τις ταχύτητες, τις ρόδες, το κάθισμα, τον Αντρέα και το μουστάκι του, σιωπούσαμε... κι αρχίζαμε πάλι να κλωτσάμε τις πέτρες, να

¹εξός: εξάτμιση

φτύνουμε μακριά, όπως εκείνος καμιά φορά...

Τι καλά αλήθεια, νά 'μαστε σαν τον Αντρέα... Να πατάς γκάζι και να σηκώνεις σύννεφο τη σκόνη και να κάνεις τις γυναίκες στα σοκάκια να τσιρίζουν, να περιμαζεύουν τα πιτσιρικά τους απ' τις στράτες αλαλιασμένες² και να βρίζουν.

«Παλιόπαιδο... Αλήτη!»

Τι καλά αλήθεια να μας φώναζαν και μας «αλήτη» και «παλιόπαιδο», την ώρα που τσιρίζανε...

Εγώ προσωπικά είχα πάθει ψύχωση μ' αυτή την ιστορία. Ιδίως σαν κάποτε, ο Αντρέας με κάθισε στο πίσω μέρος της μοτοσικλέτας του και μου έκανε μια βόλτα στο χωριό, και με είδανε οι φίλοι μου, που είμαι σίγουρος πως κιτρίνισαν απ' το κακό τους. Πάντως σαν τέλειωσε εκείνο το θαυμάσιο όνειρο με κύκλωσαν όλοι τους και με ρωτούσαν... Εγώ είχα πάρει ένα αδιάφορο κουρασμένο ύφος και απαντούσα έτσι δήθεν τυχαία...

– Πώς είναι;

– Καλά...

– Κι ο θόρυβος ακούγεται πολύ;

– Μπα! Τον αφήνεις πίσω σου. Τρέχεις, βλέπεις, με μεγάλη ταχύτητα...

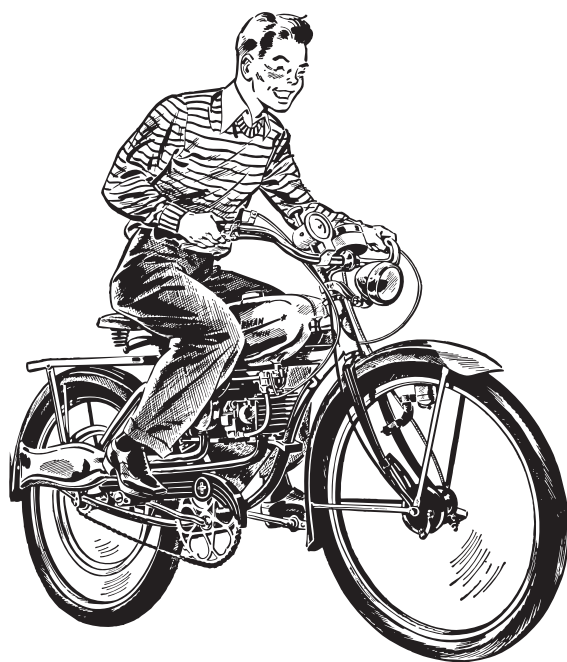
– Αν ήταν ακόμα πέντε αλόγων...

– Είναι. Έχει γερό τράβηγμα. Και δυο εξός. Τα ποδάκια μου εκεί πατούσαν.

– Απάνω τους;

– Απάνω τους. Το νίκελ δεν χαλάει!

Κι οι άλλοι ζήλευαν... με το δίκιο τους βέβαια!

²αλαλιασμένες: τρομαγμένες

Τις Κυριακές θυμάμαι πήγαινα πάντα στην εκκλησία. Ήταν διαταγή του δασκάλου. Στεκόμουν εκεί μόνος δίπλα στον παππού μου, μια κι ο δάσκαλος αποφάσισε ότι ήμουνα φάλτσος κι έτσι δεν θα μπορούσα να τον βοηθώ στην ψαλμουδιά, όπως οι φίλοι μου. Όμως από τότε που καβάλησα τη μοτοσικλέτα του Αντρέα τα πράγματα άλλαξαν.

Δεν έβλεπα πια τον Χριστό που καθόταν στα γόνατα της Παναγίας, έτσι μικρούλη και συμπαθητικό, ούτε τον Άη Γιάννη, πού 'ταν γυμνός κι έκρυβε με τη γενειάδα του ακόμα και το σώβρακό του, ούτε τους τρεις ιεράρχες που βλογούσανε τον κόσμο. Εγώ δεν ξέρω γιατί, έβλεπα μονάχα τον Άη Γιώργη πού 'ταν πάντα καβάλα στο άλογο του κι έκανε του αλατιού³ εκείνο τον φοβερό δράκο. Ώσπου μια Κυριακή, εκεί που μσοκοίταζα σκυφτός ακριβώς τα ματωμένα πόδια του αλόγου του, την ώρα που ο παπάς γύριζε τα Άγια, έτσι ξαφνικά χάθηκε το άλογο του Άη Γιώργη, εκείνο το άσπρο το παχουλό και στον τόπο του ήταν μια μοτοσικλέτα, που έλαμπε με τα νίκελ της, τα εξός της και τις ρόδες της...

Μού 'ρθαν γέλια. Γιατί ήταν αστείο, ένας άγιος να κάθεται σε μια μοτοσικλέτα. Όμως πριν προλάβω να το διασκεδάσω, έφυγε κι ο Άη Γιώργης και στον τόπο του ήταν ο Αντρέας με το μουστάκι του και το ανοιχτό πουκάμισο... Έμεινα κι έβλεπα έκπληκτος, τρομαγμένος και δάκρυζα καθώς τα μάτια μου ήταν ορθάνοιχτα. Θεέ μου τι θαύμα. Τι θαύμα! Ως τότε ήξερα το νερό που έγινε κρασί, ποτέ όμως ένα άλογο μοτοσικλέτα... Θεέ μου! Έστριψα τα μάτια προς τον Χριστό· ήθελα να του πω για το θαύμα... όμως αλίμονο... εκεί πια στην εικόνα δεν ήταν αυτός, αλλά εγώ ό ίδιος έτσι ψιλοκουρεμένος, πρώτο νούμερο και τα γόνατα της Παναγίας ήταν μια μοτοσικλέτα, η ίδια με εκείνη του Αντρέα. Ο Χριστός ήτανε εκεί δίπλα μου, μάλλον πίσω μου καβάλα κι αυτός στη μοτοσικλέτα μου... Έχασα πια την αίσθηση του χώρου... Ώσπου ένιωσα ένα χέρι στον ώμο μου, ναι, ναι ήταν του Χριστού και μια φωνή που μου έλεγε.

- Πάμε.
 - Πού;
 - Πάμε έξω. Βάλε πρώτη...
 - Κι ο θόρυβος;
 - Μη φοβάσαι!
- Και φύγαμε!

Δεν ξέρω πόση ώρα είχα κλειστά τα μάτια! Σαν τα ξανάνοιξα είδα ότι όλα τα εικονίσματα είχαν μοτοσικλέτες. Ο Άη Δημήτρης, ο Άη Μάμας, ο Άη Γιάννης που πάντα η γενειάδα του έκρυβε το σώβρακό του και κιντύνευε να μπλεχτεί στις ρόδες της μοτοσικλέτας του, ακόμα κι η Αγία Θέκλα που κρατούσε ένα μικρό μοτοσακό κι ήταν έτοιμη να το καβαλήσει...

Συνήλθα ολότελα σαν ο παπάς είπε το «δι' ευχών των αγίων» γιατί έπρεπε να τρέξω με τους φίλους μου για τα κόλλυβα! Όμως πρόλαβα να ρίξω μια κλεφτή ματιά στον Χριστούλη. Μου χαμογελούσε...

Από τότε, κάθε Κυριακή ήμουνα πρωί-πρωί στην εκκλησία. Και μόλις οι ψαλτάδες πιάνανε το χερουβικό, ένιωθα το χέρι κι άκουγα τη φωνή...

- Πάμε;
- Πάμε!
- Βάλε πρώτη!
- Πού;

³έκανε του αλατιού: νικούσε, κατατρόπωνε

– Έξω στα χωράφια, στα βουνά, στον ήλιο... Και τρέχαμε... Τρέχαμε ως τη θάλασσα. Άκουγα το εξός που μούγκριζε, ένιωθα τον αγέρα που με περόνιαζε...⁴

– Κρατιέσαι καλά; Πιάνουμε κατήφορο...

– Μη φοβάσαι. Εσύ ξεκούρασε τη μηχανή!

– Είναι ωραία;

– Ναι. Να τραγουδήσουμε;

– Ναι...

Και τραγουδούσαμε...

Κάποτε σταματούσαμε το τραγούδι... Μιλούσαμε για το σχολειό μου.

– Δεν γίνεται να τα ξέρω όλα και την αριθμητική και τη ζωολογία και τη φυσική χωρίς να διαβάζω; Εσύ άμα θέλεις, κάτι γίνεται...

Ήταν στο μόνο που δεν μ' απαντούσε... Φαίνεται δεν γινόταν. Κι εγώ πάλι δεν τον ζόριζα... Ήμαστε τόσο φίλοι...

Κάποτε πάλι ρωτούσα:

– Είναι κακό που επιθυμώ διάφορα πράγματα;

Εκείνος γελούσε κι έλεγε:

– Κι εγώ επιθυμώ.

– Τι;

– Τι; Την αλήθεια μου!

Και σιωπούσε.

Κάποτε μεγάλωσα. Είχα αγοράσει μια μοτοσικλέτα για τη δουλειά μου. Όμως σα γύριζα το σούρουπο στο χωριό, οι πιτσιρίκοι δεν σταματούσαν το φούτμπολ για να με δουν... ούτε οι γυναίκες τσίριζαν, αν τύχαινε να περάσω από πολύ κοντά τους. Ούτε καν ο Χριστός με συντρόφευε στα καθημερινά μου ταξίδια, χωρίς να ξέρω το γιατί! Σίγουρα η μοτοσικλέτα ήταν πια κάτι το πολύ κοινό... Ακόμα και το αυτοκίνητό μου που αγόρασα μετά... Ενώ αν είχα μια Τζάκουαρ, μια Τζάκουαρ 26 αλόγων μαύρη, με δυο καρμπυρατέρ⁵ που μόλις να τη χωρούσαν οι δρόμοι του χωριού... Τότε ίσως θα 'ρχόταν κι ο Χριστός να καθίσει δίπλα μου...

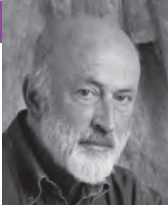
Μα πάλι θα 'ρχόταν μέσα σε μια Τζάκουαρ; Τι να κάνει μέσα στη Τζάκουαρ ο Χριστός;

Ενώ η κόρη του Γιακουμή η Μαριάννα...

Γιάννης Κατσούρης, *Το σταθερό σημείο*, Λευκωσία 1973

⁴περόνιαζε: διαπερνούσε ⁵καρμπυρατέρ: εξασεριωτής

ΑΡΓΥΡΗΣ ΧΙΟΝΗΣ

Το τριακοστό πέναλτι

Με κίνητρο την ανάγκη για αναγνώριση, οι έφηβοι συχνά επιδεικνύουν ανταγωνιστική συμπεριφορά στις παρέες των συνομηλίκων τους. Στο διήγημα του Αργύρη Χιόνη (1943-2011) κεντρικός άξονας είναι η ποδοσφαιρική αντιπαράθεση δύο νέων που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα. Η αντιπαράθεση αυτή αποκτά προσωπικό χαρακτήρα και έχει αντίστροφο αποτέλεσμα: ενώ ξεκινά από την ανάγκη του ενός να αποδείξει τον εαυτό του, καταλήγει τελικά να επιβεβαιώσει την αξία του άλλου.

Στο Λεωνίδα δεν άρεσε ιδιαίτερα το ποδόσφαιρο¹ προτιμούσε τα αγωνίσματα του στίβου και διέπρεπε (τόσο στη γειτονιά όσο και στο σχολείο) στο δρόμο ταχύτητας των 100 και 200 μέτρων, καθώς και στο άλμα εις ύψος. Για τα αγωνίσματα αυτά δεν χρειαζόταν κανένα όργανο² έφτανε απλώς ένας χωματόδρομος κι ένας σπάγκος που χρησίμευε είτε ως νήμα είτε ως πήχης. Για το ποδόσφαιρο όμως χρειαζόταν μπάλα, και μπάλα, εκείνη την εποχή (μετεμφυλιακά χρόνια), διέθεταν μονάχα δυο τρία βουτυρόπαιδα, που ένας Θεός ξέρει πώς είχαν βρεθεί στα Σεπόλια, σ' αυτή τη συνοικία τη σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα κατοικημένη από λούμπεν προλετάριους,³ εσωτερικούς μετανάστες και μικρασιάτες πρόσφυγες. Τα Σεπολιωτάκια, που τρέφονταν με λαδόβρεχο,⁴ έπαιζαν ποδόσφαιρο με μια κάλτσα παραγεμισμένη με κουρέλια, που το καλοκαίρι αλλού την κλότσαγες κι αλλού πήγαινε, και το χειμώνα έτσι που την έτρωγες στη μάπα, παπαριασμένη όπως ήταν από τα λασπόνερα, έκανες τρεις μέρες για να ξαναβρείς το χαμόγελό σου. Πώς ήταν λοιπόν δυνατόν ν' αρέσει στο Λεωνίδα το ποδόσφαιρο;

Κάποια στιγμή, ωστόσο, τα βουτυρόπαιδα, μην μπορώντας να κάνουν μόνα τους παιχνίδι, αποφάσισαν να μοιραστούν τις μπάλες τους μ' εμάς. Φτιάξαμε λοιπόν ομάδα κι αγωνιζόμασταν είτε μονότερμα, μεταξύ μας, είτε δίτερμα, ενάντια στα Κολωνιωτάκια ή τα Μπουρναζιωτάκια.³

Μετά από πολλά παρακάλια, και αφού του χαρίσαμε τις καλύτερες γκαζές⁴ μας, ο Λεωνίδας δέχτηκε να γίνει ο τερματοφύλακάς μας. Ψηλός όπως ήταν για την ηλικία του και τα μέτρα της εποχής και ευκίνητος σαν αίλουρος, απεδείχθη το μεγάλο ατού της ομάδας μας. Μπάλα δεν πέρναγε ανάμεσα από τις δύο κοτρώνες που παίζανε το ρόλο των κάθετων δοκών, και οι ψηλές μπαλιές έπρεπε να είναι υπερβολικά ψηλές για να ξεφύγουν από τις αρπάγες του. Η έλλειψη οριζόντιου δοκού γινόταν πάντα αφορμή για αμφισβητήσεις και τσακωμούς που συχνά κατέληγαν σε άγριους ξυλοδαρμούς και ανοιγμένες μύτες. Ποτέ ωστόσο δεν αμφισβητήθηκε ψηλή μπαλιά που δεν μπορούσε να φτάσει ο Λεωνίδας· γινότανε κοινός αποδεκτή ως άουτ.

Ο Λεωνίδας εκτός από σπουδαίος αθλητής ήτανε και πολύ διαβαστερός· ρούφαγε κυριολεκτικά ό,τι έντυπο έπεφτε στα χέρια του. Και, κάθε φορά που διάβαζε κάποιο φυλλάδιο ή κάποιο μυθιστόρημα, ταυτιζόταν τόσο με τον ήρωα, που επί μέρες, μέχρι να περάσει στο επόμενο ανάγνωσμά του, μίλαγε και φερόταν όπως εκείνος. Ήμουνα φίλος του, τον παρακολουθούσα από κοντά κι έτσι μπορούσα να τον βλέπω να μεταμορφώνεται από Ταρζάν σε Γκαούρ, από Γκαούρ σε Γιώργο Θαλάσση, από Γιώργος Θαλάσσης σε Κάππεν Νέμο,

¹Λούμπεν προλετάριους: φτωχούς ή άνεργους, που συνήθως ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας· ²λαδόβρεχο: ψωμί βουτηγμένο στο λάδι· ³Σεπόλια, Κολωνός, Μπουρνάζι: υποβαθμισμένες συνοικίες της δυτικής Αθήνας· ⁴γκαζές: μπίλιες, βόλαιο

από Κάπτεν Νέμο σε Φιλέα Φογκ, από Φιλέα Φογκ σε Καπετάν Μιχάλη, από Καπετάν Μιχάλη σε Αλέξη Ζορμπά· ο ήρωας όμως που τον είχε σημαδέψει πάνω απ' όλους, και μόνιμα, ήταν ο συνονόματός του σπαρτιάτης βασιλιάς. Οι δυο κοτρώνες του τέρματος ήταν λοιπόν γι' αυτόν Θερμοπύλες, που κανείς Πέρσης δεν έπρεπε να διαβεί.

Δεν θα ξεχάσω ποτέ εκείνο το ιουλιάνικο μεσημέρι, με τον ήλιο να ραγίζει τις πέτρες, που ένα από τα βουτυρόπαιδα της γειτονιάς, ο Νικηφόρος, αποφάσισε να καλέσει σε μονομαχία το Λεωνίδα.

Ο Νικηφόρος ήταν κατά δύο χρόνια μεγαλύτερός μας, δηλαδή δεκαπεντάρης, ψηλός και γεροδεμένος και διέθετε δική του μπάλα, αφού ο πατέρας του ήταν τραπεζικός υπάλληλος σε κάποιο υποκατάστημα της Εθνικής. Αυτά όλα τα προσόντα, συν το γεγονός ότι είχε ένα φοβερό σουτ, τον καθιστούσαν κάτι σαν αρχηγό της ομάδας μας. Όσο όμως κι αν ήταν φοβερό το σουτ του Νικηφόρου, όσο κι αν τον έτρεμαν οι αντίπαλοι όταν τον παίζαμε δίτεγμα, δεν είχε κανένα απολύτως αποτέλεσμα όταν παίζαμε μονότεγμα με τερματοφύλακα το Λεωνίδα. Η κατάσταση αυτή είχε γίνει μαράζι για το Νικηφόρο και ήταν, φαντάζομαι, αυτός ο λόγος που εκείνο το ιουλιάνικο μεσημέρι αποφάσισε να βάλει μια για πάντα τα πράγματα στη θέση τους, να επιβάλει οριστικά και αμετάκλητα το αρχηγίκι του.

Η όλη φάση ξεκίνησε με προκλήσεις του τύπου: «Σιγά τον τερματοφύλακα!» [...]

Ο Λεωνίδας άκουγε χωρίς να αντιδρά.

Ο Νικηφόρος, παρασυρμένος απ' αυτή την οργή που, καιρό τώρα, σωρευόταν μέσα του κι έβρισκε επιτέλους διέξοδο, συνέχισε: «Δέκα πέναλτι θα σου τραβήξω και θά 'ναι και τα δέκα μέσα!» [...]

Ο Λεωνίδας πάλι δεν αντέδρασε· πήρε απλώς σιωπηλός το δρόμο προς την αλάνα του Παράσχου, που όφειλε το όνομά της στο μπακάλικο του Παράσχου, το τελευταίο όριο της γειτονιάς μας, το τελευταίο όριο της πόλης, αφού από κει και πέρα άρχιζαν οι λαχανόκηποι και τα μαγκανοπήγαδα που πότιζαν λαχανίδες, αγκινάρες, κουνουπίδια, μπρόκολα... Πίσω από το Λεωνίδα πήγαινε ο Νικηφόρος, κρατώντας παραμάσχαλα την μπάλα του, και πιο πίσω ακολουθούσαμε οι υπόλοιποι, οι μάρτυρες της μονομαχίας.

Φτάνοντας στην αλάνα, ο Νικηφόρος πήρε δυο μεγάλες κοτρώνες κι έστησε τα γκολπόςτ, μετρώντας το μεταξύ τους διάστημα με όσο γινόταν μεγαλύτερα βήματα. Ύστερα τράβηξε μια γραμμή ανάμεσά τους με το τακούνι του και, ξεκινώντας απ' αυτή, μέτρησε, με όσο γινόταν μικρότερα βήματα, την απόσταση ως το σημείο του πέναλτι. Ο ήλιος, που δεν είχε ακόμη εντελώς μεσουρανήσει, χτυπούσε κατάφατσα το Λεωνίδα, ενώ ο Νικηφόρος τον είχε στα νώτα του.

Ο Λεωνίδας συνέχισε να μη λέει τίποτε, να μην προβάλλει καμιά αντίρρηση. Σιωπηλός, σοβαρός, απόλυτα συγκεντρωμένος, πήγε και στάθηκε στο κέντρο του τέρματος. Κοίταξε μόνο μια δεξιά και μια αριστερά κι ύστερα κάρφωσε το βλέμμα του ίσια μπροστά, στα μάτια του αντιπάλου του.

Κάποιος έδωσε το σήμα της εκκίνησης. Ο Νικηφόρος πήρε φόρα και σούταρε, σούταρε και ξανασούταρε· σούταρε δέκα φορές χωρίς να βάλει ούτε ένα γκολ. Ο Λεωνίδας εκτινασσόταν σαν πάνθηρας και είτε έδιωχνε την μπάλα άουτ είτε την άρπαζε σφιχτά στην αγκαλιά

του. Αίμα έτρεχε από τα γόνατα και τους αγκώνες του, ποτάμι ιδρώτας από το μέτωπό του, αλλά η μπάλα δεν πέρναγε με τίποτε από τις Θερμοπύλες που φύλαγε. [...]

Ακολούθησε η δεύτερη δεκάδα, το ίδιο άκαρπη με την πρώτη, και ήρθε η σειρά της τρίτης, γιατί ο Νικηφόρος που είχε φρενιάσει, δεν τό 'βαζε με τίποτε κάτω, κι ο Λεωνίδας στεκόταν ακλόνητος στη θέση του, σαν να τον είχε τάξει η μοίρα να μείνει εκεί για πάντα.

Όλοι μας είχαμε παγώσει. Οι πληγές στα γόνατα και τους αγκώνες του Λεωνίδα κόντευαν να φτάσουν στο κόκαλο. Μέσα από τον ιδρώτα που πλημμύριζε τα μάτια του και διαθλούσε όλο τον κόσμο έβλεπε τώρα όχι μία, αλλά πλήθος μπάλες να σημαδεύουν την εστία του. Κατά κάποιο μαγικό όμως τρόπο, απέκρουε πάντα τη σωστή, τη μόνη υπαρκτή μπάλα.

Για το τριακοστό λάκτισμα ο Νικηφόρος συγκέντρωσε όλες τις δυνάμεις του, όλη τη λύσσα του. Η μπάλα έφυγε σαν βολίδα και πέταξε ψηλά, τόσο ψηλά που θά 'πρεπε κανονικά να θεωρηθεί άουτ· ο Λεωνίδας όμως, που είχε πρόσφατα διαβάσει το Τορτίγια Φλατ του Στάινμπεκ, έδωσε ένα τεράστιο σάλτο σαν εκείνο του Ντάνι, που ανελήφθη στους ουρανούς χορεύοντας, την άρπαξε και συνέχισε ν' ανεβαίνει μαζί της στον αέρα. Για μια στιγμή πίστεψα πως πάει, αυτό ήτανε, ο φίλος μου δεν θα ξανακατέβαινε ποτέ από κει πάνω, όμως, ξαφνικά, η μπάλα σούρωσε ανάμεσα στα χέρια του κι ο Λεωνίδας προσγειώθηκε όρθιος στη θέση του. Κοίταξε για λίγο, απαθής, το άμορφο δερμάτινο αντικείμενο και ύστερα το πέταξε σαν πατσαβούρα στα πόδια του αντιπάλου του και έμεινε ακίνητος στο κέντρο του τέρματος, λες και περίμενε τη συνέχεια της μονομαχίας.

Αρχίζει το ματς, Το ποδόσφαιρο στη λογοτεχνία, επιμ. Γιάννης Παππάς, Μεταίχμο, Αθήνα 2010

ΠΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

Ο Αστραπόγιαννος

Στο απόσπασμα αυτό από το βιβλίο του Πάνου Ιωαννίδη (γεν. 1935) Ο Κοάζινος, το οποίο διαδραματίζεται στην Κύπρο την περίοδο της Αγγλοκρατίας, οι δεκαεξάχρονοι έφηβοι δραστηριοποιούνται μέσω του σχολικού θεάτρου. Ο πρωταγωνιστής επιδεικνύει ιδιαίτερη επανοητικότητα και κέφι στο στήσιμο της παράστασης, ενώ με το ίδιο κέφι αντιμετωπίζει τις αναποδιές και τις στιγμές αμηχανίας που θα προκύψουν κατά την επίσημη παράσταση.

Το μεγαλύτερο θεατρικό και καλλιτεχνικό μου επίτευγμα της εποχής εκείνης ήρθε τη χρονιά που ο Ζαμπέλας κι εγώ φοιτούσαμε στην τετάρτη Γυμνασίου. Ήμασταν κι οι δυο μόλις δεκάξι κι επισημασμένοι για τις ζαβολιές και τις πολλές και ποικίλες εξωσχολικές μας δραστηριότητες. Έχοντας πληροφορηθεί για μια απ' τις επιδόσεις μας, τη δημιουργία Θεάτρου Σκιών, αλλά και την επιμονή μας να στήνουμε αυτοσχέδιες σκηνοούλες που γράφαμε και σκηνοθετούσαμε, ο καθηγητής μας των Ελληνικών κ. Νόντας Μερεμέτης, μας ζήτησε να γράψουμε και ν' ανεβάσουμε μια «εθνικοπατριωτικού περιεχομένου παραστασούλα».

«Την προορίζουμε για συμπερίληψη, βρε αχαίρευτοι, αν ο κ. Γυμνασιάρχης κι εγώ τη βρούμε καλούτσικη, στον παγκοινοτικό εορτασμό της 25ης Μαρτίου».

Άλλο που δεν θέλαμε! Αφού διαβάσαμε ένα σωρό κείμενα καταλήξαμε ομόφωνα πως πολύ κατάλληλο και προσιτό ήταν το επικό ποίημα του Βαλαωρίτη *Αστραπόγιαννος*. Το κείμενο αυτό, που τις μέρες εκείνες το διάβασα τόσες φορές που στο τέλος τό 'μαθα απ' έξω, το διασκεύασα θεατρικά και στη συνέχεια το σκηνοθέτησα και το σκηνογράφησα, σχεδόν μόνος. Κάποια βοήθεια και εισηγήσεις μου έκαναν μόνο οι στενοί μου φίλοι, ο Ανδρέας και ο Τιμ.

Στον ταλαντούχο και δραματικό Ανδρέα Ζαμπέλα εμπιστεύτηκα τον πρώτο ρόλο, αυτόν του ηρωικού αρματολού Αστραπόγιαννου· εγώ ενσάρκωσα το ψυχοπαίδι του, τον Λαμπέτη. Επιστράτευσα επίσης καμιά εικοσαριά πρωτάκια που θα παράσταναν, οι μισοί τους φουστανελάδες αρματολούς και κλέφτες κι οι άλλοι μισοί τους αιμοβόρους Τουρκαλβανούς.

Στο ποίημα του Βαλαωρίτη, όπως όλοι ξέρουμε, ο Αστραπόγιαννος λαβώνεται θανάσιμα σε μάχη με τους Τούρκους. Για να μην πέσει στα χέρια των διωκτών του και μαγαρίσουνε¹ τη σορό του οι αλλόπιστοι, θερμοπαρακαλεί, εξορκίζει και τελικά πείθει τον Λαμπέτη να του πάρει το κεφάλι και να το θάψει χριστιανικά. Αυτό και γίνεται τελικά, μετά από πολλές και σπαραξικάρδιες αντιρρήσεις του ψυχογιού. Για να κάνω πιο δραματική και ρεαλιστική τη σκηνή του αποκεφαλισμού, μετά από εισήγηση της μητέρας μου, και με τη βοήθειά της, φτιάξαμε με εκμαγείο,² φτιαγμένο από χαρτί και ζυμάρι, ένα όσο πιο πιστό μπορέσαμε ομοίωμα του κεφαλιού του Αστραπόγιαννου, δηλαδή του Ανδρέα Ζαμπέλα. Στο κούφωμα του «κομμένου λαιμού» κατάφερα κι έχωσα μια φουσκίτσα με κόκκινο μελάνι. Το ομοίωμα αυτό το τοποθέτησα, με τρόπο που να μη φαίνεται από τους θεατές, πίσω από ένα κούτσουρο, όπου ακουμπούσε ο ετοιμοθάνατος αρματολός. Όταν ο Λαμπέτης, δηλαδή εγώ, κλαίγοντας γοερά, σήκωσα το γιαταγάνι μου για να κόψω με μια σπαθιά το κεφάλι του ψυχοπατέρα μου και τα φώτα έσβησαν στιγμιαία, έσπρωχνα σβέλτα κι έκρυβα το κεφάλι του Αντρέα πίσω από το κούτσουρο, κατέβαζα με δύναμη το γιαταγάνι στο ξύλο, για ν' ακουστεί ευκρινέστατα ο μακάβριος ήχος της πρόσκρουσης, άδραχνα εξίσου σβέλτα το κρυμμένο εκμαγείο, έσπαζα τη φούσκα με το μελάνι και καθώς, με όσο γινόταν πιο καλό συγχρονισμό, άναβαν

¹μαγαρίσουνε: μολύνουνε (και μεταφορικά) ²εκμαγείο: καλούπι

ξανά τα φώτα της σκηνής, σήκωνα ψηλά, λουσμένος στο φως ενός κόκκινου προβολέα, το ομοίωμα του κεφαλιού του Αστραπόγιαννου που έσταζε αίμα, αθώο κόκκινο μελάνι... Στη συνέχεια έκρυβα το αιμοσταγές κεφάλι σ' ένα δερμάτινο σακίδιο, «βούρκα» στην Κυπριακή διάλεκτο, κι ολοφυρόμενος³ έβγαινα τρεχάτος απ' τη σκηνή. Και στο σημείο αυτό έπεφτε η αυλαία και χειροκρότημα!

Η παράσταση, που διαφημίστηκε με αυτοσχέδιες αφίσες που φτιάξαμε και τοιχοκολλήσαμε σ' όλη την κωμόπολη και με τηλεβόα που ξελαρυγγιαστήκαμε με τον Αντρέα, τον Τιμ και τον Πάμπο να τον φυσάμε και να καλούμε τους Μορφίτες να «τρέξουν να προλάβουν εισιτήρια και θέσεις για το μεγαλειώδες υπερθέαμα», δόθηκε, σε κινηματοθέατρο, ανήμερα την 25η του Μάρτη και τέθηκε υπό την αιγίδα του Μητροπολίτη Κυρηνείας.

Στην πρόβα τζενεράλε, που δόθηκε για τους μαθητές των τελευταίων τάξεων των δημοτικών σχολείων των περιχώρων της Μόρφου, της Ζώδιας, της Κατωκοπιάς, του Αργακιού κ.λπ., αλλά και για μερικούς ηλικιωμένους, κυρίως γιαγιάδες και παππούδες που συνόδευαν τα παιδιά, όλ' αυτά τ' απαιτητικά σκηνοθετικά ευρήματα λειτούργησαν στην εντέλεια, με αρκετά καλό συγχρονισμό. Η δε σκηνή του αποκεφαλισμού ήταν τόσο παραστατική, που πολλά παιδιά άρχιζαν να τσιρίζουν ή να κλαίνε κατατρομαγμένα και να τρέχουν αλαφιασμένα έξω από την αίθουσα. Και πίσω τους, να τρέχουν να τα παρηγορούν και να με καταριούνται, εμένα τον τζελάτη,⁴ γιαγιάδες και παππούδες.

Την επίσημη βραδινή παράσταση, που δόθηκε στην ασφυκτικά γεμάτη σάλα, την παρακολούθησαν οι εκκλησιαστικές, πολιτειακές και διοικητικές αρχές, σύσσωμος ο καθηγητικός σύλλογος, οι σχολικοί επίτροποι, οι δάσκαλοι κι οι δασκάλες των δημοτικών, οι φοιτητές του γειτονικού Διδασκαλικού Κολεγίου, όλος ο μαθητόκοσμος του Γυμνασίου και των δύο Δημοτικών κι εκατοντάδες γονείς και συγγενείς των συμμαθητών μας, που ήρθαν, άλλοι με τις προσκλήσεις που μοιράσαμε κι άλλοι με τα εισιτήρια που πουλήσαμε από πόρτα σε πόρτα.

Η παράσταση, όπως πριν η πρόβα τζενεράλε, κύλησε και πάλι ομαλά, όπως την σχεδίασα και την πρόβαρα πάμπολλες φορές: αυτό μέχρι τη στιγμή που σήκωσα ψηλά το εκμαγείο κι άρχισε να τρέχει στο παλκοσένικο το κόκκινο υγρό. Μια καλοντυμένη και παχουλή σύζυγος επισήμου στις πρώτες σειρές λιποθύμησε, μια μαντιλοδεμένη γριά πιο πίσω άρχισε να ξεφωνίζει στη διαπασών «την κατάρα μου να 'σαις που τα είκοσί μου νύσια» και να τραβάει τα μαλλιά της. Για μερικά λεπτά, αρκετά για να μας απορρυθμίσουν, έγινε σούσουρο· μετά, με παρέμβαση του Μητροπολίτη και του Γυμνασιάρχη μας, ξανάγινε νεκρική σιγή. Εγώ, που είχα κοκαλώσει, αποφάσισα να συνεχίσω τη δράση από κει που πάγωσε. Ξεδιπλώθηκα, στάθηκα όρθιος πάνω απ' το υποτιθέμενο κουφάρι του Αστραπόγιαννου, ξέδεσα τα λουριά του σακιδίου, το άνοιξα και προσπάθησα να χώσω μέσα το κεφάλι, όπως προνοούσε το σενάριό μου. Για κακή μου τύχη το στόμιο του σακιδίου δεν άνοιξε καλά, όπως άνοιξε στις δοκιμές, κάπου μπερδεύτηκαν τα λουριά, στένεψε το στόμιο και με τίποτα δεν κατάφερα, όσο κι αν προσπάθησα, να χώσω μέσα το κατακόκκινο εκμαγείο. Κι ενώ κάθιδρος και τρέμοντας από ταραχή εξακολουθούσα να παλεύω με το κεφάλι και το σακίδιο, κάποιος βρακάς, με αρειμάνιο⁵ μουστάκι, στις πίσω σειρές, σηκώθηκε και με βροντερή φωνή μου φώναξε:

«Άλλαξε βούρκα, γιε μου».

Το θέατρο σείστηκε απ' τα γέλια κι ο αποκεφαλισμένος Αστραπόγιαννος, τουτέστιν ο φουστανελάς Ζαμπέλας, νεκραναστήθηκε, ανασηκώθηκε και μου σφύριξε «γρήγορα έξω, βλακέντιε, έκαμές τα θάλασσα...»

Πάνος Ιωαννίδης, *Κοάζινος*, Αρμίδα, Λευκωσία 2012

³ολοφυρόμενος: θρηνώντας με λυγμούς και αναφιλητά· ⁴τζελάτη: δήμο· ⁵αρειμάνιο: άγριο

ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

Το παλιό σχολείο

Στο κείμενο του Γιώργου Ιωάννου (1927-1985), οι νέοι, στο τέλος πα της εφηβικής τους ηλικίας, προσπαθούν να προσανατολιστούν επαγγελματικά, οριστικοποιώντας έτσι, λίγο-πολύ, την ενήλικη ταυτότητά τους. Οικογενειακές προτιμήσεις, τυχαία περιστατικά, οι συμβουλές των μεγάλων για τα «καλά επαγγέλματα» συνθέτουν τους παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές, αλλά στο αφήγημα όλοι αυτοί οι εξωτερικοί παράγοντες φαίνεται να υποχωρούν τελικά μπροστά στις προσωπικές κλίσεις και προτιμήσεις των παιδιών.

Η απελευθέρωση¹ μας πέτυχε στην προτελευταία τάξη, την εβδόμη γυμνασίου.² Τότε μονάχα μπορέσαμε να κοιτάξουμε γύρω μας. Και αντικρίσαμε το χάος. Όχι μονάχα δεν προετοιμαζόμασταν για καμιά επιστήμη, αλλά ούτε καν είχαμε αποφασίσει τι θα σπουδάσουμε. Κάποτε, βέβαια, όλοι μας κάτι είχαμε διαλέξει, στην τύχη, αλλά το λησμονήσαμε μέσα στις αλλεπάλληλες κακουχίες.

Η πρώτη φορά που θυμάμαι συμμαθητή μου να μίλησε για το τι θα σπουδάσει ήταν όταν διασχίζοντας τον κήπο ενός νοσοκομείου πηγαίναμε σ' έναν άλλο συμμαθητή μας, που είχε πέσει στα νύχια μιας βαριάς αρρώστιας, κι απ' την οποία σε λίγο πέθανε. «Όταν θα γίνω γιατρός, θ' ανακαλύψω το φάρμακο», είπε. Μου φάνηκε αστεία αυτή η δήλωσή του. Μολονότι μικρά παιδιά είχαμε συνηθίσει να μη λέμε μεγάλα λόγια. Πάντως, το παιδί αυτό πράγματι έγινε γιατρός, αλλά το φάρμακο αποτελεί ακόμα όνειρο της ανθρωπότητας.

Λίγοι έγιναν αυτό που είπαν. Εμένα οι δικοί μου μου βάλαν την ιδέα να γίνω κτηνίατρος. Ένωθα ανέκαθεν μια κλίση προς τα ζώα, αν και δεν είχαμε στο σπίτι ούτε γάτα. Μόλις το ανακοίνωσα στο σχολείο, τα παιδιά με ονόμασαν «χαιβάν-ντόκτορ».³ Ή με φώναζαν απλώς «γιατρέ μου, γιατρέ μου», παίρνοντας το πρώτο συνθετικό απάνω τους. Δεν με πείραζαν οι προσφωνήσεις αυτές, εγώ ήμουν ικανότερος απ' αυτούς στις γελιοποιήσεις. Απλώς δεν υπήρχε τότε κτηνιατρική σχολή στην πόλη μας κι έτσι το σχέδιο ματαιώθηκε.

Τότε που τελειώσαμε, μεγάλη υπόληψη είχε το επάγγελμα του γιατρού. Κατόπιν ερχόταν του δικηγόρου. Του καθηγητή ήταν πολύ ξεπεσμένο οικονομικά, του δασκάλου ακόμα χειρότερα. Και φυσικά οι μεγάλοι, που αντιμετώπιζουν σχεδόν πάντα τα πράγματα από την πρακτική τους άποψη, μας πίεζαν να γίνουμε γιατροί ή δικηγόροι. Η μανία με το Πολυτεχνείο παρουσιάστηκε αργότερα, όταν άρχισε η ανοικοδόμηση της χώρας. Όχι βέβαια, πως οι μηχανικοί ή οι μηχανολόγοι δεν έβγαζαν χρήματα, αλλά το όνειρο αυτό, καθώς δεν υπήρχε Πολυτεχνείο στην πόλη μας, ήταν τόσο άπιαστο και τόσο ακριβό, ώστε οι μεγάλοι απόφευγαν να φέρουν το λόγο σ' αυτά τα επικίνδυνα θέματα. Πολλά παιδιά ακολουθούσαν τις ιδέες των μεγάλων κατά γράμμα. Και το περίεργο είναι ότι πιο πειθήνια στις ιδέες των μεγαλύτερων αποδείχτηκαν όχι τα ήσυχα και τα μαμόθρεφτα, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά κάτι ζωηρότατα πλάσματα, που νόμιζες ότι ποτέ και κανέναν δεν πρόκειται ν' ακούσουν. Αντίθετα, οι αθόρυβοι εννοούσαν να κάνουν το δικό τους, μη λογαριάζοντας αμοιβές και ξακουστά επαγγέλματα.

Μετά από πολλές συζητήσεις, αποφασίσαμε μ' ένα συμμαθητή μου να δώσουμε στη φιλολογία. Διαβάζαμε πολλή λογοτεχνία, είχαμε ζαλιστεί με τα τόσα αριστουργήματα και νομίζαμε πως φιλολογία και λογοτεχνία είναι το ίδιο πράγμα. Θα περνούσαμε τη ζωή μας μέσα σε μια διαρκή αποκάλυψη.

¹απελευθέρωση: εννοεί την απελευθέρωση από τη Γερμανική Κατοχή (1944) · ²εβδόμη γυμνασίου: η σημερινή Β΄ Λυκείου · ³χαιβάν-ντόκτορ: κτηνίατρος (στα τουρκικά), εδώ χρησιμοποιείται κοροϊδευτικά

Τολμήσαμε να πλησιάσουμε τον φιλόλογο. «Όστε θέλετε να πάτε στη Φιλοσοφική Σχολή;» μας είπε. Κοιταχτήκαμε ενθουσιασμένοι. Ποτέ μας δεν είχαμε ακούσει ότι το άλλο όνομα της Φιλολογίας ήταν «Φιλοσοφική Σχολή». Αυτό πια ήτανε ένας ακόμα λόγος. Αλλά ο φιλόλογός μας συνέχισε αμείλικτος: «Να πάτε, μας είπε, καλά είναι. Αλλά να ξέρετε πως πολλά ψωμιά και φαγιά το επάγγελμα αυτό δεν έχει». Μιλούσε ο άνθρωπος με εικόνες της κατοχής.

Πάντως, οι χοντράδες αυτές μας κλόνισαν. Εγώ τις επόμενες μέρες ξαναγύρισα στο προσφιλές μου όνειρο για την κτηνιατρική. Κι εφόσον Κτηνιατρική Σχολή δεν υπήρχε, συμβιβάστηκα μέσα μου με τη γεωπονία. Ζώα και φυτά είναι συγγενικά πράγματα. Ο άλλος βρήκε καταφύγιο στη νομική, που από καιρό τη σκεφτόταν σαν εναλλακτική λύση. Μάλιστα άρχισε να κατηχεί στην ιδέα του κι εμένα κι ως ένα σημείο πήρε να με λυγίζει.

Όλα αυτά τα πράγματα, αυτές οι απότομες αλλαγές, μου δημιουργούσαν μια πολύ δυσάρεστη διάθεση. Τις νύχτες δεν μπορούσα να κοιμηθώ απ' την αγωνία. Ήθελα να βρω το δρόμο μου και να προχωρήσω. Ένα πρωινό πήγαμε στο Πανεπιστήμιο και τρυπώσαμε σε μια παράδοση της Νομικής. Εμένα το μάθημα μου φάνηκε ιδιαίτερα ανιαρό, δεν χρειαζόμουν πια τίποτε άλλο για να απορρίψω αυτή την ιδέα. Ο άλλος γοητεύτηκε και τελικά έδωσε σ' αυτή την επιστήμη. Σήμερα είναι ένας αξιοσέβαστος δικαστής. Ποτέ δεν μετανόησα γι' αυτή την απόφασή μου.

Δειλά δειλά ζήτησα ακρόαση από το γυμνασιάρχη. Ήταν φιλόλογος και διακρινόταν για τον ζωηρό θεατρικό τρόπο με τον οποίο μιλούσε. Του είπα τα βάσανά μου, τη φοβερή ψυχική ταλαιπωρία μου. Του είπα ότι ήθελα να πάω στη φιλολογία, αλλά με είχαν τρομοκρατήσει, κι έτσι άρχισα να σκέφτομαι τη γεωπονία, μα ένιωθα μέσα μου ένα φοβερό διχασμό. Με άκουσε με προσοχή. Ύστερα, σήκωσε τα χέρια του προς τον ουρανό και είπε δραματικά: «Για όνομα Θεού, παιδί μου, θ' αφήσεις το γάμο, να πας για τα πουρνάρια;».

Αυτό ήταν, δεν ήθελα άλλο τίποτε. Στρώθηκα το καλοκαιράκι στη μελέτη και το φθινόπωρο ήμουν πρωτοετής φοιτητής της φιλολογίας. Παρ' όλες τις δυσκολίες και τις κακοπάθειες, ποτέ μου δεν ξανακοίταξα πίσω.

Γιώργος Ιωάννου, *Εφήβων και μη*, Ερμής, Αθήνα 1982

ΠΟΛΥ ΜΗΛΙΩΡΗ

Παρά τρίχα

Η ηρωίδα της Πόλυς Μηλιώρη (γεν. 1945) είναι μια έφηβη έτοιμη να αλλάξει την εξωτερική της εμφάνιση για να εναρμονιστεί με τη μόδα και τα γούστα της παρέας της. Στο τέλος όμως, ακολουθώντας τις παρορμήσεις της, αποφασίζει να παραμείνει όπως είναι, επιλέγοντας την αρμονία με τον εαυτό της.

Το έχει αποφασίσει. Αυτό πάει να πει πως δεν της επιτρέπονται παλινδρομήσεις. Χτυπάει το κουδούνι – τι σόι κομμωτήριο είναι αυτό; Αλλά η Αυγή της είπε «ξέρω ένα που δε θα φαίνεται απ' το δρόμο». Της ανοίγουν. Να πάρει ασανσέρ; Για έναν όροφο ασανσέρ; Αλλά ο καθρέφτης... Όλα τα ασανσέρ έχουν καθρέφτη – θέλει να ρίξει ακόμα μια ματιά.

Απ' όταν πάτησε πόδι κι είπε «άσε τις σαχλαμάρες, τα μαλλιά είναι δικά μου», υποχώρησε η μάνα της. Το χτένισμα αλά Κλεοπάτρα έγινε παρελθόν κι η Μάνια βλέπει τις παλιές φωτογραφίες της και δεν αναγνωρίζεται. Ούτε καν το ύφος... Αν και για το ύφος, χτες, που χαζεύανε μαζί το παιδικό της άλμπουμ, ο Βασίλης είπε: «Εδώ είσαι ίδια. Ό,τι κι αν κάνει ο άνθρωπος, δε θα ξεφύγει απ' τα πρώτα του βιώματα».

Αργεί λιγάκι να πατήσει το κουμπί του ασανσέρ – όσο δεν μπαίνει άλλος, έχει καιρό για τον καθρέφτη. Απ' τον καθρέφτη, η γνωστή της Μάνια την κοιτά αμήχανα: Μαύρα μαλλιά που λάμπουν – γιατί κανείς δεν εκτιμάει την ποιότητα; Είναι αλήθεια πως της πέφτουν σαν κουρτίνες – «φταίει που έχεις μικρό κούτελο» λέει η Αυγή. Κι η μάνα της δοκίμασε πολλές φορές να νουθετήσει:

«Γιατί νομίζεις πως σου έκοβα φράντζα; Ήσουν τυπάκι!» Αλλά η Μάνια δεν επιδιώκει νά 'ναι τύπος. Ο εαυτός της θέλει νά 'ναι, τελεία και παύλα.

Το ασανσέρ έφτασε επιτέλους στον πρώτο όροφο κι από την ανοιχτή πόρτα του κομμωτηρίου ακνίζουμε τα σεσουάρ, καπνοί απ' τα τσιγάρα και χύμα γυναικείες φωνές.

– Περάστε, λέει το κορίτσι με το μοβ μεταξωτό πουκάμισο.

Η Μάνια κάνει πρώτο βήμα στους ατμούς. Το χέρι πιάνει τα μακριά μαλλιά, που κρέμονται.

– Κούρεμα; ρωτάει η κυρία της ρεσεψιόν.

– Για περμανάντ, απαντάει σταθερά.

Το είπε. Πάει, το είπε. Το έχει αποφασίσει και τα πιο δύσκολα πέρασαν, όσο να πάρει την απόφαση. Περάσανε οι βασανιστικές της ώρες – να αμφιβάλλει για την ομορφιά της. Περάσαν οι ανόητες κουβέντες – κάτι πρέπει να κάνεις μ' αυτά τα μαλλιά, οι άντρες θέλουνε κεφάλια περιποιημένα, διανοούμενη δεν πάει να πει να μην αναδεικνύεται το πρόσωπό σου. [...]

– Περάστε να λουστείτε, λέει ο κομμωτής και δείχνει τους λουτήρες.

Ανάσκελες, βρεμένες, γυμνές από το λούσο του φουντωτού μαλλιού οι άλλες. Η Μάνια κάθεται δειλά ανάμεσά τους. Πριν γείρει το κεφάλι, αναλογίζεται ότι ακόμα απέχει έτη φωτός. Τα χέρια π' ακουμπούνε χωρίς τρέμουλο στην πλεχτή, στενή, κοντή της φούστα, χεράκια παιδικά που κάναν κάλο ανάμεσα στα δάχτυλα από το Bic των τόσων ετών. Τα νύχια ρόδινα από φυσικού τους και για στολίδι μονάχα το ασημένιο δαχτυλίδι που αγόρασε στην Πάτμο.

– Ελαφριά σαπουνάδα. Είναι για περμανάντ, διατάζει ο κομμωτής το κορίτσι με το μοβ μεταξωτό πουκάμισο.

Άλλο κορίτσι. Όλα τα κορίτσια μοβ μεταξωτά πουκάμισα. Όλα μ' ανταύγειες και περμανάντ.

– Πρόσεχε, με βρέχεις! η κυρία δίπλα της.

Η Μάνια δεν την βλέπει, όλες κοιτάνε το ταβάνι. Απ' τη φωνή καταλαβαίνει σε ποια κατηγορία ανήκει η κυρία δίπλα: τριάντα πέντε με σαράντα, βολεμένη σε γραφείο ή σε σύζυγο, ή και τα δυο μαζί, χακί σκιές στα μάτια και χρυσές καδένες πάνω απ' το ρολόι της. «Γιατί; Θαρρείς ότι εσύ δεν ανήκεις σε κάποια κατηγορία;» της είπε ο Βασίλης. «Μπορώ να σου υποδείξω χίλιες κοπέλες που γυρνάνε σαν εσένα!» Της φάνηκε ότι κοίταξε αδιάφορα το άβαφτο πρόσωπό της, τα στρογγυλά γυαλιά της μυωπίας και κυρίως τα μαύρα, μακριά, ίσια μαλλιά της.

– Έτοιμη! λέει το κορίτσι με το μοβ μεταξωτό πουκάμισο.

Η πράσινη πετσέτα στο κεφάλι της, σαν τουρμπάν, ψηλώνει το μέτωπο. Απ' τον καθρέφτη απέναντι μια Μάνια στο μεταίχμιο.

– Θα τα κόψετε και λίγο; Ρωτάει ο κομμωτής.

Αλλά η κυρία από δίπλα, με ανοιχτά παλούκια τούφες τα μαλλιά κι ανάμεσά τους σκούρες μπογιές στις ρίζες, διακόπτει:

– Πιερ, έλα να δεις! Νομίζω πως με σκουραίνεις πολύ!

Το κορίτσι με το μοβ πουκάμισο –άλλο κορίτσι– φέρνει κοντά στη Μάνια όλα τα σύνεργα: καρούλια, φάρμακο, χαρτάκια που της δίνει να κρατά. Τα παιδικά χεράκια σαν να ξαναβρίσκουν τις κινήσεις – τύλιγε και ξετύλιγε τα ρολέϊ στη Ματίλντα, την κούκλα με τις δέκα τουαλέτες και το σέξι νυχτικό.

– Θα τα κόψετε και λίγο; ξαναήρθε ο κομμωτής.

«Όχι» γνέφει η Μάνια, καθώς σηκώνουν τα βρεμένα της μαλλιά και της περνούν το πλαστικό σεντόνι τους στην πλάτη. Πάει, έγινε η πρώτη αποκοπή. Το βάρος, όταν βγει απ' το κομμωτήριο, θα είναι άλλο. Κατσαρό.

– Θέλω μια ελαφριά περμανάντ, λέει στον κομμωτή. Να δίνει όγκο στα μαλλιά, όχι να κατσαρώνει.

Η Μάνια επαναλαμβάνει ό,τι αποφάσισαν με την Αυγή. Μονάχα η μάνα της είχε άλλη γνώμη – «εγώ προτείνω να τα κόψεις καρέ, κάτω από το σαγόνι, είτε, και να κάνεις και αφέλειες!».

– Μείνετε ήσυχη, απαντά ο Πιέρ. Θα λούξεστε και θα χτενίζεστε με τα δάχτυλα!

[...]

Τα καρούλια σφίγγουν τις ρίζες, τα ανασηκώνουν. Ο Πιέρ μιλάει πάνω απ' το κεφάλι της με τις άλλες γυναίκες – σειρά κυρίες, που αλλάζουν πρόσωπα. Τα κορίτσια με τα μοβ πουκάμισα βολεύουν σεσουάρ, πυροβολούν αέρηδες καυτούς, βάζουνε κάτω απ' τον ατμό τρίχες να μαλακώσουν. Από το στερεοφωνικό, το ποτ πουρί κοινής αποδοχής – ένα μεγάλφωνο έτυχε κοντά στη Μάνια. Οι φωνές υψώνονται για ν' ακουστούν ανάμεσα στα βουητά – η Μάνια αιωρείται. Το φάρμακο τσουίζει στις τραβηγμένες τρίχες. Το κορίτσι με το μοβ πουκάμισο, σοβαρό, γαντοφορεμένο, καθησυχάζει:

– Θα μείνετε έτσι ένα τέταρτο. Ύστερα πάλι στο λουτήρα.

Η σιωπή, που πέφτει ξαφνικά, κάνει την όποια φωνή ν' ακούγεται κραυγή, ο χώρος γύρω σκοτεινιάζει, οι κυρίες παύουν για μια στιγμή το κενό αλισβερίσι τους, η Μάνια νιώθει μόνη κι ασφαλής.

- Πάλι κόπηκε το ηλεκτρικό! φωνάζει ο κομμωτής και είναι οργισμένος.
- Τι θα γίνει πια μ' αυτές τις απεργίες; αγανακτεί η μια πελάτισσα.
- Δε γίνεται να φύγω έτσι βρεμένη! λέει η κυρία με το ροζ παντελόνι και τα βαριά κοσμήματα στα χέρια.
- Θα σας βάλω ρόλει και τα βγάξετε μόνη σας, όταν στεγνώσουν, προτείνει το κορίτσι με το μοβ πουκάμισο που της αναλογεί.
- Περάστε όσες είναι για κουρέματα! λέει ο Πιέρ, να βάλει πρόγραμμα και τάξη στην απεργία.

- Εγώ τι γίνομαι; λέει η κυρία κάτω απ' τον ατμό και βγαίνει ανήσυχη από την κάσκα.

Απ' τα παράθυρα το φως είναι αρκετό ακόμα – δυο ώρες θα απέχουμε απ' τη δύση. Τα κορίτσια με τα μοβ πουκάμισα λογαριάζουν πως θα σχολάσουνε νωρίτερα. Ο Πιέρ μετράει τη ζημιά, που επαναλαμβάνεται. Κανείς δε δίνει σημασία στη Μάνια – πόσο θα μείνει αυτό το φάρμακο στο κρανίο μου; Στον πανικό που πέφτει στις γυναίκες –δεξιώσεις που θα τις βρουν αχτένιστες, μπογιές που ίσως δεν πιάσουν δίχως το στερέωμα, σύζυγοι που έχουν μάθει στις οντουλασιόν*– η Μάνια αισθάνεται ελεύθερη. Γρήγορα βγάζει το πλαστικό σεντόνι από την πλάτη, τραβάει τα καρούλια και τα μαλλιά ελευθερώνονται.

- Καθίστε, καθίστε, σαν ν' ακούει τον Πιέρ.

Αλλά πετάχτηκε κιάλας απ' το κάθισμα, κάθετη μόνη της στην ξαπλωτή καρέκλα, με σβέλτο χέρι ρίχνει τόνους το νερό, η περμανάντ της ακυρώνεται. Με ποτάμα να τρέχουν απ' τους μαύρους καταρράχτες της, η Μάνια κατρακυλά τις σκάλες. Ο ελαφρός αέρας του φθινοπωρινού απογεύματος στεγνώνει, χαϊδεύοντάς τα, τα ωραία, μακριά, ίσια μαλλιά. Η Μάνια τραγουδάει στο πεζοδρόμιο. Σχεδόν χορεύει.

Μάνος Κοντολέων – Πόλυ Μηλιώρη, *Η Γ' Γυμνασίου πάει διακοπές*, Πατάκης, Αθήνα 1991

*οντουλασιόν: το τεχνητό κατσάρωμα των μαλλιών

Οι σχέσεις των νέων με τους μεγαλύτερους δοκιμάζονται στην εφηβεία. Η «κρίση της εφηβείας», δηλαδή η αναζήτηση ταυτότητας, κάνει κάποτε επώδυνα αισθητό το «χάσμα των γενεών», ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Ο ανταγωνισμός με τους γονείς, η διαφορά νοοτροπίας, αλλά και απωθημένα αισθήματα ζήλιας ή απόρριψης βγαίνουν στην επιφάνεια. Τα κείμενα που ακολουθούν παρουσιάζουν όψεις αυτής της συναισθηματικής έντασης αλλά και την υπέρβασή της χάρη σε μια νέα ισορροπία που δίνει χώρο και στην προσωπικότητα του εφήβου.

ΣΤΑΝΤΑΛ

Το κόκκινο και το μαύρο

Το κόκκινο και το μαύρο του γάλλου συγγραφέα Σταντάλ (Stendhal, 1783-1842) θεωρείται, χάρη στις βαθιές ψυχολογικές αναλύσεις του, ένα από τα κορυφαία έργα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας του 19ου αιώνα και από τα πιο αντιπροσωπευτικά μυθιστορήματα «μαθητείας». Η δράση του τοποθετείται στη Γαλλία τον 1830. Πρωταγωνιστής είναι ο νεαρός Ζιλιέν Σορέλ, γιος ξυλουργού, ο οποίος προσπαθεί να ξεφύγει από τον ασφυκτικό περίγυρο της επαρχίας. Ο κ. ντε Ρενάλ κάνει πρόταση στον πατέρα του να προσλάβει τον νεαρό ως δάσκαλο των μικρών αγοριών του. Στο απόσπασμα παρακολουθούμε τη συνάντηση πατέρα – γιου στο προιονιστήριο, για να του ανακοινώσει τη συμφωνία. Παρά τους αρχικούς δισταγμούς του και αφού ο πατέρας του εξασφαλίσει ικανοποιητικούς όρους για αυτόν, ο Ζιλιέν θα εγκατασταθεί τελικά στο σπίτι του δημάρχου.

4. ΠΑΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΓΙΟΣ

Σαν έφτασε κοντά στο εργαστήριο του, ο μπαρμπα Σορέλ φώναξε τον Ζιλιέν με τη στεντόρεια φωνή του. Κανένας δεν απάντησε. Είδε μόνο τους μεγάλους γιους του, ίδιους δράκους, να κρατούν βαριά τσεκούρια και να ισιάζουν τους ελάτινους κορμούς που θα κουβαλούσαν στην κορδέλα. Πρόσεχαν πολύ να μην ξεφύγουν ούτε πόντο το μαύρο μαρκάρισμα πού 'χαν χαράξει πάνω στον κορμό και κάθε τσεκουριά τους εξακόντιζε πελώρια σκλήθρα.¹ Δεν άκουσαν τη φωνή του πατέρα τους. Αυτός τότε τράβηξε κατά το υπόστεγο. Μπαίνοντας, άδικα έψαξε να βρει τον Ζιλιέν στη θέση που θα έπρεπε να βρίσκεται, δίπλα στο προίονι. Τον είδε πεντέξι πόδια πιο ψηλά, καβάλα σ' ένα δοκάρι της ξυλοδεσιάς. Αντί να προσέχει ολόκληρο το μηχανισμό όταν δούλευε, ο Ζιλιέν διάβαζε. Τίποτα άλλο δεν αντιπαθούσε τόσο πολύ ο γέρο Σορέλ. Θα μπορούσε ίσως να συγχωρέσει στον Ζιλιέν τη λεπτή κορμοστασιά του, που τόσο ακατάλληλη ήταν για βαριές δουλειές, και τόσο ανόμοια με την κοιψιά των αδερφών του. Μάταια φώναξε δυο τρεις φορές τον Ζιλιέν. Η προσοχή που έδινε ο νεαρός στο βιβλίο του τον εμπόδιζε, περισσότερο κι από το θόρυβο του προιονιού, ν' ακούσει την τρομερή φωνή του πατέρα του. Μα η μανία για το διάβασμα του φαινόταν αηδιαστική, μια και ο ίδιος δεν ήξερε να διαβάσει.

Μάταια φώναξε ξανά δυο-τρεις φορές τον Ζιλιέν. Η προσοχή που ο νεαρός έδινε στο βιβλίο του, πότερο κι από το θόρυβο της προινοκορδέλας, τον εμπόδιζε ν' ακούσει τη φοβερή φωνή του πατέρα του. Στο τέλος, μ' όλα τα χρονάκια του, ο γέρο Σορέλ πήδηξε σβέλτα πάνω στο δέντρο που προιόνιζαν, κι από κει στο εγκάρσιο δοκάρι, που στήριζε τη σκεπή.² Ένα βίβαιο χτύπημα έστειλε άναυλα² στο ποταμάκι το βιβλίο που κρατούσε ο Ζιλιέν. Μια δεύτερη κατακεφαλιά, το ίδιο δυνατή, δοσμένη κατακόρυφα, τον έκανε να χάσει την ισορροπία του.

¹σκλήθρα: πελεκούδια, κομμάτια ξύλου· ²άναυλα: βίαια

Θα γκρεμοτσακιζόταν από δώδεκα δεκαπέντε πόδια ψηλά και θα γινόταν κομμάτια, μες στα πιστόνια της μηχανής που πηγαινοέρχονταν, αν ο πατέρας του δεν τον άρπαζε με το αριστερό του χέρι, την ώρα που έπεφτε:

– Άντε ανεπρόκοπε! Πάντα θα διαβάξεις τ' αναθεματισμένα βιβλία, όταν σε βάζω να φυλάς το πριόνι; Διάβαζέ τα το βράδυ, σαν πας και χάνεις τις ώρες σου στου εφημέριου, πάει καλά!

Ο Ζιλιέν, μόλο που ήταν παραζαλισμένος από το δυνατό χτύπημα και καταματωμένος, πλησίασε ξανά στη θέση που του είχαν ορίσει, δίπλα στην κορδέλα. Δάκρυα τρέχαν απ' τα μάτια του, όχι τόσο απ' τον πόνο που ένιωθε, όσο για το βιβλίο που έχασε και που το λάτρευε.

– Κατέβα, ζωντόβολο, έχω να σου μιλήσω! Ο Ζιλιέν δεν άκουσε την προσταγή, τον εμπόδισε πάλι ο θόρυβος από τη μηχανή. Ο πατέρας του, που είχε κατέβει, μη θέλοντας να κάνει τον κόπο ν' ανέβει ξανά πάνω στη μηχανή, πήγε και βρήκε ένα μακρύ κοντάρι απ' αυτά που τινάζουν τα καρύδια και τον βάρωσε στον ώμο. Μόλις ο Ζιλιέν πάτησε το πόδι του στη γη, ο γέρο Σορέλ κυνηγώντας τον, τον έσπρωξε με βία για το σπίτι.

– Ένας θεός ξέρει τι έχει να μου κάνει! μονολογούσε ο νεαρός. Περνώντας, κοίταξε θλιμμένα το ποταμάκι όπου είχε κατρακυλήσει το βιβλίο του. Ήταν εκείνο που αγαπούσε πιο πολύ απ' όλα: *Τα Απομνημονεύματα από την Αγία Ελένη*.³ Τα μάγουλά του ήταν κατακόκκινα, και κοίταζε επίμονα χάμω. Ήταν ένας νέος κοντός, δεκαοχτώ με δεκαεννιά χρονών, αδύνατος με ακανόνιστα, όμως, λεπτά χαρακτηριστικά και μύτη γαμψή. Τα μεγάλα μαύρα μάτια του που, σε στιγμές γαλήνης, δείχναν στοχαστικά και γεμάτα πάθος, φλογίζονταν τούτη τη στιγμή από το πιο άγριο μίσος. Σκούρα, καστανά μαλλιά, που φύτρωναν πολύ χαμηλά τού μικραίνουν το μέτωπο και τού 'διναν, σαν θύμωνε, ένα μοχθηρό ύφος. Ανάμεσα στις άμετρες ποικιλίες που μπορεί να πάρει η ανθρώπινη φυσιογνωμία, δεν υπάρχει ίσως καμιά που να ξεχώριζε με μια τόσο χτυπητή ιδιομορφία. Η κορμοστασιά του, λυγρή και καλοφτιαγμένη, έδειχνε πότερο σβελτάδα παρά γεροσύνη. Από όταν ήταν μόλις έφηβος, η υπερβολικά στοχαστική όψη του και η μεγάλη του γλομάδα έκαναν τον πατέρα του να νομίζει πως δε θα ζούσε για πολύ, ή πως θα ζούσε μόνο και μόνο για να είναι βάρος στην οικογένειά του. Όλοι τον περιφρονούσαν στο σπίτι κι αυτός μισούσε κι αδέρφια και πατέρα.. Στα κυριακάτικα παιχνίδια στην πλατεία, έβγαινε πάντα δαρμένος.

Δεν είχε περάσει ακόμα χρόνος που το όμορφο πρόσωπό του έκανε τα κορίτσια να του πετούν πού και πού καμά φιλική κουβέντα. [...]

Μόλις που πρόλαβε να μπει στο σπίτι, ο Ζιλιέν ένιωσε το βαρύ πατρικό χέρι να πέφτει στον ώμο του και να τον σταματά. Έτρεμε σύγκορμος, περιμένοντας να του τις βρέξουν.

– Απάντησέ μου σταράτα, στρίγκλισε στ' αυτιά του η σκληρή φωνή του γερο χωριάτη, ενώ το χέρι του τον έστριβε, όπως το χέρι ενός παιδιού στρίβει ένα μολυβένιο στρατιωτάκι.

Τα μεγάλα μαύρα βουρκωμένα μάτια του Ζιλιέν, αντίκρισαν τα μικρά, σταχτιά, μοχθηρά μάτια του γερο-μαραγκού, που λες κι ήθελε να διαβάσει ως τα τρισβαθα της ψυχής του.

5. ΤΟ ΠΑΖΑΡΕΜΑ

– Απάντησέ μου σταράτα, αν το μπορείς, παλιόσκυλο, κι εσύ και τ' αναθεματισμένα σου κιτάπια. Από πού κι ως πού ξέρεις την κ. ντε Ρενάλ; Πότε της πρωτομίλησες;

³Πρόκειται για τα ημερολόγια εξορίας του Μεγάλου Ναπολέοντα, τον οποίο ο Ζιλιέν θαύμαζε κρυφά

– Δεν της μίλησα ποτέ μου, απάντησε ο Ζιλιέν, και μόνο στην εκκλησία που την έχω δει μερικές φορές.

– Και θα την γλυκοκοίταξες ξιπασμένε;

– Ποτέ μου! Το ξέρετε πολύ καλά πως στην εκκλησία δεν έχω μάτια παρά μόνο για τον Θεό, συνέχισε ο Ζιλιέν, μισοκακόμοιρα κι υποκριτικά, ό,τι έπρεπε, καθώς νόμιζε για να ξεροκίσει τις κατακεφαλιές.

– Κάποιο λάκο έχει η φάβα, είπε ο πονηρός χωριάτης και σώπασε για λίγο. Το ξέρω πως τίποτα δεν θα μου πεις, παλιοταρτούφε.⁴ Το κάτω-κάτω, θα γλιτώσω από σένα, και το πριόνι μου θα δουλεύει καλύτερα. Θα κατάφερες τον κύριο εφημέριο ή κάναν άλλο, και σου βρήκε μια καλή θέση. Μάζεψε τα μπογαλάκια σου, θα σε πάω στου κυρίου ντε Ρενάλ, για να γίνεις δάσκαλος στα παιδιά του.

– Και τι θα μου δώσουν;

– Το φαί, τα ρούχα και τρακόσια φράγκα το χρόνο.

– Δε μ' αρέσει να κάνω τον υπηρέτη.

– Και ποιος σου είπε, ζωντόβολο, πως θα κάνεις τον υπηρέτη; Μήπως νομίζεις πως θα δεχόμουν ποτέ να γίνει ο γιος μου υπηρέτης;

– Και με ποιους θα τρώω στο τραπέζι;

Η ερώτηση αυτή σάσισε τον γέρο Σορέλ. Κατάλαβε πως αν μιλούσε θα έκανε καμιά γκάφα. Τα έβαλε με το γιο του, τον σκυλόβρισε, τα φόρτωσε όλα στην αχορταγιά του και τον παράτησε για να πάει να τα κουβεντιάσει με τους άλλους γιους του.

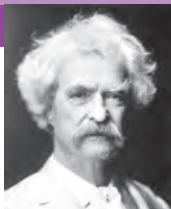
Ο Ζιλιέν τους είδε ύστερα από λίγο, ακουμπισμένους στα τσεκούρια τους να έχουν στήσει συμβούλιο. Αφού τους κοίταξε κάμποσο, ο Ζιλιέν, βλέποντας πως τίποτα δεν μπορούσε ναμαντέψει, πήγε και στάθηκε από την πίσω μεριά της κορδέλας, για να τον αφήσουν ήσυχο. Ήθελε να συλλογιστεί αυτή την ξαφνική είδηση που άλλαζε τη μοίρα του, όμως δεν μπορούσε να σκεφτεί ψυχραιμα. Η φαντασία του σεργιανούσε σ' αυτά που θα έβλεπε στ' όμορφο σπίτι του κ. ντε Ρενάλ.

«Καλύτερα να τ' απαρηθώ όλα» είπε μέσα του «παρά να καταντήσω να τρώω μαζί με τους υπηρέτες. Ο πατέρας μου θα θελήσει να με πάει με το στανιό. Τότε κάλλιο ο θάνατος. Έχω δεκαπέντε φράγκα κι οχτώ πεντάρες στην μπάντα, θα το σκάσω απόψε. Σε δυο μέρες κόβοντας δρόμο από μονοπάτια όπου οι χωροφύλακες δε θα μπορέσουν να με κυνηγήσουν, φτάνω στην Μπεζανσόν. Εκεί θα καταταγώ στο στρατό, κι αν χρειαστεί περνάω στην Ελβετία. Μα τότε τέρμα στα όνειρα για προκοπή και στις φιλοδοξίες μου, πάει κι η ωραία σκέψη να γίνω παπάς, που σήμερα είναι το κλειδί που οδηγεί παντού».⁵

Stendhal, *Το κόκκινο και το μαύρο*, εισαγ. - μτφρ. Γιώργος Σπανός, Εξάντας, Αθήνα 1987

⁴παλιοταρτούφε: υποκριτή ⁵Στον καιρό της πρώτης Γαλλικής Αυτοκρατορίας, επί Ναπολέοντα (1804-1815), ο καλύτερος τρόπος για να προκόψει κανείς, κατά τον Ζιλιέν, ήταν να ακολουθήσει τη στρατιωτική σταδιοδρομία (το κόκκινο), ενώ στην Παλινόρθωση, στην αποκατάσταση δηλαδή της Μοναρχίας, την ιερατική (το μαύρο) – εξ ου και ο τίτλος του βιβλίου

MARK TOUAIN

Ο πατέρας του Χωκ

Οι περιπέτειες του Χώκλμπερι Φιν (1884) είναι ένα από τα πιο γνωστά μυθιστορήματα ενηλικίωσης, γραμμένο από τον σημαντικό αμερικανό συγγραφέα Μαρκ Τουαίν (Mark Twain, 1835-1910). Σύμφωνα με τον Έρνεστ Χέμινγουεϊ, «όλη η συγγραφική δραστηριότητα στην Αμερική έχει ως βάση αυτό το βιβλίο». Πρωταγωνιστεί ο Χώκλμπερι (Χωκ) Φιν, ένας από τους βοηθητικούς χαρακτήρες του βιβλίου. Οι περιπέτειες του Τομ Σόγκερ (1876), το οποίο προηγήθηκε συγγραφικά. Ο Χωκ Φιν είναι ένα αγρόμματο αλητόπαιδο, που ο μέθυσος πατέρας του το δέρνει συνεχώς. Δεκατεσσάρων χρονών το σκάει από την οικογένεια που τον έχει περιμαζέψει και μαζί με τον επίσης φυγάδα νέγρο δούλο Τζιμ Ξεκινά ένα ταξίδι προς την ελευθερία με μια σχεδία στο ποτάμι του Μισσισιππή. Το δίδυμο συναντά στην πορεία του ανθρώπους οι οποίοι αλλάζουν τον τρόπο που βλέπουν τη ζωή οι μικροί ήρωες. Στο παρακάτω απόσπασμα παρατηρούμε τη βάνανση συμπεριφορά του πατέρα, ο οποίος δεν διστάζει να εκμεταλλευτεί οικονομικά τον γιο του.

Μόλις έκλεισα την πόρτα και γύρισα, τον είδα μπροστά μου. Τον φοβόμουν πάντα γιατί μ' έκανε μαύρο στο ξύλο. Φαντάστηκα λοιπόν πως θα τον φοβόμουν και τώρα, αλλά σε λίγο κατάλαβα πως είχα κάνει λάθος. Θέλω να πω δηλαδή ότι μετά το πρώτο ξάφνιασμα, όπως λένε, όταν βρήκα ξανά την ανάσα μου πού 'χε κοπεί από την απροσδόκητη εμφάνισή του, κατάλαβα πως δεν άξιζε πλέον τον κόπο να με τρομάζει.

Είχε περάσει τα πενήντα και τό 'δειχνε. Τα μαλλιά του ήταν μακριά, μπερδεμένα και γεμάτα λίγδα. Έπεφταν στο μέτωπό του κι ανάμεσά τους μπορούσες να διακρίνεις τα μάτια του να λάμπουν σαν να σε κοίταζαν πίσω από φουντωτά κλήματα. Δεν είχαν γκριζάρει καθόλου, ήταν κατάμαυρα – το ίδιο και οι μακριές, μπερδεμένες φαβορίτες του. Το πρόσωπό του –όπου φαινόταν πρόσωπο– δεν είχε χρώμα. Ήταν άσπρο, όχι όπως το άσπρο ενός άλλου ανθρώπου, αλλά ένα άσπρο που κάνει το δέρμα να φαντάζει άρρωστο και να ζαρώνει – το άσπρο ενός δεντροβάτραχου ή της κοιλιάς του ψαριού. Όσο για τα ρούχα του – σκέτα κουρέλια. Είχε βάλει το ένα του πόδι πάνω στ' άλλο κι ακουμπούσε τον αγκώνα του στο γόνατο. Το παπούτσι αυτού του ποδιού ήταν τρύπιο, κι ανάμεσα απ' το δέρμα ξεπρόβαλλαν δυο δάχτυλα που τα κουνούσε από καιρό σε καιρό. Το καπέλο του, ένα παλιό μαύρο καπέλο που ο τεπές¹ του είχε βουλιάξει σαν καπάκι κατσαρόλας, ήταν ριγμένο στο πάτωμα.

Στάθηκα και τον κοίταζα. Με κοίταζε κι εκείνος, γέροντας λίγο πίσω την καρτέλα του. Άφησα το κερί στο τραπέζι και πρόσεξα πως το παράθυρο ήταν ανοιχτό, πράγμα που σήμαινε πως είχε σκαρφλώσει από τη στέγη της αποθήκης. Συνέχιζε να με κοιτάζει από πάνω μέχρι κάτω. Στο τέλος είπε:

«Ρούχα του κουτιού, βλέπω. Θα νομίζεις, φαντάζομαι, πως έγινες σπουδαίος, έτσι;»

«Μπορεί να έγινα», λέω, «μπορεί και όχι».

«Μη μου βγάζεις εμένα γλώσσα», μου λέει. «Πολύ ξεδιάντροπος μού 'γινες από τότε πού 'φυγα. Θα σ' τον κόψω εγώ το βήχα μια και καλή. Μου είπαν πως μορφώθηκες κιόλας – μπορείς να διαβάζεις, λέει, και να γράφεις. Νομίζεις δηλαδή πως έγινες καλύτερος απ' τον πατέρα σου τώρα, επειδή εκείνος δεν μπορεί; Θα σου τη βγάλω εγώ αυτή την ιδέα. Ποιος σου 'πε πως μπορείς ν' ανακατεύεσαι μ' αυτές τις βλακειές, ε; Ποιος σου 'πε πως μπορείς;»

«Η χήρα. Αυτή μου το είπε».

¹τεπές: η κορυφή του καπέλου

«Η χήρα, ε; Και ποιος είπε στη χήρα ότι μπορεί να χώνει τη μύτη της σε ξένες υποθέσεις;»

«Κανένας δεν της τό 'πε».

«Θα τη μάθω λοιπόν εγώ να μην ανακατεύεται άλλη φορά. Και κοίτα να δεις – αυτό το σχολείο θα το παρατήσεις, άκουσες; Θα τους δείξω εγώ αυτών που κάνουν ένα παιδί να περιφρονεί τον πατέρα του και να φαντάζεται πως είναι καλύτερος από κείνον. Να μη σε πιάσω να τριγυρνάς άλλη φορά σε κείνο το σχολείο, άκουσες; Η μάνα σου δεν ήξερε ούτε να διαβάζει ούτε να γράφει προτού πεθάνει. Κανένας απ' την οικογένεια δεν ήξερε.

Κι εγώ δεν ξέρω – και να σου τώρα εσύ να μου φουσκώνεις σαν διάνος² επειδή ξέρεις. Δεν είμαι απ' τους ανθρώπους που τ' ανέχονται κάτι τέτοια, άκουσες; Και τώρα, διάβασέ μου κάτι ν' ακούσω».

Πήρα ένα βιβλίο και άρχισα να διαβάζω κάτι για τον στρατηγό Ουάσινγκτον και τους πολέμους. Όταν είχα διαβάσει περίπου μισό λεπτό, έδωσε μια με το χέρι του στο βιβλίο και το πέταξε στην άλλη άκρη της κάμαρης. Ύστερα είπε:

«Μάλιστα. Μπορείς να διαβάζεις. Δεν το πολυπίστεψα όταν μου τό 'πες. Και τώρα άκου καλά. Πάψε να μου κάνεις τον καμπόσο – δεν τα σηκώνω εγώ αυτά. Και κάτι ακόμα: θα σε παρακολουθήσω, εξυπνάκια μου, κι αν σε τσακώσω να τριγυρνάς σ' εκείνο το σχολείο, θα σε μαυρίσω στο ξύλο. Έμαθα πως ασχολείσαι, λέει, και με τη θρησκεία. Παιδί να σου πετύχει!»

Πήρε μια μικρή ζωγραφιά, γαλάζια και κίτρινη, που παρίστανε μερικές αγελάδες κι ένα αγόρι κι είπε:

«Τι είναι αυτό;»

«Κάτι που μου χαρίσανε στο σχολείο, επειδή ήξερα καλά τα μαθήματά μου».

Το έκανε κομμάτια και είπε:

«Εγώ θα σου χαρίσω κάτι καλύτερο – βουρδουλιές στη ράχη!»

Συνέχισε να μουρμουρίζει και να γρυλίζει για λίγο κι ύστερα είπε:

«Όλο φρουφρού κι αρώματα μου είσαι, έτσι; Έχεις κρεβάτι, σκεπάσματα, καθρέφτη, χαλί στο πάτωμα, ενώ ο πατέρας σου είναι αναγκασμένος να κοιμάται μαζί με τα γουρούνια στο ταμπάκινο.³ Ποτέ δεν ξανάδα έναν τόσο αχάριστο γιο. Στοιχηματίζω όμως πως θα σου κόψω τούτα τα καμώματα πριν να ξεμπερδέψω μαζί σου. Τό 'χεις πάρει πολύ απάνω σου, και λένε πως είσαι και πλούσιος. Πώς έγινε αυτό;»

«Ψέματα είναι», του λέω.

«Άκου να σου πω – πρόσεχε πώς μου μιλάς εμένα. Κάνω υπομονή όσο μπορώ, γι' αυτό μη με προκαλείς. Βρίσκομαι δυο μέρες στην πόλη και δεν ακούω τίποτ' άλλο να λένε παρά ότι έγινες πλούσιος. Η φήμη σου έφτασε και πέρα απ' το ποτάμι. Γι' αυτό ήρθα. Αύριο θα μου δώσεις τα λεφτά. Τα θέλω».

«Δεν έχω».

«Λες ψέματα. Τά 'χει ο δικαστής Θάτσερ. Να τα πάρεις. Τα θέλω».

«Δεν έχω χρήματα, σου λέω. Ρώτησε και το δικαστή Θάτσερ. Θα σου πει το ίδιο».

«Πολύ καλά. Θα τον ρωτήσω. Θα τον κάνω να μου τα δώσει ή να μου πει τι γίνανε τα

²διάνος: η αρσενική γαλοπούλα · ³ταμπάκινο: βυρσοδεψείο, εργαστήριο κατεργασίας δερμάτων

λεφτά. Δε μου λες, πόσα έχεις τώρα στην τσέπη σου; Τα θέλω».

«Δεν έχω παρά μόνο ένα δολάριο και το θέλω για να...».

«Δε με νοιάζει τι το θέλεις – κατέβαινε!»

Το πήρε και το δάγκωσε για να δει αν ήταν αληθινό, κι ύστερα είπε πως θα πήγαινε στην πόλη για να πει κανένα ούισκι – δεν είχε πει, λέει, ολόκληρη τη μέρα. Μόλις κατέβηκε στη στέγη της αποθήκης, ξανάβαλε το κεφάλι του μέσα απ' το παράθυρο και μ' έβρισε, επειδή, λέει, του έκανα το σπουδαίο και προσπαθούσα να γίνω καλύτερος απ' αυτόν· κι απάνω που πίστευα πως είχε φύγει, ξανάβαλε μέσα το κεφάλι του και μού 'πε να το σκεφτώ καλά για το σχολείο, γιατί θα με παραμόνευε κι αν έβλεπε πως δεν το παρατούσα, θα μ' έκανε μαύρο στο ξύλο.

Μαρκ Τουαίν, *Οι περιπέτειες του Χώκλμπερι Φιν*, μπφρ. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος,
Νεφέλη, Αθήνα 1988

ANNA FRANK

Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Στο πασίγνωστο ημερολόγιό της η νεαρή γερμανοεβραία Άννα Φρανκ (Anneliese Marie Frank, 1929-1945) δεν καταγράφει μόνο το αίσθημα της καταδίωξης και του εγκλεισμού που υφίσταται η ίδια και η οικογένειά της την εποχή των ναζιστικών διωγμών. Καταγράφει επίσης τις αγωνίες, τα σκιοτήματα, τα βαθύτερα συναισθήματά της ως έφηβης. Στο απόσπασμα εκμυστηρεύεται τα παράπονά της για την άνιση, όπως πιστεύει, αντιμετώπισή της από τους γονείς της σε σχέση με τη μεγαλύτερη αδελφή της, με την οποία έχει ανταγωνιστική σχέση.

Σάββατο, 7 Νοεμβρίου 1942

Αγαπητή Κίτυ,¹

Η μητέρα είναι τρομερά εκνευρισμένη, πράγμα που με εκθέτει σε κίνδυνο. Είναι τάχα τυχαίο που πάντα εγώ τα πληρώνω και ποτέ η Μαργκότ; Χθες βράδυ, για παράδειγμα, η Μαργκότ διάβαζε ένα βιβλίο εικονογραφημένο με υπέροχα σκίτσα· κάποια στιγμή σηκώθηκε και βγήκε από το δωμάτιο, αφήνοντας το βιβλίο της ανοιχτό, για να συνεχίσει το διάβασμα μόλις θα ξαναγύριζε. Δεν είχα τίποτα το ιδιαίτερο να κάνω εκείνη την ώρα και το πήρα για να χαζέψω τις εικόνες. Μόλις γύρισε η Μαργκότ, με είδε με το βιβλίο στα χέρια, ζάρωσε τα φρύδια της και με παρακάλεσε να της το δώσω. Θέλησα να το κρατήσω ακόμα μια στιγμή. Η Μαργκότ θύμωσε για τα καλά και τότε μπήκε στη μέση η μητέρα λέγοντας:

– Η Μαργκότ είχε και διάβαζε αυτό το βιβλίο· πρέπει λοιπόν να της το δώσεις.

Μπαίνοντας στο δωμάτιο και αγνοώντας όμως για τι πράγμα επρόκειτο, ο πατέρας είδε το μσοκακόμοιρο ύφος της Μαργκότ και ξέσπασε:

– Θα ήθελα πολύ να δω τι θα έκανες αν η Μαργκότ άρχιζε να ξεφυλλίζει ένα από τα βιβλία σου!

Υποχώρησα στη στιγμή και, αφού άφησα το βιβλίο, βγήκα από το δωμάτιο – πειραγμένη, κατά τα λεγόμενα του πατέρα. Δεν ήμουν ούτε πειραγμένη ούτε στενοχωρημένη. Απλώς, ήμουν λυπημένη.

Η δικαιοσύνη επέβαλλε να μη με μαλώσει ο πατέρας δίχως να ρωτήσει την αιτία της φιλονικίας² μας. Θα έδινα μόνη μου το βιβλίο στη Μαργκότ, και μάλιστα πολύ πιο γρήγορα, αν ο πατέρας και η μητέρα δεν είχαν ανακατευτεί· αντί γι' αυτό, πήραν άπρεπα το μέρος της αδερφής μου, σαν να την είχα αδικήσει.

Η μητέρα προστατεύει τη Μαργκότ, αυτό είναι ολοφάνερο· προστατεύουν πάντα η μια την άλλη. Έχω τόσο πολύ συνηθίσει αυτή την κατάσταση, ώστε έχω γίνει εντελώς αδιάφορη στις μομφές³ της μητέρας και στην γκρινιάρικη διάθεση της Μαργκότ.

Δεν τις αγαπώ, παρά μόνο γιατί είναι μητέρα μου και αδερφή μου. Για τον πατέρα, το πράγμα είναι διαφορετικό. Πληγώνομαι κάθε φορά που δείχνει την προτίμησή του για τη Μαργκότ, που επιδοκιμάζει τις πράξεις της, που τη γεμίζει μ' επαίνους και χάδια, γιατί αγαπώ τρελά τον Πιμ. Είναι το μεγάλο μου ιδεώδες. Δεν αγαπώ κανέναν στον κόσμο όσο τον πατέρα.

Δεν καταλαβαίνει ότι στη Μαργκότ δε φέρεται με τον ίδιο τρόπο που φέρεται σε μένα. Η

¹Κίτυ: επωνυμική φίλη στην οποία απευθύνεται η Άννα στο ημερολόγιό της · ²φιλονικία: μάλωμα · ³μομφές: κατηγορίες

Μαργκότ είναι αναμφισβήτητα η πιο έξυπνη, η πιο ευγενική, η πιο όμορφη και η πιο καλή! Παρ' όλ' αυτά έχω κι εγώ λίγο δικαίωμα να με παίρνουν στα σοβαρά. Υπήρξα πάντα ο κλόουν της οικογένειας, πάντα με χαρακτηρίζουν ανυπόφορη και πάντα είμαι ο αποδιοπομπαίος τράγος· εγώ πάντα πληρώνω τα σπασμένα, τότε εισπράττοντας επιπλήξεις και τότε πνίγοντας μέσα μου την απελπισία μου. Τα φαινομενικά κανακέματα⁴ δε μ' ευχαριστούν πια, ούτε κι οι λεγόμενες σοβαρές συζητήσεις. Περιμένω από τον πατέρα κάτι που δεν είναι ικανός να μου δώσει.

Δε ζηλεύω τη Μαργκότ, δεν τη ζήλεψα ποτέ, δε φθόνησα ουδέποτε, ούτε την ομορφιά της ούτε την εξυπνάδα της· το μόνο που ζητώ είναι την αγάπη του πατέρα, την αληθινή στοργή του, όχι μόνο για το παιδί του, αλλά για την Άννα, αυτή που είναι.

Γαντζώνομαι στον πατέρα, γιατί είναι ο μόνος που διατηρεί σε μένα τα τελευταία υπολείμματα του οικογενειακού αισθήματος. Ο πατέρας δε θέλει να καταλάβει ότι μερικές φορές έχω μια ακατανίκητη ανάγκη να ανακουφιστώ, να του μιλήσω για τη μητέρα· αρνείται να με ακούσει και αποφεύγει καθετί που έχει σχέση με τα ελαττώματά της.

Περισσότερο απ' όλους τους άλλους, η μητέρα, με το χαρακτήρα της και τα ελαττώματά της, μου πλακώνει την καρδιά. Δεν ξέρω πια τι στάση να κρατήσω· δε θέλω να της πω βάνουσα πως είναι παράλογη, σαρκαστική και σκληρή· από την άλλη, όμως, δεν μπορώ να είμαι πάντα κατηγορούμενη.

Όπως και να το κάνεις, είμαστε τα δυο άκρα αντίθετα και, μοιραία, συγκρουόμαστε. Δεν κρίνω το χαρακτήρα της μητέρας, γιατί δεν είμαι αρμόδια να τον κρίνω· τη συγκρίνω μόνο με την εικόνα της μητέρας που είχα πλάσει με τη σκέψη μου. Για μένα, η μητέρα μου δεν είναι πάντα «η μητέρα»· κι έτσι αναγκάζομαι να εκπληρώσω αυτόν το ρόλο μόνη μου. Είμαι ξεκομμένη από τους γονείς μου, έχω χάσει λίγο τα νερά μου και δεν ξέρω σε ποιο λιμάνι ν' αράξω. Όλ' αυτά γιατί έχω στο νου μου ένα ιδεώδες παράδειγμα: το ιδεώδες της γυναίκας που είναι μητέρα, και το οποίο δε βρίσκω καθόλου σ' εκείνη που είμαι υποχρεωμένη να ονομάζω μητέρα μου.

Έχω πάντα την πρόθεση να παραβλέπω τα ελαττώματα της μαμάς, να μη δω παρά μόνο τις αρετές της, και να προσπαθήσω να βρω στον εαυτό μου αυτό που μάταια αναζητώ σ' εκείνη. Αλλά δεν τα καταφέρνω, και το απελπιστικό είναι πως ούτε ο πατέρας ούτε η μητέρα υποπτεύονται ότι μου λείπουν στη ζωή κι ότι τους αποδοκιμάζω γι' αυτόν το λόγο. Υπάρχουν τάχα γονείς ικανοί να δώσουν πλήρη ικανοποίηση στα παιδιά τους;

Μερικές φορές μού περνά η σκέψη ότι ο Θεός θέλει να με δοκιμάσει, όχι μόνο τώρα αλλά και αργότερα· το κυριότερο είναι να γίνω συνετή, χωρίς παραδείγματα και ανώφελα λόγια, για να είμαι αργότερα πιο δυνατή. Ποιος άλλος θα διαβάσει ποτέ αυτές τις επιστολές, εκτός από μένα;

Με μεταχειρίζονται με τον πιο αναπάντεχο τρόπο. Τη μια μέρα, η Άννα είναι πανέξυπνη και μπορεί κανείς να μιλά μπροστά της για οποιοδήποτε θέμα· την επομένη, η Άννα είναι μια χαζούλα που δεν καταλαβαίνει τίποτ' απολύτως και φαντάζεται πως έχει αντλήσει από τα βιβλία σπουδαία πράγματα.

Ωστόσο, δεν είμαι πια μωρό και η χαϊδεμένη μικρούλα που γελάνε καλοσυνάτα μαζί της σε κάθε περίπτωση. Έχω το ιδανικό μου, έχω μάλιστα πολλά ιδανικά· έχω τις ιδέες και τα σχέδιά μου, μόλο που δεν μπορώ ακόμη να τα εκφράσω.

Α, πόσα πράγματα δεν παρουσιάζονται στο μυαλό μου το βράδυ, όταν είμαι μόνη, ακόμη

⁴κανακέματα: χάδια

και την ημέρα, όταν είμαι αναγκασμένη να υπομένω εκείνους που με ενοχλούν κι εκείνους που παρεξηγούν ό,τι θέλω να πω!

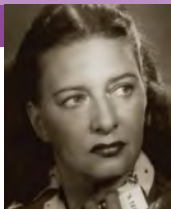
Τελικά ξαναγυρίζω πάντα αυτόματα στο Ημερολόγιό μου, που είναι για μένα η αρχή και το τέλος, γιατί από την Κίτυ δε λείπει ποτέ η υπομονή της υπόσχομαι πως σε πείσμα όλων θ' αντέξω το χτύπημα, θα τραβήξω το δρόμο μου και θα καταπαώ τα δάκρυά μου. Μόνο που θά 'θελα πολύ να δω ένα αποτέλεσμα, θά 'θελα πολύ να έχω μια ενθάρρυνση, έστω για μία φορά, από κάποιον που μ' αγαπά.

Μη με κρίνεις αυστηρά, μα φρόντισε να με βλέπεις απλώς και μόνο σαν ένα πλάσμα που μερικές φορές αισθάνεται ότι το ποτήρι ξεχειλίζει.

Δική σου, Άννα

Άννα Φρανκ, *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*, μτφρ. Γ. Γ. Θωμόπουλος, Μίνωας, Αθήνα 1979

ΜΠΕΤΤΥ ΣΜΙΘ

Ένα δέντρο μεγαλώνει στο Μπρούκλιν

Στο διάσημο μυθιστόρημα της Μπέττυ Σμιθ (Betty Smith, 1896-1972), η εντεκάχρονη Φράνση μεγαλώνει στις απόκληρες γειτονιές του Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης, στις αρχές του 20ού αιώνα. Παρά τα προβλήματα, τις στερήσεις και τον δύσκολο αγώνα της οικογένειας για επιβίωση, η Φράνση δεν θα πάψει να ονειρεύεται και να μάχεται, ώσπου να κάνει τα όνειρά της πραγματικότητα. Φάρος της ελπίδας της γίνεται ένα δέντρο, το οποίο επιμένει να μεγαλώνει στη γειτονιά της, ανάμεσα στα τσιμέντα, χωρίς ήλιο και νερό. Στο απόσπασμα περιγράφεται μια άλλη όψη των εφηβικών συμπλεγμάτων, όπου η ζήλια απωθείται για χάρη της οικογενειακής συνοχής και της αλληλεγγύης.

Ακούμπησε το κεφάλι της πάνω στο τραπέζι κι άρχισε να κλαίει με λυγμούς.

«Η μαμά δε μ' αγαπάει, όπως αγαπάει τον Νήλυ, έκλαιγε με παράπονο. Έκανα ό,τι μπορούσα για να την κάνω να μ' αγαπήσει. Κάθομαι μαζί της, πάω όπου πάει, κάνω ό,τι μου πει. Μα δεν μπορώ να την κάνω να μ' αγαπήσει, όπως μ' αγαπούσε ο μπαμπάς».

Ύστερα είδε το πρόσωπο της μητέρας της στο τραμ καθώς καθότανε με το κεφάλι ακουμπισμένο πίσω και τα μάτια κλεισμένα. Θυμήθηκε τι άσπρη και τι κουρασμένη που φαινότανε. Η μαμά την αγαπούσε. Και βέβαια την αγαπούσε. Μόνο που δεν μπορούσε να το δείχνει, όπως τό 'δειχνε ο μπαμπάς. Και ήτανε καλή, και άξια. Να, περίμενε από στιγμή σε στιγμή το μωρό, κι ήταν ακόμα έξω και δούλευε. Αν πέθαινε η μαμά, όταν θά 'κανε το μωρό; Το αίμα της Φράνσης πάγωσε, όταν το συλλογίστηκε αυτό. Τι θα γινόταν εκείνη κι ο Νήλυ χωρίς τη μαμά; Πού θα πήγαιναν; Η Ίβη και η Σίση ήταν πολύ φτωχές, και δε θα μπορούσαν να τους πάρουν. Δε θά 'χανε στον ήλιο μοίρα. Δεν είχανε στον κόσμο άλλο άνθρωπο απ' τη μαμά.

«Θε μου, παρακάλεσε η Φράνση κάνε να μην πεθάνει η μαμά. Ξέρω πως είχα πει στον Νήλυ ότι δεν πιστεύω σε Σένα. Μα εγώ πιστεύω! Πιστεύω! Τό 'χα πει έτσι! Μην τιμωρήσεις τη μαμά. Εκείνη δεν έχει κάνει κανένα κακό. Μην μας την πάρεις, επειδή είπα εγώ πως δεν πιστεύω σε Σένα. Αν την αφήσεις να ζήσει, εγώ για χάρη Σου να μη γράψω ποτέ πια. Να μην ξαναγράψω ποτέ μου άλλη ιστορία, φτάνει να την αφήσεις να ζήσει. Καλή μου Παναγία, πες στο παιδί Σου το Χριστό να παρακαλέσει το Θεό να μην πεθάνει η μητέρα μου».

Ένωσε όμως πως η προσευχή της δεν ωφελούσε σε τίποτα. Ο Θεός θυμότανε πως είχε πει ότι δεν πίστευε σ' Αυτόν, και, όπως είχε πάρει τον μπαμπά, θά 'παιρνε τώρα και τη μαμά, για να την τιμωρήσει. Την έπιασε ένας τρόμος υστερικός, και συλλογίστηκε τη μητέρα της σαν νά 'χε κιόλας πεθάνει. Όρμησε έξω να πάει να τη βρει. Η Καίτη δεν ήταν πουθενά στο σπίτι όπου μένανε. Έτρεξε στο δεύτερο σπίτι, κι ανέβηκε τρέχοντας τα τρία πατώματα φωνάζοντας «Μαμά!». Δεν ήταν ούτ' εδώ. Η Φράνση έτρεξε στο άλλο σπίτι, το τρίτο και τελευταίο. Η μαμά δεν ήταν στο πρώτο πάτωμα. Η μαμά δεν ήταν στο δεύτερο πάτωμα. Ένα πάτωμα έμενε ακόμα. Αν η μαμά δεν ήταν ούτ' εκεί, τότε θα πει πως είχε πεθάνει. Ξεφώνισε:

– Μαμά! Μαμά!

– Απάνω είμαι, ακούστηκε ήρεμη η φωνή της Καίτης από το τρίτο πάτωμα. Μη φωνάζεις έτσι.

Η Φράνση αισθάνθηκε τέτοια ανακούφιση, που σχεδόν λιγοθύμισε. Δεν ήθελε να καταλάβει η μαμά πως είχε κλάψει. Έψαξε να βρει το μαντίλι της. Επειδή δεν τό 'χε μαζί της, σκούπισε τα μάτια της με το μισοφόρι της και ανέβηκε στο τρίτο πάτωμα σιγά-σιγά.

– Γεια σου, μαμά.

- Έπαθε τίποτα ο Νήλυ;
- Όχι μαμά. (Η πρώτη της σκέψη είναι πάντα για τον Νήλυ.)

Η Καίτη συλλογίστηκε πως κάτι θά 'χε γίνει στο σχολείο κι είχε αναστατωθεί έτσι η Φράνση. Αν ήθελε, ας της έλεγε.

- Μαμά, μ' αγαπάς;
- Παλαβή είμαι, να μην αγαπάω τα παιδιά μου;
- Με βρίσκεις και μένα όμορφη σαν τον Νήλυ;

Στάθηκε με αγωνία περιμένοντας την απάντηση της μαμάς, γιατί ήξερε πως η μαμά δεν έλεγε ποτέ ψέματα. Η απάντηση άργησε νά 'ρθει.

- Έχεις πολύ ωραία χέρια και πολύ ωραία μακριά και πυκνά μαλλιά.
- Καλά, αλλά βρίσκεις πως είμαι όμορφη όσο είν' ο Νήλυ; επέμενε η Φράνση, θέλοντας αυτή τη φορά να πει ψέματα η μαμά.
- Άκου, Φράνση, καταλαβαίνω πως κάπου θέλεις να καταλήξεις μ' όλα αυτά τα στριφογυρίσματα, μα είμαι πάρα πολύ κουρασμένη και δεν μπορώ να μαντέψω. Κάνε λίγη υπομονή, ώσπου να γεννηθεί το μωρό. Σας αγαπάω και τους δυο σας, και σένα και τον Νήλυ, και σας βρίσκω και τους δυο αρκετά όμορφα παιδιά. Τώρα, σε παρακαλώ, προσπάθησε να μη με κουράζεις.

Στη στιγμή η Φράνση αισθάνθηκε τύψεις. Μια λύπη της έσφιξε την καρδιά, βλέποντας εκεί τη μητέρα της, που όπου νά 'ναι θά 'κανε παιδί, να σέρνεται έτσι στο πάτωμα με τα τέσσερα. Γονάτισε κοντά της.

- Σήκω απάνω, μαμά, κι άσε με μένα να τελειώσω. Έχω καιρό. Βούτηξε το χέρι της στον κουβά με το νερό.
- Μη! ξεφώνισε η Καίτη.
- Έβγαλε το χέρι της Φράνσης από το νερό και το σκούπισε με την ποδιά της.
- Να μη βάζεις τα χέρια σου σ' αυτό το νερό. Έχει ποτάσα μέσα κι αλισίβα.* Κοίταξε τα δικά μου τα χέρια πώς γίνανε.
- Άπλωσε τα όμορφα χέρια της, που ήταν όμως γεμάτα χαρακιές.
- Δε θέλω να γίνουν έτσι και τα δικά σου. Θέλω εσύ να έχεις ωραία χέρια. Εξάλλου, κοντεύω.
- Αφού δεν μπορώ να σε βοηθήσω, να καθίσω στις σκάλες να σε κοιτάω;
- Αν δεν έχεις τίποτα καλύτερο.

Η Φράνση κάθισε και κοίταζε τη μητέρα της. Ήτανε τόσο ωραία, να κάθεται εκεί και να ξέρει πως η μαμά ήταν ζωντανή και ήταν κοντά της. Και το σφουγγάρισμα ακόμα έκανε κι αυτό έναν ευχάριστο ήχο, γεμάτο σιγουριά. Σουις-α, σουις-α, σουις-α, σουις-α, το πήγαινε η βούρτσα. Σλαπ-α, σλαπ-α, σλαπ-α, έκανε το σφουγγαρόπανο καθώς τα βούταγε η μαμά μες τον κουβά. Σκρανκ, σκρανκ, το πήγαινε ο κουβάς, καθώς τον έσπρωχνε η μαμά να πάει παραπέρα.

- Δεν έχεις, φίλες, Φράνση, να κάνετε συντροφιά;

*αλισίβα: σταχτόνερο

– Όχι. Τις σιχαίνομαι τις γυναίκες.

– Αυτό δεν είναι φυσικό. Θα σου 'κανε καλό να κάνεις συντροφιά με κορίτσια της ηλικίας σου.

– Έχεις φίλες εσύ, μαμά;

– Όχι. Τις σιχαίνομαι τις γυναίκες, είπε η Καίτη.

– Βλέπεις; Είσαι κι εσύ σαν κι εμένα.

– Είχα όμως κάποτε μια φίλη, και από κείνη γνώρισα τον πατέρα σου. Βλέπεις, καμιά φορά οι φίλες είναι ένα κι ένα.

Μιλούσε χωρατεύοντας, η βούρτσα της όμως, καθώς σφύριζε, ήταν σαν νά 'λεγε: εσύ-θα-τρα-βή-ξεις-το-δρό-μο-σου-και-γω-το-δι-κό-μου. Έκανε αγώνα, και κράτησε τα δάκρυά της.

– Ναι, έχεις ανάγκη νά 'χεις μια-δυο φίλες. Δε μιλάς ποτέ με κανέναν, παρό μόνο με τον Νήλυ και με μένα, κι όλο διαβάζεις τα βιβλία σου και γράφεις τις ιστορίες σου.

– Δε θα ξαναγράψω ποτέ πια.

Η Καίτη κατάλαβε αμέσως πως αυτό που είχε στο μυαλό της η Φράνση είχε σχέση με τις εκθέσεις της.

– Μήπως πήρες σήμερα κακό βαθμό στην έκθεση;

Όχι, είπε ψέματα η Φράνση, σαστισμένη, όπως πάντα, που μπορούσε να μαντεύει έτσι η μαμά.

Σηκώθηκε.

– Είναι ώρα, μου φαίνεται να πάω στου Μακ Γκάριτυ.

– Στάσου μια στιγμή.

Η Καίτη έβαλε τη βούρτσα της και το σφουγγαρόπανο στον κουβά.

– Τέλος για σήμερα.

Άπλωσε τα χέρια της:

– Βοήθησέ με να σηκωθώ.

Η Φράνση άρπαξε τα χέρια της μητέρας της. Η Καίτη κρεμάστηκε μ' όλο της το βάρος, καθώς σηκωνότανε αδέξια στα πόδια της.

– Έλα μαζί μου ως το σπίτι, Φράνση.

Η Φράνση πήρε τον κουβά. Η Καίτη έπιασε με το ένα της χέρι τα κάγκελα. Και με το άλλο αγκάλιασε τη Φράνση από τους ώμους. Κατέβαινε τα σκαλιά αργά-αργά, ακουμπώντας βαριά πάνω στο παιδί, ενώ η Φράνση κανόνιζε το βήμα της με τα αβέβαια βήματα της μητέρας της.

– Τώρα πια, Φράνση, περιμένω το μωρό από μέρα σε μέρα, και θα αισθάνομαι πολύ καλύτερα, άμα ξέρω πως δεν είσαι πολύ μακριά. Πάντα κάπου κοντά να είσαι. Κι όταν είμαι πουθενά και δουλεύω νά 'ρχεσαι πότε-πότε να βλέπεις αν είμαι καλά. Στηρίζομαι σε σένα όσο δεν μπορώ να σου πω. Στον Νήλυ δεν μπορώ να στηριχτώ, γιατί ένα αγόρι δεν μπορεί να σου κάνει τίποτα σε τέτοια περίπτωση. Αυτό τον καιρό σ' έχω πάρα πολύ ανάγκη, κι αισθάνομαι πολύ πιο σίγουρη, όταν ξέρω πως είσαι κάπου κοντά. Λοιπόν, για λίγο καιρό, μη φεύγεις από κοντά μου.

Μια μεγάλη τρυφερότητα για τη μητέρα της πλημμύρισε την καρδιά της Φράνσης.

– Ούτε στιγμή δε θα σ' αφήσω μονάχη μαμά μου, είπε.

– Το καλό μου το κορίτσι, είπε η Καίτη και της έσφιξε τον ώμο.

«Μπορεί, συλλογίστηκε η Φράνση, να μη μ' αγαπάει όσο αγαπάει τον Νήλυ. Μ' έχει όμως εμένα μεγαλύτερη ανάγκη, και μου φαίνεται πως το να σ' έχει ένας άνθρωπος ανάγκη είναι σχεδόν το ίδιο ωραίο, σαν να σ' αγαπάει. Ίσως μάλιστα να είναι και καλύτερο».

Μπέττυ Σμυθ, Ένα δέντρο μεγαλώνει στο Μπρούκλιν, μτφρ. Δέσποινα Δετζώρτζη,
εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1993

ΕΡΜΑΝ ΕΣΣΕ

Ντέμιαν

Πρωταγωνιστής στον Ντέμιαν (1919), ένα από τα πιο γοητευτικά μυθιστορήματα ενηλικίωσης του 20ού αιώνα γραμμένο από τον γερμανό νομπελίστα συγγραφέα Έρμαν Έσσε (Hermann Hesse, 1877-1962), είναι ο Έμιλ Σίνκλερ, ένας έφηβος που αναζητά τον πραγματικό του εαυτό και την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του μέσα από μια δύσκολη πορεία αυτογνωσίας, σύγκρουσης και, τελικά, συμφιλίωσης με τον σύνθετο και απαιτητικό κόσμο των ενηλίκων. Συμπαραστάτη στην προσπάθειά του αυτή θα έχει τον Μαξ Ντέμιαν, έναν μεγαλύτερο φίλο του, ο οποίος θα αποδειχθεί το alter ego του Έμιλ. Ο Ντέμιαν, μια μορφή αινιγματική και πολυδιάστατη, θα αναλάβει να μνήσει τον ήρωα στις αντιφάσεις και τις αθέατες πλευρές της ζωής. Στο απόσπασμα που ακολουθεί αποδίδονται με έξοχο τρόπο πτυχές της ευμετάβλητης και αντιφατικής εφηβικής ψυχολογίας, καθώς ο Έμιλ, ως γνήσιος έφηβος, αμφισβητεί και παραβαίνει το παραδοσιακό σύστημα αξιών της οικογένειας και του σχολείου του.

Είχα λίγο ύπνο με πολλούς πόνους και σαν ξύπνησα και είδα την κατάσταση μου ένιωσα μια παράλογη θλίψη. Καθόμουν πάνω στο κρεβάτι μου, φορώντας ακόμα το πουκάμισό μου, ενώ τα ρούχα και τα παπούτσια μου ήταν πεταμένα ανάκατα στο πάτωμα· ανάδιδαν μια μόχα ανακατωμένη με μυρωδιά από καπνό και εμετό. Με πονοκέφαλο, αηδία και μια φοβερή δίψα είχα μια εικόνα μπροστά μου, που άλλοτε δεν την αναπολούσα. Είδα την πατριδα μου, το πατρικό σπίτι, τον πατέρα, τη μητέρα, τις αδελφές και τον κήπο· έφερνα μπροστά μου το ήσυχο υπνοδωμάτιό μου, το σχολείο, την πλατεία, τον Ντέμιαν, την τάξη, όπου ακούγαμε κατήχηση κι όλα αυτά ήταν φωτεινά, με μια λάμψη τριγύρω, θαυμάσια, θεία και καθαρά. Όλα αυτά προχθές, πριν από λίγες ώρες μου ανήκαν και τώρα πια δεν ήταν δικά μου, με έβλεπαν με αηδία. Ότι είχα ζήσει στα μακρινά χρυσά περιβόλια της παιδικής μου ηλικίας, την αγάπη των γονέων μου, την τρυφερότητα, κάθε φιλή της μάνας, τα Χριστούγεννα, τα φωτεινά και θεικά κυριακάτικα πρωινά, τα λουλούδια του κήπου, όλα τα ερμήμωσα, τα σκόρπισα και τα ποδοπάτησα άγρια! Αν έρχονταν οι άνθρωποι του νόμου και με έδεναν, οδηγώντας με στην κρεμάλα σαν ιερόσυλο, θα έσκυβα το κεφάλι μου και θά 'βρισκα δίκαιη την τιμωρία μου.

Έτσι λοιπόν έβλεπα τον εαυτό μου! Εγώ, που τριγύριζα εδώ κι εκεί και περιφρονούσα τον κόσμο! Εγώ, ο περήφανος, ο έξυπνος που καταλάβαινε τη σκέψη του Ντέμιαν και στοχαζόταν μαζί του! Έτσι έβλεπα τον εαυτό μου, ένα έκτρωμα¹ κι ένα γουρούνι, ένα άγριο κτήνος, δέσμος σε ποταπά² ένστικτα! Εγώ, που ήλθα από τόσα όμορφα περιβόλια, όπου βασιλεύαν η καθαριότητα, η λάμψη και η τρυφερότητα, εγώ λοιπόν, που αγαπούσα την μουσική του Μπαχ και τα ωραία ποιήματα! Άκουγα με αηδία και αναστάτωση το γέλιο μου· το γέλιο ενός μέθυσου, ενός καθυστερημένου· ήταν ένα ακράτητο και ηλίθιο γέλιο. Εκεί είχα καταντήσει.

Εντούτοις υποφέροντας όλα αυτά τα βάσανα ένιωθα συνάμα και μια ηδονή. Τόσο καιρό ήμουν τυφλός και κουφός, τόσο καιρό η καρδιά μου ήταν σιωπηλή και παγερή, ώστε η αυτοπεριφρόνηση και τα ταπεινά αισθήματα ήταν κάτι ευπρόσδεκτο. Ζούσα πια με συναισθήματα, υψώνονταν φωτιές κι η καρδιά μου χτυπούσε δυνατά! Γεμάτος σύγχυση και μέσα στην αθλιότητά μου ένιωθα ελευθερία και άνοιξη.

Στο μεταξύ εξωτερικά τουλάχιστο και με μια επιδεξιότητα πήρα τον κατήφορο. Το πρώτο μεθύσι ακολούθησαν άλλα. Στο σχολείο μας είχαν συνηθίσει πολλά παιδιά να κάνουν μια

¹έκτρωμα: εδώ μεταφορικά, το τέρας ²ποταπά: τιποτένια, αισχρά

τέτοια ζωή· ήμουν ο πιο μικρός που έπαιρνα μέρος σε τέτοιες διασκεδάσεις και συνάμα από καιρό έπαψα να είμαι ο μικρός και υπομονετικός μαθητής, αλλά ένας αρχηγός και πρωταγωνιστής, ένας ξακουστός θαμώνας των ταβερνών. Ανήκα πια στον σκοτεινό κόσμο, [...] και στον κόσμο αυτό περνούσα για πολύ σπουδαίος.

Την ίδια στιγμή ένιωθα όμως και βαθύ πόνο. Κι ενώ ζούσα σ' ένα όργιο αυτοκαταστροφής και στα μάτια των συμμαθητών μου ήμουν ένας αρχηγός, ένα διαβολόπαιδο, ένα καταραμένο παλικάρι έξυπνο και σπυρτόζο, εγώ στο βάθος ήμουν μια ψυχή γεμάτη αγωνία και σπαραγμό. Θυμάμαι πάντοτε πως ένα κυριακάτικο πρωινό, καθώς έβγαινα από ένα μπαρ, δάκρυα ανέβλυσαν στα μάτια μου, καθώς είδα αμέριμνα παιδιά να παίζουν μετά τον εκκλησιασμό, καλοχτενισμένα και ντυμένα καθαρά. Και καθώς ήμουν καθισμένος σε βρώμικα τραπέζια και διασκεδάζα τους φίλους μου με τον ανήκουστο κυνισμό³ μου, προκαλώντας σ' αυτούς συχνά και τον φόβο, στα βάθη της καρδιάς μου είχα σεβασμό προς ό,τι περιέπαιζα και με δάκρυα γονάτιζα μπροστά στην ψυχή μου, στο παρελθόν, στη μητέρα μου και στον Θεό.

Το ότι ποτέ δεν είχα καμιά στενή φίλια με τους άλλους της παρέας κι έμεινα μόνος ανάμεσά τους, αυτό είχε μια αιτία. [...] Ήμουν μόνος κι είχα μια αιθέρια νοσταλγία για την αγάπη, γεμάτη απελπισία, τη στιγμή που από τα λόγια μου θα μπορούσε να πιστέψει κανείς πως έκανα σημεία και τέρατα. Κανείς δεν ήταν τόσο ευαίσθητος και ντροπαλός όπως εγώ. Και καθώς τα κορίτσια του καλού κόσμου περνούσαν μπροστά μου, ωραία, καθαρά, φωτεινά και χαριτωμένα, για μένα ήταν θεία πλάσματα, καθαρά όνειρα, χίλιες φορές πιο καλά και καθαρά. [...]

Όσο περισσότερο ένιωθα πως διέφερα από τους άλλους, τόσο πιο δύσκολο ήταν για μένα να τους εγκαταλείψω. Δεν ξέρω πραγματικά αν το μεθύσι και το όνομα που πήρα μου έδιναν κάποια ικανοποίηση. Άλλωστε ποτέ δεν συνήθισα το οινόπνευμα κι έτσι πάντοτε ένιωθα τις καταστρεπτικές του συνέπειες. Ήταν για μένα ένας αναγκασμός. Έκανα μια τέτοια ζωή, γιατί δεν ήξερα τι άλλο να κάνω. Φοβόμουν να ζω στη μοναξιά, φοβόμουν τις πολλές κρίσεις τρυφερότητας και ντροπής, που μέσα μου φούντωναν απεριόριστα, φοβόμουν τέλος την τρυφερή σκέψη του έρωτα, που ερχόταν συχνά.

Ένα πράγμα μου έλειπε πολύ πάντοτε· ένας φίλος. Υπήρχαν δυο τρεις συμμαθητές που τους έβλεπα ευχαρίστως. Εντούτοις ανήκαν στους καλούς και τα δικά μου κατορθώματα είχαν γίνει γνωστά σε όλους. Με απέφευγαν. Για όλους ήμουν ένας χαμένος παίκτης, που τα πόδια του σάλευαν πάνω στο έδαφος. Οι δάσκαλοί μου γνώριζαν πολλά για μένα και πολλές φορές με είχαν τιμωρήσει αυστηρά. Η οριστική αποβολή από το σχολείο ήταν κάτι που το περίμενα. Τό 'ξερα αυτό, άλλωστε δεν ήμουν πια καλός μαθητής· σερνόμουν με κόπο εδώ κι εκεί και καταλάβαινα πως η τραγωδία μου δεν μπορούσε να κρατήσει πολύ.

Υπάρχουν πολλοί δρόμοι, που μας δίνει ο Θεός για να φτάσουμε στη μοναξιά και να βρούμε τον εαυτό μας. Έναν τέτοιο δρόμο πήρα κι εγώ την εποχή εκείνη. Ήταν σαν ένα φοβερό όνειρο. [...] Υπάρχουν όνειρα, όπου παίρνεις ένα δρόμο για την πριγκίπισσα του παραμυθιού και ξαφνικά βρίσκεσαι μπλεγμένος σε βρώμικα μονοπάτια, γεμάτα ακαθαρσία και λάσπη. Αυτό συνέβαινε σε μένα. Με έναν τέτοιο σκληρό τρόπο έπρεπε να περάσω στη

³κυνισμό: στάση ασέβειας και περιφρόνησης για ό,τι είναι αποδεκτό κοινωνικά

μοναξιά και να βάλω μια κλειστή πόρτα ανάμεσα σε μένα και την παιδική ηλικία, όπου τη φρουρούσαν αμείλικτοι φρουροί τριγυρισμένοι με φως. Ήταν μια αρχή, ένα ξύπνημα για τη νοσταλγία του εαυτού μου.

Τρομοκρατήθηκα κι ένιωσα την καρδιά μου να σπαράζει, όταν για πρώτη φορά κατέφτασε ο πατέρας κοντά μου, αφού ο διευθυντής του οικοτροφείου τον πληροφόρησε για τη διαγωγή μου. Σαν ήλθε όμως για δεύτερη φορά κατά τα τέλη του χειμερινού εξαμήνου ήμουν ήδη σκληρός και αδιάφορος. Τον άφησα να με μαλώνει, να με παρακαλεί και να με κάνει να συγκινηθώ στο όνομα της μητέρας μου. Είχε ξεσπάσει τρομερά και μου δήλωσε πως, αν δεν άλλαζα τακτική, θα με έδωχνε ατιμασμένο από το σχολείο και θα με έκλεινε σε αναμορφωτήριο. Ας το έκανε! Σαν έφυγε, ένιωσα κάποια θλίψη, αλλά ο πατέρας μου δεν είχε πετύχει τίποτα, δεν μου είχε βρει κανένα δρόμο. Έβλεπα λοιπόν πως ό,τι του γινόταν ήταν καλά καμωμένο.

Δεν με ένοιαζε πού θα καταντούσα! [...] Πήγαινα για καταστροφή, αλλά μερικές φορές έπαιρνα ως εξής την υπόθεση· αν ο κόσμος δεν χρειαζόταν ανθρώπους σαν και μένα και δεν μπορούσε να τους εξασφαλίσει μια υψηλή και ελκυστική θέση, τότε οι άνθρωποι αυτοί έπρεπε να καταστραφούν. Του κόσμου θά 'ταν όλη η ντροπή!

Τα Χριστούγεννα εκείνης της χρονιάς ήταν τα πιο θλιμμένα. Η μητέρα μου μόλις με είδε τρόμαξε. Είχα ψηλώσει και το αδύνατο πρόσωπό μου έδειχνε άγριο, γλομό και με ερεθισμένα βλέφαρα. Τα πρώτα ίχνη από το μουστάκι μου και τα γυαλιά, που είχα πριν από λίγο φορέσει, με έκαναν ακόμα πιο παράξενο. Οι αδελφές μου πήγαν σε μια άκρη και κρυφογελούσαν. Όλα ήταν ανυπόφορα. Ανυπόφορη και πικρή ήταν και η συζήτηση με τον πατέρα μου στο γραφείο του, ανυπόφορη η παρουσία των συγγενών και προπαντός η βραδιά των Χριστουγέννων. Η γιορτή αυτή στο σπίτι μας ήταν άλλοτε η πιο μεγάλη από όλες· ήταν η βραδιά της αγάπης, της ευγνωμοσύνης και της ανανέωσης του δεσμού ανάμεσα σε μένα και τους γονείς μου. Τώρα όλα ήταν δυσάρεστα και καταπιεστικά. Όπως κι άλλοτε ο πατέρας μου διάβασε το Ευαγγέλιο για τους βοσκούς «αγραυλούντας και φυλάσσοντας φυλακός της νυχτός επί την ποιμήνη αυτών».⁴ Οι αδελφές στέκονταν όλο φως μπροστά στο τραπέζι με τα δώρα. Αλλά η φωνή του πατέρα ήταν άτονη και το πρόσωπό του έδειχνε γερασμένο και κουρασμένο· και η μητέρα ήταν θλιμμένη και σε μένα όλα ήταν οδυνηρά κι αδιάφορα, τα δώρα κι οι ευχές, το Ευαγγέλιο και το φωτεινό δένδρο. Το χριστόψωμο μοσχοβολούσε και ξέχυνε κύματα από γλυκές αναμνήσεις. Το έλατο είχε ένα δυνατό άρωμα και μιλούσε για πράγματα που είχαν πια περάσει. Περίμενα το τέλος της βραδιάς και των διακοπών με αδημονία.

Έτσι πέρασε κι ολόκληρος ο χειμώνας. Ο σύλλογος των καθηγητών μου έστειλε αυστηρή προειδοποίηση. Η αποβολή μου ήταν θέμα λίγου χρόνου. Όλα εξαιτίας μου!

Έρμαν Έοσε, *Ντέμαν*, μτφρ. Κώστας Προκοπίου, Νεφέλη, Αθήνα 1982

⁴«αγραυλούντας και φυλάσσοντας φυλακός της νυχτός επί την ποιμήνη αυτών»: που έπαιζαν τον αυλό και φύλαγαν το κοπάδι τους κατά τη διάρκεια της νύχτας (*Κατά Λουκάν*, β', 8)

ΜΕΛΒΙΝ ΜΠΕΡΤΖΕΣ

Έμιλυ Μπρόγκαν

Ο άγγλος πεζογράφος Μέλβιν Μπέρτζες (Melvin Burgess, γεν. 1954) θεωρείται σήμερα ένας από τους πολυγραφότερους και πιο επιτυχημένους συγγραφείς μυθιστορημάτων για εφήβους και νέους σε παγκόσμιο επίπεδο (κάποιοι μάλιστα τον αποκαλούν σύγχρονο Κάρολο Ντίκενς). Το μυθιστόρημά του Junk, όταν πρωτοκυκλοφόρησε (1996), προκάλεσε αίσθηση με την αμεσότητα και τον ρεαλισμό της γραφής του. Αποτυπώνει τις περιπέτειες μιας παρέας παιδιών που εγκαταλείπουν πρόωγα και για διαφορετικούς λόγους τις οικογενειακές τους εστίες, θέλοντας να δοκιμάσουν νέες εμπειρίες και να νιώσουν στα όρια την απόλαυση μιας πραγματικά ελεύθερης ζωής, χωρίς δεσμεύσεις ή ελέγχους. Με σκηνικό την πόλη του Μπρίστολ, η Τζέμμα, ο Ταρ και οι φίλοι τους θα ζήσουν στο περιθώριο μιας κοινωνίας σκληρής και αφιλόξενης, θα εθιστούν ακόμη και στα ναρκωτικά, πριν αναζητήσουν διέξοδο στην αποδοχή και την αγάπη των δικών τους. Στο απόσπασμα που ακολουθεί η μητέρα της Τζέμμα, Έμιλυ Μπρόγκαν, αφηγείται τι σήμαινε γι' αυτήν (και τον σύζυγό της Γκρελ) η φυγή της 14χρονης κόρης τους και το σμίξιμό τους ύστερα από τρία και πλέον χρόνια.

Τρεισήμισι χρόνια.

Ήθελα να πάρουμε το τρένο. Θα μας πήγαινε γρηγορότερα, μα ο Γκρελ επέμενε να πάμε με το αυτοκίνητό μας. Υποθέτω ότι ήλπιζε πως η οδήγηση θα τον βοηθούσε να αποσπάσει τη σκέψη του από τα προβλήματά του. Κι όμως θα προτιμούσα να μην έπαιρνε το αυτοκίνητο, γιατί ήξερα σε τι άσχημη ψυχολογική κατάσταση βρισκόταν. Μα, παραδόξως, φέρθηκε κάτι παραπάνω από άψογα σ' όλη τη διαδρομή. Καθόμουν πλάι του και το μυαλό μου γύριζε συνέχεια σ' όλα αυτά που είχα χάσει –σ' όλα αυτά που είχε χάσει η Τζέμμα–, τα διάφορα στάδια της ζωής της ως την ενηλικίωσή της, το σχολείο, τα διαγωνίσματα, τους εφηβικούς έρωτες, τα πάρτι...

Περίμενα με τόση λαχτάρα να τα ζήσω όλα αυτά. Μόνο μέσα από την κόρη της μπορεί μια γυναίκα να ξαναζήσει τα παιδικά της χρόνια και μου την είχε στερήσει αυτή την ευκαιρία. Απ' όλους μας την είχε στερήσει. Ήμουν εξοργισμένη μαζί της γι' αυτό. Και επειδή... καταλαβαίνεις, όλ' αυτά τα χρόνια προσπαθείς να πείσεις τον εαυτό σου πως πιθανόν να μην την ξαναδείς μέχρι να γεράσεις. Και στη συνέχεια έρχεται ξαφνικά αυτό και συνειδητοποιείς πως οι πληγές είναι το ίδιο νωπές και ανοιχτές όπως τον πρώτο καιρό που έφυγε. Μπορεί να ήταν πια δεκαοχτώ χρονών και να είχε ένα σωρό προβλήματα, αλλά για μένα θα παρέμενε πάντα το κοριτσάκι μου.

Πώς μπόρεσε να μας το κάνει αυτό;

Θυμόμουν συνέχεια κάθε λέξη που μου είχε πει το άγνωστο κορίτσι στο τηλέφωνο:

«Είναι στο νοσοκομείο. Όχι, μην ανησυχείτε, δεν έχει πάθει κανένα ατύχημα».

«Όμως γιατί τότε;» τη ρώταγα συνέχεια. «Γιατί βρίσκεται στο νοσοκομείο;» Υπέθεσα πως ίσως είχε πάει εκεί για να γεννήσει.

Και τελικά μου το ξεφούρνισε.

«Είναι εθισμένη στην ηρωίνη» μου είπε. «Υποφέρει από έντονο στερητικό σύνδρομο».

Τρεισήμισι χρόνια. Θα μπορούσε να είχε πεθάνει σ' αυτό το διάστημα. Ακόμη και τώρα κινδύνευε να χάσει τη ζωή της.

Φτάσαμε στο νοσοκομείο και ζητήσαμε να μας πουν σε ποιο δωμάτιο είχαν την Τζέμμα

Μπρόγκαν. Μας άφησαν να περιμένουμε, ώσπου εμφανίστηκε ένας γιατρός και μας είπε πως ήθελε να συζητήσει την περίπτωση της μαζί μας προτού τη δούμε. Μας αποκάλυψε πως εκτός των άλλων ήταν και έγκυος. Μου έδωσε να καταλάβω πως στο νοσοκομείο δεν αντιμετώπιζαν με ιδιαίτερη συμπάθεια ανθρώπους που είχαν παρόμοια προβλήματα με τα δικά της.

«Τα κρεβάτια του νοσοκομείου είναι για τους αρρώστους» μας δήλωσε εκείνος ο γιατρός. Με άλλα λόγια, είχαν αποφασίσει να τη διώξουν. Ήταν ξεκάθαρος απέναντί μας: περίμενε από μας να τη φροντίσουμε από δω και πέρα.

Προχωρήσαμε προς το θάλαμο.

«Ένα μωρό! Έπαιρνε αυτά τα πράματα μ' ένα μωρό στην κοιλιά της...» είπε ο Γκρελ. Ακουγόταν θυμωμένος. Προχωρήσαμε λίγο ακόμη. «Υποθέτω πως θα περιμένει τώρα από μας να τη βοηθήσουμε».

Δεν πίστευα στ' αυτιά μου. Σταμάτησα να περπατάω και κάρφωσα τα μάτια μου πάνω του. Ήταν πάντα το παιδί μας. Είχα θυμώσει τόσο πολύ, που ήμουν έτοιμη να καβγαδίσω άγρια μαζί του εκεί μπροστά σε όλο τον κόσμο, στη μέση του διαδρόμου. Μα όταν γύρισα προς το μέρος του, είδα πως δεν ήταν καθόλου θυμωμένος. Με κοίταξε με τα μεγάλα, υγρά του μάτια – έτσι κλαίει, τα μάτια του απλώς υγραίνουν, τα χέρια του κρέμονται σαν παράλυτα από τους ώμους του και το πρόσωπό του παίρνει μια γκριζα απόχρωση, σαν εκείνη της χειμωνιάτικης βροχής. Έμοιαζε λες και όλος ο κόσμος του να είχε τιναχτεί από τη μια στιγμή στην άλλη στον αέρα.

Υποθέτω πως απογοητεύσαμε την Τζέμμα με πολλούς τρόπους. Αλλά κι εκείνη μας απογοήτευσε. Κατέστρεψε τη ζωή μας από την ημέρα που έφυγε, τη σχέση που υπήρχε ανάμεσα σ' εμένα και τον Γκρελ. Κατηγορούσαμε συνέχεια ο ένας τον άλλο. Και οι οδυνηροί καβγάδες για όσα είχαμε πει ή είχαμε κάνει και για όσα μας είχε πει ή είχε κάνει ήταν καθημερινή κατάσταση ανάμεσά μας. Λίγο ακόμα και θα είχαμε καταστρέψει το γάμο μας. Ίσως και να τον είχαμε καταστρέψει τελικά. Ίσως να ήμαστε ακόμα μαζί μόνο και μόνο επειδή δεν είχαμε τίποτα καλύτερο να κάνουμε.

Αλλά τουλάχιστον είμαστε μαζί...

Τον έπιασα από το μπράτσο και του το έσφιξα. Κανείς μας δεν είναι τέλειος. Ο Γκρελ, ο Θεός να τον έχει καλά, κατέβασε το κεφάλι του, έκλεισε τα μάτια του για μια στιγμή κι ένα δάκρυ κύλησε στο μάγουλό του. Ύστερα βιαστήκαμε να προχωρήσουμε πάλι. Μπορώ ν' αντέξω τα πάντα, εκτός από το να βλέπω τον Γκρελ να κλαίει. Μού 'ρχεται κι εμένα να κλάψω με λυγμούς και ήθελα να κρατήσω όσα δάκρυα είχα αποκλειστικά για την Τζέμμα.

Στο θάλαμο έκανα κάτι πολύ εγωιστικό.

«Θέλω να τη δω μόνη μου» είπα στον Γκρελ.

Δεν ήθελα μ' αυτό να δείξω πως είχα περισσότερα δικαιώματα από κείνον. Όσα δικαιώματα είχα εγώ άλλα τόσα είχε κι εκείνος. Υποθέτω πως αντέδρασα έτσι γιατί ήθελα μια τέτοια σημαντική στιγμή να την έχω όλη δικιά μου.

Εκείνος δεν είπε τίποτα, κούνησε απλώς το κεφάλι του, σαν να ήθελε να μου δείξει πως συμφωνούσε. Παραλίγο να μου ξεφύγει κάποια στιγμή και να πω «Είμαι η μητέρα της», αλλά πρόλαβα και σταμάτησα εγκαίρως. Ύστερα μπήκαμε στο θάλαμο...

Η πρώτη μου σκέψη όταν την είδα ήταν: Θεέ μου, μοιάζει με τη μητέρα μου. Κι όμως εγώ θυμώμουν ακόμη εκείνο το δεκατετράχρονο κοριτσάκι που ήταν όταν έφυγε. Η γυναίκα που είχα τώρα μπροστά μου έμοιαζε στ' αλήθεια με τη μητέρα μου, τη δικιά μου μητέρα, με μια ηλικιωμένη γυναίκα.

Πήγα να κάτσω πλάι της και ακούμπησα το χέρι μου στο δικό της. Ήθελα να το κάνω με όσο το δυνατόν πιο φυσικό τρόπο για να μην την ταράξω, ήθελα να μιλήσουμε για το σπίτι μας και να τη ρωτήσω τι είχε κάνει όλα αυτά τα χρόνια, αν και ήξερα πως ήταν πολύ δύσκολο να μιλήσουμε γι' αυτό το θέμα. Δεν ήθελα να κλάψω, ήξερα πως δεν έπρεπε ν' αφήσω τον εαυτό μου να κλάψει, αλλά σκεφτόμουν συνέχεια όλα αυτά τα πράγματα που δε χάρηκα και δεν κατάφερα να συγκρατηθώ ως το τέλος. Προσπαθούσα να βρω τις λέξεις που είχα σχεδιάσει από πριν να της πω, μα δεν μπόρεσα ν' αρθρώσω ούτε μία. Άρχισα πάλι να κλαίω. Έκανα μια ακόμα προσπάθεια να της μιλήσω, μα και πάλι δεν τα κατάφερα. Έτσι ακούμπησα το κεφάλι μου στο στήθος της κι έκλαψα... έκλαψα ώσπου δεν είχα άλλα δάκρυα πια.

Έκλαιγε κι εκείνη. Κατάλαβα πως είμαστε σε καλό δρόμο όταν άρχισε να κλαίει. Τα δάκρυα ήταν η απάντηση σ' αυτό που θέλαμε να μάθουμε.

«Θέλω να έρθω σπίτι, μαμά. Μπορώ να έρθω σπίτι, μαμά; Σε παρακαλώ...» είπε ύστερα.

Έγνεψα ναι με το κεφάλι μου και προσπάθησα να της πω ναι, ναι, έπειτα αγκαλιαστήκαμε κι αρχίσαμε πάλι να κλαίμε.

Μέλβιν Μπέρτζες, *Junk*, μτφρ. Κώστια Κοντολέων, Πατάκης, Αθήνα 1998

ΕΡΣΗ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ

Μάτια μέσα στη νύχτα

Η ηρωίδα του διηγήματος της Έρσης Σωτηροπούλου (γεν. 1953) είναι μια εξεγερμένη έφηβη που δεν καταφέρνει να επικοινωνήσει με τους γονείς της. Εκείνοι, πιστεύοντας ότι χρειάζεται ψυχιατρική παρακολούθηση για να ελέγξει την αυτοκαταστροφική συμπεριφορά της, την πηγαίνουν κάθε βδομάδα σ' έναν γιατρό στην Αθήνα. Ακόμα κι αυτός, όμως, αδυνατεί να ανοίξει κανάλια επικοινωνίας με ένα κορίτσι που φαίνεται διαφορετικό, αλλά στην πραγματικότητα επιθυμεί ό,τι όλα τα παιδιά της ηλικίας της: την ελευθερία να ακολουθήσει τον δρόμο της, προσδιορίζοντας η ίδια την ταυτότητά της.

Κάθε Πέμπτη πήγαινε με τον πατέρα της στην Αθήνα. Δεν θυμάται πολλά πράγματα απ' αυτό το ταξίδι. Διακόσια τριάντα πέντε χιλιόμετρα μπρος πίσω την ίδια μέρα, κάθε βδομάδα για δύο χρόνια. Ο πατέρας της ερχόταν να την πάρει με τη Σιτροέν από το σχολείο. Ήταν βιαστικός, κουρασμένος. Τι έλεγαν μέσα στο αυτοκίνητο; Δεν θυμάται τίποτα. Η διαδρομή μέχρι τον Ισθμό, όπου γινόταν μια στάση για καφέ, έχει σβήσει από τη μνήμη της.

Ήταν ένα ζαχαροπλαστείο τετράγωνο από μπετόν, με μεγάλη τζαμαρία. Μπροστά υπήρχε μια αλάνα με παρκαρισμένα αυτοκίνητα. Μόλις τους έβλεπε το γκαρσόνι έτρεχε προς το μέρος τους. «Καλώς τους», έλεγε εγκάρδια. «Τι να σας προσφέρουμε σήμερα;» Η διάθεση του πατέρα της έφτιαχνε αμέσως. Το γκαρσόνι πήγαινε να φέρει την παραγγελία. Γύριζε πίσω με το δίσκο και στεκόταν πάνω από το τραπέζι τους.

Κυρίως μιλούσαν για τη Σιτροέν, ήταν από τα πρώτα μοντέλα που κυκλοφορούσαν. «Σε πάει μόνη της», θαύμαζε το γκαρσόνι κι ο πατέρας της εκθείαζε τη συσπανσιόν¹ που ήταν σα ν' απογειώνεσαι με αεροπλάνο. «Είδες τον Τάδε;» ρωτούσε ο πατέρας της για κάποιον γνωστό. «Ο Τάδε έχει καιρό να φανεί», κουνούσε το κεφάλι του το γκαρσόνι. Υπήρχαν και νομικά θέματα, το γκαρσόνι μπορεί να είχε έναν πλούσιο θείο στην Αμερική ή ο παππούς του να του είχε αφήσει ένα κτήμα εξ αδιαιρέτου με μακρινά ξαδέλφια και ζητούσε μια συμβουλή ή κάποια μικρή εκδούλευση.

«Πηγαίνω στην τουαλέτα», έλεγε αυτή κάποια στιγμή και σηκωνόταν. Ο πατέρας της την κοίταζε ανήσυχος, η σκέψη ότι αυτή μπορούσε να το σκάσει κι εκείνος ν' αρχίσει να την ψάχνει αλλόφρων στην Εθνική Οδό περνούσε από το μυαλό του αλλά το γκαρσόνι συνέχιζε να του μιλάει σκυμμένο πάνω του και παρασυρόταν στην κουβέντα.

Υπήρχαν δύο γυναικείες τουαλέτες. Αμέσως μόλις έμπαινε μέσα, κλειδωνόταν κι άναβε τσιγάρο. Τραβούσε μια βαθιά ρουφηξιά και καθόταν στο καπάκι της λεκάνης. Κοίταζε τους τοίχους που ήταν γεμάτοι ρωγμές από τους σεισμούς. Στο ταβάνι είχε ανοίξει μια βαθιά χαραμάδα και μπορούσε να δει τα σωθικά της οικοδομής έτοιμα να σωριαστούν στο κεφάλι της: σοβάδες, τούβλα, τσιμέντο κι ανάμεσά τους μια ατσάλινη βέργα μετέωρη. Στη βάση της βέργας ήταν σφηνωμένο ένα κομμάτι άσπρο χαρτί. Φανταζόταν ότι κάποιος είχε κρύψει ένα σημείωμα εκεί, ένα μήνυμα ζωτικής σημασίας, κι ότι κάποτε θα σκαρφάλωνε και θα μπορούσε να το διαβάσει. Όταν τελείωνε το τσιγάρο, πέταγε τη γόπα στη λεκάνη. Τραβούσε το καζανάκι κι έβγαινε.

Ο πατέρας της ήταν ήδη όρθιος και βημάτιζε νευρικά. Αυτή περνούσε ανάμεσα στους πάγκους με τα γλυκά στα γυάλινα βάζα, κομμάτια κυδώνι και χρυσά κίτρα που αντανάκλούσαν το απογευματινό φως. «Πάμε», έλεγε κι η φωνή της ακουγόταν άχρωμη, ξένη. Το

¹συσπανσιόν: οι αναρτήσεις του αυτοκινήτου που απορροφούν τους κραδασμούς

γκαρσόνι τούς ξεπροβόδιζε κι άνοιγε την πόρτα να περάσουν. Έμπαιναν στο αυτοκίνητο και ξεκινούσαν πάλι.

«Η Κακιά Σκάλα», έλεγε ο πατέρας της όταν περνούσαν μπροστά από την Κακιά Σκάλα.

Καμιά φορά, ίσως μια φορά στο μήνα, ερχόταν κι η μητέρα της μαζί. Το ταξίδι τότε μπορεί να συνδυαζόταν με μια γρήγορη βόλτα στα μαγαζιά. Αλλά συνήθως πήγαιναν κατευθείαν στον γιατρό. Το ιατρείο του βρισκόταν σε μια γειτονιά με πολλά δέντρα, ωραίες πολυκατοικίες και βλοσυρούς θυρωρούς. Το ασανσέρ ήταν από σκούρο γυαλιστερό ξύλο κι είχε ένα μικρό καναπεδάκι ντυμένο με κόκκινο δέρμα.

Μόλις έμπαιναν στο ιατρείο, ο πατέρας της φορούσε ένα χαμόγελο σαν να έφταναν στο πιο συναρπαστικό μέρος του κόσμου. Αν είχε έρθει κι η μητέρα της, χαμογελούσαν κι οι δυο μαζί. Η ιδιαιτέρα σηκωνόταν να τους υποδεχτεί. «Πεγάστε, πεγάστε» ήταν μια γυναίκα με ταγιέρ, γυαλιά από ταρταρούγα² και κόκκινο κραγιόν.

Ένας μογγόλος καθόταν συνήθως σε μια ακριανή πολυθρόνα στη μεγάλη αίθουσα αναμονής με τους καναπέδες. Η μητέρα του ήταν εγκατεστημένη λίγο πιο πέρα και διάβαζε ένα γερμανικό βιβλίο. Αφρικανικά γλυπτά και κινέζικα βάζα στόλιζαν τη βιβλιοθήκη. Οι βελούδινες κουρτίνες ήταν μισοτραβηγμένες, φυλλωσιές χόρευαν την άνοιξη, ξερά κλαδιά άπλωναν τα χέρια τους το χειμώνα. Οι υπόλοιποι ασθενείς ήταν όλοι μεγάλοι. Ο καθένας καθόταν όσο πιο μακριά μπορούσε από τον άλλον κι αν χρειαζόταν κάτι να ρωτήσει την ιδιαιτέρα, πήγαινε κοντά της και της μιλούσε ψιθυριστά.

Όταν ερχόταν η σειρά τους, ο γιατρός έβγαινε από το γραφείο του και τους χαιρετούσε με χειραψία. Ήταν ψηλός με μαιμουδίσιο πρόσωπο και λευκή φρεσκοσιδερωμένη ρόμπα. Πάλι χαμόγελα και φιλοφρονήσεις σαν να έφταναν σε πάρτι. Οι γονείς της έμπαιναν στο γραφείο και η πόρτα έκλεινε.

Το δωμάτιο ξαφνικά γέμιζε σκιές. Χαμηλά πορτατίφ με κίτρινα αμπαζούρ σκόρπιζαν ένα φως χλιαρό, νυσταγμένο. Ενώ περίμενε, η Μιράντα σκεφτόταν πόσο ήθελε να καπνίσει. Οι άλλοι ασθενείς μόλις συναντούσαν το βλέμμα της κοίταζαν αλλού. Σπάνια ξανάβλεπε κάποιον απ' αυτούς, εκτός από τον μογγόλο και τη μητέρα του που ήταν σταθεροί κάθε Πέμπτη. Έβαζε το χέρι της στην τσέπη και άγγιζε το κουτί των τσιγάρων. Γλιστρούσαν μέσα τα δάχτυλά της και χάιδευε ένα τσιγάρο, το σκληρό φίλτρο, το απαλό φίνο χαρτί.

Είχε έρθει η σειρά της. Η δίφυλλη πόρτα άνοιγε, οι γονείς της ξεμύτιζαν σαν κάμπιες απ' το ίδιο κουκούλι κι αυτή σηκωνόταν από τον καναπέ. «Το κορίτσι μας», έλεγε ο γιατρός. Καθόταν πίσω από το γραφείο του κι άνοιγε την καρτέλα της. Το πρόσωπό του σοβάρευε χωρίς να χάνει το ευχαριστημένο ύφος που σήμαινε ότι κι οι δυο βρίσκονταν με τη θέλησή τους εκεί. «Λοιπόν, τι κάνουμε;» ρωτούσε. Τις περισσότερες φορές εκείνη απαντούσε μονολεκτικά. Αν είχε κέφι, του έλεγε ό,τι της κατέβαινε. [...]

Κυρίως όμως έλεγε ότι ήθελε την ελευθερία της. Ασφυκτιούσε, ένιωθε φυλακισμένη. Ήθελε να гуριζεί ελεύθερη τις νύχτες, να καπνίζει στο δρόμο, να ερωτεύεται. Δεν ήθελε να γίνει σαν τους γονείς της. Ήθελε να παρατήρει το σχολείο και να ταξιδέψει.

«Οι πράξεις μας έχουν επιπτώσεις στους άλλους», έλεγε ο γιατρός. «Ελευθερία, όχι ασυδοσία...»

Αυτή ήταν μια φράση της μητέρας της.

«Αυτό λέει η μητέρα μου», του είπε θυμωμένη.

«Και το αποκλείεις ότι μπορεί να έχει δίκιο;» ρωτούσε εκείνος με γλοιώδες χαμόγελο.

²ταρταρούγα: το όστρακο της θαλάσσιας χελώνας

Σε είκοσι λεπτά η συνεδρία είχε τελειώσει. Ο γιατρός την έβαζε να καθίσει σ' ένα ντιβάνι και της χτυπούσε με το σφυράκι τα γόνατα και τους αστραγάλους. «Πολύ ωραία», έλεγε «πολύ ωραία». Αυτή έβγαινε κι έμπαιναν πάλι οι γονείς της. Τι έλεγαν; Δεν είχε ιδέα. Καθόταν στον καναπέ και περίμενε, της φαινόταν ότι οι υπόλοιποι ασθενείς είχαν αραιώσει. Κάθε τόσο η μητέρα του μογγόλου σήκωνε το κεφάλι της από το βιβλίο κι αναστέναζε. Η Μιράντα κοίταζε το ρολόι, η ώρα δεν περνούσε. Τότε ήταν που η ανάγκη για τσιγάρο γινόταν ακατανίκητη. Μερικές φορές σηκωνόταν, πήγαινε μέχρι την έξοδο αλλά η ιδιαίτερα τη σταματούσε. «Μπογεί να σας χγειαστεί ο καθηγητής», γάβγιζε το κόκκινο στόμα.

Και τώρα η τελική φάση. Η αυλαία άνοιγε κι αυτοί την κοίταζαν χαμογελαστοί από την είσοδο του γραφείου. Πατέρας και γιατρός μαζί ή γονείς και γιατρός μαζί. Αυτή έπρεπε πάλι να σηκωθεί και να πλησιάσει. «Πηγαίνουμε πολύ καλά, πάρα πολύ καλά», έλεγε ο γιατρός και τη χτυπούσε στην πλάτη. Η ιδιαίτερα τους έδινε τη συνταγή κι έτρεχε στην πόρτα. «Γαντεβού την άλλη βδομάδα!»

Στην επιστροφή δεν σταματούσαν στον Ισθμό. Δεν υπήρχε ευκαιρία για τσιγάρο. Ήταν νύχτα, το ταξίδι φαινόταν ατέλειωτο. Τα μεγάλα μάτια της Σιτροέν έριχναν τους προβολείς τους στο σκοτάδι. Από την άκρη του δρόμου μοναχικά δέντρα έγερναν προς το μέρος τους με σπασμωδικές κινήσεις. Κάθε τόσο ένα αυτοκίνητο που ερχόταν από την αντίθετη πλευρά τους στράβωνε με τα φώτα του και για κλάσματα δευτερολέπτου το πρόσωπο του πατέρα της φανερωνόταν ωχρό, αδιαπέραστο.

Έρση Σωτηροπούλου, *Να νιώθεις μπλε, να ντύνεσαι κόκκινα*, Πατάκης, Αθήνα 2011

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ

Κάπου ν' ανήκεις

Ο ήρωας του Φίλιππου Μανδηλαρά (γεν. 1965) προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στην ανάγκη να ανήκει σ' ένα κοινωνικό σύνολο και στην ανάγκη να διαμορφώσει τη δική του ιδιοπροσωπία, μια στέρεη προσωπική ταυτότητα. Σημεία αναφοράς του είναι το ποδόσφαιρο και η μουσική. Η αφήγησή του έχει αποδέκτη την Ανθή με την οποία συζητά, αναδρομικά, περιστατικά που τον καθόρισαν στην εφηβεία.

Η Β' Γυμνασίου κύλησε σαν φιλικός αγώνας, απ' αυτούς που γρήγορα καταλαβαίνεις ότι θα λήξουν ισόπαλοι, δίχως τέρματα, και δε θα τους θυμάσαι ούτε την επόμενη μέρα. Οι παίκτες είναι μέτριοι κι άτολμοι, η μπάλα παίζεται στο κέντρο, η εστία σου δεν απειλείται ποτέ και νιώθεις εντελώς διακοσμητικός. Και να μην υπήρχες εκεί, το ίδιο θα ήταν... Με λίγα λόγια, ανιαρά.

Γνώριζα πια πως ήμουν ξένος εκεί μέσα, αλλά δεν είχα καμιά διάθεση να το διακηρύξω, και μάλιστα με τον ηλίθιο τρόπο που το διακήρυττα την προηγούμενη χρονιά. Συνειδητοποίησα, μάλιστα, πως η ιδιότητα του ξένου είναι πάντα χρήσιμη για τις ισορροπίες σε μια τάξη ή και σ' όλο το σχολείο. «Όταν ο ξένος γίνεται αποδεκτός μέσα στην ετερότητά του, τότε βοηθάει στην εξέλιξη του συνόλου» – κάπου το διάβασα αυτό, αλλά δε θυμάμαι πού. Βέβαια, εγώ δεν έχω καταλάβει αν είμαι αποδεκτός επειδή με σέβονται γι' αυτό που είμαι ή επειδή με φοβούνται...

Μα η αποδοχή του ξένου δεν πηγάζει από τον φόβο σε συνδυασμό με τον θαυμασμό του άγνωστου, Γιάννη; Μήπως, τελικά, σε αποδέχτηκαν επειδή δε σε γνώρισαν ποτέ; Επειδή εσύ δεν επιδίωξες ποτέ να σε γνωρίσουν;

Ξένος, λοιπόν, αλλά αποδεκτός, θηρίο ανάμεσα σε θεούς. Και μόνος – πολύ μόνος.

Κάπου στην αρχή της χρονιάς με είχε πιάσει και μια τρομερή μαυρίλα που είχα χάσει τον Αντώνη και τη Μίνα – δεν ήταν το ίδιο να είναι στην Αμερική με το να είναι στη Θεσσαλονίκη. Ξεκίνησα μαθήματα κιθάρας με την προοπτική να παίζω αυτά που μου άρεσαν, αλλά δεν είχα υπομονή – βαρέθηκα να παίζω κλίμακες και ακόρντα.

Σκάλισα τους δίσκους της μητέρας μου και, ανάμεσα στην αρχαιολογία που άκουγε παλιά, βρήκα πέντε έξι συγκροτήματα που με έκαναν να ταξιδέψω. Το παράξενο (αλλά και πάλι καθόλου παράξενο, αν σκεφτώ πως μιλάμε για τη μητέρα μου και όχι για καμιά φίλη μου) είναι ότι αυτοί οι δίσκοι δεν της έλεγαν τίποτα – ούτε που θυμόταν ότι τους είχε, Joy Division, Birthday Party, Nick Cave, Psychedelic Furs, Cure, Bauhaus, Television – όλη η μεταπανκ σκηνή. Κάπου εκεί συνειδητοποίησα και τη χρησιμότητα των αγγλικών και βάλθηκα να μεταφράζω με μανία στίχους. Τους έχω ακόμα σ' ένα τετράδιο, στο γραφείο μου. Τους έβλεπα προχτές και γελούσα. Ξέρεις πόσα πράγματα παρερμηνεύα τότε; Κι ήταν μόλις ένα χρόνο πριν... Μη νομίζεις, όμως. Το ίδιο συνέβαινε και με τους στίχους του Αγγελάκα ή των Διάφανων Κρίνων που είχα ανακαλύψει μέσω Αμερικής.

«Η Μίνα πάλι;»

«Η Μίνα... Όταν της έγραψα για τους στίχους, μού 'πε να ακούσω

Διάφανα Κρίνα "Θα σου αρέσουν" έγραψε. "Εγώ τρελαίνομαι. Πολύ σκοτεινοί". Δεν είχε άδικο...»

«Ακόμα ερωτευμένος;»

Δεν μπορούσα να μη σε ρωτήσω.

«Κοίτα... Η Μίνα ήταν η ιδέα του έρωτα για μένα. Η ανάγκη μου για έρωτα. Δεν είχα συναντήσει άλλη κοπέλα να με αναστατώνει όπως εκείνη. Αφού, μερικές φορές, αναρωπιόμουν μήπως δε μου αρέσουν τα κορίτσια, μήπως, τελικά, δεν είχα φύλο».

Έβαλα τα γέλια.

«Μη γελάς... Έβλεπα τους άλλους να τα φτιάχνουν και να τα καλάνε σε χρόνο μηδέν και απορούσα. Γιατί εγώ δεν είμαι έτσι; έλεγα. Κι ήταν μετά και τα ενδιαφέροντά μου – καμιά σχέση με των αγοριών. Αν εξαιρέσω την μπάλα, ούτε γκόμενες, ούτε μηχανάκια κι αυτοκίνητα, ούτε υπολογιστές και βίντεο γκέιμς – τίποτα...»

Τό 'χα ρίξει, λοιπόν, στη σκοτεινή μουσική, στους σκοτεινούς στίχους, κι ένιωθα καλά εκεί μέσα. Στο κέντρο μου. Όσο για τη μπάλα, συνέχισα τις προπονήσεις στον Ιωνικό και πήγαινα καλά αλλά δε με ένοιαζε πια. Ήθελαν να με κάνουν και αρχηγό στην ομάδα του σχολείου αλλά εγώ προτίμησα να μείνω απέξω – τα συνηθισμένα.

Με τους γονείς μου μια χαρά. Ο πατέρας μου είχε πράγματι κάνει το βήμα, η μητέρα μου πάντα μαμά κι αυτό ήταν πολύ ανακουφιστικό αλλά με εκνεύριζε κιόλας μερικές φορές, παρέες ψεύτικες, για να περνάει η ώρα, φροντιστήρια, βιβλία, ταινίες και μια τεράστια, απέραντη μοναξιά. Θυμάμαι κάτι βράδια που δεν είχα όρεξη να ακούσω ούτε μουσική και καθόμουν με κλειστό φως στο δωμάτιο, έκλεινα τα αυτιά μου κι άκουγα για ώρες τον παλμό μου. Τίποτα άλλο.

Όχι αόρατος πια, ούτε άδειος, αλλά διάφανος.

Το καλοκαίρι πήγαμε με τους γονείς μου στο Παρίσι, σε κάτι φίλους τους που δεν τους είχα δει ποτέ μου. Δεν είχα ξαναπάει εξωτερικό κι ήταν καλά. Αλλιώςτικα. Με τους γονείς, βέβαια, είναι πάντα κάπως, αν και δεν μπορώ να πω ότι μου έσπασαν τα νεύρα. Εγώ δεν άντεχα μόνος... Περπατήσαμε πολύ, είδαμε κόσμο διαφορετικό απ' αυτόν που είχα συνηθίσει να βλέπω, κτίρια παράξενα, παραλίες στις όχθες του Σηκουάνα και εκθέσεις στα μουσεία. Σε μία απ' αυτές είχε κάτι μυστήριες κατασκευές που τις έλεγαν εγκαταστάσεις και λογαριάζονταν για έργα τέχνης. Απάτη μου φάνηκε στην αρχή, αλλά τελικά μου άρεσαν: Λευκά δωμάτια γεμάτα κλουβιά, τοίχοι διάφανοι πού 'χαν μέσα τους εκατοντάδες λαμπτήρες, τσαλακωμένα πακέτα από τσιγάρα πεταμένα σε βρόμικα πατώματα, ίχνη από αλλόκοτα ζώα στην άμμο, βιομηχανικά απορρίματα πεταμένα άτακτα πάνω σε ξεκοιλιασμένα στρώματα, κούκλες γυμνές και αποκεφαλισμένες παραταγμένες σαν σε βιτρίνα καταστήματος... Μου άρεσαν όλα αυτά. Μού 'βγαλαν στην επιφάνεια το χάος που ένιωθα μέσα μου – έτσι είπε η Κατρίν, η φίλη της μητέρας μου, που το κουβεντιάσαμε. Τη μοναξιά μου, λέω εγώ. Από κείνη τη μέρα μου έρχονται συνέχεια ιδέες για παρόμοιες κατασκευές – κούκλες βιτρίνας με χαρτοσακούλες στο κεφάλι, τσάντες του σουπερμάρκετ αιωρούμενες σε δωμάτια πού 'χουν τοίχους από κονσέρβες και σάπια λαχανικά στο πάτωμα, ιπτάμενα θρανία με φόντο γαλάζιο ουρανό- τέτοιες βλακείες.

Φίλιππος Μανδηλαράς, *Κάπου ν' ανήκεις*, Πατάκης, Αθήνα 2010

Ακούστε παράλληλα...

• Τον Γιάννη Αγγελάκα να ερμηνεύει το τραγούδι «Σαράβαλο», στην ιστοσελίδα:
http://www.youtube.com/watch?v=mI_W4IsSX7E

Στην υποενότητα αυτή, όπως άλλωστε και στην προηγούμενη, περιλαμβάνονται αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα από ελληνικά και ευρωπαϊκά μυθιστορήματα εφηβείας. Πρόκειται για ένα είδος που καλλιεργήθηκε στην Ευρώπη από τα τέλη του 18ου αιώνα (αρχικά στη Γερμανία, με εισηγητή τον Γκαίτε και αρχετυπικό παράδειγμα το μυθιστόρημα Τα χρόνια μαθητείας του Βίλχελμ Μάιστερ, 1795-1796). Ο όρος «μυθιστόρημα της εφηβείας» (αλλιώς: «διαμόρφωσης», ή «μαθητείας», ή «ενηλικίωσης») δηλώνει το είδος του μυθιστορήματος που περιγράφει τη μετάβαση του νέου ανθρώπου από την παιδικότητα στην ενηλικίωση. Το είδος αναδεικνύει κυρίως πώς ο έφηβος ανακαλύπτει τον εαυτό του και τον κόσμο και προσπαθεί να συγκροτήσει την ταυτότητά του μέσα από τις σχέσεις του με το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό του περιβάλλον (κατεξοχήν, βέβαια, με το άλλο φύλο). Αν στα παλαιότερα δείγματα του είδους η ενσωμάτωση του νέου στην κοινωνία γίνεται σε γενικές γραμμές ομαλά και αρμονικά, επισφραγιζόμενη συνήθως από έναν καλό γάμο, το νεότερο μυθιστόρημα της εφηβείας ενδιαφέρεται περισσότερο να αποδώσει τις δυσκολίες και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο ήρωας μέσα σε ένα ρευστό και σύνθετο πλαίσιο ζωής, το οποίο καθορίζεται από δυνάμεις ή συμβάσεις που δεν μπορούν εύκολα να αγνοηθούν ή να ανατραπούν. Σε κάθε περίπτωση, το μυθιστόρημα της εφηβείας απευθύνεται και προσφέρει κυρίως στους νέους αναγνώστες την ευκαιρία να προβληματιστούν για τη δική τους κοινωνική ένταξη και τη δική τους πνευματική και ψυχολογική ωρίμανση σε διαρκή αλληλεπίδραση με τους άλλους.

ΚΑΡΟΛΟΣ ΝΤΙΚΕΝΣ

Μεγάλες προσδοκίες

Ο βρετανός συγγραφέας Κάρολος Ντίκενς (Charles Dickens, 1812-1870) θεωρείται «κλασικός», ένας δηλαδή από τους πιο σημαντικούς πεζογράφους σε παγκόσμια κλίμακα. Το έργο του, αν και απεικονίζει κυρίως τα ήθη και τις κοινωνικές συνθήκες στη Μεγάλη Βρετανία τον καιρό της Βιομηχανικής Επανάστασης (19ος αιώνας), εξακολουθεί και σήμερα να συγκινεί και να συναρπάζει με την ενδιαφέρουσα πλοκή και την ψυχογραφική ανάλυση, ενώ η επίδρασή του είναι αισθητή στον χαρακτήρα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας του Ρεαλισμού. Στις Μεγάλες Προσδοκίες (1861) ο Ντίκενς αποδίδει με εξαιρετική ευστοχία την ψυχολογία ενός φτωχού και ορφανού εφήβου, του Πιπ, ο οποίος ζει μια μίζερη ζωή σε ένα χωριουδάκι δίπλα από τους βάλτους του Κεντ, όπου η τύχη του χαμογελά και κληρονομεί μια περιουσία ικανή να του εξασφαλίσει (τουλάχιστον φαινομενικά) μια άνετη και πλούσια σε εμπειρίες ζωή στη μεγαλούπολη των ονείρων του, το Λονδίνο. Στο απόσπασμα που παρατίθεται ο Πιπ αποχαιρετά με ανάμεικτα συναισθήματα τους φίλους του στο χωριό και ξεκινά το γεμάτο υποσχέσεις ταξίδι του για τη βρετανική πρωτεύουσα, αλλά και προς την ενηλικίωση.

Το πρωί έφερε μια σημαντική αλλαγή στις απόψεις μου περί ζωής γενικώς· τις έλουσε σε τέτοιο λαμπερό φως που έγιναν σχεδόν αγνώριστες. Αυτό που βάραινε περισσότερο το νου μου ήταν η σκέψη πως με χώριζαν έξι μέρες από τη μέρα της αναχώρησής μου· γιατί μου ήταν αδύνατο να ξεφορτωθώ τον ενδόμυχο φόβο πως στο μεταξύ μπορεί να πάθαινε τίποτα το Λονδίνο και όταν πια έφτανα εκεί να ήταν σε κακή κατάσταση ή να' χε εκλείψει τελείως από προσώπου γης.

Ο Τζο και η Μπίντνυ φέρθηκαν με πολλή ευγένεια και συμπάθεια όταν τους μίλησα για τον επικείμενο χωρισμό μας, όμως δεν έκαναν λόγο γι' αυτό το θέμα παρά μόνον όταν έκανα εγώ την αρχή. Μετά το πρωινό, ο Τζο έφερε από την εταζέρα¹ του καλού σαλονιού τα χαρ-

¹εταζέρα: έπιπλο τοίχου με κάθετα ή οριζόντια χωρίσματα, όπου τοποθετούνται συνήθως διακοσμητικά αντικείμενα ή και βιβλία

τία της σύμβασής μου, τα ρίξαμε στη φωτιά κι ένιωσα πως ήμουν ελεύθερος. Πλημμυρισμένος από την πρωτόγνωρη αίσθηση της χειραφέτησής μου, πήγα με τον Τζο στην εκκλησία και σκέφτηκα, αμ' έτσι κι ο ιερέας ήξερε πώς είχαν τα πράγματα, μπορεί και να μη διάβαζε εκείνο το κομμάτι περί πλουσίου και βασιλείας των ουρανών.²

Το βραδινό ήταν νωρίς κι έπειτα βγήκα να κάνω μια βόλτα μόνος μου, με σκοπό να περπατήσω τους βάλτους από τη μια άκρη ως την άλλη και να ξεμπερδεύω μαζί τους μια και καλή. Όπως περνούσα απ' την εκκλησία, ένιωσα (όπως είχα νιώσει και το πρωί, στη λειτουργία) άκρα συμπόνια για τα κακόμοιρα εκείνα πλάσματα που τους έμελλε να έρχονται εδώ πέρα, τη μια Κυριακή μετά την άλλη, για όλη τους τη ζωή, για να καταλήξουν να κείτονται ενθάδε μες στην αφάνεια, ανάμεσα στα χλοερά λοφάκια. Έδωσα στον εαυτό μου την υπόσχεση πως μια απ' αυτές τις μέρες θα έκανα κάποια ευγενική χειρονομία για όλους, και σκάρωσα πρόχειρα ένα σχέδιο να προσφέρω ένα δείπνο με ψητό και πουτίγκα με δαμάσκηνα, μισό κιλό μπίρα κι από πάνω ένα γαλόφι³ συγκατάβαση στον καθένα στο χωριό. [...]

Τέρμα οι ισιάδες και οι λάσπες, τέρμα τα χαντάκια και τα φράγματα, τέρμα τα ζωντανά που έβοσκαν γύρω γύρω –αν και μ' αυτό το κοιμισμένο ύφος τους φαίνονταν τώρα κάπως πιο αξιοπρεπή, κι έλεγα πως γύριζαν προς το μέρος μου ώστε να δουν καλά καλά τον κάτοχο τέτοιων λαμπρών προοπτικών–, αντίο, παλιές πληκτικές γνωριμίες των παιδικών μου χρόνων· από δω και στο εξής ο προορισμός μου είναι το Λονδίνο και τα μεγαλεία, όχι η δουλειά του σιδερά –αυτό με τίποτα–, ούτε ανάμεσά σας! [...]

Και να που τώρα οι έξι μέρες που θα περνούσαν τόσο αργά είχαν περάσει γρήγορα κι είχαν φύγει κι η αυριανή μέρα με περίμενε ήρεμα ενώ εγώ δεν τολμούσα καλά καλά να την αντικρίσω. Καθώς τα έξι βράδια είχαν σβήσει το ένα μετά το άλλο, από έξι πέντε, από πέντε τέσσερα, από τέσσερα τρία, από τρία δύο, είχα αρχίσει να εκτιμώ ολοένα και περισσότερο τη συντροφιά του Τζο και της Μπίντυ. Αυτό το τελευταίο βράδυ, φόρεσα τα καινούργια μου ρούχα για να με δουν και να με χαρούν κι έμεινα μέσα σε όλη μου τη μεγαλοπρέπεια μέχρι το δείπνο. Λόγω της περίπτωσης είχαμε ζεστό φαγητό το οποίο λάμπρυνε, όπως ήταν επόμενο, ένα ψητό πουλερικό και στο τέλος ήπιαμε και λίγο φλιπ.⁴ Η διάθεση όλων μας ήταν πολύ βαριά και δεν ελάφρυνε με τίποτα όσο κι αν κάναμε τους δήθεν κεφάλτους.

Ήταν να φύγω απ' το χωριό μας στις πέντε το πρωί, κουβαλώντας το βαλιτσάκι μου κι είχα πει στον Τζο πως προτιμούσα να κάνω μόνος μου όλη τη διαδρομή. Λυπάμαι που το λέω –πώς λυπάμαι!– αλλά αυτό ήταν συνέπεια της αντίθεσης που ένιωθα ότι θα υπήρχε ανάμεσα σε μένα και τον Τζο αν πηγαίναμε μαζί ως την άμαξα. Είχα δοκιμάσει να πείσω τον εαυτό μου πως δεν υπήρχε τίποτα το επιλήψιμο σ' αυτή τη συνεννόηση· όταν όμως ανέβηκα στο καμαράκι μου εκείνο το τελευταίο βράδυ, αναγκάστηκα να παραδεχτώ πως μπορεί και να υπήρχε τελικά κι έτσι μού 'ρθε να ξανακατέβω κάτω και να θερμοπαρακαλέσω τον Τζο να με πάει ως την άμαξα το πρωί. Δεν τό 'κανα όμως.

Όλη τη νύχτα, στον ταραγμένο μου ύπνο έβλεπα άμαξες που πήγαιναν σε λάθος μέρη αντί στο Λονδίνο κι είχαν ζεμένα άλλοτε σκυλιά άλλοτε γατιά, γουρούνια ή ανθρώπους – ποτέ

²το κομμάτι περί πλουσίου και βασιλείας των ουρανών: εδώ ο αφηγητής αναφέρεται σε χωρία της Καινής Διαθήκης, όπου ο Χριστός σχεδόν αποκλείει για τους πλούσιους την πιθανότητα εισόδου τους στον Παράδεισο («*Πάλιν δε λέγω υμίν, ενκοπώτερόν εστι κάμηλον διά τρυπήματος ραφίδος διελθείν ή πλούσιον εις την βασιλείαν του Θεού εισελθείν*», *Κατά Ματθαίον*, ιθ', 24, επίσης *Κατά Λουκάν*, ιη', 25) ³γαλόφι: αγγλική μονάδα χωρητικότητας, εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά και ειρωνικά ⁴φλιπ: μίγμα μπίρας, «καθαρού» οινοπνευματώδους και ζάχαρης, το οποίο ζέσταναν βουτώντας μέσα στην κούπα την πυρωμένη μασιά

όμως άλογα. Φανταστικά ταξίδια που ναυαγούσαν με βασάνιζαν μέχρι που χάραξε και τα πουλιά άρχισαν να κελαηδάνε. Τότε σηκώθηκα και μισοντύθηκα και κάθισα στο παράθυρο να ρίξω μια τελευταία ματιά κι εκεί που καθόμουν, αποκοιμήθηκα.

Η Μπίντυ ήταν στο πόδι από τόσο νωρίς για να ετοιμάσει το πρωινό μου που, παρ' όλο που δεν κοιμήθηκα πλάι στο παράθυρο πάνω από μια ώρα, όταν πετάχτηκα πάνω με τον ανείπωτο φόβο πως ήταν αργά το απόγευμα, μύρισα τον καπνό από το τζάκι στην κουζίνα. Όμως, για πολλή ώρα μετά απ' αυτό και για πολλή ώρα αργότερα, αφού είχα ακούσει τον καμπανιστό ήχο από τα πιάτα και τα φλιτζάνια, δεν έβρισκα το κουράγιο να κατέβω κάτω. Έμεινα εκεί πάνω, μα να ξεκλειδώνω και να ξεδένω το βαλιτσάκι μου, μα να κλειδώνω και να το δένω, μέχρι που η Μπίντυ μού φώναξε πως είχα αργήσει.

Έφαγα το πρωινό στο πόδι σχεδόν κι ούτε που κατάλαβα γεύση. Σηκώθηκα από το τραπέζι λέγοντας με ζωηρό τόνο, «Νομίζω πως είναι ώρα να φεύγω!» κι έπειτα φίλησα την αδελφή μου που γέλαγε και κουνούσε το κεφάλι και κουνιόταν ολόκληρη στη συνηθισμένη της καρέκλα, φίλησα την Μπίντυ κι αγκάλιασα τον Τζο. Έπειτα πήρα το βαλιτσάκι μου και βγήκα έξω. Η τελευταία φορά που γύρισα να τους δω ήταν όταν σε λίγο άκουσα πίσω μου ένα θόρυβο⁵ ρίχνοντας μια ματιά είδα τον Τζο να πετάει ένα παλιό παπούτσι και την Μπίντυ να πετάει άλλο ένα.⁵ Τότε κοντοστάθηκα να τους κουνήσω το καπέλο μου κι ο καημένος μου ο Τζο σήκωσε το γεροδεμένο δεξί του χέρι και το κούνησε ψηλά πάνω απ' το κεφάλι του, φωνάζοντας βραχνά απ' τη συγκίνηση, «Έχε γεια, ρε Πιπ!» κι η Μπίντυ σκέπασε το πρόσωπο με την ποδιά της.

Απομακρύνθηκα με ζωηρό βήμα και σκεφτόμουν πως μου ήταν πολύ πιο εύκολο να φύγω απ' ό,τι είχα φανταστεί: σκεφτόμουν πως θα ήταν ολωσδιόλου άτοπο νά 'χω τον Τζο να πετάει παλιοπάπουτσα πίσω απ' την άμαξα μες στον Κεντρικό Δρόμο, μπροστά σ' όλο τον κόσμο. Σφύριζα σαν να μην έτρεχε τίποτα που έφευγα. Όμως το χωριό ήταν τόσο ήσυχο και τόσο γαλήνιο κι η ελαφριά ομίχλη άνοιγε με μεγαλοπρέπεια, για να μου φανερώσει, θαρρείς, τον κόσμο και κάποτε ήμουν τόσο μικρός και τόσο άβγαλτος σ' αυτό τον τόπο και τα πάντα πέρα απ' αυτόν ήταν τόσο άγνωστα και τόσο σπουδαία που μέσα σε μια στιγμή μου ανέβηκε ένας βαρύς στεναγμός, ένας λυγμός και ξέσπασα σε δάκρυα. Βρισκόμουν δίπλα στην πινακίδα που έδειχνε σαν δάχτυλο, στο τέρμα του χωριού κι ακούμπησα το χέρι μου πάνω της και είπα, «Αντίο φίλε μου· αντίο, καλέ μου φίλε».

Ειλικρινά: ποτέ δεν υπάρχει λόγος να μας πιάνει ντροπή για τα δάκρυά μας· είναι η βροχή πάνω στη σκόνη που σηκώνεται απ' το χώμα της σκληρής καρδιάς μας και μας θολώνει τα μάτια. Αφού έκλαψα ήμουν καλύτερα από πριν – πιο λυπημένος· είχα βαθύτερη συναίσθηση της αχαριστίας μου· είχα μαλακώσει. Αν είχα κλάψει και νωρίτερα, τώρα θα είχα τον Τζο στο πλάι μου.

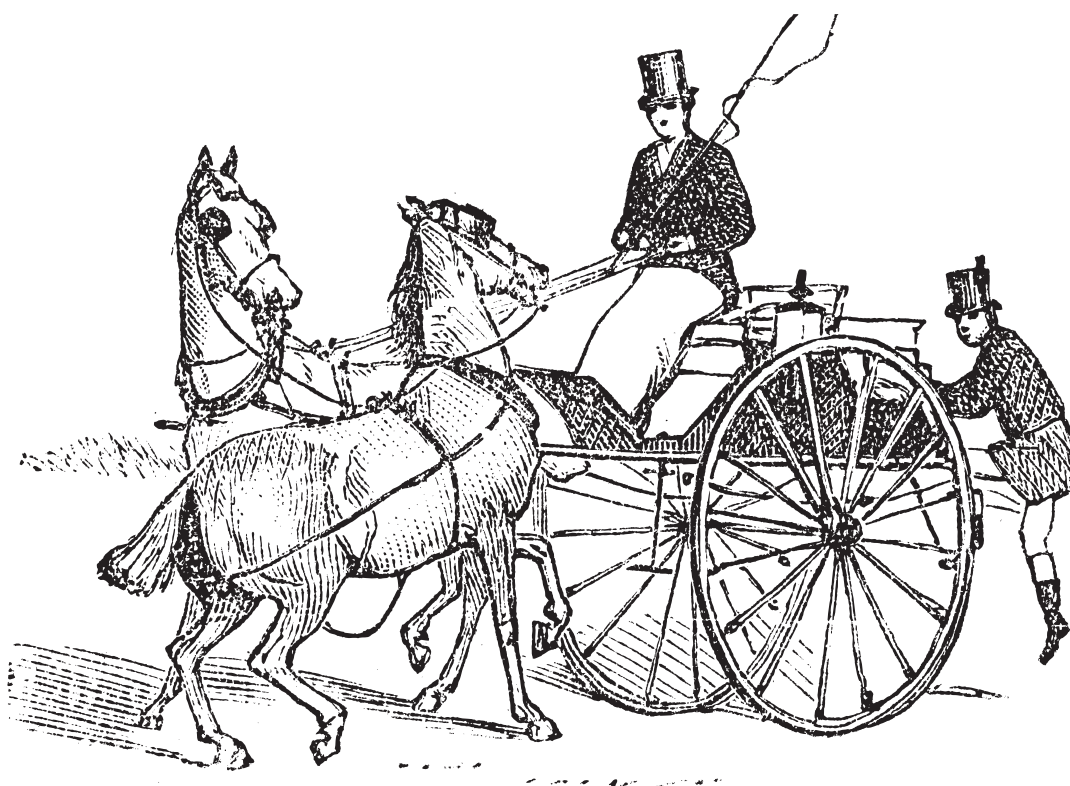
Τόσο μ' είχαν καταβάλει εκείνα τα δάκρυα, που μ' έπιασαν ξανά στη διάρκεια της σιωπηλής διαδρομής μου. Κι όταν βρισκόμουν πια στην άμαξα κι είχαμε αφήσει το χωριό πίσω μας, άρχισα να σκέφτομαι σοβαρά με σφιγμένη την καρδιά μήπως θά 'ταν καλύτερα να κατέβω όταν ήταν ν' αλλάξουμε άλογα και να γυρίσω πίσω με τα πόδια και να μείνω άλλο ένα βράδυ στο σπίτι και να χωρίσουμε πιο ανθρώπινα. Αλλάξαμε κι εγώ ήμουν ακόμα διχασμένος και για παρηγοριά συνέχισα να σκέφτομαι πως θα μπορούσα μια χαρά να κατέβω και να γυρίσω με τα πόδια την επόμενη φορά που θ' αλλάζαμε. Κι ενώ στο μυαλό μου τριγυρούσαν όλο τέτοιες σκέψεις, κάθε λίγο νόμιζα πως κάποιος άνθρωπος έξω στο δρόμο

⁵είδα τον Τζο να πετάει ένα παλιό παπούτσι και την Μπίντυ να πετάει άλλο ένα: σύμφωνα με ένα παλιό αγγλικό έθιμο, έτσι έπιαναν οι ευχές για καλό ταξίδι

που ερχόταν προς το μέρος μας ήταν φτυστός ο Τζο κι η καρδιά μου πέταγε – λες κι ήταν ποτέ δυνατό να βρίσκεται εκεί πέρα!

Αλλάξαμε άλογα ξανά και ξανά και τώρα πια ήταν πολύ αργά και πολύ μακριά για να γυρίσω πίσω κι έτσι συνέχισα το ταξίδι μου. Και η ομίχλη είχε ανοίξει με τέτοια μεγαλοπρέπεια κι ο κόσμος απλωνόταν ολάνοιχτος μπροστά μου.

Κάρολος Ντίκενς, *Μεγάλες προσδοκίες*, μτφρ. Άρτεμις Σταμπουλοπούλου, Πόλις, Αθήνα 1997

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Όνειρο στο κύμα

Το Όνειρο στο κύμα, κορυφαίο διήγημα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911), δημοσιεύτηκε το 1900 στο περιοδικό Παναθήναια. Μέσα από την έξοχη αφηγηματική τέχνη του Παπαδιαμάντη, που εδώ στηρίζεται στην ενδοσκόπηση του ήρωα «τότε» και «τώρα», προβάλλονται αντιθέσεις όπως η ορμητικότητα της εφηβείας και η πίκρα της ωριμότητας, η φυσική ζωή στην ύπαιθρο και η αστική ζωή, η αθωότητα και η πονηριά, η αγάπη και η απώλεια. Παρά την πλαστοπροσωπία, η οποία υποδεικνύεται έντεχνα στο τέλος, φαίνεται ότι το πρωτοπρόσωπο αυτό διήγημα έχει αρκετά αυτοβιογραφικά στοιχεία.

«Ήμην πτωχόν βοσκόπουλον εις τα όρη. Δεκαοκτώ ετών, και δεν ήξευρα ακόμη άλφα. Χωρίς να το ηξεύρω, ήμην ευτυχής. Την τελευταίαν φορά οπού εγεύθην την ευτυχίαν ήτον το θέρος εκείνο του έτους 187... Ήμην ωραίος έφηβος, κι έβλεπα το πρωίμως στρυφνόν, ηλιοκαές πρόσωπόν μου να γυαλίζεται εις τα ρυάκια και τας βρύσεις, κι εγύμναζα το ευλύγιστον, υψηλόν ανάστημά μου ανά τους βράχους και τα βουνά.

[...]

Αφού έμαθα τα πρώτα γράμματα πλησίον του γηραιού Σισώη, εστάλην ως υπότροφος της Μονής εις τινα κατ' επαρχίαν ιερατικήν σχολήν, όπου κατετάχθην αμέσως εις την ανωτέραν τάξιν, είτα εις την εν Αθήναις Ριζάρειον. Τέλος, αρχίσας τας σπουδάς μου σχεδόν εικοσαέτης, εξήλθα τριακοντούτης από το Πανεπιστήμιον¹ εξήλθα δικηγόρος με δίπλωμα προλύτου...¹

Μεγάλην προκοπήν, εννοείται, δεν έκαμα. Σήμερον εξακολουθώ να εργάζομαι ως βοηθός ακόμη εις το γραφείον επιφανούς τινος δικηγόρου και πολιτευτού εν Αθήναις, τον οποίον μισώ, αγνώω εκ ποίας σκοτεινής αφορμής, αλλά πιθανώς επειδή τον έχω προστάτην και ευεργέτην. [...]

Η τελευταία χρονιά που ήμην ακόμη φυσικός άνθρωπος ήτον το θέρος εκείνο του έτους 187... Ήμην ωραίος έφηβος, καστανόμαλλος βοσκός, κι έβοσκα τας αίγας της Μονής του Ευαγγελισμού εις τα όρη τα παραθαλάσσια, τ' ανερχόμενα αποτόμως διά κρημνώδους ακτής, ύπερθεν του κράτους του Βορρά και του πελάγους.

[...]

Μόνον διαρκή γείτονα, όταν κατηρόμην κάτω, εις την άκρην της περιοχής μου, είχα τον κυρ Μόσχον, ένα μικρόν άρχοντα λίαν ιδιότροπον. Ο κυρ Μόσχος εκατοίκει εις την έξοχην, εις ένα ωραίον μικρόν πύργον μαζί με την ανεψιάν του την Μοσχούλαν, την οποίαν είχεν υιοθετήσει, επειδή ήταν χηρευμένος και άτεκνος. Την είχε προσλάβει πλησίον του, μονογενή, ορφανήν εκ κοιλίας μητρός, και την ηγάπα ως να ήτο θυγάτηρ του.

[...]

Ο κυρ Μόσχος είχεν ως συντροφιάν το τσιμπούκι του, το κομβολόγι του, το σκαλιστήρι του και την ανεψιάν του την Μοσχούλαν. Η παιδίσκη θα ήτον ως δύο έτη νεοτέρα εμού. Μικρή επήδα από βράχον εις βράχον, έτρεχεν από κολπίσκον εις κολπίσκον, κάτω εις τον

¹προλύτου: (προλύτης) τίτλος που αποδιδόταν μέχρι το 1911 από το Πανεπιστήμιο Αθηνών στον απόφοιτο με βαθμό πτυχίου «σχεδόν καλώς»

αιγιαλόν, έβγαζε κοχύλια, κι εκυνηγούσε τα καβούρια. Ήτον θερμόαιμος και ανήσυχος ως πτηνόν του αιγιαλού. Ήτον ωραία μελαχροινή, κι ενθύμιζε την νύμφην του Άσματος² την ηλιοκαυμένην, την οποίαν οι υιοί της μητρός της είχαν βάλει να φυλάει τ' αμπέλια: «*Ιδού ει καλή, η πλησίον μου, ιδού ει καλή· οφθαλμοί σου περιστεραί...*» Ο λαιμός της, καθώς έφεγγε και υπέφωσκεν υπό την τραχηλιάν της, ήτον απείρως λευκότερος από τον χρώτα³ του προσώπου της.

Ήτον ωχρά, ροδίνη, χρυσαυγίζουσα και μου εφάινετο να ομοιάζει με την μικρήν στέρφαν αίγα, την μικρόσωμον και λεπτοφυή, με κατάστιλπνον τρίχωμα, την οποίαν εγώ είχα ονομάσει Μοσχούλαν. Το παράθυρον του πύργου το δυτικόν ηνοιγέτο προς τον λόγγον, ο οποίος ήρχιζε να βαθύνεται πέραν της κορυφής του βουνού, όπου ήσαν χαμόκλαδα, ευώδεις θάμνοι, και αργιλώδης γη τραχεία. Εκεί ήρχιζεν η περιοχή μου. Έως εκεί κατηρόμην συχνά, κι έβοσκα τας αίγας των καλογήρων, των πνευματικών πατέρων μου.

Μίαν ημέραν, δεν ηξεύρω πώς, ενώ εμέτρουν καθώς εσυνήθιζα τας αίγας μας (ήσαν όλαι πενηνταέξ κατ' εκείνον τον χρόνον· άλλοτε ανεβοκατέβαιναν ο αριθμός των μεταξύ εξήντα και σαρανταπέντε), η Μοσχούλα, η ευνοουμένη μου κατσίκια, είχε μείνει οπίσω, και δεν ευρέθη εις το μέτρημα. Τας εύρισκα όλας 55. Εάν έλειπεν άλλη κατσίκια, δεν θα παρετήρουν αμέσως την ταυτότητα, αλλά μόνον την μονάδα που έλειπεν· αλλ' η απουσία της Μοσχούλας ήτον επαισθητή. Ετρόμαξα. Τάχα ο αετός μου την επήρε;

Εις τα μέρη εκείνα, τα κάπως χαμηλότερα, οι αετοί δεν κατεδέχοντο να μας επισκέπτονται συχνά. Το μέγα ορμητήριόν των ήτον υψηλά προς δυσμάς, εις το κατάλευκον πετρώδες βουνόν, το καλούμενον Αετοφωλιά φερωνύμως.⁴ Αλλά δεν μου εφάινετο όλως παράδοξον ή ανήκουστον πράγμα ο αετός να κατήλθεν εκτάκτως, τρωθείς από τα κάλλη της Μοσχούλας, της μικράς κατσίκας μου.

Εφώναζα ως τρελός:

– Μοσχούλα!... πού είν' η Μοσχούλα;

Ούτε είχα παρατηρήσει την παρουσίαν της Μοσχούλας, της ανεψιάς του κυρ Μόσχου, εκεί σιμά. Αυτή έτυχε να έχει ανοικτόν το παράθυρον. Ο τοίχος του περιβόλου του κτήματος, και η οικία η ακουμβώσα επάνω εις αυτόν, απείχον περι τα πεντακόσια βήματα από την θέσιν όπου ευρισκόμην εγώ με τας αίγας μου. Καθώς ήκουσε τας φωνάς μου, η παιδίσκη ανωρθώθη, προέκυψεν εις το παράθυρον και έκραξε:

– Τι έχεις και φωνάζεις;

Εγώ δεν ήξευρα τι να είπω· εν τοσοούτω απήντησα:

– Φωνάζω εγώ την κατσίκια μου, τη Μοσχούλα!... Με σένα δεν έχω να κάμω.

Καθώς ήκουσε την φωνήν μου, έκλεισε το παράθυρον κι έγινεν άφαντη.

Μίαν άλλην ημέραν με είδε πάλιν από το παράθυρόν της εις εκείνην την ιδίαν θέσιν. Ήμην πλαγιασμένος εις ένα ίσκιον, άφηνα τας αίγας μου να βόσκουν, κι εσφύριζα ένα ήχον, έν άσμα του βουνού αιπολικόν.⁵

Δεν ηξεύρω πώς της ήλθε να μου φωνάξει:

– Έτσι όλο τραγουδείς!... Δε σ' άκουσα ποτέ μου να παίζεις το σουραύλι!... Βοσκός και να

²Πρόκειται για το ποίημα «Άσμα Ασμάτων» που αποδίδεται στον Σολομώντα. Περιλαμβάνεται στην Παλαιά Διαθήκη και υμνεί τον έρωτα μέσα από τον διάλογο γαμπρού και νύφης. Σε μετάφραση του Γ. Σεφέρη ο στίχος που δίνεται στο διήγημα: «όμορφη που είσαι αγαπημένη, όμορφη που είσαι· τα μάτια σου είναι περιστέρια» ³από τον χρώτα: από την επιδερμίδα· ⁴φερωνύμως: παίρνοντας το όνομα (εδώ από τους αετούς)· ⁵αιπολικόν: ποιμενικό (αιπόλος: αυτός που βόσκει αίγες)

μην έχει σουραύλι, σαν παράξενο μου φαίνεται!...

Είχα εγώ σουραύλι (ήτοι φλογέρα), αλλά δεν είχα αρκετόν θράσος ώστε να παίζω εν γνώσει ότι θα με ήκουεν αυτή... Την φοράν ταύτην εφιλοτιμήθην να παίζω προς χάριν της, αλλά δεν ηξεύρω πώς της εφάνη η τέχνη μου η αυλητική. Μόνον ηξεύρω ότι μου έστειλε δι' αμοιβήν ολίγα ξηρά σύκα, κι ένα τάσι γεμάτο πετμέζι.

Μίαν εσπέραν, καθώς είχα κατεβάσει τα γίδια μου κάτω εις τον αιγιαλόν, ανάμεσα εις τους βράχους, όπου εσημάτιζε χιλίους γλαφυρούς κολπίσκους και αγκαλιτσες το κύμα, όπου αλλού εκυρτώνοντο οι βράχοι εις προβλήτας και αλλού εκοιλαίνοντο εις σπήλαια· και ανάμεσα εις τους τόσους ελιγμούς και δαιδάλους του νερού, το οποίον εισεχώρει μορμυρίζον, χορεύον με ατάκτους φλοίσβους και αφρούς, όμοιον με το βρέφος το ψελλίζον, που αναπηδά εις το λίκνον του και λαχταρεί να σηκωθεί και να χορεύσει εις την χείρα της μητρός που το έψαυσε – καθώς είχα κατεβάσει, λέγω, τα γίδια μου διά ν' «αρμυρίσουν» εις την θάλασσαν, όπως συχνά εσυνήθιζα, είδα την ακρογιαλιάν που ήτον μεγάλη χαρά και μαγεία, και την «ελιμπίστηκα», κι ελαχτάρησα να πέσω να κολυμβήσω. Ήτον τον Αύγουστον μήνα.

[...]

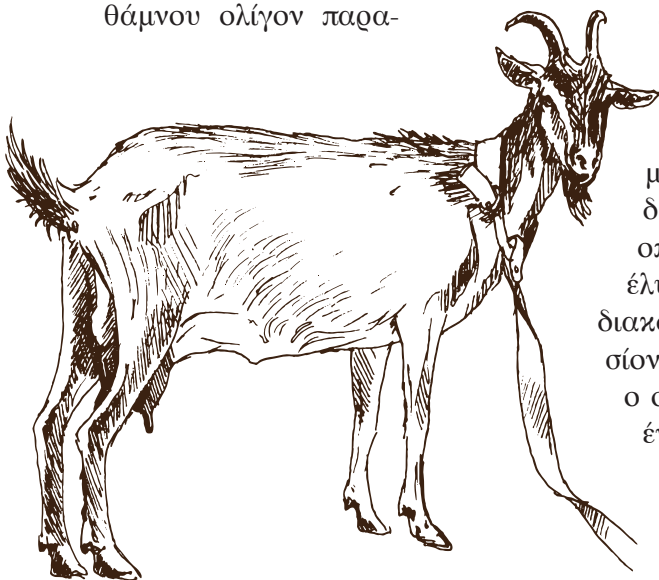
Επέταξα αμέσως το υποκάμισόν μου, την περισκελίδα μου, κι έπεσα εις την θάλασσαν. Επλύθην, ελούσθην εκολύμβησα επ' ολίγα λεπτά της ώρας. Ησθανόμην γλύκαν, μαγείαν άφατον,⁶ εφантаζόμην τον εαυτόν μου ως να ήμην έν με το κύμα, ως να μετείχον της φύσεως αυτού, της υγράς και αλμυράς και δροσώδους. Δεν θα μου έκανε ποτέ καρδιά να έβγω από την θάλασσαν, δεν θα εχόρταινα ποτέ το κολύμβημα, αν δεν είχα την έννοιαν του κοπαδιού μου. Όσην υπακοήν και αν είχαν προς εμέ τα ερίφια, και αν ήκουον την φωνήν μου διά να καθίσουν ήσυχα, ερίφια ήσαν, δυσάγωγα⁷ και άπιστα όσον και τα μικρά παιδιά. Εφοβούμην μήπως τινά αποσκιρτήσουν και μου φύγουν, και τότε έπρεπε να τρέχω να τα ζητώ την νύκτα εις τους λόγγους και τα βουνά οδηγούμενος μόνον από τον ήχον των κωδωνίσκων των τραγών! Όσον αφορά την Μοσχούλαν, διά να είμαι βέβαιος, ότι δεν θα μου φύγει πάλιν, καθώς μου είχε φύγει την άλλην φοράν, οπότε ο άγνωστος κλέπτης (ω να τον έπιανα) της είχε κλέψει, ο ανόητος, τον επίχρυσον κωδωνίσκον με το κόκκινον περιδέριον από τον λαιμόν, εφρόντισα

θάμνου ολίγον παρα-

να την δέσω μ' ένα σχοινάκι εις την ρίζαν ενός πάνω από τον βράχον, εις την βάσιν του οποίου είχα αφήσει τα ρούχα μου πριν ριφθώ εις την θάλασσαν.

Επήδησα ταχέως έξω, εφόρεσα το υποκάμισόν μου, την περισκελίδα μου, έκαμα ένα βήμα διά να αναβώ. Άνω της κορυφής του βράχου, του οποίου η βάσις εβρέχετο από την θάλασσαν, θα έλνα την Μοσχούλαν, την μικρήν αίγα μου, και με διακόσια ή περισσότερα βήματα θα επέστρεφα πλησίον εις το κοπάδι μου. Ο μικρός εκείνος ανήφορος, ο ολισθηρός κρημνός ήτον δι' εμέ άθυρμα,⁸ όσον ένα σκαλοπάτι μαρμαρίνης σκάλας, το οποίον φιλοτιμούνται να πηδήσουν εκ των κάτω προς τα άνω αμλλώμενα τα παιδιά της γειτονιάς.

Την στιγμήν εκείνην, ενώ έκαμα το πρώτον

⁶άφατον: ανεπίωτη ⁷δυσάγωγα: ατίθασα, απειθαρχητα ⁸άθυρμα: παιχνιδι

βήμα, ακούω σφοδρόν πλατάγισμα εις την θάλασσαν, ως σώματος πίπτοντος εις το κύμα. Ο κρότος ήρχετο δεξιόθεν, από το μέρος του άντρου⁹ του κογχυλοστρώτου και νυμφοστολί-στου, όπου ήξευρα, ότι ενίστε κατήρχετο η Μοσχούλα, η ανεψιά του κυρ Μόσχου, κι ελού-ετο εις την θάλασσαν. Δεν θα ερριψοκινδύνευα να έλθω τόσοσν σιμά εις τα σύνορά της, εγώ ο σατυρίσκος του βουνού, να λουσθώ, εάν ήξευρα ότι εσυνήθιζε να λούεται και την νύκτα με το φως της σελήνης. Εγνώριζα ότι το πρωί, άμα τη ανατολή του ηλίου, συνήθως ελούετο.

Έκαμα δύο-τρία βήματα χωρίς τον ελάχιστον θόρυβον, ανερριχήθην εις τα άνω, έκυψα με άκραν προφύλαξιν προς το μέρος του άντρου, καλυπτόμενος όπισθεν ενός σχοινίου και σκεπόμενος από την κορυφήν του βράχου, και είδα πράγματι ότι η Μοσχούλα είχε πέσει αρτίως εις το κύμα γυμνή, κι ελούετο...

Την ανεγνώρισα πάραυτα εις το φως της σελήνης το μελιχρόν, το περιαργυρούν όλην την άπειρον οθόνην του γαληνιώντος πελάγους, και κάμνον να χορεύουν φωσφορίζοντα τα κύματα. Είχε βυθισθεί άπαξ καθώς ερριφθή εις την θάλασσαν, είχε βρέξει την κόμην της, από τους βοστρύχους της οποίας ως ποταμός από μαργαρίτας έρρεε το νερόν, και είχεν αναδύσει· έβλεπε κατά τύχην προς το μέρος όπου ήμην εγώ, κι εκινείτο εδώ κι εκεί προσπαιζουσα και πλέουσα. Έξευρε καλώς να κολυμβά.

[...]

Δεν υπήρχεν άλλη αίρεσις, ειμή να περιμένω. Θα εκράτουν την αναπνοήν μου. Η κόρη εκείνη δεν θα υπώπτει την παρουσίαν μου. Άλλως ήμην εν συνειδήσει αθώς.

Εντοσούτω όσον αθώς και αν ήμην, η περιέργεια δεν μου έλειπε. Και ανερριχήθην πάλιν σιγά-σιγά προς τα επάνω και εις την κορυφήν του καλυπτόμενος όπισθεν των θάμνων· έκυψα να ιδώ την κολυμβώσαν νεάνιδα.

Ήτον απόλαυσις, όνειρον, θαύμα. Είχεν απομακρυνθεί ως πέντε οργυιάς από το άντρον, και έπλεε, κι έβλεπε τώρα προς ανατολάς, στρέφουσα τα νώτα προς το μέρος μου. Έβλεπα την αμαυράν και όμως χρυσιζουσαν αμυδρώς κόμην της, τον τράχηλόν της τον εύγραμμον, τας λευκάς ως γάλα ωμοπλάτας, τους βραχίονας τους τορνευτούς, όλα συγγεόμενα, μελιχρά και ονειρώδη εις το φέγγος της σελήνης. Διέβλεπα την οσφύν της την ευλύγιστον, τα ισχία της, τας κνήμας, τους πόδας της, μεταξύ σκιάς και φωτός, βαπτιζόμενα εις το κύμα. Εμάντευα το στέρνον της, τους κόλπους της, γλαφυρούς, προέχοντας, δεχομένους όλας της αύρας τας ριπάς και της θαλάσσης το θειόν άρωμα. Ήτον πνοή, ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρον επιπλέον εις το κύμα· ήτο νηρηίς, νύμφη, σειρήν, πλέουσα, ως πλέει ναυς μαγική, η ναυς των ονειρών...

[...]

Πιερ Ουγκίστ Ρενουάρ, *Οι λουόμενες* (λεπτομέρεια)

⁹άντρο: σπηλιά, καταφύγιο

Είχα μείνει χάσκων, εν εκστάσει, και δεν εσκεπτόμην πλέον τα επίγεια.

[...]

Και πάλιν δεν εχόρταινα να βλέπω το όνειρον... Αίφνης εις τας ανάγκας του πραγματικού κόσμου μ' επανέφερον η φωνή της κατσίκας μου. Η μικρή Μοσχούλα ήρχισεν αίφνης να βελάζει!...

Ω, αυτό δεν το είχα προβλέψει. Ημπορούσα να σιωπώ εγώ, αλλά δυστυχώς δεν ήτον εύκολον να επιβάλω σιωπήν εις την αίγα μου. [...]

Έτρεξα τότε παράφορος να σφίξω το ρύγχος της με την παλάμην, να μη βελάζει... Την στιγμήν εκείνην ελησμόνησα την κόρην την κολυμβώσαν χάριν αυτής ταύτης της κόρης. Δεν εσκέφθην αν ήτον φόβος να με ιδεί, και ημωρθώθη κυρτός πάντοτε, κι επάτησα επί του βράχου, διά να προλάβω να φθάσω πλησίον της κατσίκας.

Συγχρόνως μ' εκυρίευσε και ο φόβος από την φιλοστοργίαν την οποίαν έτρεφα προς την πτωχήν αίγα μου. Το σχοινίον με το οποίον την είχα δέσει εις την ρίζαν του θάμνου ήτον πολύ κοντόν. Τάχα μην «εσχοινιάσθη», μην εμπειροδευθή και περιεπλάκη ο τράχηλός της, μην ήτον κίνδυνος να πνιγεί το ταλαίπωρον ζώον;

Δεν ηξεύρω αν η κόρη η λουομένη εις την θάλασσαν ήκουσε την φωνήν της γίδας μου. Αλλά και αν την είχεν ακούσει, τι το παράδοξον; Ποίος φόβος ήτον; Το ν' ακούει τις φωνήν ζώου εκεί που κολυμβά, αφού δεν απέχει ειμή ολίγας οργυιάς από την ξηράν, δεν είναι τίποτε έκτακτον.

Αλλ' όμως, η στιγμή εκείνη, που είχα πατήσει εις την κορυφήν του βράχου, ήρκεσεν. Η νεαρά κόρη, είτε ήκουσεν είτε όχι την φωνήν της κατσίκας –μάλλον φαίνεται ότι την ήκουσε, διότι έστρεψε την κεφαλήν προς το μέρος της ξηράς...– είδε τον μαύρον ίσκιον μου, τον διακαμόν μου,¹⁰ επάνω εις τον βράχον, ανάμεσα εις τους θάμνους, και αφήκε μισοπνιγμένην κραυγήν φόβου...

Τότε με κατέλαβε τρόμος, συγκίνησις, λύπη απερίγραπτος. Τα γόνατά μου εκάμφθησαν. Έξαλλος εκ τρόμου, ηδυνήθην ν' αρθρώσω φωνήν, κι έκραξα:

– Μη φοβάσαι!... δεν είναι τίποτε... δεν σου θέλω κακόν!

Και εσκεπτόμην λίαν τεταραγμένος αν έπρεπε να ριφθώ εις την θάλασσαν, μάλλον, διά να έλθω εις βοήθειαν της κόρης, ή να τρέξω και να φύγω... Ήρκει η φωνή μου να της έδιδε μεγαλύτερον θάρρος ή όσον η παραμονή μου και το τρέξιμόν μου εις βοήθειαν.

Συγχρόνως τότε, κατά συγκυρίαν όχι παράδοξον, καθότι όλοι οι αιγιαλοί και αι θάλασσαι εκείναι εσυχνάζοντο από τους αλιείς, μία βάρκα εφάνη να προβάλλει αντικρύ, προς το ανατολικομεσημβρινόν μέρος, από τον πέρα κάβον, τον σχηματίζοντα το δεξιόν οιονεί κέρας του κολπίσκου. Εφάνη πλέουσα αργά, ερχομένη προς τα εδώ, με τας κώπας· πλην η εμφάνισις της, αντί να δώσει θάρρος εις την κόρην, επέτεινε τον τρόμον της.

Αφήκε δευτέραν κραυγήν μεγαλυτέρας αγωνίας. Εν ακαρεί¹¹ την είδα να βυθίζεται, και να γίνεται άφαντη εις το κύμα.

Δεν έπρεπε τότε να διστάσω. Η βάρκα εκείνη απείχεν υπέρ τας είκοσιν οργυιάς, από το μέρος όπου ηγωνία η κόρη, εγώ απείχα μόνον πέντε ή έξι οργυιάς. Πάραυτα, όπως ήμην, ερρίφθην εις την θάλασσαν, πηδήσας με την κεφαλήν κάτω, από το ύψος του βράχου.

¹⁰τον διακαμόν μου: το περίγραμμα, τη σιλουέτα μου · ¹¹εν ακαρεί: στη στιγμή, μονομιάς

Το βάθος του νερού ήταν υπέρ τα δύο αναστήματα. Έφθασα σχεδόν εις τον πυθμένα, ο οποίος ήταν αμμώστρωτος, ελεύθερος βράχων και πετρών, και δεν ήταν φόβος να κτυπήσω. Πάραυτα ανέδυν και ανήλθον εις τον αφρόν του κύματος.

Απείχον τώρα ολιγότερον ή πέντε οργυιάς από το μέρος του πόντου, όπου εσηματίζοντο δίνει και κύκλοι συστρεφόμενοι εις τον αφρόν της θαλάσσης, οι οποίοι θα ήσαν ως μνήμα υγρόν και ακαριαίον διά την ατυχή παιδίσκην· τα μόνα ίχνη τα οποία αφήνει ποτέ εις την θάλασσαν αγωνιών ανθρώπινον πλάσμα!... Με τρία στιβαρά πηδήματα και πλευσίματα, εντός ολίγων στιγμών, έφθασα πλησίον της...

Είδα το εύμορφον σώμα να παραδέρνει κάτω, πλησιέστερον εις τον βυθόν του πόντου ή εις τον αφρόν του κύματος, εγγύτερον του θανάτου ή της ζωής· εβυθίσθην, ήρπασα την κόρην εις τας αγκάλας μου, και ανήλθον.

Καθώς την είχα περιβάλει με τον αριστερόν βραχίονα, μου εφάνη ότι ησθάνθην ασθενή την χλιαράν πνοήν της εις την παρειάν μου. Είχα φθάσει εγκαίρως, δόξα τω Θεώ!... Εντούτοις δεν παρείχε σημεία ζωής ολοφάνερα... Την ετίναξα με σφοδρόν κίνημα, αυθορμήτως, διά να δυνηθεί ν' αναπνεύσει, την έκαμα να στηριχθεί επί της πλάτης μου, και έπλευσα, με την χείρα την δεξιάν και με τους δύο πόδας, έπλευσα ισχυρώς προς την ξηράν. Αι δυνάμεις μου επολλαπλασιάζοντο θαυμασίως.

Ησθάνθην ότι προσεκολλάτο το πλάσμα επάνω μου· ήθελε την ζωήν της· ω! ας έζη, και ας ήταν ευτυχής. Κανείς ιδιοτελής λογισμός δεν υπήρχε την στιγμήν εκείνην εις το πνεύμα μου. Η καρδιά μου ήταν πλήρης αυτοθυσίας και αφιλοκερδείας. Ποτέ δεν θα εξήτουν αμοιβήν!

Επί πόσον ακόμη θα το ενθυμούμαι εκείνο το αβρόν, το απαλόν σώμα της αγνής κόρης, το οποίον ησθάνθην ποτέ επάνω μου επ' ολίγα λεπτά της άλλως ανωφελούς ζωής μου! Ήτον όνειρον, πλάνη, γοητεία. Και όπόσον διέφερεν από όλας τας ιδιοτελείς περιπτώξεις, από όλας τας λυκοφιλίας και τους κυνέρωτας¹² του κόσμου η εκλεκτή, η αιθέριος εκείνη επαφή! Δεν ήταν βάρος εκείνο, το φορτίον το ευάγκαλον, αλλ' ήταν ανακούφισις και αναψυχή. Ποτέ δεν ησθάνθην τον εαυτόν μου ελαφρότερον ή εφ' όσον εβάσταζον το βάρος εκείνο... Ήμην ο άνθρωπος, όστις κατόρθωσε να συλλάβει με τας χείρας του προς στιγμήν έν όνειρον, το ίδιον το όνειρόν του...

Η Μοσχούλα έζησε, δεν απέθανε. Σπανίως την είδα έκτοτε, και δεν ηξεύρω τι γίνεται τώρα, όποτε είναι απλή θυγάτηρ της Εύας, όπως όλοι.

Αλλ' εγώ επλήρωσα τα λύτρα διά την ζωήν της. Η ταλαίπωρος μικρή μου κατοίκα, την οποίαν είχα λησμονήσει προς χάριν της, πράγματι «εσχοιριάσθη» περιεπλάκη κακά εις το σχοινίον, με το οποίον την είχα δεμένην, και επνίγη!... Μετρίως ελυπήθην, και την έκαμα θυσίαν προς χάριν της.

Κι εγώ έμαθα γράμματα, εξ ευνοίας και ελέους των καλογήρων, κι έγινα δικηγόρος... Αφού επέρασα από δύο ιερατικές σχολάς, ήταν επόμενον!

Τάχα η μοναδική εκείνη περίστασις, η ονειρώδης εκείνη ανάμνησις της λουομένης κόρης, μ' έκαμε να μη γίνω κληρικός; Φευ! ακριβώς η ανάμνησις εκείνη έπρεπε να με κάμει να γίνω μοναχός.

Ορθώς έλεγεν ο γηραιός Σισώης ότι «αν ήθελαν να με κάμουν καλόγερον, δεν έπρεπε να με στείλουν έξω από το μοναστήρι...» Διά την σωτηριάν της ψυχής μου ήρκουν τα ολίγα

¹²τους κυνέρωτας: τους αγοραίους έρωτες

εκείνα κολλυβογράμματα, τα οποία αυτός με είχε διδάξει, και μάλιστα ήταν και πολλά!...

Και τώρα, όταν ενθυμούμαι το κοντόν εκείνο σχοινίον, από το οποίον εσχοινιάσθη κι επνίγη η Μοσχούλα, η κασίκα μου, και αναλογίζομαι το άλλον σχοινίον της παραβολής, με το οποίον είναι δεμένος ο σκύλος εις την αυλήν του αφέντη του, διαπορώ μέσα μου αν τα δύο δεν είχαν μεγάλην συγγένειαν, κι αν δεν ήταν ως «σχοίνισμα κληρονομίας»¹³ δι' εμέ, όπως η Γραφή λέγει.

Ω! ας ήμην ακόμη βοσκός εις τα όρη!...»

(Διά την αντιγραφήν)

Α. Παπαδιαμάντης

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Διηγήματα*, τ. Γ',
επιμ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δόμος, Αθήνα 1987

Ακούστε παράλληλα...

- Το διήγημα «Όνειρο στο κύμα» σε ελεύθερη ηχητική απόδοση, στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=AdU7kz2c0e8>

¹³«σχοίνισμα κληρονομίας»: (από το μέτρον της γης με το σχοινί) μερίδιο, κλήρος (η έκφραση απαντάται στην Παλαιά Διαθήκη)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο Πετεινός

Το αφήγημα του Γιάννη Βλαχογιάννη (1867-1945) που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1914 με τον υπότιτλο 'Ηθη επαρχιακά, περιγράφει με κέφι το ερωτικό ξύπνημα δύο εφήβων, του Στέφανου και της Μοσκούλας, στον αγροτικό χώρο. Χαρακτηριστική είναι η ψυχαναλυτική προβολή του «αντίζηλου» στον πετεινό που αγαπάει η Μοσκούλα, αλλά και η οπική της διήγησης από τη σκοπιά του αρσενικού ήρωα. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι το τέλος του διηγήματος.

Γύρισα την Τετράδη, αργά λιγάκι. Βράδιαζε. Ήβρα τη μάνα μου άρρωστη, στο κρεβάτι. Μ' άκουσε να ψηλαφώ στ' άλλο δωμάτιο και με φώναξε.

– Πήγαινε, παιδί μου, είπε· θα είσαι κουρασμένος, μα σε γυρεύει βιαστικά η θεια Διαλεχτή. Ήρθε η Μοσκούλα δω, είναι λίγη ώρα, και σε ζήτησε. Δεν ξέρω τι σε θέλουνε. Μου φάνηκε κι η ίδια αλλιώς, μα δεν την έβλεπα καλά, δεν ξέρω τι είχε. Πήγαινε...

Βγήκα από το σπίτι τρέχοντας, ανήσυχος. Περνώντας την αυλή, κάτι άκουσα στο μαγερειό, σα χτύπο ανάλαφρο και σα γρατσούνισμα.

– Κοίταξε, είπα, αυτός ο θηλυκός ο διαβολάκος είναι στην παλεθύρα¹ κάτι θα με θέλει... Να πάω, πριν δω τη θεια της; Να της ξεθυμώσω τόσο γλήγορα, που μ' έκανε να σταυρωθώ μια μέρα ολάκερη από την κακία της; Ας πάω... κάτι γυρεύει αυτή η τρελλομαριά, η κιτρινότριχα, η Τσουράπω η παραχαϊδεμένη – κι η Μοσκούλα μου η αγαπημένη...

Τά 'λεγα αυτά με κακιωμένη, κάπως δυνατή φωνή και με χαμόγελο, όπου καθώς τράβηξα του μαγερειού τη θύρα για να δω από πίσω – τι να δω; Την ίδια Μοσκούλα ολόρθη εκεί, στην παλεθύρα ακουμπημένη, αμίλητη, στα δάκρυα πνιγμένη. [...]

– Στέφανε, καλέ μου, άκουσέ με... κλείσε την παλεθύρα, να μην τύχει κείνη η στρίγκλα η

θεια μου και μας πιάσει... αχ, αλίμονό μου... κλείσε και το μαγερειό, κλείσε, μωρέ κουτεντέ, να μην ακούσει η μάνα σου, δε μ' αγαπάς καθόλου!... Χάθηκα, Στέφανε, έσβησα, μη με λογαριάζεις γι' άνθρωπο· πάει πια, βλάκα, η «Μόσκα και Μοσκούλα σου». Ξέγραψέ με, θα πεθάνω και θα ζεις εσύ να χαιρέσαι την ομορφιά σου – μάτια μου, να σε χαρώ τούμπανο! – κι εμένα να μη με θυμάσαι... Χάχα, με κοιτάζεις μ' ανοιχτό το στόμα και δε λες καμιά παρηγοριά... Μα κοίταξε καλά να μη γελάσεις τώρα που μιλώ, θα σου τα βγάλω τα μαλλιά, θα σε μαδήσω, σαν την όρνιθα, να τούτη δω, κι ύστερα θα σε ψήσω να σε φάω... Γελάς;...

Πού την είχε, ο διάολος αυτός, τόση ώρα τη σφαγμένη όρνιθα και την ξετρύπωσε και μου την έφερε στα μάτια; Κι άρχισε να κλαίει πάλι, ενώ εγώ ένιωθα το γέλιο σα φαγούρα στο λαρύγγι και σφιγγόμουνα να μην ξεσπάσω. Τέντωννα τα μάτια, δάγκωνα τη γλώσσα να μην προδοθώ· κόντευα να πνιγώ... Ήθελα να πέσω κάτω και ν' αρχίσω να χτυπιώμαι μοναχός μου!

¹παλεθύρα: μικρό πορτάκι της αυλής

- Μοσκούλα μου, καρδιά μου, της είπα τέλος, πού την ήβρες αυτή την όρνιθα;
- Είναι η Πλουμούδα, βρε, είν' η γριά όρνιθα, της θειας η αγαπημένη... όπως την κα-
τάντησα, δεν τη γνωρίζεις, πού να τη γνωρίσεις εσύ, μπούφο... Αχ, αχ... Τώρα. Στέφανε,
χοντρούλη μου να με βοηθήσεις κι ό,τι θέλεις από μένα τη δυστυχημένη! Άκουσε! Χτες το
βράδυ η Διαλεχτή –στάχτη τέτοια θεια!– μ' έκραξε μέσα και μού 'πε, ίσα και ξάστερα, να
σφάξω τον Κίτσο... ακούς; Κουφέ, τον Κίτσο μου να σφάξω! Ακούς;
- Ακούω! Ακόμα δεν κουφάθηκα...
- Εσύ τι λες, μπουλούκο, Κοκκοράκο, εσύ δεν τη θυμώνεις, δεν τη στέλνεις στον διαόλου
τη μάνα, δεν την πιάνεις να – ο Θεός να με χωρέσει να μην πω κανένα λόγο...
- Έχεις κι άλλα να της πεις;
- Εσύ θα τα πληρώσεις όλα!
- Λέγε παρακάτου, με ξεθέωσες! Τι έχω να κάμω 'γω με τη θεια σου;
- Τον Κίτσο, και καλά!
- Τό 'πες αυτό. Άλλο!
- Τον Κίτσο! της λέω· «Θεια, να σφάξω τη γερόκοτα, την Πλουμού... αυγά πια δε γεννάει,
τρώει του κάκου το κριθάρι, έκαμε το τελευταίο, τ' αποφώλι,² ένα αυγουλάκι στρίγκλικο...
θα κάνει και καλό ζουμί... θεια, να τη σφάξω;
- Θεοκατάρατη! μου λέει, που θέλεις να φάω μια όρνιθα σημαδιακή, που την έχω κιόλα
τόσα χρόνια και με χόρτασε ορνιθόπουλα κι αυγά – θεοκατάρατη! Πήγαινε να σφάξεις τον
πετεινό και να μου τονέ φέρεις εδώ... Αλλιώς, να μην ξαναφανείς μπροστά μου... γλήγο-
ρα!» Τότε τι έκαμα, μέσ' την απελπισιά μου; Εσύ δεν ήσουν α'δω, άπονε, να σε συμβουλευ-
τώ· είπα: «Παρά να σφάξω εγώ τον Κίτσο, ας χαθώ!» Αγρίεψαν τα μάτια μου, γίνηκα σα
θεριό. Παίρνω τη γριά Πλουμού ήσυχα στο πλυσταριό, της δένω τα πόδια με σκοινί, της
πλακώνω τις φτερούγες με μια πέτρα, και πάνω το τσεκούρι...
- Μνήστητί μου, Κύριε! Την όρνιθα με το τσεκούρι!
- Κιχ δεν έκαμε... Αίμα σταλαματιά δεν έβγαλε –γιατί όχι με το τσεκούρι, βρε;– και τη
μαδάω και την κρεμάω στο μαγερείο, και φυλάω το κεφάλι. Πιάνω και τον Κίτσο και τον
κρύβω σ' ένα παλιό σεντούκι στο υπόγειο... Δεν ήξερα τι έκανα, ήμουν σαν τρελή· περι-
μενα νά 'ρθεις να με βοηθήσεις. Έλεγα να σου δώσω τον Κίτσο να τον πας αλλού, να τότε
δώσεις σ' άλλο σπίτι να τον έχουν έτσι, χάρισμα φτάνει να μην τον έσφαζαν. Η γριά θά
'τρωγε την Πλουμού για Κίτσο, κι εγώ θά 'λεγα πως χάθηκε η Πλουμού, που κακό χρόνο νά
'χει κι αυτή με την κυρά της!
- Τι κακό χρόνο νά 'χει, βρε κλαψάρα, που δεν υπάρχει πια;
- Βουβάσου, έξυπνε μπούφε, κι άκουσε! Βγήκε η γριά και ψαχούλευε στο μαγερείο και
μουρμούριζε. Έπιασε τη σφαγμένη όρνιθα και τη ζύγιαζε με τα χέρια κι έλεγε: «Σαν πολύ
αλαφρός μου φαίνεται' τόσος πετεινός εκεί όλο φτερό ήταν... ας είναι». Και βγαίνει στο
χαγιάτι, κι αρχίζει να κράζει την Πλουμού – δεν της έπεφτε το σαγόνι; «Προ!... προ!... Πλου-
μού!» Μα πού φωνή; Της λέω· «Βράδιασε, θεια, κατοίκιασε το ζώο πια τέτοια ώρα...» Κι
ώσπου να πω αυτό το λόγο, ακούω βρόντο φοβερό στο υπόγειο... Πώς άνοιξε το σεντούκι ο
Κίτσος –που να μην έσωνε– και βγήκε απ' το σεντούκι; Κι ήρθε κουτουλώνοντας, γιατί νύχτω-
νε, και στάθηκε μπροστά μας σα βρυκόλακας.
- Το βλάκα! είπα 'γω. Αυτό ήταν ο θάνατός του.

²αποφώλι: άχρηστο

– Βλάκας είσ' εσύ! Καθώς τον είδε η γριά, έβαλε μια φωνή κι έπεσε κάτω· «Σκύλα, σκύλα» μού 'σφαξες την όρνιθα! Να φύγεις, να μην ξαναφανείς στα μάτια μου! Νά 'χεις την κατάρα μου!» Λιγώθηκε, ήρθε στον εαυτό της πάλι, πιάστηκε με τα νύχια, στάθηκε στα πόδια της, μ' έφερε κυνηγώντας ως την ξόπορτα και κλείδωσε από μέσα... Μ' έδιωξε από το σπίτι, Στέφανε! Χάθηκα, είμαι σα να μην είμαι πια!

Πάλι τα κλάματα ποτάμι. Μού 'σφαζε την καρδιά έτσι να τη βλέπω... Πήρα το μαντήλι από τα χέρια της και θέλησα τα δάκρυά της να της σφουγγίσω. Μ' έσπρωξε μακριά της.

– Άφησέ με! μού 'πε. Εσύ τα φταις, όλα, που πήγες στο κυνήγι... Θα σε γδάρω με τα νύχια μου!...

– Πάψε, μην κλαις πια! Τι βγαίνει με τα κλάματα; Κοίταξε πως γινήκανε τα μάτια σου... σα σαλιγκάρια...

– Καλύτερα, να στραβωθώ, να μη σε βλέπω κι εσένα δω μπροστά μου... Τι καταλαβαίνω κι από σένα;...

– Σου είπα να μην κλαις, σου είπα σκάσε, βγάλ' τον άκλαυτο!

Θύμωνα τάχα.

– Όχι, εγώ θα κλαίω!... εσύ μην κλαις... κλάψε κι εσύ, βρε άψυχε άνθρωπε, κακούργε... Πέτρα είν' η καρδιά σου; Κλάψε!

Μ' έσυρε από το γιακά, με κράτησε κοντά της κι έπαιρνε τα δάκρυά της με το χέρι κι έβρεχε τα μάτια τα δικά μου και τα μάγουλα με μια σοβαρότητα παιδιάτικη. Την άφηνα έτσι να με πασαλείβει – και μου 'ρχότανε καλά...

– Ωραίο ντουβάρι για σοβάτισμα! έλεγα, και της γελούσα.

Αυτή, αλύγιστο το πρόσωπό της!

– Τώρα που κλαίω κι εγώ, ποιος θα με παρηγορήσει εμένα; έλεγα.

Έκανα πως κλαίω, και γελούσα.

– Θα σε δαγκώσω, είπε τέλος.

Τό 'πε μ' ένα τόνο κωμικό – και βαστούσε όλο το σοβαρό της! Μεγάλη δύναμη είχε αυτό το κορίτσι να κρατεί τον εαυτό του... Ίσως πάλι η λύπη τού γύρισε το νου, και δεν ξεχώριζε τ' αστείο απ' το σπουδαίο. Γιατί κιόλα είχε τραβηχτεί κατά τον τοίχο αγριωπή, και πια δε μίλησε άλλο.

Τότε πήρα κι εγώ ένα ύφος αυστηρό, προσταχτικό.

– Έλα μαζί μου! της είπα.

Μ' ακολούθησε, ταπεινή. Πήγαμε στη θύρα του σπιτιού της, κι άρχισα να χτυπώ σιγά πρώτα, κι ύστερα δυνατότερα, και να φωνάζω τη γριά Διαλεχτή μ' όλη τη γλύκα της φωνής μου, τάχα πως μ' έστειλε η μάνα μου κάτι να της μιλήσω· τέτοια κι άλλα παρακάλια. Περιμέναμε κάμποσο· τέλος ακούσαμε τη βραχνή φωνή της να ρωτάει από το βάθος του σπιτιού, ύστερα ακούσαμε το βήμα της βαρύ να σέρνεται στο πάτωμα, και τέλος νάτη, με το ραβδί της ακουμπώντας ήρθε κι άνοιξε. Η Μοσκούλα έμεινε παράμερα, κι η θεια της δεν την έβλεπε.

– Κλείσε πάλι, παιδί μου, είπε.

Έσυρα το σύρτη στον αέρα, χωρίς να κλειδώσω, κι έκαμα σημάδι στη Μοσκούλα για να μπει. Και πήγε να κρυφτεί στο σπίτι μέσα. Εγώ ακολούθησα τη γριά ως το κρεβάτι της, στο πιο ακρινό δωμάτιο. Εκεί, αφού μαζεύτηκε κουβάρι και τυλίχτηκε βαριά, είπε από κάτω από το σκέπασμα, σα να μιλούσε με τον εαυτό της·

– Με πούντιασε η θεόργιστη, θα με πεθάνει. Ας έχει την κατάρα μου... Τι θέλεις τώρα συ;

– Μ’ έστειλε η μάνα να σας πω, κυρά Διαλεχτή· η Μοσκούλα είναι στο σπίτι μας – δεν είναι καλά, μου είπε η μάνα. Κλαίει και χτυπιέται που τη διώξατε. Θέλει να γυρίσει σπίτι, και παρακαλεί τη μάνα μου νά ’ρθει μονάχη δω να σας ζητήσει να τη συγχωρέσετε. Ο κόσμος κιόλα τι θα πει; Πάλι, αν θέλετε να μείνει σπίτι μας να κοιμηθεί... μα το σωστότερο...

– Όχι, όχι! είπε, κι έριξε τα ρούχα απ’ το κεφάλι της, νά ’ρθει στο σπίτι η στρίγκλα, γλήγορα, να τσακιστεί! Πήγαινε να πεις της μάνας σου να μου τη στείλει... άι, άι, τι μού ’καμε... αλλά να μη φανεί μπροστά μου πια. Μάτια δε θά ’χω να τη βλέπω από δω και πέρα...

– Όσο για την Πλουμούδα, είπε η μάνα, έχουμε μια τρυφερή πουλάδα και θα σας τη σφάξω ’γω απόψε και θα σας τη φέρω. Και το πρωί αύριο Κυριακή θα πάω να σας φέρω φρέσκα αυγά από τις χωριάτισσες που κατεβαίνουνε στην αγορά.

– Νά ’στε καλά, νά ’στε καλά, μα τώρα πια που είναι σφαγμένη η όρνιθα...

– Μπα, μπα, κυρά Διαλεχτή, δεν κάνει!

– Ναι, παιδί μου, να μην πάει χαμένη, αφού τη σφάξαμε!...

– Είναι σημαδιακή!...

– Έννοια σου, έννοια σου...

– Η μάνα μού ’πε να σας φέρω την πουλάδα, και θα σας τη φέρω ’γω!

– Όχι, όχι... Ο πόνος πάλι μου μεγάλωσε, η άλλη βδομάδα ζωντανή δε θα με βρει την κουρούνα... Αχ, οχιά, εσύ ας όψεσαι! Πήγαινε, παιδί μου, τώρα... μα στάσου μια στιγμή. Άκουσε! Αύριο βράδυ νά ’ρθεις και θα σου δώσω ’γω τον πετεινό να τότε σφάξεις για να μη γίνει το θέλημα της ανιψιάς μου...

– Άλλη φορά να μάθει και να σφάζει τη γερόκοτα, που τόσο την αγαπούσες η αφεντιά σου...

– Έτσι που λες, νά ’ρθεις κατά το βράδυ· τον έχω κλειδωμένο στο υπόγειο, και κρατώ το κλειδί. Νά ’ρθεις να σ’ τότε δώσω... Τώρα πήγαινε στο καλό, άφησε ανοιχτή την πόρτα που θα βγεις για κείνο το κακό κοψίδι, το ξεμυαλισμένο...

– Καληνύχτα σας, κυρά Διαλεχτή, και περαστικά σας γλήγορα! Κι αύριο με γεια...

Η απόκρισή της ήρθε σα βογγητό και σαν κατάρα κάτου από το σκέπασμα. Η Μοσκούλα κρυμμένη σ’ ένα μισοσκότεινο δωμάτιο, το πλαινό της θειας της, όλα τ’ άχε ακούσει· μάνιζε, φοβέριζε, αλώνιζε άταχτα τα χέρια της καθώς περνούσα και την κοίταζα με μια κακόβουλη χαρά στα μάτια μου. Της είπα αγάλια:

– Θα σε δω το πρωί στην παλεθύρα;

Μού ’στειλε τα δέκα δάχτυλά της ανοιχτά στα μάτια μου πεσκέσι. Την άφησα να βράζει στην κακία της.

Την Κυριακή την καλοπέρασε με την πουλάδα που της στείλαμε η γριά Διαλεχτή. Κι η όρνιθα η Πλουμού κρεμασμένη ακόμα στο καρφί. Κι η Μοσκούλα να γυρίζει όλη μέρα σα θεριό μέσ’ την αυλή, και να μη θέλει με κανέναν τρόπο να μ’ ακροαστεί, που την έκραζα στην παλεθύρα κι ιδρώνα να την κάμω να παραδεχτεί του πετεινού τη μοίρα πια. Κι ο Κίτσος ο λιγόζωος, κλειδωμένος στο υπόγειο νηστικός να σκούζει, το σπίτι να τραντάζει με τα ξεφωνητά του και τη Μοσκούλα να καρδιοσπαράζει, κάθε φορά που πήγαινε να του μιλήσει, και τη γριά Διαλεχτή να αναγαλλιάζει.

Βράδιαζε. Περίμενα την ώρα, και δεν το κουνούσα από το σπίτι. Άπλωνε το σκοτάδι στην αυλή. Σα φονιάς άνοιξα της Διαλεχτής την ξώθυρα σιγά- σιγά, είπα την καλησπέρα στα τυφλά, φίλησα χέρι, πήρα το κλειδί. Κοίταξα για τη Μοσκούλα – πουθενά! Πήγα άνοιξα το υπόγειο· ξαφνιασμένος απ' το φως ο Κίτσος δεν έφτασε μήτε να μετατοπίσει, όχι και ν' αντισταθεί. Τον άρπαξα από τη φτερούγα και τον έσυρα μαζί μου σαν παλιόπανο. Χτυπιόταν, έσκουζε σαν άνθρωπος· σήκωσε τη γειτονιά στο πόδι. Ανοίγαν τα παράθυρα τριγύρω.

– Σφάζουνε τον Κίτσο!

Κι η Μοσκούλα; Τη νόμιζα στο σπίτι της, γι' αυτό κλείδωσα και την ξώθυρα με το κλειδί που μού 'χε δώσει η γριά Διαλεχτή.

Έφτασα στη δική μου την αυλή καμαρωτός σαν νά 'μουν έτοιμος να κάμω το πιο τρανό κατόρθωμα. Πέρασα και το σύρτη της αυλόθυράς μας, για καλό κακό. Κι ο Κίτσος πάντα να φωνάζει, σα με στόμα σάλπιγγας τον κίντυνο να κράζει, βοήθεια να ζητεί με μια φωνάρα πού 'τανε φοβέρισμα, κι όχι παρακάλλι απελπισμένο. Πάλεψα στα γερά μαζί του ώσπου να του πιάσω και τις δυο φτερούγες, ώσπου να δαμάσω και τα δυο ποδάκια του τα σιδερένια. Μα, κοίταξε πάλι αναποδιά! Πριν του τσακώσω το λαιμό, μού 'φυγε από τα χέρια μ' ένα τίναγμα. Δεν τον κυνήγησα. Τον άφησα να τριγυρίσει στην αυλή κάμποσο. Δεν είχε ακόμα σκοτεινιάσει και μόλις έβλεπε να περπατεί ψαχτά και να σκοντάφτει – και να κακαρίζει τρανταχτά. Τον άφησα ήσυχο να μη τον αγριέψω και μου φύγει... Τι θαυμάσιο πουλί! έλεγα. Κατάμαυρος, με μάτια κατακόκκινα, πόδια λιανά, ψηλά, όλα ένα νεύρο, νύχια σπαθωτά, πλούσια καμαρωτήν ουρά, όλο χρυσογέρανες αναλαμπές γιομάτη. Μικρό, περήφανο κεφάλι, με λιρί όχι ολόρθο, μα γυρτό σα φέσι, κόκκινο φωτιά, που τού 'κρυβε το ένα μάτι κι έδινε παλικαριάς αέρα στο κορμί του, το χυτό και το λεβέντικο. Να μου ριχτεί ο Κίτσος δεν τολμούσε. Γύρω ο τόπος ήτανε γι' αυτόν αγνώριστος, και δειλίαζε... Νύχτωνε κιόλα. Σε μιαν άκρη είχε καταλαγιάσει και με κοίταζε με τό 'να μάτι. Αγάλια, με το ήμερο τον έσπρωξα στο μαγερείο, και κλείδωσ' από μέσα. Κι άναψα το λυχνάρι. Φώτιζε λίγο κι η φωτιά. Τότε μεταξύ μας άρχισε ο αγώνας ο ολούστερος. Άκουγα όξω από τη θύρα κάτι σα στεναγμό και κοντανάσασμα, κομμένο κλάμα, σπρώξιμο δυνατό στη θύρα, και ξεφωνητό πνιγμένο. Ήταν η Μοσκούλα. Έκανα πως δεν καταλάβαινα κι έλεγα με θυμό:

– Πού 'ναι η κυρά σου τώρα να σε σώσει; Εσύ 'σαι που την αγαπάς;

Μού 'φευγε από τα χέρια, με χτυπούσε με τις φτερούγες του στο πρόσωπο, μα πια δεν ξεφωνούσε. Είχε παραλύσει από τον τρόμο. Τέλος τότε γονάτισα! Με μια παλιολεπίδα, που δε συλλογίστηκα να την τροχίσω, τού 'δωσα μια τραβηχτή στο λαιμό – δεν τότε πέτυχα καλά! Ένωσα πως έκοψα το δάχτυλό μου· τον παράτησα κι άνοιξα βιαστικά τη θύρα.

– Κόπηκα! είπα· στην οργή!

Φωνή τρομάρας δέχτηκε τα λόγια μου, και χύθηκε η Μοσκούλα μέσα.

– Ήρθες κι εδώ; της είπα· πού ήσουνα κρυμμένη; Να, καμάρωσε το χέρι μου! Για νά 'σαι πίσω από την πόρτα και να ψευτοκλαίς, μ' έκαμες και μαχαιρώθηκα... Κοίτα, αίματα!

Μου άρπαξε το χέρι και μου τό 'σφιγγε σα νά 'μουνα για θάνατο. Έκανε σαν τρελή... Με κοίταζε κατάματα με τέτοιο φόβο, σα νά 'τανε να βγει η ψυχή μου απ' το κομμένο δάχτυλο. Σ' αυτό το μεταξύ ο Κίτσος μισοσφαγμένος πηδούσε γύρω μας μ' ένα συρτό ρουχαλιτό και μ' ένα φτεροχτύπημα άγριο. Τραβιόμουνα να φύγω από κει μέσα, όξω να βγω, κι η Μοσκούλα με κρατούσε.

– Δε μ' αγαπάς! της έλεγα. Εσύ τον Κίτσο πάντα αγάπαγες...

Μ' έσφιγγε στα στήθια της, μ' έπνιγε με τα φιλιά και τα αγκαλιάσματά της.

– Στέφανε, καλέ μου Κοκκοράκο, ποιον άλλον αγαπάω εγώ; Εσένα, εσένα!...

– Άφησέ με, παλιο-Τσουράπω, ψεύτρα, άφησέ με!

Η αλήθεια, δε μπορούσα και να την αγκαλιάσω με το ματωμένο χέρι... Το βαστούσα πίσω από την πλάτη της αργό, και με τ' άλλο πολεμούσα να την ξεκολλήσω από πάνου μου. Ο Κίτσος χόρευε – το χορό του... Μας ράντιζε με το αίμα του. Ένιωθα μια σταλαματιά ζεστή στο μέτωπό μου. Και της Μοσκούλας ματωμένη η τραχηλιά. Κι αυτός το ίδιο, το σατανικό του πηδηχτό· γύρω μας, στο τραπέζι, στη γωνιά, στο σεντούκι, απάνου κάτου! Άξαφνα γκρέμισε και το λυχνάρι – σκοτάδι φοβερό, και ο χορός του πάντα να μην παύει...

– Λέγε με παλιο-Τσουράπω, ναι, λέγε με Τσουράπω! Κοκκοράκο μου...

Της Μοσκούλας η ζεστή πνοή, κι η ξέψυχη φωνή της, πού 'χε γίνει άξαφνα βραχνή και δύσκολη, με ζάλιζε στ' αφτί μου κολλημένη. Παράξενες φωτιές πετούσανε στα μάτια μου τριγύρω... Λησμόνησα και το κομμένο χέρι και την έσφιξα, πρώτη φορά, στην αγκαλιά μου. Και τη ρούφηξα με τα φιλιά μου.

– Τσουράπω μου, εσύ χρυσή μου πουλακίδα...

[...]

Άξαφνα ο Κίτσος άρχισε πάλι το χορό. Ήρθε στα ξύλα πού 'μαστε, μεσοκομμένοι, πληγωμένοι από τ' αγκάθια και τους ρόζους, και χοροπηδούσε στα κορμιά μας, και μας πλήγωνε. Κόντευε τα μάτια να μας βγάλει. Αίματα μας γέμισε... Αίματα, αίματα στα ρούχα μας, παντού...

Γαλήνη... Τον ήβρα σε μιαν άκρη, ψάχνοντας μέσ' το σκοτάδι. Νεκρός ο Κίτσος πια! Τον πήγα και τον έδειξα στη γριά Διαλεχτή, πεσμένη στο κρεβάτι πάντα, και χειρότερα.

– Νά 'χεις την ευκή μου, αγόρι μου καλό! Εσύ μου πλήρωσες την πίκρα της Πλουμούδας, που μ' έκαμε η ανιψιά μου να γευτώ. Μ' αλάφρωσες, παιδί μου, νά 'χεις την ευκή μου... Δώσε τον τώρα να τον μαδήσει και να πετάξει τη γερόκοτα. Πήγαινε στο καλό! Δε σε θέλω άλλο τίποτα.

Πήγα στο μαγερείο και την ήβρα τη Μοσκούλα καθισμένη στο σκοτάδι. Έμπαινε κάποιο αντίφεγγο από 'να αντικρινό παράθυρο της γειτονιάς. Ασάλευτη, δε σήκωσε τα μάτια...

– Να, πάρε, της είπα, σ' αγαπούσε... Τώρα ό,τι έγιν' έγινε. Μην τότε μαδήσεις! Φύλαξέ τον ίσα μ' αύριο στο καρφί. Τώρα πια η γριά δε θα σηκωθεί. Αύριο βάλε την όρνιθα να βράζει, κι αν έρθει η θεια σου να ξετάσει, έχε τον κρυμμένο τον Κίτσο – μα όχι σαν την άλλη τη φορά!

– Αύριο τ' απόγιομα θά 'ρθεις να τότε θάψουμε μαζί στο υπόγειο, είτε χωρίς να με κοιτάξει.

– Όχι, να λάβεις τον κόπο να τότε θάψεις μοναχή σου!

– Εσένα 'γω αγαπώ...

Έσκυψα της έπιασα μ' αγάπη το κεφάλι και τη φίλησα στο μέτωπο. Έφυγα.

Τον έθαψε φοβισμένη, μοναχή της. Μέρες έκαμε ώσπου να με ξαναδεί. Άγρια κι αζύγωτη... Έβλεπε τον Κίτσο στ' όνειρό της, έβλεπε κι εμένα με φτερά και με λιρί σαν πετεινό. Και μόνο, αφού συχάσανε τα τρομαγμένα νεύρα της, και καταλάγιασε η ξαγριεμένη της καρδιά, ήρθε κι έπεσε στην αγκαλιά μου.

Γιάννης Βλαχογιάννης, *Ο Πετεινός (Ήθη επαρχιακά)*, εκδ. Ηλ. Δικαίος, Αθήνα 1914

ΤΟΜΑΣ ΜΑΝ

Τόνιο Κρέγκερ

Ο Τόμας Μαν (Thomas Mann, 1875-1955), γερμανός νομπελίστας συγγραφέας από τους κορυφαίους του 20ού αιώνα, αντλεί και αυτός την έμπνευσή του από προσωπικά βιώματα στη νουβέλα Τόνιο Κρέγκερ (1903). Το πέραςμα από την παιδική στην εφηβική ηλικία αποτελεί για τον κεντρικό ήρωα μια επίπονη δοκιμασία: η πλούσια και έντονη εσωτερικότητά του, τα αντιφατικά συναισθήματα και η τάση του προς την αυτοανάλυση θα πρέπει να συμβιβαστούν με τις επιταγές της μάλλον αδιάφορης, ουδέτερης και συμβατικής πραγματικότητας που τον περιβάλλει. Ο μοναχικός Τόνιο, διαφορετικός στην ψυχοσύνθεση, τις προτιμήσεις και τις ενασχολήσεις του από τους υπόλοιπους συμμαθητές του, αισθάνεται συχνά άβολα, ενώ ταυτόχρονα αναζητά με πάθος την αποδοχή και την αγάπη του φίλου του Χανς ή της ξανθιάς Ίνγκε, όπως άλλωστε και την προσοχή των δικών του, ιδιαίτερα της μητέρας του.

Ήταν γεγονός πως ο Τόνιο αγαπούσε τον Χανς Χάνσεν και είχε κιόλας υποφέρει πολύ εξαιτίας του. Εκείνος που αγαπάει περισσότερο είναι κι ο ηττημένος, εκείνος που πάντοτε υποφέρει – αυτό το απλό και σκληρό μάθημα το είχε πάρει κιόλας απ' τη ζωή η δεκατετράχρονη ψυχή του. Κι ήταν στο χαρακτήρα του να σημειώνει τέτοιου είδους εμπειρίες, να τις κρατάει μέσα στο μυαλό του, πράγμα που ως ένα σημείο του έδινε ικανοποίηση, χωρίς φυσικά να τις χρησιμοποιεί ποτέ για τον εαυτό του. Συνέβαινε ακόμα να δίνει μεγαλύτερη σημασία σ' αυτά τα μαθήματα, από κείνα που έπρεπε να μαθαίνει στο σχολείο, όπου την ώρα της διδασκαλίας μέσα στις θολωτές, γοτθικές τάξεις ανέλυε τις περισσότερες φορές τις σκέψεις του, προσπαθώντας να νιώσει την ουσία όλων αυτών ως το βάθος. Αυτή η απασχόληση του έδινε την ίδια ευχαρίστηση, όπως όταν έπαιζε βιολί –γιατί έπαιζε βιολί– τριγυρνώντας μέσα στο δωμάτιό του, και προσπαθούσε να βγάλει ήχους όσο γινόταν πιο απαλούς, αφήνοντάς τους ν' ανακατεύονται με το πλατάγισμα του νερού, που τινάζοταν χορεύοντας πέρα στο σιντριβάνι του κήπου, κάτω απ' τα κλαδιά της γέρινης καρυδιάς...

Το σιντριβάνι, η γέρινη καρυδιά, το βιολί του, και κει μακριά η θάλασσα, η Βαλτική, που τα θερινά όνειρά της μπορούσε ν' αφουγκράζεται στις διακοπές του, αυτά ήταν τα πράγματα που αγαπούσε περισσότερο και που κατά κάποιον τρόπο αποτελούσαν το περιβάλλον, όπου διαδραματιζόταν η εσωτερική του ζωή, πράγματα που μονάχα με στίχους θα ήταν δυνατό να εκφραστούν και που ξανάρχονταν πάντοτε στα ποιήματα που έγραφε ο Τόνιο Κρέγκερ.

Το γεγονός ότι φύλαγε ένα τετράδιο όπου έγραφε στίχους είχε γίνει από δικό του φταίξιμο γνωστό ανάμεσα στους συμμαθητές και τους δασκάλους του, με πολύ κακές συνέπειες για τον ίδιο. Στο γιο του Πρόξενου Κρέγκερ φάνηκε απ' τη μια μεριά κουτό και ευτελές να θορυβηθεί απ' το γεγονός και περιφρονούσε τους συμμαθητές και τους δασκάλους του, που οι κακές τους συνήθειες τον απωθούσαν και διέκρινε τις προσωπικές τους αδυναμίες με μια σπάνια διορατικότητα. Από την άλλη μεριά πάλι, θεωρούσε κι ο ίδιος αμαρτήμα κι απρέπεια το να γράφεις στίχους, δίνοντας έτσι δίκιο σ' όλους αυτούς που το θεωρούσαν σαν μια αφύσικη απασχόληση. Αυτό όμως δεν αρκούσε για να τον κάνει να σταματήσει... Επειδή περνούσε τον καιρό του στο σπίτι χασομερώντας, και στις παραδόσεις ήταν βραδύς κι αφηρημένος, οι δάσκαλοι του έβαζαν κακούς βαθμούς: έτσι έφερνε τους πιο αξιοθρήνητους ελέγχους, πράγμα που έκανε τον πατέρα του, έναν καλοντυμένο κύριο με γαλιανά στοχαστικά μάτια κι ένα αγριολούλουδο πάντοτε στο πέτο, να οργίζεται και να στενοχωριέται. Η μητέρα αντίθετα του Τόνιο, η ωραία μαυρομαλλούσα μητέρα του, που το μικρό της όνομα ήταν Κονσουέλο και που ήταν διαφορετική από τις άλλες γυναίκες της πόλης,

γιατί ο πατέρας την είχε φέρει από πολύ μακριά, απ' το Νότο, έμενε βασικά αδιάφορη απ' τα ενδεικτικά του.

Ο Τόνιο αγαπούσε τη μελαχρινή φλογερή μητέρα του, που έπαιζε τόσο ωραία πιάνο και μαντολίνο, κι ήταν ευχαριστημένος που δε μεμψιμοιρούσε¹ για την αμφίβολη θέση του ανάμεσα στους ανθρώπους. Παρ' όλ' αυτά, καταλάβαινε πως ο θυμός του πατέρα του ήταν πιο δικαιολογημένος και σεβαστός· συμφωνούσε στο βάθος μαζί του, αν και τον μάλωνε συχνά, βρίσκοντας την εύθυμη αδιαφορία της μητέρας του λίγο ανάρμοστη. Ορισμένες φορές σκεφτόταν κάπως έτσι: δε φτάνει που είμαι αμελής, πεισματάρης, που ασχολούμαι με πράγματα που δεν ενδιαφέρουν κανέναν, είναι κι εκείνη τέτοια, που δε θέλει ή δεν μπορεί να μ' αλλάξει. Το σωστό θα ήταν να με μάλωνε και να με τιμωρούσε για όλ' αυτά κι όχι να τα παραβλέπει, φιλώντας με και παίζοντας μουσική! Στο κάτω κάτω δεν είμαστε τίποτα τσιγγάνοι σε πράσινες καρδότσες, είμαστε άνθρωποι καθωσπρέπει, ο Πρόξενος Κρέγκερ, η οικογένεια των Κρέγκερ... Όχι σπάνια, σκεφτόταν ακόμα: γιατί να είμαι άραγε τόσο παράξενος και σε αντίθεση μ' όλους, σε ρήξη με τους δασκάλους και ξένος ανάμεσα στ' άλλα παιδιά; Για δες τους τούς καλούς μου τους συμμαθητές της μακάριας μετριότητας! Δε βρίσκουν τους δασκάλους τους γελοίους, δεν γράφουν ποιήματα, και σκέφτονται πράγματα που σκέφτεται όλος ο κόσμος, που μπορείς να τα πεις φωναχτά. Πόσο είναι φρόνιμοι και σύμφωνοι μ' όλα κι όλους... Αυτό θα πρέπει νά 'ναι καλό... Τι συμβαίνει όμως με μένα και πώς θα συνεχιστεί η ιστορία αυτή;

Αυτός ο τρόπος να παρατηρεί τον εαυτό του και τη σχέση του με τη ζωή, έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην αγάπη του για τον Χανς Χάνσεν. Τον αγαπούσε πρώτ' απ' όλα γιατί ήταν ωραίος· κι ακόμα, γιατί ήταν σ' όλα τα σημεία αλλιώτικος απ' αυτόν. Ο Χανς Χάνσεν ήταν άριστος μαθητής κι ευχάριστος σύντροφος· έκανε ιππασία, γυμναστική, κολύμπι και τον συμπαθούσαν όλοι ανεξαιρέτως. Οι δάσκαλοι του φερόντουσαν σχεδόν με τρυφερότητα, τον φώναζαν με το μικρό του όνομα και τον υποστήριζαν με κάθε τρόπο, οι φίλοι του επιδίωκαν την εύνοιά του και στο δρόμο τον σταματούσαν κυρίες και κύριοι, που τού 'λεγαν πιάνοντας τ' ολόξανθο τσουλούφι του, που κρεμόταν κάτω απ' το ναυτικό δανέζικο κασκέτο: «Καλημέρα Χανς Χάνσεν με τ' όμορφο τσουλούφι! Είσαι ακόμα πρώτος στην τάξη σου; Δώσε χαιρετίσματα στον μπαμπά και στη μαμά σου καλό μου παιδί...».

Αυτός ήταν ο Χανς Χάνσεν κι από τότε που τον γνώρισε ο Τόνιο Κρέγκερ, τον κυριέψε μια επιθυμία που τού 'καιγε το στήθος. Ποιος έχει τόσο γαλάζια μάτια, σκεφτόταν, και ζει τόσο βολεμένος, έχοντας τέτοιες σχέσεις μ' όλο τον κόσμο όπως εσύ! Ασχολείσαι πάντοτε με πράγματα που όλοι παραδέχονται κι εκτιμούν. Μόλις τελειώνεις τα διαβάσματά σου, παίρνεις μαθήματα ιππασίας ή δουλεύεις με το πριόνι, και στις διακοπές στη θάλασσα κάνεις κωπηλασία, ιστιοπλοΐα, κολύμπι, την ώρα που εγώ ξαπλώνω βαριεστημένος και χαμένος στην άμμο, παρατηρώντας τη μυστήρια παντομίμα που διαπερνά την επιφάνεια του νερού. Γι' αυτό όμως και τα μάτια σου είναι τόσο φωτεινά! Αχ νά 'μουνα όπως εσύ... Δεν κατέβαλε παρ' όλ' αυτά καμιά προσπάθεια να γίνει όπως ο Χανς Χάνσεν, κι ίσως να μην ένιωθε στα σοβαρά μια τέτοια επιθυμία. Αλλά υπέφερε απ' τη λαχτάρα ν' αγαπηθεί από κείνον έτσι όπως ήταν, επιζητώντας με τον τρόπο του αυτή την αγάπη, μ' έναν τρόπο που τον χαρακτήριζε μια αργή, εσωτερική, γεμάτη από ανάγκη για δόσιμο, τυραννική θλίψη, που πάντοτε καίει πιο βαθιά και φθείρει περισσότερο απ' την παραφορά² που θα περίμενε κανείς πως θά 'δειχνε, κρίνοντας απ' το παρουσιαστικό του.

Και οι προσπάθειές του δεν πήγαν τελείως χαμένες, γιατί ο Χανς, που άλλωστε εκτιμούσε

¹μεμψιμοιρούσε: παραπονιόταν ²παραφορά: η ένταση ενός συναισθήματος

σ' αυτόν κάποια υπεροχή, επειδή ο Τόνιο είχε την ευχέρεια να διατυπώνει δύσκολες έννοιες, καταλάβαινε πολύ καλά πως εδώ υπήρχε ζωντανό, ένα ασυνήθιστα ισχυρό και τρυφερό αίσθημα κι έδειχνε ευγνωμοσύνη γι' αυτό, ανταποδίδοντάς του λίγη ευτυχία με την ευγενική του συμπεριφορά, προξενώντας του όμως απ' την άλλη πολλές στενοχώριες εξαιτίας της ζήλειας, της απογοήτευσης και της μάταιης προσπάθειας του Τόνιο να πετύχει μαζί του κάποια πνευματική επαφή. Γιατί συνέβαινε το εξής περίεργο, ότι δηλαδή ο Τόνιο, που φθονούσε τον Χανς Χάνσεν γι' αυτό που ήταν, προσπαθούσε συνεχώς να τον φέρει προς τη δική του μεριά, πράγμα που κατάφερε για λίγες στιγμές το πολύ, αλλά και τότε μόνο επιφανειακά. [...]

Η Ξανθιά Ίνγκε, η Ίνγκεμποργκ Χολμ, η κόρη του γιατρού Χολμ, που έμενε στην Αγορά, εκεί όπου ορθωνόταν η πολύπτυχη, ψηλή, μυτερή, γοθική κρήνη,³ αυτή ήταν που αγαπούσε ο Τόνιο Κρέγκερ, όταν ήταν δεκάξι χρονώ.

Πώς είχε συμβεί αυτό; Την είχε συναντήσει χιλιάδες φορές· όμως μια βραδιά, την είδε κάτω από έναν ορισμένο φωτισμό, να συζητάει με μια φίλη της, χαμογελώντας μ' έναν ορισμένο αλαζονικό τρόπο, γέροντας το κεφάλι στο πλάι, να σιάχνει τα μαλλιά της στο σβέρκο, σηκώνοντας μ' έναν ορισμένο τρόπο το όχι ιδιαίτερα μικρό, όχι ιδιαίτερα φίνο κοριτσίστικο χέρι της, κάνοντας το τούλινο μανίκι της να γλιστράει πάνω απ' τον αγκώνα, την άκουσε να τονίζει μ' έναν ορισμένο τρόπο μια λέξη, δίνοντας στη φωνή της ένα ζεστό τόνο. Κι ένας ενθουσιασμός γέμισε την καρδιά του, πολύ μεγαλύτερος από κείνον που τον πλημμύριζε τότε πότε κοιτάζοντας τον Χανς Χάνσεν, τότε που ήταν ακόμα ένα μικρό κουτό αγόρι.

Αυτό το βράδυ πήρε μαζί του την εικόνα της, με τη χοντρή Ξανθιά πλεξίδα, τα μακρόστενα, σχιστά, γελαστά, γαλανά μάτια, και το τρυφερό αχνό διάσελο⁴ από φακίδες πάνω στη μύτη της, κι ήταν αδύνατο να κοιμηθεί, γιατί άκουγε τον ήχο της φωνής της, προσπαθούσε σιγανά να μιμηθεί τον τρόπο που είχε τονίσει εκείνη την αδιάφορη λέξη και τον έπιανε ρίγος. Η πείρα τον είχε διδάξει ότι αυτό ήταν έρωτας. Όμως παρόλο που γνώριζε πολύ καλά πως αυτό θα του προξενούσε πολύ πόνο, εξευτελισμούς και ταλαιπωρίες, καταστρέφοντας τη γαλήνη του και ξεχειλίζοντας την καρδιά του με μελωδίες, χωρίς να τον αφήνει να ολοκληρώσει ήρεμος κι απερίσπαστος κάτι δημιουργικό, τον δέχτηκε με χαρά, αφέθηκε να τον παρασύρει τελείως, δίνοντας την ψυχή του ολόκληρη, γιατί ήξερε πως αυτός πλουτίζει και ζωντανεύει κι ένιωθε την επιθυμία να είναι πλούσιος και ζωντανός παρά να ολοκληρώνει απερίσπαστος κάτι δημιουργικό. [...]

[...] Το να νιώθεις μέσα σου τόσες θαυμάσιες εκφραστικές δυνάμεις και να ξέρεις συγχρόνως πως αυτοί που λαχταράς είναι μακρινοί για σένα μέσα στην ξενοιασιά τους, αυτό σε κάνει να υποφέρεις. Όμως παρόλο που στεκόταν έρημος, αποκλεισμένος και χωρίς ελπίδα μπροστά στα κλειστά παντζούρια, κάνοντας μέσα στην απόγνωσή του ότι μπορούσε τάχα να κοιτάζει έξω, ήταν ευτυχισμένος. Γιατί τότε η καρδιά του ήταν ζωντανή. Ζεστή και θλιμμένη χτυπούσε για σένα Ίνγκεμποργκ Χολμ, και η ψυχή του αγκάλιαζε την Ξανθωπή, φωτεινή, αγέρωχη και συνηθισμένη μακρή σου προσωπικότητα μ' ευτυχισμένη αυταπάρηση.

Πολλές φορές στάθηκε με πρόσωπο γεμάτο έξαψη σε ήσυχες γωνιές, όπου η μουσική, το άρωμα των λουλουδιών και τα τσουγκρίσματα των ποτηριών εισχωρούσαν μονάχα από μακριά, προσπαθώντας να διακρίνει ανάμεσα στους μακρινούς, γιορτινούς θορύβους την κουδουνιστή φωνή σου, πονούσε για σένα κι ήταν παρ' όλ' αυτά ευτυχισμένος. Πολλές φορές τον τυράννησε η ιδέα πως μπορούσε να μιλάει με την Μαγκνταλένα Φερμέρεν, που

³κρήνη: περίτεχνη κατασκευή από βρύσες και συντριβάνια· ⁴διάσελο: εδώ, μεταφορικά η γραμμή (της μύτης)

έπεφτε συνέχεια και που τον καταλάβαινε, που ήταν μαζί του άλλοτε εύθυμη και άλλοτε σοβαρή, ενώ η Ξανθιά Ίνγκε, αν και καθισμένη επίσης κοντά του, του φαινόταν μακρινή, ξένη κι αποξενωμένη, γιατί η γλώσσα που μιλούσε δεν ήταν η δική του γλώσσα· όμως ήταν ευτυχισμένος. Γιατί ευτυχία, έλεγε μέσα του, δεν σημαίνει να σ' αγαπούν οι άλλοι· αυτό είναι μια αηδιαστική ματαιόδοξη ικανοποίηση. Ευτυχία σημαίνει ν' αγαπάς, έχοντας ίσως μερικά μικρά, απατηλά πλησιάζματα με το αντικείμενο της αγάπης σου. Κι έγραψε αυτές τις σκέψεις στο μυαλό του, τις δούλεψε μέσα του και τις ένωσε μέχρι το βάθος τους.

Πιστός! Σκέφτηκε ο Τόνιο Κρέγκερ. Θέλω να σου μείνω πιστός και να σ' αγαπώ Ίνγκε-μποργκ, όσο θα ζω! Τόσο καλοπροαίρετος ήταν. Κι όμως, ψιθύριζε μέσα του ένας μικρός, πένθιμος φόβος, έχεις ξεχάσει τελείως τον Χανς Χάνσεν, αν και τον βλέπεις καθημερινά. Κι αυτό ήταν το θλιβερό και το άσχημο, ότι αυτή η σιγανή και λίγο μοχθηρή φωνή αποδείκνυε ότι ο καιρός περνάει κι ότι θά 'ρχονταν μέρες που ο Τόνιο Κρέγκερ δε θά 'ταν και τόσο πρόθυμος να πεθάνει οπωσδήποτε όπως άλλοτε για την εύθυμη Ίνγκε, γιατί ένωθε μέσα του ορμητικές δυνάμεις για ένα σωρό αξιοσημείωτα πράγματα που θά 'θελε με τον τρόπο του να κάνει σ' αυτό τον κόσμο.

Κι αγκάλιασε προσεχτικά το βωμό, που πάνω του τρεμόπαιζε η άδολη κι αγνή φλόγα της αγάπης του, γονάτισε μπροστά της, τη δυνάμωσε και την τροφοδότησε μ' όλους τους τρόπους, γιατί ήθελε να της μείνει πιστός. Και μετά από λίγο καιρό, χωρίς να το προσέξει, είχε παρ' όλ' αυτά σβήσει· ήρεμα κι αθόρυβα.

Ο Τόνιο Κρέγκερ έμεινε λίγο ακόμα μπροστά στον ψυχρό βωμό, γεμάτος έκπληξη κι απογοήτευση, γιατί το νά 'σαι πιστός ήταν κάτι αδύνατο πάνω σ' αυτή τη γη· μετά σήκωσε τους ώμους του, κι ακολούθησε το δρόμο του.

Τόμας Μαν, *Τόνιο Κρέγκερ*, μτφρ. Αλέξανδρος Ίσαρης, Ύψιλον, Αθήνα 1985

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

Αργώ

Η Αργώ (1933-1936, σε δύο τόμους) αποτέλεσε ένα από τα πιο φιλόδοξα συγγραφικά εγχειρήματα του Γιώργου Θεοτοκά (1905-1966), σημαντικού συγγραφέα και διανοητή της γενιάς του 1930. Στο έργο αυτό ο Θεοτοκάς θέλησε να αποδώσει μυθιστορηματικά χαρακτήρες, καταστάσεις, πολιτικο-ιδεολογικές διαμάχες και αναζητήσεις της νεοελληνικής κοινωνίας μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922) και την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας, κυρίως μέσα από το πρίσμα νέων ανθρώπων, οι οποίοι κινούνται γύρω από τον φοιτητικό σύλλογο «Αργώ». Κεντρική θέση στη νεανική αυτή συντροφιά κατέχουν οι γιοι του καθηγητή της Νομικής Θεόφιλου Νοταρά, ο Νικηφόρος, ο Αλέξης και ο Λίνος. Στο απόσπασμα παρακολουθούμε την αντίθεση ανάμεσα σε δυο διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες, του ευαίσθητου και μελαγχολικού Αλέξη και του νεότερου και πιο παρορμητικού Λίνου.

Ο Αλέξης και ο Λίνος καθίσανε σ' έναν πάγκο, κάτω από τη φοινικιά. Ο Λίνος άναψε ένα τσιγάρο, αφού βεβαιώθηκε πως κανείς δεν τον έβλεπε εξόν από τον αδελφό του, και φύσηξε βίαια τον καπνό του προς το φεγγάρι.

– Δεν κάνεις καλά που καπνίζεις, είπε ο Αλέξης, που δεν κάπνιζε ποτέ.

– Ωχ αδερφέ! αποκρίθηκε ο άλλος και φύσηξε τον καπνό του με περισσότερη δύναμη.

Ήτανε κι αυτός γερό και καλοφτιαγμένο παιδί, σαν το Νικηφόρο, με πλατύ στήθος και γυμνασμένα μέλη. Φορούσε ακόμα κοντά παντελόνια και ανοιχτό γιακά. Στο πρόσωπο έμοιαζε αρκετά του Αλέξη, με τα μεγάλα ρουφηγμένα μάτια του, με τα λεπτά χαρακτηριστικά του, το τρομαγμένο βλέμμα του, τον ελαφρό πέπλο μελαγχολίας που τον σκέπαζε σε ορισμένες στιγμές. Ο Νικηφόρος ήταν ο μόνος από τους τρεις που είχε, στο πρόσωπο και στο ύψος, την ισορροπία και την υγεία των Νοταράδων. Οι άλλοι δυο είχανε πάρει την ανήσυχη μορφή της Σοφίας.

– Είσαι δεκάξι χρονώ και καπνίζεις ένα πακέτο τη μέρα, εξακολούθησε ο Αλέξης. Θα χαλάσεις την υγεία σου.

– Και τι μ' αυτό; Σε τι μου χρησιμεύει η υγεία μου;

– Μη λες ανοησίες. Σου χρησιμεύει για να ζήσεις. Εγώ που δεν είμαι γερός ξέρω καλύτερα τι αξίζει η υγεία.

– Ζωή είναι αυτή που ζούμε; ρώτησε ο Λίνος.

Ο Αλέξης γέλασε.

– Και τι ήθελες να κάνεις στην ηλικία σου; ρώτησε. Πηγαίνεις σχολείο και διαβάζεις τους αρχαίους. Δε σου φτάνει;

– Όχι, δε μου φτάνει.

– Όταν πάψεις να είσαι μαθητής, θα σκεφτούμε να κάνεις άλλα πράγματα πιο συναρπαστικά.

– Ω, σας βλέπω και σας που δεν είστε μαθητές, τι ωραία που ζείτε! είπε ο Λίνος με θυμό. Καμώνεστε τάχατες πως δε βλέπετε τον κόσμο σαν τον πατέρα, μα κατά βάθος είστε ίδιοι κι απαράλλαχτοι, Νοταράδες, ως το κόκαλο, καλαμαράδες, γραφιάδες, βιβλιοφύλακες. Δεν μπορείτε να απομακρυνθείτε ούτε μια μέρα από τα βιβλία και τα γραψίματα. Γεννηθήκατε μουντζουρωμένοι μελάνι. Ο μόνος σκοπός του Νίκη είναι να γράφει βιβλία. Κι εσύ εκεί πας, σε βλέπω καλά. Να τυπωθεί το όνομά σας και να κάνετε τους σπουδαίους, αυτό είναι το

μεγάλο όνειρο της ζωής σας, να εκθέσουν τις φωτογραφίες σας στις προθήκες των βιβλιοπωλείων, να σταματά ο κόσμος και να σας θαυμάζει τάχατες. Όλο βιβλία, βιβλία, βιβλία! Δεν αναπνέω καλά μες σ' αυτό το περιβάλλον. Με πνίγει η σκόνη.

Ο Αλέξης άκουε παραδομένος στη γλυκιά μελαγχολία της νυχτιάς. Κανένα φύλλο δε σάλεψε, καμά κίνηση δεν τάραζε τη βαριά γαλήνη του κήπου. Οι κατάμαυροι ίσκιοι των δέντρων και των φυλλωμάτων ήταν σαν καθηλωμένοι απάνω στο χλωμό φεγγαρόλουστο στερέωμα. Τα διάχυτα αρώματα της λεμονιάς και της πορτοκαλιάς ακινητούσαν μες στην ατμόσφαιρα. Ο Αλέξης αισθάνθηκε ένα ανυπόφορο βάρος στο στήθος, μιαν ακατανίκητη θλίψη, που τον άγγιζε ως το βαθύτερο είναι του. Ξαφνικά θυμήθηκε το άσπρο φουστάνι της Μόρφως, στα βράχια, μες στο χαρμόσυνο φως του Αιγαίου... Ω Μύκονος! Τα μάτια του γέμισαν, χωρίς να ξέρει το γιατί.

– Δεν μπορώ πια να βλέπω βιβλία, να ακούω βιβλία, εξακολούθησε ο Λίνος. Θα με σκάσετε με τα παλιοκιτάπια σας.

– Τις μόνες στιγμές ευτυχίας που γνώρισα τις χρωστώ στα βιβλία, μουρμούρισε αργά ο Αλέξης.

Ο Λίνος ξέσπασε.

– Όχι! Όχι! φώναξε. Χίλιες φορές όχι! Παρεξηγήσατε τη ζωή όλοι σας. Ή μάλλον την καταργήσατε. Ο πατέρας δεν υποπεύτηκε ποτέ τι είναι η ζωή. Εσείς οι δυο παρηγοριέστε διαβάζοντας τη ζωή που δε ζείτε ή γράφοντάς την. Μα ο μόνος σκοπός της ζωής είναι να τη ζει κανείς όσο μπορεί, όσο βαστά πιο δυνατά και πιο πλούσια.

Μιλούσε με θέρμη, με αγανάκτηση. Ο Αλέξης κοίταζε τον όμορφο επαναστατημένο έφηβο με τρυφερότητα και με κάποιο κρυφό καμάρι. Τον αγαπούσε πολύ κι ίσως να τον θαύμαζε, σε ορισμένες στιγμές, για την απειθάρχητη ορμή του, για το ξεχειλίσιμα της νεανικής του ζωντάνιας.

– Πες, Λίνο, τι θες να κάνεις με τη ζωή σου, με τη νιότη σου;

– Θέλω ηρωισμό! αποκρίθηκε ο έφηβος αδίσταχτα, με παθιασμένη φωνή. Σωπάσανε.

– Ηρωισμό; συλλογιζότανε ο Αλέξης. Ιδέες, ηρωισμός, έρωτας... Μύκονος...

Γιώργος Θεοδοκάς, *Αργώ*, Εστία, Αθήνα, 1981

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

Ο κυνηγός με τα κίτρινα άστρα

Στο μυθιστόρημα *Αιολική γη* (1943) ο συγγραφέας και ακαδημαϊκός Ηλίας Βενέζης (1904-1973), από τους καταξιωμένους εκπροσώπους της λογοτεχνικής γενιάς του 1930, επιχειρεί να ανασυστήσει τη ζωή των Μικρασιατών Ελλήνων πριν την Καταστροφή (1922). Το έργο, με σαφείς αυτοβιογραφικές αναφορές, γνώρισε τεράστια εκδοτική επιτυχία στην Ελλάδα και το εξωτερικό, κυρίως επειδή αποτυπώνει με λυρισμό, νοσταλγία και παραμυθητική διάθεση τα βιώματα της παιδικής ηλικίας και το πρώτο ξύπνημα της εφηβείας μέσα σε έναν παραδοσιακό κόσμο, όπου κυριαρχούν οι στενές διαπροσωπικές σχέσεις και η άμεση επαφή με τη φύση. Στο απόσπασμα που παρατίθεται εδώ, ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής και βασικός ήρωας του μυθιστορήματος, ο μικρός Πέτρος, θα προσπαθήσει να αποδείξει ότι είναι ισάξιος σε δύναμη και γενναϊότητα με το αρρενωπό ίνδαλμα της αδελφής του της Άρτεμης, τον κυνηγό με τα κίτρινα άστρα.

Ξεμάκρυνα πολύ απ' το υποστατικό, πέρασα τον ελιώνα και μπήκα βαθιά μες στο βασιλείο των βαλανιδιών. Κουράστηκα. Κάθουμαι ανάσκελα κάτω από ένα δέντρο κι ακούω τα φύλλα που ψιθυρίζουν. Σε λίγο έρχεται από άλλο μονοπάτι κι η Άρτεμη.

– Κι εσύ εδώ, Άρτεμη; Πού γυρίζεις;

Η Άρτεμη κάθεται να ξεκουραστεί. Απλώνει τα πόδια της και κοιτάζει τον ουρανό.

– Ξέρεις τι είναι τσαλαπετεινός; λέει σε λίγο.

– Όχι, δεν ξέρω τι είναι τσαλαπετεινός.

– Βέβαια, εσύ πού να ξέρεις! κάνει ειρωνικά. Εγώ όμως ξέρω!

Και μου λέει για ένα παράξενο ωραίο πουλί με θαυμάσιο λειρί, που στο κεφάλι και στο στήθος του έχει χρώματα καστανά και κίτρινα κι οι φτερούγες του είναι μαύρες με κορδέλες άσπρες. Πετά χαμηλά, στις έρημες πέτρες, τρέχει τρελά, δεξιά ζερβά, πιάνει τα ζουζούνια και τα τινάζει ψηλά, ανοίγοντας ύστερα το ράμφος του να τα πάρει μέσα. Είναι πολύ όμορφο πουλί, μα ποτέ δεν τραγουδά. Ό,τι είχε να πει στη γη, ό,τι είχε να κάμει στη ζωή του, το έδωσε με το χρώμα. Γι' αυτό ο Θεός του πήρε τη φωνή – επειδή θα ήταν άδικο για τ' άλλα τα πουλιά του δάσους να τά 'χει αυτό όλα, τη φωνή και τα χρώματα.

– Ποιος σου τα είπε αυτά, Άρτεμη; Πού τά 'μαθες όλα αυτά για το παράξενο πουλί;

– Ο κυνηγός με τα κίτρινα άστρα μου τά 'πε. Αυτός ξέρει την ιστορία όλων των πουλιών του δάσους.

Ακούγεται ποδοβολητό αλόγου. Ποιος είναι; Πεταγόμεστε κι οι δυο μας όρθιοι να δούμε. Το μικρόσωμο άσπρο φαρί¹ τρέχει αφρισμένο κάτω απ' τις φυλλωσιές που σκεπάζουν το μονοπάτι σαν πράσινο σύννεφο. Ο κυνηγός μόλις μας πάρει είδηση, τραβά με δύναμη τα γκέμα. Είναι ψημένος απ' τον ήλιο, ψηλός, ίσαμε είκοσι χρονώ· στο κεφάλι του έχει τυλίξει μιαν άσπρη μαντίλα με κεντημένα κίτρινα άστρα. Τα φισεκλίκια είναι σταυρωτά στα στήθια του. Παράξενα φωτίζει η ώρα τα μάτια του: παίζουν μέσα τους χρώματα του δάσους.

– Τι κάνετε εσείς εδώ; λέει κοιτάζοντάς μας. Τι κάνεις, «ζαρκάδι»; λέει στην Άρτεμη με οικειότητα.

Ζαρκάδι; Α, λοιπόν είναι τόσο φίλοι με την Άρτεμη; Κι εγώ δεν το ήξερα! Πώς γίνηκαν φίλοι; Αυτός δεν είναι δικός μας άνθρωπος, δουλεύει στο υποστατικό που βρίσκεται στη θά-

¹φαρί: αλόγο

λασσα. Η Άρτεμη έχει λοιπόν πάρει δώσε μ' όλον τον κόσμο, μ' όλους τους ξένους κυνηγούς;

– Τι κάνεις, ζαρκάδι;

Η Άρτεμη πηδά και πάει κοντά του. Τα μάτια της δεν έχουν μέσα κλαδιά, δεν έχουν φύλλα όπως των ανθρώπων του δάσους. Όμως έχουν δελφίνια και κύματα, επειδή η Άρτεμη είναι απ' το Αιγαίο. Μπλέκουν εκεί στο μικρό χώμα τα μάτια τους, τα πράσινα φύλλα και τα κύματα.

– Γύρισα πολύ σήμερα, λέει η Άρτεμη. Πήγα βαθιά μες στις βαλανιδιές. Δεν το κατάλαβα.

– Τι γύρευες; κάνει ξαφνιασμένος ο κυνηγός. Δε φοβάσαι;

– Να φοβηθώ τι; λέει η Άρτεμη με περηφάνια. Γύρευα τσαλαπετεινούς.

– Γύρευες τσαλαπετεινούς;

– Ναι. Εσύ δε μού 'χες πει για τα πουλιά με τα χρωματιστά φτερά; Ήθελα πολύ να τα δω.

– Α, το ξέχασα που σου το είχα πει! Και βρήκες κανέναν;

– Όχι, δε βρήκα κανέναν.

– Εμ, εκεί που τους γυρεύεις πού να τους βρεις! λέει περιπαιχτικά ο κυνηγός. Οι τσαλαπετεινοί δε βρίσκονται στο δάσος, πετούν γύρω γύρω, στα βοσκοτόπια, όπου δεν έχει δέντρο.

– Δεν τό 'ξερα, ψιθυρίζει η Άρτεμη και κοκκινίζει λίγο. Δε μου τό 'χες πει. Αύριο θα πάω στα βοσκοτόπια...

– Χμ... Και πάλι δεν ξέρω αν θα βρεις! λέγει ο κυνηγός.

Γιατί τώρα, λέει, οι τσαλαπετεινοί περάσαν απ' τη χώρα μας και φύγαν. Θα ξαναπεράσουν πάλι με τις πρώτες βροχές. Και τότες πάλι θ' αρχίσουν να κάνουν τα παράξενα καμώματά

τους, να τσιρίζουν και να κυνηγούν τα ζουζούνια μες στις κουφάλες, στα δέντρα και στους βράχους.

– Λοιπόν;... λέει η Άρτεμη λυπημένη. Λες πως δε θα δω εγώ τσαλαπετεινούς; Πως πια δε μείναμε τσαλαπετεινοί, πως όλοι φύγανε;

– Λιγοστοί πάντα βρίσκονται. Ποιος ξέρει γιατί δε φεύγουν με το κοπάδι τους, αποκρίνεται ο κυνηγός. Μα εσύ πού να τους βρεις! Εγώ έβγαλα σήμερα δυο. Μα δεν τους χτύπησα!

– Δεν τους χτύπησες;

– Όχι, δεν τους χτύπησα. Τους άφησα, για να τους κυνηγήσει η μικρή η αφέντισσά μου που έρχεται απ' τα μακρινά μέρη, απ' τα νησιά του Ωκεανού.

Ποια είναι αυτή η μικρή η αφέντισσά του που έρχεται απ' τα μακρινά μέρη;

Η Άρτεμη ξαφνιασμένη τον ρωτά:

– Έρχεται καμιά αφέντισσά σου απ' τα νησιά του Ωκεανού;

– Ναι, έρχεται.

– Έρχεται εδώ στα μέρη μας;

– Ναι, εδώ, στα μέρη μας.

– Πώς τη λένε;

Πώς την είπαν; Έχει ένα ξενικό όνομα. Ο κυνηγός δυσκολεύεται λίγο ίσαμε που να το θυμηθεί.

– Τη λένε... Τη λένε Ντόρις.

– Ντόρις...; Τι θα πει Ντόρις; Είναι χριστιανή;

– Όχι, είναι Ιγγλέζα.

– Κι έρχεται εδώ στα Κιμντένια;² Τι γυρεύει;

– Α! Δεν το ξέρεις; Παντρεύτηκε το γιο του αφεντικού μου που έχει το τσιφλίκι κοντά στη θάλασσα. Το γιο του Βηλαρά που σπούδαζε στα ξένα.

– Τη λένε Ντόρις κι έρχεται εδώ;

Ο κυνηγός πολύ διασκεδάζει μ' αυτό το επίμονο ερωτηματολόγιο. Χαμογελά.

– Τη λένε Ντόρις κι έρχεται εδώ.

– Και θα κυνηγήσει τους τσαλαπετεινούς του τόπου μας;

– Έτσι λένε. Είναι καλό ντουφέκι. Θα κυνηγήσει τα ζαρκάδια στα Κιμντένια. Θα κυνηγήσει και τους τσαλαπετεινούς.

– Κι εσύ γι' αυτό δεν τους χτύπησες;

– Γι' αυτό δεν τους χτυπώ. Για να δει πως έχουμε και τσαλαπετεινούς.

Αλαφρά τρέμει η φωνή, τρέμουν τα χείλια της Άρτεμης.

– Μήτε άλλο τίποτα κυνήγησες σήμερα;... Γι' αυτό;...

Α, όχι γι' αυτό! Σήμερα είχε πάει σε μεγάλο κυνήγι. Σήμερα είχε πάει για αγριογούρουνα. Σκότωσε τρία. Τ' άφησε ψηλά στο ρουμάνι.³ Θα τα κατεβάσουν οι Τούρκοι, οι παραγιοί του υποστατικού τους.

– Και τώρα πρέπει να του δίνετε! λέει απότομα ο κυνηγός, σε τόνο προστατευτικό. Πρέπει να γυρίσετε πίσω, γιατί ο ήλιος χαμηλώνει.

²Κιμντένια: οροσειρά της Μικράς Ασίας, απέναντι από τη Λέσβο· ³ρουμάνι: μέρος του δάσους γεμάτο με πικνούς θάμνους

– Θα γυρίσουμε.

– Άιντε, λοιπόν! Και μη γυρεύεις, ζαρκάδι, τσαλαπετεινούς!

Το μικρόσωμο άσπρο φαρί χύνεται πάλι κάτω απ' το πράσινο σύννεφο και χάνεται. Για λίγο ακούγεται το ποδοβολητό του. Ύστερα κι αυτός ο ήχος χάνεται. Μένουν πάλι μονάχα οι ψίθυροι του δάσους.

– Δε ντρέπεσαι, Άρτεμη, νά 'χεις φιλίες και να μιλάς με ξένους ανθρώπους;

– Άφησέ με! λέει η Άρτεμη απότομα. Γιατί να ντρέπουμε;

Αλήθεια, γιατί να ντρέπεται; Ήταν ένας παλαβός λόγος αυτός που είπα.

– Κι ύστερα, αυτός είναι κυνηγός! προσθέτει η Άρτεμη. Είδες τι όμορφος που είναι;

Πάλι σε λίγο, ενώ τα μάτια της λάμπουν κοιτάζοντας ψηλά τα σύννεφα:

– Αυτός είναι κυνηγός! Εγώ τους αγαπώ τους κυνηγούς που σκοτώνουν τ' αγριογούρουνα στα Κιμντένια.

Τι λόγος είναι αυτός; Πόσος καιρός πέρασε, πόσα χρόνια πέρασαν από τότες που κλαίγαμε, κι η Άρτεμη μαζί μας, από τότες που παρακαλούσαμε για τα πεινασμένα τσακάλια του δάσους; Είναι ένα άθλιο πλάσμα η Άρτεμη, αφού αγαπά τώρα τους κυνηγούς που σκοτώνουν τα πουλιά και τ' αγριογούρουνα.

– Πώς το μπόρεσες ν' αγαπάς τώρα τους κυνηγούς;

Η Άρτεμη με κοιτάζει κατάματα:

– Το λες απ' το κακό σου! κάνει. Γιατί εσύ ποτέ δε θα γίνεις κυνηγός! Ποτέ δε θα μπορέσεις!

– Εγώ δεν μπορώ να γίνω κυνηγός; με πνίγει η αγανάκτηση. Δε θέλω!

– Όχι, δεν μπορείς!

Μεσ στην τσέπη μου έχω τη λαστιχένια σφεντόνα μου. Την είχα κάμει στην πόλη, επειδή είχαν και τ' άλλα παιδιά και σκότωναν σπουργίτια. Όμως εγώ ποτέ ίσαμε τότε δε δοκίμασα να σημαδέψω πάνω σε πουλί. Μονάχα στα φύλλα έριχνα.

Τα δάχτυλά μου χώνουνται μέσα στην τσέπη που είναι η σφεντόνα. Χαϊδεύουν το λάστιχο. Η Άρτεμη έχει ακουμπήσει στη ρίζα ενός δέντρου και κοιτάζει, σα βυθισμένη, μπροστά της. Πέρα απ' τις βαλανιδιές, πέρα απ' τα Κιμντένια, πέρα απ' τα βουνά του τόπου μας, πέρα απ' τους ανεμόμυλους πορεύεται η μεγάλη θάλασσα. Εκεί είναι η σκοτεινή χώρα που τη λένε Ωκεανός. Εκεί το πούσι⁴ κάθεται πάντα απάνω στο νερό, εκεί δεν υπάρχει χρυσός ήλιος, γαλάζια σύννεφα. Μονάχα το θολό πούσι. Και μέσα από κει, απ' τη χώρα της ομίχλης, βγαίνει σιγά σιγά, υγρή σαν τη βροχή, βγαίνει μέσα απ' το πούσι κι ολοένα έρχεται, ολοένα πλησιάζει: είναι το κορίτσι των μακρινών νησιών, το κορίτσι του Ωκεανού. Το λένε Ντόρις. Τι θα πει Ντόρις; Τα μαλλιά της είναι υγρά σα να ζήσανε όλη τη ζωή τους μέσα στη θάλασσα. Είναι σαν υδάτινα πλοκάμια. Και τα μάτια της; Λάμπουν τα μάτια της σαν τα μάτια των φωτεινών κοριτσιών του Αιγαίου; Έχουν μέσα τους δελφίνια και γαλάζια κύματα;

Τα μάτια της Άρτεμης με τα δελφίνια και τα γαλάζια κύματα μένουν πολλή ώρα στυλωμένα, ακίνητα. Όταν, άξαφνα, αρχίζουν να παίζουν, χάνουν τη σιωπή τους. Η Άρτεμη σα να συνεφέρνει, ανασηκώνεται λίγο αλαφρά, για να μη κάμει θόρυβο.

Τι είναι;

Γυρίζω κι εγώ τα μάτια μου προς τα εκεί που κοιτάζει η Άρτεμη: μια νυφίτσα είναι. Ένα

⁴πούσι: ομίχλη

μικρό ξανθό ζο που σέρνεται απάνω στον κορμό του δέντρου, λίγα μέτρα παρακεί. Σταματά λίγο, σαν κάτι να οσμίζεται στον αγέρα, κάτι να ψάχνει. Πάλι σαλεύει. Το ευλύγιστο σώμα του γράφει στον κορμό σιγανές κινήσεις, με διάκριση.

Τα δάχτυλά μου αγγίζουν πάντα το λάστιχο της σφεντόνας που είναι κρυμμένο μες στην τσέπη. Το αγγίζουν πάντα. Πιο δυνατά. Η αφή είναι εύπλαστη δύναμη, ανάλαφρη. Μα απότομα γίνεται σκληρή. Κι εκεί αντίκρυ το ξανθό σώμα του μικρού ζου στέκεται και περιμένει.

Αργά, σιγανά, τραβώ έξω τη σφεντόνα μου. Χωρίς να σαλέψω, παίρνω μια πέτρα από πλάι και τη βάζω στη σφεντόνα. Η Άρτεμη τότε μονάχα, ειδοποιημένη απ' τη σκιά της κίνησης, γυρίζει απάνω μου τα μάτια της. Στην κρίσιμη αυτή ώρα τα μάτια της είναι πλημμυρισμένα από περιφρόνηση, απ' τη βεβαιότητα της αδυναμίας μου: «Δεν το μπορείς! Ποτέ δε θα μπορέσεις! Ποτέ δε θα γίνεις κυνηγός!».

Τραβώ τα λάστιχα και σημαδεύω τον ξανθό στόχο. Στην αρχή τα χέρια μου τρέμουν, μα ύστερα γίνονται σταθερά. Μαντεύω απάνω μου, πλάι μου, τα μάτια της Άρτεμης να παρακολουθούν πάντα με την ίδια περιφρόνηση.

«Δεν το μπορείς. Ποτέ δε θα μπορέσεις».

Όλος ο τόπος κάτω απ' τις φυλλωσιές έγινε μάτια, όλα τα κλαδιά κι όλα τα φύλλα. «Δεν το μπορείς».

Σε μια τελευταία προσπάθεια τραβώ τα λάστιχα της σφεντόνας μου. Η πέτρα φεύγει. Δεν περιμένω τίποτα. Κι όμως αυτή την ελάχιστη στιγμή πόσο όλα είναι καθαρά, πόσο όλα είναι όραση! Στο γαλάζιο αιθέρα παρακολουθώ τη σκληρή ύλη που φεύγει απ' τα χέρια μου και χύνεται σα σφαίρα. Η καρδιά μου χτυπά δυνατά, να σπάσει. Ώσπου η ταραχή της τα σκεπάζει όλα και σφαλνώ τα μάτια.

– Αχ!

Ακούω την Άρτεμη που βγάζει την οδυνηρή κραυγή, ακούω το θόρυβο που κάνει για να σηκωθεί και να χιμήξει. Τι έγινε; Πετιέμαι κι εγώ και τρέχω προς το μέρος του δέντρου που τρέχει η Άρτεμη. Τι έγινε;

Το μικρό ξανθό ζο, χτυπημένο στο κεφάλι απ' την πέτρα της σφεντόνας μου, σπαράζει στη γη. Λίγο αίμα τρέχει απ' την πληγή του – δίνει παράξενο τόνο στο στιλπνό⁵ του τρίχωμα. Δεν καταλαβαίνω στην αρχή, δεν μπορούσα να το φανταστώ και να το περιμένω. Όμως μόλις η κατάπληξη της στιγμής περάσει, αισθάνομαι το κύμα να φουσκώνει, νιώθω την άγρια χαρά να φωνάξω:

– Είδες λοιπόν που είμαι κυνηγός; Το σκότωσα! Το σκότωσα!

Όταν, χιμά η Άρτεμη απάνω μου. Ποτέ δεν ήταν έτσι άγρια. Με τα νύχια της σκίζει το πρόσωπό μου, με χτυπά με τις γροθιές της, έξω απ' τον εαυτό της, κι ολοένα ολολύζει.⁶

– Ελεεινέ! Ελεεινέ!

Δεν καταλαβαίνω τίποτα, κοιτάζω να φυλαχτώ φωνάζοντας:

– Τι θέλεις; Να που είμαι κυνηγός! Να που σκότωσα τη νυφίτσα!

– Ελεεινέ! Ελεεινέ!

Ολοένα ολολύζει: «Το φτωχό ζωάκι... Το φτωχό... Που στεκόταν και δεν ήξερε...».

Ώσπου μαζεύω όλη τη δύναμή μου και τη σπρώχνω με βία να πέσει καταγής. Δεν κάνει καμιά προσπάθεια να σηκωθεί, μένει καθώς έπεσε. Το πρόσωπό της ακουμπά στη γη, πλάι στον τόπο που κείται η νυφίτσα, που πια τέλειωσε, δε σπαρταρά. Το αίμα τρέχει αργά απ'

⁵ **στιλπνό:** γυαλιστερό, λαμπερό· ⁶ **ολολύζει:** θρηνεί με κραυγές

την ανοιχτή τρύπα και στάζει στο χώμα, στάλα στάλα. Στάλα στάλα τρέχουν και τα δάκρυα της Άρτεμης, ποτίζουν τη γη.

Πέρασε κάμποση ώρα. Η Άρτεμη δε σαλεύει. Κι εγώ κάθουμαι λίγο παραπέρα και κοιτάζω αλλού. Αργά η Άρτεμη απλώνει το χέρι της στο πεθαμένο ζο. Το χαιδεύει αλαφρά, σα να φοβάται μην ξυπνήσει. Το κοιτάζει. Ύστερα με τα νύχια της αρχίζει να σκαλίζει τη γη. Είναι πρώτα ένα στρώμα σαπισμένα φύλλα που βαστούν τον τόπο υγρό. Η Άρτεμη βγάζει τα φύλλα, κι ύστερα, όταν βρει το φρέσκο χώμα, αρχίζει να το σκάβει με τα νύχια της. Ώσπου γίνεται ένα κοίλωμα σε λίγο βάθος. Η Άρτεμη παίρνει με τα δυο χέρια της το ξανθό σώμα και το αποθέτει στον τάφο του. Ύστερα παίρνει νέα φύλλα, πράσινα, φύλλα από κυκλάμινα, και το σκεπάζει. Κι ύστερα ρίχνει απάνω τους το υγρό χώμα.

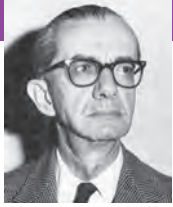
Ο ήλιος έχει βασιλέψει. Αρχίζει να σκοτεινιάζει. Αμίλητη η Άρτεμη σηκώνεται και παίρνει το μονοπάτι του γυρισμού. Ανοίγει το βήμα της και σε λίγο τρέχει. Οι σκιές πυκνώνουν γύρω μας σα να γυρεύουν να μας πάρουν μαζί τους. Τρέχω κι εγώ πίσω απ' την Άρτεμη.

Σα φτάξαμε στο υποστατικό, ήταν πια νύχτα κι όλοι είχαν αρχίσει ν' ανησυχούν. Όταν η μητέρα μου είδε τα αίματα και τις γρατσουνιές στο πρόσωπό μου, τρομαγμένη με ρώτησε τι έπαθα.

Της είπα πως σκαρφάλωσα σ' ένα βράχο να βρω αυγά στις φωλιές των πουλιών κι από κει γλίστρησα. Δεν είναι τίποτα.

Ηλίας Βενέζης, *Αιολική Γη*, Εστία, Αθήνα 2005

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

Η ξωθιά του ποταμού

Το μυθιστόρημα Ταξίδι με τον Έσπερο (1946) του πεζογράφου, δοκιμογράφου και θεατρικού συγγραφέα Άγγελου Τερζάκη (1907-1979) ανήκει στα κλασικά αναγνώσματα της εφηβικής ηλικίας. Κεντρικός του ήρωας είναι ο Γλαύκος Πετροχωρίτης, ορφανός από γονείς, ο οποίος καταφεύγει μαζί με τη θεία του στην εξοχή, κάπου έξω από το Ναύπλιο, για να αναρρώσει κοντά στην ήσυχη και ειδυλλιακή ζωή της φύσης. Στο παρακάτω απόσπασμα, ο Γλαύκος, μεταξύ πραγματικότητας και ονείρου, συναντάει σε μια ακροποταμιά μια κοπέλα, την οποία αρχικά εκλαμβάνει ως «ξωθιά» (νεράιδα), ενώ, όπως θα αποδειχτεί στη συνέχεια, πρόκειται για τη Δανάη Μαρχά, το κορίτσι που θα ερωτευτεί.

Κοντά το μεσημέρι κάθισε να ξαποστάσει μέσα στον πευκιά.¹ Η ησυχία ήταν απόλυτη, οι βελονωτές φυλλωσιές μοιάζανε υπνωμένες. Χάμου, στο χώμα, ανάμεσα στις ξερές βελόνες, η σερνάμενη ζωή της γης μυρμιδίζε² βιαστική, πολυάσχολη. Μερμήγκια μεγάλα, μαυριδερά, που κατοπτεύανε γύρω με τις κεραίες τους, σκαθάρια βαριά, αδέξια, έντομα άγνωστα και περίεργα, μικρογραφίες αγριμιών. Νιώθοντας να τον βαραίνει νύστα αποκαρωτική,³ ρούφηξε μια γουλιά νερό, σηκώθηκε, τινάχτηκε και τράβηξε πάλι. Σα βγήκε από τον πευκιά, ήτανε μεσημέρι.

Εδώ, μια έκταση χέρσα απλωνόταν, ανώμαλη. Πέρα όμως από την πυραχτωμένη ζώνη που πλάνταζε στο λιοπύρι, σ' απόσταση, τούφες δέντρα αραδιάζονταν, πλατάνια, συκιές, ένα κορδόνι σγουρό από βλάστηση, ανάμεσα σε λυγαριές και ψηλούς καλαμώνες. Κείθε τράβηξε.

Σαν έφτασε, στάθηκε θαμπωμένος. Πίσω από το χλωρό τούτο παραπέτασμα, η γη κατρακυλούσε σ' όλο της το πλάτος, να ξεσηκωθεί αντίκρου. Κάτω, μια κοίτη χαλικωμένη φιδολύγιζε ανάμεσα σε βούρλα καταπράσινα. Ένα ρυάκι έγλυφε τα τρόχαλα.⁴ Η ποταμιά έκανε αγκωνή⁵ πιο πέρα, τραβούσε γι' αλλού. Δεξιά, ένα γεφύρι πέτρινο, με το παραπέτο⁶ του μισογκρεμισμένο.

«Εδώ λοιπόν είναι», είπε μέσα του το παιδί και στάθηκε για ώρα να κοιτάζει. Δεν ήξερε γιατί το θέαμα τούτο, του ποταμού, του έκανε αίσθηση. Σα να το είχε κι άλλοτε ιδεί το ποτάμι, σε ύπνο, σε όνειρο, ποιος ξέρει. Απόμεινε με την ανάσα κρατημένη.

Σκεφτικός, πατώντας μαλακά τα χορτάρια, σα να φοβότανε μην ξυπνήσει κάποιους αντίλαλους, τράβηξε κατά το γεφύρι. Δεξιά, στον όχτο, έγερνε τον θηλυκό κορμό της μια συκιά. Ναρκωμένος, κάθισε στη ρίζα. Ανάλαφρος ήτανε γύρω ο αέρας, δροσισμένος από την παρουσία του κοντινού νερού. Οι λυγαριές, τα μελισσόχορτα, οι μέντες, μωσκομύριζαν. Ανάσανε βαθιά κι ακούμπησε το κεφάλι του στον κορμό.

Ξάφνου τινάζεται. Είχε αποκοιμηθεί; Άκουγε γύρω τα τζιτζίκια να λαλούν όλα μαζί και θυμήθηκε πως πριν, σαν έφτασε, δεν τα είχε ακούσει. Άρα κάποιο διάστημα μεσολάβησε. Σύγκαιρα η θύμιση ενός γέλιου σπάθισε το μνημονικό του. Ναι, είχε ξεχωρίσει καθαρά ένα γέλιο γυναικείο. Έστησε τ' αυτί. Αγέρι ανάλαφρο φλυαρούσε στα φύλλα της συκιάς, πάνω-θέ του, τα τζιτζίκια σωπαίνουν, ξανάρχιζαν. Έκανε να σηκωθεί κι ένιωσε τους αρμούς του βαριούς σα δεμένους με το χώμα. Ανάσανε με κόπο, πάλεψε να τεντώσει τα ματόφυλλά του. Η ανάσα του πιάστηκε. Το γέλιο είχε ακουστεί πάλι, εκεί, κάτω, στην ποταμιά.

¹πευκιά: πευκόδασος ²μυρμιδίξε: κινιόταν με ένταση ³αποκαρωτική: που οδηγούσε σε νάρκη, σε λήθαργο ⁴τρόχαλα: πέτρες, βότσαλα ⁵αγκωνή: γωνία, στροφή ⁶παραπέτο: προστατευτικό τείχος κατά μήκος της γέφυρας

Τότε, βάζοντας δύναμη, κύλησε στο πλευρό, ανασηκώθηκε στον αγκώνα του, κατάφερε να λευτερώσει το κορμί του, γονάτισε. Πάνω από τους θάμνους που τον έκρυβαν από το ρέμα, όρθωσε το κεφάλι του. Δεν είδε τίποτα στην αρχή, το λιοπύρι του θάμπωνε τα μάτια. Βάζοντας όμως το χέρι αντήλιο, κατάφερε να στυλώσει το βλέμμα του σε μια μεριά. Ήτανε κάτι μεγάλες πέτρες, κάτασπρες, γλυμμένες από το νερό, που τρύπωνε, κατρακυλούσε μέσ' από τις μασχάλες τους.

Εκεί, αεροζυγιάζοντας το κορμί της, με τα κάτασπρα πόδια της γυμνά, και να τα γλύφει το νερό, μια κοπέλα στεκόταν. Κοίταζε γύρω της, σα να μην ήξερε πού να πατήσει. Το φουστάνι της το είχε μαζέψει στη μια της φούχτα και το τραβούσε ψηλά, μη της βραχεί. Άσπρο, τρυφερό, χυτό έλαμπε το μερί πάνω από το γόνατο. Τα μαλλιά της, καστανά, δεμένα με κορδέλα στο σβέγκο, ανοίγανε πάλι φουντωτά στη ράχη. Βούτηξε το πόδι της δοκιμαστικά στο νερό, το τράβηξε, το ξανάβαλε. Αφήνοντας ένα γελάκι, έδωσε μια, πήδηξε και βρέθηκε πέρα, στη στεγνή λουρίδα τα βότσαλα, που στρώνανε του μάκρους την ποταμιά.

Όλ' αυτά είχανε γίνει γρήγορα, σε μιαν ανάσα. Ταραγμένο τ' αγόρι, είχε ανασηκωθεί πάνω από το θάμνο και κοίταζε. Εκεί-κάτω, στο λίκνο της ποταμιάς, η άγνωστη κοπέλα είχε δρασκελίσει τώρα τα τρόχαλα, κρύφτηκε πίσω από κάτι βούρλα. Ο Γλαύκος πήρε την ποταμιά σύριζα κι άρχισε να ψάχνει με τα μάτια. Την ξέκρινε καθισμένη τώρα χάμου, να φοράει βιαστικά τα σακαρίνια της. Δεν είχε μαντέψει βέβαια πως την κοιτάζουν, γιατί διχάλωνε τα πόδια της ανέμελα, τόνα διπλωμένο χάμου, τ' άλλο ορθό, έτσι που το φουστάνι της να κυλάει πίσω, αφήνοντας σε γαλαζωπό μισόφωτο τη σάρκα του μεριού να θαμποφέγγει. Ζαλίστηκε τ' αγόρι. Σε μια στιγμή, το πρόσωπο της άγνωστης κοπέλας σηκώνεται, τον κοιτάζει. Ήταν ορθός εκεί στο ψήλος του όχτου. Είδε τα μάτια της να στυλώνονται, να μεγαλώνουν.

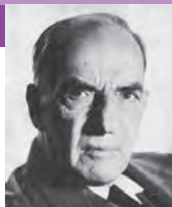
Και ξάφνου, μ' ένα αγριωπό ξεφωνητό, πετάγεται ορθή, αρπάζει την κρεμασμένη σ' ένα στριφτό κλαδί ψάθα⁷ της με την κόκκινη κορδέλα, δίνει έναν πήδο λοξό και χάνεται μέσα στις φυλλωσιές.

Όσο κι αν έψαξε τον όχτο και την ποταμιά ο Γλαύκος, το μεσημέρι εκείνο, δε μπόρεσε να βρει κανένα αχνάρι της ξωθιάς.⁸

Άγγελος Τερζάκης, *Ταξίδι με τον Έσπερο*, Εστία, Αθήνα 1991

⁷ψάθα: εδώ, ψάθινο καπέλο · ⁸ξωθιά: νεράιδα

ΚΟΣΜΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Eroïca

Γραμμένο από τον Κοσμά Πολίτη (1893-1974), έναν από τους σημαντικότερους πεζογράφους της γενιάς του 1930, το μυθιστόρημα *Eroïca* (1938) θεωρείται το πιο αντιπροσωπευτικό μυθιστόρημα εφηβείας της νεοελληνικής λογοτεχνίας του Μεσοπολέμου. Διανθισμένο με πολλά αυτοβιογραφικά στοιχεία, περιστρέφεται γύρω από μια παρέα παιδιών, τα οποία αναγκάζονται να εγκαταλείψουν απότομα την παιδική ηλικία της ανεμελιάς, των ηρωικών ιδανικών και των παιχνιδιών, καθώς έρχονται για πρώτη φορά αντιμέτωποι με τον θάνατο (του φίλου τους Αντρέα), αλλά και με τον έρωτα (του Αλέκου για τη Μόνικα, η οποία όμως είναι ερωτευμένη με τον αρχηγό των αγοριών, τον Λοΐζο, τον μοναχικό έφηβο που θα σημαδεντεί επιπλέον και από τον θάνατο της μητέρας του). Στο απόσπασμα που παρατίθεται εδώ διακρίνουμε τις αλλαγές που προκύπτουν στον ψυχισμό και στη συμπεριφορά των παιδιών –κυρίως του Λοΐζου και του Αλέκου–, όπως και στις σχέσεις μεταξύ τους, με τα κορίτσια και με τους μεγάλους, λόγω ακριβώς του ξαφνικού χαμού αγαπημένων τους προσώπων.

Πήγαινε μια βδομάδα τώρα που δε φάνηγε ο Λοΐζος. Μας παρατούσε κάθε τόσο – ακόμα και το Σταύρο καθώς το καταλάβαμε από κάποια λόγια. Μας είπε πως η μίσες Μπάσκετ¹ συμβούλεψε μια μέρα το Λοΐζο να μην αφήνει τις παλιές του συντροφιάς, η μοναξιά σκοτώνει. Της αποκρίθηκε πως μοναχός ή όχι δεν έχει διαφορά μια και κανένας μας δεν τον καταλαβαίνει. Σα νά 'χε το προαίσθημα πως κάποια μέρα θά 'μενε πραγματικά ολομόναχος.

Και τότε που η συζήτηση πήρε το δρόμο για το μέλλον και ο καθένας φλυαρούσε πάνω στο επάγγελμα που θα διαλέξει, ο Λοΐζος είχε το νου του αλλού, στεκότανε αμίλητος.

– Εσύ; του λέμε.

– Κάτι ψάχνω, αποκρίθηκε.

– Σαν τι;

– Κάτι... – και η ματιά του ήτανε σαν να διασκέλιζε τα όρια του κόσμου.

– Τ' είναι αυτό που ψάχνεις, πού θα τό' βρεις; τον ρωτήσαμε.

– Ποιος ξέρει!...

Ο Σταύρος σούρωσε τα χείλια μ' αποδοκμασία. Τότε ο Λοΐζος γυρίζει και του κάνει:

– Δε ντρέπομαι να ομολογήσω πως μου λείπει κάτι...

Τέτοιες κουβέντες έκανε. Γι' αυτό, πολλοί απ' τα παιδιά, δίχως καμιά προσunenνόηση, τον είχαν ο καθένας καθαιρέσει από αρχηγό μέσ' στη συνείδησή τους. Πώς ήταν δυνατόν να τον παραδεχθούν μια και οι γνώμες του μας ξεπερνούσαν; Πού μας οδηγούσε – τ' ήταν εκείνο που τραβούσε τη ματιά του κι εμείς οι άλλοι δεν το βλέπαμε;... Και όμως, είχε το ύφος νά 'δειχνε κάτι απτό, πραγματικό. Κάτι γύρευαν τα χέρια του ν' αδράξουν.

Πότε ήταν έτσι, πότε αλλιώς. Πόσες φορές τον ανταμώσαμε τον τελευταίο μήνα; Τέσσερις, πέντε το πολύ από τη μέρα των αγώνων, τότε που σπάραζε στο χώμα και χόρευαν τριγύρω οι τσιγγάνοι. Άλλες φορές τον είδαμε σκυφτό, σα φοβισμένο. Ο τρόμος ζωγραφιζότανε στο πρόσωπό του – λες και αντίκριζε κάτι φοιχτό. Και σ' εμάς τύχαινε να θυμηθούμε το ανάσκελο κορμί με τη χλωμή ομορφιά² – έτσι το βλέπαμε ακόμα, όπως κοίταζε ψηλά, πιο πέρ'

¹Μίσες Μπάσκετ: η αγγλίδα παιδαγωγός του Λοΐζου ²το ανάσκελο κορμί με τη χλωμή ομορφιά: αναφέρεται στην κηδεία του Αντρέα, προς τιμήν του οποίου ο Λοΐζος είχε προκηρύξει κατά τα ομηρικά έθιμα τους αγώνες που αναφέρονται προηγουμένως

από τον τρούλο. Ρωτιόμαστε μήπως να ήταν τούτο η αιτία της θολούρας που κυρίευε το νου του αγοριού... Ο Μιχάλης διηγόταν ιστορίες ανατριχιαστικές για κάποιον κοκκαλιάρη που βγαίνει μέσ' στη νύχτα και τραβάει τα σεντόνια. Μιλώντας, τραβούσε τα ίδια του τα δάχτυλα, έτσι, του ενός χεριού με τ' άλλο, για να κάνει τράκες με τις κλείδωσες.

– Πάψε, του λέει ο Σταύρος και του καθίζει μια κλωτσιά στη γάμπα. Δεν τόλμησε να ξαναπεί τις ιστορίες του ο Μιχάλης.

Ο Κλεόβουλος επωφελήθηκε απ' την κατάσταση εκείνη και βυσσοδομούσε³ να γίνει αρχηγός. Μα όσο κι αν έχανε ο Λοΐζος στην υπόληψή μας, ποτέ δε θα δεχόμαστε αρχηγό ένα παιδί που τη μια μέρα μας πρότεινε ένα σχέδιο τολμηρό κι έπειτα δείλιαζε την τελευταία ώρα, πάνω στην εκτέλεση. Και ο Αλέκος είπε πως χασομερνούσαμε και τίποτα δε γίνεται με σχέδια στον αέρα – και με προσευχές, πρόσθεσε σιγανά κοιτάζοντας το Σταύρο. Θα ενεργήσουμε μονάχοι, δίχως το Λοΐζο, ναι ή όχι; [...]

Ο Αλέκος, τώρα τελευταία, ήταν συγκεντρωμένος πιο πολύ στον εαυτό του. Στην τραπεζαρία, η ματιά του έμενε καρφωμένη στη σοβαρή παρουσία του άλλου, του κουρσάρου, του κατακτητή. Παρατούσε το προύνη και αφαιριότανε να ερευνά τον οραματισμό του θείου Ανδρόνικου, τον πρωτινό, προτού ν' αυτοεξοριστεί στο κτήμα.

– Ποιανού μιλάς, παιδάκι μου; τον ρώτησε η μητέρα του σηκώνοντας τα μάτια της από το πιάτο.

Η Βερενίκη έπαψε τις ειρωνείες. Τώρα τον συμβούλευε με τόσο λογικά επιχειρήματα που καταντούσε ανυπόφορη και αποκρουστική.

– Να παρατήσεις τα βιβλία. Τι κρατάς αυτού, ιστορίες; Κι έτσι, πάνω από τον ώμο του Αλέκου διάβαζε τον τίτλο, έπαιρνε το βιβλίο από τα χέρια του και τό 'κρυβε.

Μια μέρα πριν, ο Αλέκος βρέθηκε ξαφνικά αντίκρυ στο Παπακοκάκι⁴ και στη Μόνικα. Της είπε καλημέρα και της πρότεινε να την τρατάρει ένα γλυκό στο ζαχαροπλαστείο. Ούτε γύρισε να δει τον άλλο.

³βυσσοδομούσε: συνωμοτούσε, μηχανορραφούσε· ⁴Παπακοκάκι: έτσι προσφωνούσε υποτιμητικά τον Πιέρ η παρέα των αγοριών, επειδή ήταν μάλλον φιλάρεσκος και καθωσπρέπει

– Αδύνατον, του λέει εκείνη. Δε βλέπεις; Με συνοδεύει ο Πιερ.

Το Παπακοκάκι φάνηκε καθωσπρέπει και του μίλησε. Δεν έρχεται καλύτερα μαζί τους; Πηγαίνουν να διαλέξουν ο καθένας τους ένα βιβλίο για τα γενέθλια της Πέλειας. Ο Αλέκος έγινε κατακόκκινος. Αντί κι αυτός να τους μιλήσει για βιβλία –πάνω σε τέτοιο θέμα δεν του παράβγαινε κανένας– έμεινε μουγγός κι έσφιξε τα σαγόνια του σα νά 'χασε κάθε ετοιμότητα και λογική.

– Αντίο, λέει της Μόνικας – κι έτσι, δίχως καν να δείξει πως τό 'κανε από απροσεξία, πάτησε μ' όλη του τη δύναμη το πόδι του Πιερό και του ξενύχιασε τα δάχτυλα.

– Άλεκ! του φώναξε η Μόνικα και πήγε ξοπίσω του. Στο λέω και να το ξέρεις: tu es un monstre.⁵ Τι σου 'φταιξε ο Πιέρ;... Τι με κοιτάζεις; Βέβαια, δεν κλαίω, με πονεί το μάτι μου. Και να πεις του φίλου σου⁶ πως ούτε ρώτησα για κείνον.

Έτρεξε πάλι πίσω στο Παπακοκάκι και του λέει απότομα:

– Έλα λοιπόν! Τι στέκεσαι και κάνεις τέτοια μούτρα;

Έτσι παιγνίδιζε ή θύμωνε με τη ζωή – με τη μικρή και αγίνωτη ζωή μας: αρνιότανε να επιτρέψει σ' αυτή την ίδια τη ζωή να καταλάβει πως της δίνει σημασία. Μια ξεγλιστρούσε μ' ένα γέλιο, μ' ένα παιδιάτικο κατσούφιασμα – μια πάλι αφηνότανε σ' εκείνο το αόριστο συναίσθημα που δεν τολμούσαμε να το σκεφθούμε καν ακόμα.

Κοσμάς Πολίτης, *Eroïca*, επιμ. Peter Mackridge, Εστία, Αθήνα 1995

⁵tu es un monstre: είσαι ένα τέρας' ⁶του φίλου σου: ενν. του Λοίζου

ΑΝΤΩΝΗΣ ΒΟΥΣΒΟΥΝΗΣ

Προμήνυμα

Η νουβέλα Προμήνυμα (1943) του Αντώνη Βουσβούνη (1918-1980) αποτυπώνει με το ορμητικό και νευρώδες ύφος γραφής της, τη ζωντάνια, την αισθησιακή έκρηξη και την πληρότητα της εφηβικής ηλικίας. Ο κεντρικός ήρωας, ο Αλέξης, βρίσκεται για τις καλοκαιρινές του διακοπές στην Άλσηγο, μια μικρή παραθαλάσσια πόλη σε ένα αιγαιοπελαγίτικο νησί. Ο ήλιος, η θάλασσα και το ειδυλλιακό φυσικό περιβάλλον θα επηρεάσουν αναπόφευκτα την ψυχοσύνθεση και τις αντιδράσεις του εφήβου. Η ερωτική του αφύπνιση θα ταλαντευτεί ανάμεσα στη νεαρή Λία και στη θεία Γιάννα, η οποία κατά κάποιον τρόπο ενσαρκώνει στα μάτια του Αλέξη το πρότυπο της ιδανικής γυναίκας.

Η Λία περίμενε κάτω, από ανυπομονησία ή κρυφή διαίσθηση. Η θεία Γιάννα την αγκάλιασε και κατεβήκανε έτσι στη θάλασσα. Ο Αλέξης ακολουθούσε, θυμωμένος λιγάκι.

«Αλλά πώς θα περάσουμε;» κάνει η θεία Γιάννα, σταματώντας μπροστά στο νερό. Τον κοίταξε ερωτηματικά.

Η καρδιά του αγοριού χτύπησε δυνατά, τα μάτια του λάμπανε. Δίχως να μιλήσει, πέρασε τό 'να του χέρι στη μέση της κοπέλας και σκύβοντας, την πήρε στα χέρια. Αυτή άφησε ένα χαρούμενο επιφώνημα και βιάστηκε να πιαστεί απ' το λαιμό του. Το αίμα, γοργό και ζωντανό, ανέβηκε στο κεφάλι για να του βαρύνει τα μάτια. Τα νεύρα του μαζευτήκανε, άπλωσε σταθερά το πόδι στο πρώτο βραχάκι.

«Έτσι», της είπε σαν πάτησε στο βράχο.

Και την κράτησε μια στιγμή στα χέρια, νικημένος από τη ματιά της· κοιτούσε μπροστά, η σκέψη του είχε παραλύσει. Μα κάτι μέσα του φούντωσε και θέριεψε, ήρθε να ξεχυθεί ως τις μικρότερες γωνίτσες του κορμιού του. Μεθούσε· άγρια, μ' όλη τη δύναμη της πρωτόγονης ψυχής του. Την απόθεσε χάμω αδέξια, φοβερά ταραγμένος. Αυτή γέλασε – με κάποια νευρικήτητα, του φάνηκε του Αλέξη. Αχ, πως θα ήθελε να πέσει στη θάλασσα, να χαθεί από τα μάτια της! Δεν είχε πού να κρυφτεί στο βράχο.

«Μα πού είναι πάλι η Λία;» κάνει τέλος η θεία Γιάννα.

Τινάχτηκε, η σκέψη του μπήκε σε μια σειρά.

«Πάει απ' το γύρο», είπε σιγά, «δε θ' αργήσει. Ας καθίσουμε».

Κάθισε πρώτος στην άκρη του βράχου, δεν είχε να βλέπει παρά το νερό. Ήταν πεντακάθαρο, τρύπωνε στα σκαμμένα βράχια και χάιδευε την πρασινάδα μιας ζωντανής βλάστησης. Καμιά φορά περνούσε ένα μικρό ψαράκι, που η σάρκα του έπρεπε νά 'ναι από γυαλί ή ζελατίνα· τόσο διάφανο ήταν. Ένας μικρός κόσμος, ανήσυχος και ζωντανός. Και αρκετά μυστικός για να σταθεί αγαπημένος. Σώπαινε ο Αλέξης συνεπαρμένος από την ομορφιά. Μόνο που δεν ήξερε, αυτή η ομορφιά πού φούσκωνε λαμπρότερα, στα μάτια ή βαθιά, στην ψυχή του. Τότε το χέρι της κοπέλας απλώθηκε στον δεξιό του ώμο έτσι όπως γονάτιζε δίπλα. Κρυφή ανατριχίλα τον συνεπήρε. Κοίταξε, παίζοντας τα μάτια, αυτό το χέρι που, τέλεια αισθητικό, έφερε στη σάρκα την έγνοια.¹ Και ξαφνικά τον πλημμύρισε η βαριά και βασανισμένη σκέψη του. Έτσι, αναλογίστηκε, από τώρα και μπρος έτσι. Τι μπορούσε να γίνει; Άγρια απελπισία ξέσπασε μέσα του. Και έσκυβε όλο, πεισματωμένος, στο νερό, τάχα πως τον ένοιαζαν τα μυστικά του.

¹τέλεια αισθητικό, έφερε στη σάρκα την έγνοια: τόσο όμορφο, που ξυπνούσε τις αισθήσεις του σώματος

«Γιατί δεν περιμένεις να σε πάρει ο Αλέξης;» λέει η θεία Γιάννα της Λίας, που φτάνει λαχανιασμένη.

Την παίρνει κοντά της, μα κι αυτή θέλει να σωπαίνει – σωπαίνουν όλοι, τραβηγμένοι στη σκέψη τους. Κι οι δυο δεν έχουν μάτια να δούνε τη Λία. Ώσπου πια το κορίτσι δεν το κρατάει, τινάζεται πάνω με νευρικό γέλιο.

«Εγώ περνώ κι από δω», κάνει βιαστικά.

Και δίχως να προκάνει² κανένas να την κρατήσει, πηδάει στο πρώτο βραχάκι, στο δεύτερο και, μπλουμ, γκρεμίζεται στο νερό.

Ο Αλέξης πετάχτηκε απ' τη θέση του – δε γύρευε άλλο από το να πάψει να χαζεύει τα διάφανα ψαράκια.

Μπήκε στο νερό ως τη μέση, σήκωσε το κορίτσι στα χέρια και σκαρφάλωσε με κόπο στους βράχους της ακτής. Τα μάτια της Λίας ήταν κλαμένα, μα κανένas δεν μπορούσε να ξέρει ποιο ήταν αλμυρότερο, τα δάκρυα ή το νερό που την είχε καταβρέξει. Και γελούσε, γελούσε τόσο που ν' απορείς. Κι απαλότερη γλύκα δεν ήτανε να δεις από το μουλιασμένο εκείνο πρόσωπο με το ακράτητο γέλιο.

Την απόθεσε απαλά στους βράχους κι έδωσε το χέρι στη θεία Γιάννα να περάσει κοντά τους. Ύστερα έσκυψε πάλι στη Λία, να περιποιηθεί το γόνατό της που τό'χε χτυπήσει άσχημα και το αίμα χυνόταν σε δυο άλικα³ αυλάκια, πάνω στη μικρή γάμπα. Βούτηξε το μαντίλι του στη θάλασσα και έπλυνε την πληγή.

«Παλιοκόριτσο!» μαλώνει τρυφερά το κορίτσι η θεία Γιάννα που έχει κατατρομάξει με όλη τούτη την ιστορία. «Άλλη φορά, να λες του Αλέξη να σε περνάει γιατί αν ξαναπέσεις κανένas δε θα σε σηκώσει. Δεν είν' έτσι, Αλέξη;»

Ο Αλέξης σηκώνει τα μάτια, γυρεύει μ' ένα απελπισμένο θάρρος τα δικά της. Η θεία Γιάννα να ξιπάζεται. Τα χείλη της σφίγγονται νευρικά, παράξενα σκληρά. Μα κει, στα θερμά της μάτια, κάτι ξεχωρίζει θαμπά κι αβέβαιο· η έκπληξη, η αμφιβολία, η ταραχή.

«Να πάμε καλύτερα σπάτι τη Λία», λέει ξαφνικά, τινάζοντας πίσω το κεφάλι, «μπορείς να περπατήσεις;»

Όχι, η Λία δε μπορεί να περπατήσει. Μόνο κοιτάει το αγόρι μ' ορθάνοιχτα μάτια και χαμογελά δίχως να νοιάζεται το χτυπημένο της πόδι.

Ο Αλέξης έσκυψε και την πήρε στα χέρια.

Αντώνης Βουσβούνης, *Προμήνυμα*, στην ανθολογία *Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία*, τόμ. Γ', Σοκόλης, Αθήνα 1992

²προκάνει: προλάβει ³άλικα: κατακόκκινα

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ

Τα ψάθινα καπέλα

Στο επίσης κλασικό εφηβικό μυθιστόρημα *Τα ψάθινα καπέλα* (1946) της Μαργαρίτας Λυμπεράκη (1919-2001) παρακολουθούμε το ξύπνημα της εφηβείας αυτή τη φορά από γυναικεία σκοπιά. Οι κεντρικές ηρωίδες (η Μαρία, η Ινφάντα και η Κατερίνα) είναι αδελφές και ανήκουν σε μια αστική οικογένεια του Μεσοπολέμου, η οποία περνά τα καλοκαίρια της σε ένα αγρόκτημα λίγο έξω από την Αθήνα. Η ευαισθησία των κοριτσιών, η μαγεία της φύσης και του φυσικού τρόπου ζωής, οι σχέσεις των αδελφών μεταξύ τους και με τους οικείους τους, κυρίως με τη μητέρα τους, αλλά και με τους ξένους, αποδίδονται μέσα από το βλέμμα της νεότερης Κατερίνας. Στο παρακάτω απόσπασμα παρακολουθούμε τη χειραφέτηση της Ινφάντα μέσα από την απελευθερωτική εμπειρία της (αν όχι ταύτιση) με ένα ατίθασο άλογο.

Ήταν απέραντο το χτήμα του κυρίου Λούζη και το σπίτι του το μεγαλύτερο και το πλουσιότερο της περιοχής. Ήταν πιο μεγάλο κι απ' του Δαβίδ, που ήταν εξάλλου κλειστό τώρα και τέσσερα χρόνια, μια που ο Δαβίδ κι η Ρουθ λείπανε στην Αγγλία. Είχε δωμάτια ψηλοτάβανα, με χρωματιστούς λαδομπογιατισμένους τοίχους. Πολύτιμους πίνακες και σπάνιες πορσελάνες. Το χειμώνα, στα τζάκια του, καίγαν ολάκεροι κορμοί δέντρων· τότε το πρόσωπο του κυρίου Λούζη γινόταν ακόμα πιο κόκκινο, με ανταύγειες κιτρινωπές. Είχε ακόμα μια οικονόμο που συνήθιζε να κάνει κρέμα με αυγά φασιανού. Ήταν μια γυναίκα με άσπρα ή ξανθά μαλλιά και μάτια γαλάζια, αγγελικά, με βλέμμα δαίμονα. Τη φοβόμουν κι απέφευγα να μένω μόνη μαζί της. «Ελάτε να σας δείξω ένα κατάμαυρο κουνελάκι, δεσποινίς Κατερίνα». Έκανα τάχα πως έτρεχα κι έπαιζα με το σκύλο. «Κι ένα γαρίφαλο μεγάλο σαν χρυσάνθεμο».

«Τι θαυμάσια γλυκά που κάνει η κυρία Αφροδίτη», έλεγε η μητέρα.

«Προσέχτε μη μας δηλητηριάσει καμιά ώρα», είπα ένα βράδυ στο δρόμο που γυρίζαμε κι όλοι σκάσαμε στα γέλια.

Εκείνη λοιπόν την ημέρα ο κύριος Λούζης μας γύρισε σ' όλο το χτήμα. Είχε δέντρα καρπερά κάθε λογής, λαχανόκηπο και πολύ όμορφα λουλούδια. Στη σέρα* είδα κάτι άσπρα πού'χαν πέταλα παχιά σαν σάρκα και μυρωδιά βαριά.

«Θα μου επιτρέψετε να σας στείλω μια τέτοια γλάστρα», είπε της μητέρας.

«Θα μού 'κανε μεγάλη ευχαρίστηση», αποκρίθηκε εκείνη.

«Μόνο που θέλουν προσοχή», είπε. «Και ζέστη πολλή».

«Θα τα προσέξω», αποκρίθηκε πάλι η μητέρα.

Όταν φτάσαμε στους στάβλους και σπρώξαμε την ξύλινη πόρτα, η Ινφάντα έμπηξε μια αδύναμη φωνή. Ήταν κάτι μεταξύ α και ο και ε. Γύρισα και την κοίταξα. Τα μάτια της είχαν καρφωθεί σ' ένα νέο αρσενικό άλογο με τρίχα σκούρα κανελιά. Το κεφάλι του ήταν εξαιρετικά μάλλον μικρό, με μεγάλα γλυκά μάτια και ψηλό λαιμό. Και το κορμί του τέλεια πλασμένο, ευκίνητο, με λεπτά πόδια που τα σήκωνε πού και πού σαν να παρακαλούσε να τ' αφήσουνε να τρέξει. Κάτω απ' το σιλπνό του πετσί μάντευες το θερμό κόκκινο αίμα του. Ήταν δύναμη και νεύρο και περηφάνια αυτό το άλογο.

*σέρα: θερμοκήπιο

Η Ινφάντα πλησίασε, ακούμπησε το χέρι της στο κεφάλι του λίγο πιο πάνω απ' τη μύτη και θόλωσαν τα μάτια της.

«Προσέχτε», είπε ο άνθρωπος που το περιποιόταν. «Είναι πολύ νευρικό και καμιά φορά κακό».

Η Ινφάντα δεν τράβηξε το χέρι της. Τ' ακούμπησε πιο σίγουρα, πιο δυνατά επάνω του. Και με τ' άλλο έκανε να του χαϊδέψει τον τράχηλο. Το ζώο ταράχτηκε κάπως· κούνησε τα πόδια του, πήγε να γυρίσει, όμως το χέρι της Ινφάντας βάρυνε ξαφνικά και τα μάτια της βυθίστηκαν στα δικά του. Τότε ηρέμησε. Χλιμίντρισε μαλακά, σαν νά 'λεγε λόγο χαϊδευτικό. Η Ινφάντα δάκρυσε.

Έξω στη βεράντα μάς περίμενε ο κύριος Λούζης κι η μητέρα. Καθόταν ο ένας αντίκρυ στον άλλο κι ανάμεσά τους είχαν ένα τραπεζάκι στρωμένο με βερικονί λινό τραπεζομάντιλο. Απάνω στο τραπεζάκι μια στρογγυλή γυάλα με φράουλες καθαρισμένες, ζάχαρη και γλυκό κρασί.

Έφαγα με την καρδιά μου κι η Μαρία το ίδιο. Η Ινφάντα μόλις που τις δοκίμασε. Τα μάτια της ήταν ακόμα θολά κι όταν πήγαινε να μιλήσει, βράχνιαζε. Ξαφνικά έβηξε δυο τρεις φορές σαν για να καθαρίσει τη φωνή της και είπε δυνατά:

«Θέλω αυτό το άλογο».

Γυρίσαμε προς το μέρος της. Το χέλι της είχε ασπρίσει.

«Θέλω αυτό το άλογο», ξανάπε. «Το νέο τ' αρσενικό με τη σκούρα κανελιά τρίχα».

Η μητέρα βρέθηκε σε πολύ δύσκολη θέση. Της έκανε απεγνωσμένα νοήματα, σήκωνε τα φρύδια, τα ξανακατέβαζε, δεν ήξερε τι να κάνει. Εκείνη όμως τίποτα. Κοίταζε ίσια μπροστά της σα νά 'βλεπε κάπου μακριά τα λεπτά του πόδια να τρέχουν, να τρέχουν, να ψηλώνουν υπερφυσικά, να γεμίζουν το διάστημα.

Τότε ο κύριος Λούζης γέλασε. Γύρισε και κοίταξε τη μητέρα πού 'χε κοκκινίσει.

«Αφού το θέλει», είπε, «να το πάρει».

Αυτή τη φορά το βλέμμα του στάθηκε πιο πολύ απάνω της.

«Μα τι λέτε», είπε εκείνη. «Είναι παιδιάτικα καμώματα. Δε θα περάσουν δυο μέρες και θα τό 'χει ξεχάσει».

«Θέλω αυτό το άλογο», ξανακούστηκε η φωνή της Ινφάντας.

Ντραπήκαμε όλοι. Εγώ έσκυψα κάτω απ' το τραπέζι τάχα να μαζέψω ένα πεσμένο βερικονί πετσετάκι, η Μαρία την έσπρωξε με τον αγκώνα, «Τρελάθηκες;» ψιθύρισε.

Ευτυχώς όμως ο κύριος Λούζης δεν έπαψε να γελάει.

«Βλέπω ότι οι κόρες σας έχουν χαρακτήρα», είπε της μητέρας κι εκείνη κοκκίνισε ακόμα πιο πολύ.

Σε τρεις ημέρες η Ινφάντα είχε τ' άλογό της κι εμείς στείλαμε στον κύριο Λούζη, σαν μικρό αντάλλαγμα, δυο παχιά νεογέννητα γουρουνάκια.

Δε μας άφησε ποτέ να καβαλήσουμε τ' άλογό της η Ινφάντα. Στην αρχή παραξενευτήκαμε κι είπαμε με τη Μαρία πως τούτο ήτανε δείγμα κακίας. Ύστερα συνηθίσαμε. Κάθε μέρα το παίρνει και φεύγει ντυμένη με κανελί παντελόνι και κανελί σκούρο πουκάμισο. Η μονόχρωμη κι ενωμένη σιλουέτα τους χάνεται απότομα από μπροστά μας.

Τα πράγματα ωστόσο δεν ήταν έτσι απ' την αρχή. Ο Ρωμαίος είχε πολύ κακό χαρακτήρα, δε δεχόταν καβαλάρη, κι όταν τον δεχόταν, ήθελε να κάνει τα δικά του. Όμως κι η Ινφάντα ήταν πεισματάρη, την υποταγή δεν την ήξερε. Όταν το ζώο ήταν ατίθασο, τού 'σφιγγε

τα γκέμια μέχρι να το δει να βγάξει αφρούς απ' το στόμα και τα δικά της χείλη άσπριζαν και γίνονταν μια ίσια γραμμή. Τα σπρούνια μπήγονταν στη σάρκα του. Γινότανε μια πάλη ανάμεσά τους. Δυο τρεις φορές την πέταξε κάτω. Μια άλλη μέρα, στον ανήφορο του βουνού, άρχισε έναν καλπασμό ξεφρενιασμένο. Εκείνη ορθώθηκε πρώτα επάνω του, έσφιξε τα γόνατα στα πλευρά του, κόντυνε τα γκέμια, τα δάχτυλά της φτάσανε τα χαλινάρια· ύστερα δίπλωσε στα δυο, ήρθε ίσα με τη ράχη του.

Ήταν από τις μέρες που μπορείς να καταπιαστείς με πράγματα δύσκολα, που τα βουνά φαίνονται κοντινά. Την παραμονή είχε βρέξει, το δάσος ανάδινε μια πικρή μυρωδιά από μουσκεμένα σκοίνα και πεύκα, τα ζώα είχαν κρυφτεί, χαμένοι οι δρόμοι των μυρμηγκιών, μια σιωπή γεμάτη νόημα. Και το άλογο, μόνο ζωντανό μες στο ακίνητο τοπίο, έτρεχε, έτρεχε... Η Ινφάντα έσφιγγε τα γκέμια. Ήταν κι αυτό μέρος της φύσης που δε σάλευε, απανεμά. Και τη ζωή ετούτη ανάμεσα στα πόδια της δεν μπορούσε να την αντέξει. Μα και να τη σταματήσει ήταν δύσκολο. Δάκρυα λύσσας γέμισαν τα μάτια της, που δεν κύλησαν, μα που έμειναν εκεί στις κόχες να την τσούζουν. Νευρικά έσφιγγε τα σπρούνια, ξεχνώντας ότι αυτό αύξανε την τρεχάλα του ζώου. Ο ανηφορικός δρόμος ήταν μακρύς, το χώμα μαλακό και κόκκινο, μόλις υγρό, τα πόδια του αλόγου βυθίζονταν λίγο, ίσα ίσα να σιγουρεύεται το βήμα του, και μπροστά κανένα εμπόδιο. Ήλιος δεν υπήρχε, το πεσί του δε γυάλιζε, είχε γίνει μουντό σαν όλα τα γύρω, γκριζο και καφετί και πράσινο. Έτσι, το κανελί κοστούμι της Ινφάντας, η Ινφάντα ολάκερη φαινόταν από μακριά να τρέχει στο διάστημα δίχως να πατάει πουθενά, κρεμασμένη από ένα αόρατο σημείο που μετακινιόταν. Είχε πιαστεί η ανάσα της· γιατί δεν είχε μπορέσει να διώξει την αγωνία του ακίνητου, γιατί η νέκρα έφτανε μέχρι τις άκρες των δαχτύλων της που μυρμηγκιάζαν.

Ξαφνικά σήκωσε το κεφάλι, ξέσφιξε τα γκέμια και φώναξε μέσα στην ερημιά:

«Μπράβο, Ρωμαίο! Πιο γρήγορα, Ρωμαίο!»

Τα δέντρα τώρα τρέχαν στο πλάι της, κι οι θάμνοι και όλα.

«Πιο γρήγορα, Ρωμαίο, πιο γρήγορα!»

Ο αέρας έφτανε μέχρι τα πλεμόνια της, όρθωνε το κορμί, έσκυβε πάλι, ελεύθερα, τα μέλη της ήταν μαλακά κι ευκίνητα.

«Τρέχα, Ρωμαίο, τρέχα!»

Τα δέντρα τώρα δεν ξεχωρίζονταν. Η γρηγοράδα έτρωγε τα κενά και τά 'κανε να φαίνονται σαν ένα δέντρο ατέλειωτο σε φάρδος, σε ύψος απροσδιόριστο. Μισάνοιξε τα χείλη, επιτέλους ανάσανε.

Όταν εκείνο το βράδυ γύρισε στο σπίτι, είδαμε στα μάτια της από θαμπά αντιφεγγίσματα, πού 'χαν μέσα τους καθρεφτιστεί, έναν άλλο κόσμο.

Μαργαρίτα Λυμπεράκη, *Τα ψάθινα καπέλα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995

ΑΜΟΣ ΟΖ

Σούμχι

Το μυθιστόρημα του διακεκριμένου ισραηλινού συγγραφέα Άμος Οζ (Amos Oz, γεν. 1939) εκτυλίσσεται ολόκληρο σε μια μέρα. Ο περιπετειώδης Πιχρονος ήρωάς του (ο οποίος θυμίζει έντονα τους νεαρούς ήρωες του Μαρκ Τουαίν) προκαλεί προβλήματα στους μεγάλους με τις σκανδαλιές του, ερωτεύεται, το σκάει από το σπίτι και ξαναγυρίζει στην ασφάλειά του. Το μυθιστόρημα διαδραματίζεται στα χρόνια πριν την ίδρυση του εβραϊκού κράτους (1948), όταν η Ιερουσαλήμ βρίσκεται ακόμη υπό βρετανική κατοχή. Το απόσπασμα ανακαλεί με πιστότητα το (συχνά καμουφλαρισμένο) εφηβικό φλερτ στα σχολικά θρανία.

Όπου πρόκειται να αποκαλυφθούν όλα όσα είχαν κρατηθεί μυστικά μέχρι αυτή τη στιγμή.

Ανάμεσα σε αυτά, η αγάπη και άλλα συναισθήματα.

Στη γειτονιά μας, στην οδό Ζαχαρία, ζούσε ένα κορίτσι που το έλεγαν Έστι. Ήμουν ερωτευμένος μαζί της. Τα πρωινά, καθώς καθόμουν στο τραπέζι κι έτρωγα μια φέτα ψωμί, μονολογούσα ψιθυρίζοντας το όνομά της. Τότε ο πατέρας μου απαντούσε: «Δεν κάνει να τρώμε με ανοιχτό το στόμα». Και τα βράδια με σχολίαζαν λέγοντας: «Αυτό το τρελόπαιδο πάλι κλείστηκε στο μπάνιο και παίζει με τα νερά». Μόνο που εγώ δεν έπαιζα με τα νερά. Γέμιζα καλά καλά το νιπήρα και σχεδίαζα με το δάχτυλό μου το όνομά της πάνω στους κυματισμούς της επιφάνειας του νερού.

Ορισμένες φορές ονειρευόμουν τη νύχτα πως η Έστι με έδειχνε με το δάχτυλό της στο δρόμο φωνάζοντας: «Κλέφτης! Κλέφτης!» Και τότε εγώ φοβόμουν και το έβαζα στα πόδια κι αυτή με ακολουθούσε. Όλοι με ακολουθούσαν, ο Μπαρ-Κοχμπά Σοχομπόλσκι και ο Γκοέλ Γκερμάνσκι και ο Άλντο και ο Έλι Βάινγκαρτεν, όλοι τους. Η καταδίωξη συνεχιζόταν μέσα από αλάνες και αυλές, πάνω από φράχτες και σωρούς με σκουριασμένα παλιοσίδηρα, μέσα από ερείπια σπιτιών και στενά σοκάκια, ώσπου αυτοί που με καταδίωκαν άρχιζαν να κουράζονται και σταδιακά ξέμεναν πίσω· και μόνο η Έστι κι εγώ συνεχίζαμε να τρέχουμε, μέχρι να φτάσουμε, σχεδόν ταυτόχρονα, σε κάποιο απομακρυσμένο σημείο, σε μια ξυλαποθήκη ίσως ή στο πλυσταριό μας ταράτσας ή σε κάποια σκοτεινή γωνιά κάτω από τη σκάλα ενός παράξενου σπιτιού· και τότε το όνειρο γινόταν γλυκό και ταυτόχρονα τρομερό – ξυπνούσα καμά φορά τη νύχτα και σχεδόν έβαζα τα κλάματα από την ντροπή μου.

Της έγραψα δύο ερωτικά ποιήματα σ' εκείνο το μαύρο σημειωματάριο που έχασα στο δάσος του Τελ Άζρα. Ίσως τελικά να ήταν καλύτερα έτσι.

Αλλά τι ήξερε η Έστι;

Η Έστι δεν ήξερε τίποτε. Ή ίσως ήξερε κι αναρωτιόταν.

Για παράδειγμα, κάποτε, σ' ένα μάθημα γεωγραφίας, είχα σηκώσει το χέρι μου δηλώνοντας με στόμφο: «Η λίμνη Χούλα είναι επίσης γνωστή και ως λίμνη Σούμχι». Οπότε, βέβαια, όλη η τάξη ξέσπασε αμέσως σε δυνατά και ασυγκράτητα γέλια. Εγώ είχα πει την αλήθεια, την ακριβή αλήθεια – το είχα διαβάσει στην εγκυκλοπαίδεια. Παρ' όλα αυτά, ο καθηγητής μας, ο κύριος Σιτρίτ, έδειξε να μπερδεύεται προς στιγμήν και με ρώτησε αυστηρά: «Και για πες μας, πού βασίζεται αυτό σου το συμπέρασμα;» Αλλά όλη η τάξη είχε ήδη ξεσηκωθεί και απ' όλες τις μεριές ακουγόταν ένα ουρλιαχτό, μια κραυγή: «Σούμχι, πες μας, Σούμχι, πες μας, Σούμχι!», ενώ ο κύριος Σιτρίτ είχε φουσκώσει και το πρόσωπό του είχε κοκκινίσει. Τελικά βρυχήθηκε, όπως συνήθως: «Σιωπή!» Και επιπλέον πρόσθεσε: «Δε θέλω ν' ακούσω κιχ!»

Και μετά από πέντε λεπτά η τάξη είχε ηρεμήσει και πάλι. Εγώ όμως, μέχρι το τέλος περιπού της Β΄ Γυμνασίου, παρέμεινα ο «Σούμχι».

Δεν έχω κανένα απώτερο σκοπό που σας τα λέω όλα αυτά. Απλώς θέλω να τονίσω μια σημαντική λεπτομέρεια: ένα σημείωμα που μου έστειλε η Έστι στο τέλος εκείνου του μαθήματος. Μου έγραφε:

Είσαι τρελός. Γιατί πάντοτε πρέπει να λες κάτι που σε οδηγεί σε μελάδες; Σταμάτα επιτέλους!

Και στην κάτω γωνία του σημειώματος, αφού πρώτα την τσάκισε, έγραψε με πολύ μικρά γραμματάκια:

Αλλά δεν έχει σημασία. Ε.

Τι ήξερε λοιπόν η Έστι;

Η Έστι δεν ήξερε τίποτε, ή ίσως ήξερε κι αναρωτιόταν. Κι όσο για μένα, σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσα να διανοηθώ να βάλω στα κρυφά ένα ερωτικό γράμμα στη σάκα της όπως είχε κάνει ο Έλι Βάινγκαρτεν στη Νουρίτ ούτε να της στείλω ένα μήνυμα με τη Ραανάνα, την προξενήτρα της τάξης, όπως είχε κάνει ο Τάρζαν Μπαμπέρογκερ – πάλι στη Νουρίτ. Εγώ έκανα ακριβώς το αντίθετο: σε κάθε ευκαιρία της τραβούσα τις κοτσίδες. Και κάθε τρεις και λίγο κολλούσα τσίχλες στην καρέκλα της και κατά συνέπεια και στο υπέροχο άσπρο μπλουζάκι που φορούσε την άνοιξη.

Για ποιο λόγο τα έκανα όλα αυτά; Έτσι. Και γιατί όχι; Να μάθει αυτή. Και, εκτός των άλλων, της έσφιγγα τα λεπτά της μπράτσα πίσω στην πλάτη όσο πιο δυνατά μπορούσα, ώσπου ν' αρχίσει να με βρίζει και να προσπαθεί να με γρατσουνίσει. Ωστόσο, ποτέ δε με παρακάλεσε να τη λυπηθώ. Να λοιπόν τι έκανα στην Έστι. Και άλλα πολλά, χειρότερα. Εγώ ήμουν αυτός που της πρωτόβγαλε το παρατσούκλι Κλημεντίνη (από το τραγούδι που οι Βρετανοί στρατιώτες του στρατοπέδου Σνέλερ είχαν διαδώσει σε όλη την Ιερουσαλήμ εκείνο τον καιρό: Oh my darling, oh my darling, oh my darling Klementine!) Και, παραδόξως, τα κορίτσια της τάξης το υιοθέτησαν αμέσως με μεγάλη χαρά· μάλιστα, στη γιορτή του Χανουκά,¹ έξι μήνες αργότερα, όταν όλα πια είχαν τελειώσει, ακόμη και τότε, τη φώναζαν Έστι Τίνα, που έβγαινε από το Κλημεντίνα, το οποίο έβγαινε από το Κλημεντίνη.

Και η Έστι; Αυτή είχε βρει μία και μόνη λέξη για μένα, την οποία και μου πετούσε στα μούτρα κάθε πρωί, πριν από στιδήποτε, πριν καλά καλά αρχίσω να την πειράζω: «Αχρείε!» Ή και: «Βρομάρη!»

Δυο τρεις φορές, στο διάλειμμα των δέκα, έκανα την Έστι να κλαίει. Γι' αυτό και ο καθηγητής μας μου είχε επιβάλλει διάφορες τιμωρίες, τις οποίες δέχτηκα σαν άντρας αδιαμαρτύρητα.

Έτσι λοιπόν άνοιξε ο έρωτας, χωρίς να συμβεί τίποτε ιδιαίτερο, μέχρι την επομένη της γιορτής του Σαβούτ.² Εγώ έκανα την Έστι να κλαίει στο διάλειμμα των δέκα κι αυτή εμένα τη νύχτα.

Άμος Ος, *Σούμχι*, μτφρ. Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 2002

¹Χανουκά, ²Σαβούτ: σημαντικές εβραϊκές γιορτές

Στα ποιήματα της υποενότητας αυτής εκφράζεται κυρίως η νοσταλγία για τη (χαμένη) Εδέμ της παιδικότητας και της εφηβικής ηλικίας· έναν κόσμο πλήρη, αρμονικό και χωρίς ρωγμές, όπου οι αισθήσεις λειτουργούσαν με αδαμική ένταση και η επαφή με τη φύση και τα πράγματα ήταν άμεση, σχεδόν μαγική. Ο κόσμος αυτός αντιπαρατίθεται, λιγότερο ή περισσότερο ανοιχτά στα κείμενα, αλλά καθαρά στη συνείδηση των ποιητών, με την «απομάγευση», όταν η αθωότητα, η ενότητα και η μαγεία του μύθου δίνουν τη θέση τους στη γνώση και τον σκεπτικισμό της ενηλικίωσης.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Η Ανεράδα

Το έργο αυτό αφηγηματικό ποίημα του Βασίλη Μιχαηλίδη (1849-1917), γραμμένο στην κυπριακή διάλεκτο (1893), αποτελεί κορυφαίο επίτευγμα του νεοελληνικού λυρισμού τον 19ο αιώνα. Θέμα του είναι η συνάντηση ενός αλαφροϊσκίωτου νέου με τη γυναίκα-ίνδαλα, μια «ανεράδα», η οποία, αφού του αποκαλύψει την τελειότητα της ομορφιάς και του ιδανικού έρωτα, θα τον εγκαταλείψει εκστατικό, να αποζητά για μια ολόκληρη ζωή την υπερκόσμια, σχεδόν μεταφυσική εμπειρία της γνωριμίας του μαζί της. Η σύμπωση με τη «Φεγγαροντυμένη» στο ποίημα Ο Κρητικός του Σολωμού είναι φανερή.

¹ζώδια (ζώδια): τα στοιχειά·
²εθιάστηκα: είδα ξαφνικά·³ν' είεν καί η σταλαμή: μακάρι να μην είχε έρθει η στιγμή·
⁴ούλα: καθώς, σαν·⁵τσοκόν: θηλειά, παγίδα·⁶νομή: βοσκοτόπι·⁷τ' ο νους μου εφεντζιάστηκεν: παρέλυσε το μυαλό μου, τρελάθηκα·
⁸επλάστηκεν: φανερώθηκε, εμφανίστηκε·⁹πας: το παν·
¹⁰έμεινα χάσκοντα βριχτός: έμεινα σιωπηλός με το στόμα ανοιχτό·¹¹λαόνια: μικροί λόφοι, υψώματα

Στην χώραν π' αναγίωθηκα
τ'ζαι 'κόμα αναγιώννουμουν
τ'ζ' άρκεψα νάκκον να λαχτώ,
τότες εξιφοήθηκα
τα ζώδια¹ τ'ζ' 'εν εχώννουμουν
τ'ζ' εξέβηκα να δικιανευτώ.

Σε μιαν ποταμοδικιάβασην
μιαν λυερήν εθιάστηκα,²
ν' είεν καί η σταλαμή!³
Ούλα⁴ τ' αρνίν εις τον τσοκόν,⁵
ο άχαρος, επκιάστηκα,
αντάν πιαστέι μες στην νομήν.⁶

Αντάν με είδεν, έφεξεν,
τ'ζ' ο νους μου εφεντζιάστηκεν⁷
τ'ζ' εφάνην κόσμος φωτερός·
αντάν μου χαμογέλασεν,
παράδεισος επλάστηκεν⁸
ομπρός μου, τ'ζ' έμεινα ξερός.

Ευτός το πας⁹ μου έχασα,
τον κόσμον ελησμόνησα
τ'ζ' έμεινα χάσκοντα βριχτός.¹⁰
Είπεν μου: «Έλα, 'κλούθα μου»,
τ'ζαι 'πού καρκιάς επόνησα
τ'ζ' εκλούθησά της, ο χαντός.

Λαόνια,¹¹ κάμπους τ'ζαι βουνά
αντάμα εδκιαβήκαμεν,
γεμάτ' αθθούς τ'ζ' αγκαθθερά·
η στράτα δεν ετέλειωννεν
τ'ζαι δεν εποσταθήκαμεν,
ήτουν για λλόου μας χαρά.

Έτρεμεν μέν τζ̣αι χάσει με,
τζ̣' έτρεμα μέν τζ̣αι χάσω την,
τζ̣αι μέν της πω τζ̣αι μέν μου πει
εδίψουν την, εκαύκουμουν
τζ̣' έτρεμα μέν τζ̣αι πκιάσω την,
τζ̣αι γίνουμεν τζ̣' οι δκυο 'στραπή.

Ύστερα, σγοιαν¹² παράδεισον,
έναν βουνόν εφτάσαμεν
ίδα με τα 'ψη τ' ουρανού
τζ̣ει πάνω τζ̣ει εκλάψαμεν
αντάμα τζ̣' εγελάσαμεν
μέσα στους μούσκους του βουνού.

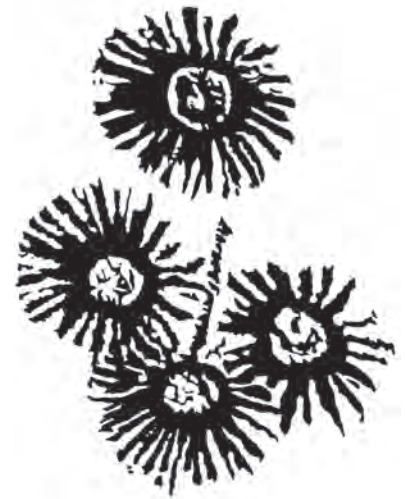
Λαλεί μ' : «Αν είσαι 'πέρκαλλος,¹³
τωρά πκιον μείνε δίχως μου,
αν σου αρέσκ' έτσι ζωή»
τζ̣αι ξαπολά 'ναν χάχχανον,
ίδα 'νωσα το στήθος μου
πως αλλονάκκον να ραεί.

Είπεν, τζ̣' εγίνην άφαντη,
ευτύς 'π' ομπρός μο'χάθηκεν
σγοιαν άνεμος περαστικός
εράην η καρτούλλα μου,
ευτύς ο νους μο'στάθηκεν
τζ̣' είμαι 'που τότες ξιστηκός.¹⁴

Οι πλήξες¹⁵ που μ' ετρώασιν
ακόμα 'ν' αφανέρωτες
τζ̣' εις τα πουλιά που τζ̣ιλαδούν
έδει 'που τότες, όπου δω
τες ανεράδες, τρέμω τες
τζ̣αι 'πογουρίζω μέν με δουν.

Βασίλης Μιχαηλίδης, *Επιλεγμένα ποιήματα*, επιμ. Λευτέρης Παπαλεοντίου,
Μικροφιλολογικά, Λευκωσία 2013

¹²σγοιαν: καθώς, σαν
¹³πέρκαλλος: άξιος
¹⁴ξιστηκός: εκστατικός,
κατάπληκτος ¹⁵πλήξεις:
στενοχώριες, θλίψεις

Ακούστε παράλληλα...

• Τον Αλκίνοο Ιωαννίδη να ερμηνεύει το ποίημα σε μουσική Λάρκου Λάρκου, στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=uTMR8XJO5EU>

Το ποίημα του Κύπρου Χρυσάνθη (1915-1998) το διαποτίζει η αίσθηση μιας γλυκιάς νοσταλγίας, η οποία δεν φτάνει όμως στη μελαγχολία για τα περασμένα χρόνια της αθωότητας, αλλά αντλεί από αυτά, και αποπνέει, μια αισιοδοξία.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Χαρούμενο

Οι συμμαχίες της νιότης πολεμούν στον κήπο μου
Ο Μάης, ο Μάης, χωρίς χειρόγραφα.
Γεωμετρίες του ανέμου και φτερά αρχαγγέλων
κοντά στους χαρταετούς με τα γαλάζια μάτια
σε φευγαλέους αγώνες εξαντλούνται.
Κι άντικρυ το μπαλκόνι των δεκαέξι μου Μαΐων,
τα μάτια σου εσένα, αγάπη των χαμένων παραδείσων,
Θεέ μου, τι ωραία η πλάση σου
κι αυτή η καρδιά που πάντα σε σπουδάζει
στις περιπέτειες ήλιου κυπριακού
και στις πανσέληνες ματιές της Αττικής των άλλων ημερών μας.

*Κύπρου Χρυσάνθη: επιλογή από το ποιητικό του έργο,
Μορφωτική Υπηρεσία Υ.Π.Π., Λευκωσία 1990*

Η νεότητα, συνώνυμη της πλήρωσης, της ευτυχίας και των σκιρτημάτων της ποιητικής έμπνευσης, εξυμνείται επίσης στο ποίημα του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου (1931-1996).

ΝΙΚΟΣ – ΑΛΕΞΗΣ ΑΣΛΑΝΟΓΛΟΥ

Το βράδυ

Τι ήταν αυτή η ξαφνική ευτυχία

Ανάβαν φώτα στις βεράντες κι η ψυχή μου
ανέμιζε στα ολάνοιχτα παράθυρα
μ' ένα προχώρημα της άνοιξης
δειλά μες στο αθέατο καλοκαίρι.

Τότε κατάλαβα τη νιότη μου ν' ανοίγει
σαν τα λουλούδια και τους στίχους να καρπίζει
κήποι και ποιήματα ποτιστικά πλημμύρα

όχι καρδιά μου τόση ευτυχία.

Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου, Ο δύσκολος θάνατος, Νεφέλη, Αθήνα 1985

ΑΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ

Καλοκαίρι 1956

Καλοσυνάτη η ζωή, – σαν τη νοικοκυρά ενός περασμένου καιρού, με τη μπροστοποδιά και το φακιάλι,¹ στην πόρτα ή στο παράθυρο, για ν' ανταλλάξει, με τη γειτόνισσα, μια φιλική κουβέντα σε δυο δουλειές ανάμεσα. Κι έρχεται ο ξένος, άξαφνα, σαν ζαλισμένος απ' τον δρόμο, σαν χαμένος σε δρόμους που αυτός μόνο γνώρισε, και μέσα στη σκοτεινή δροσιά του πόρτεγου² τον μπάζει, ένα ποτήρι κρύο νερό να του προσφέρει.

Κι αυτός, σάμπως να βρήκε, απρόσμενα, τον δρόμο που αληθινά έπρεπε να πάρει, αμέσως πολύ περίεργος γίνεται γι' αυτό και κείνο το καθημερινό, το ελάχιστο, που το γνωρίζει, εντούτοις, που έναν καιρό άλλον, έφηβος, το είχε ρωτήσει.

Εξάισιο καλοκαίρι εφετινό, που μου προσφέρεις, όπως, παιδί όταν ήμουν, αφηγόσουν στις παρθένες³ αισθήσεις μου, ευλογημένο νά 'σαι για όλη τούτη την ήρεμη ευτυχία: τον πυρωμένον ήλιο, τον σκονισμένο δρόμο, τα νερά, τα πεύκα της Πεντέλης, τα τζιτζίκια που όλη η ύπαρξή τους είναι το τραγούδι, και προπαντός γι' αυτό το αγαπημένο πρόσωπο, που πλάι μου ζει, κοιτάζοντας, γροικώντας και πιάνοντάς με πότε-πότε από το χέρι.

Άρης Δικταίος, *Τα ποιήματα 1934-1965*, Δωδώνη, Αθήνα 1974

Στο ποίημα του Άρη Δικταίου (1919-1983) το καλοκαίρι –ως κορυφαία εποχή του κύκλου της φύσης– ανακαλεί και συνταιριάζεται με τοπία, πρόσωπα, μνήμες και στιγμιότυπα της παιδικής και εφηβικής ηλικίας: της παραδεισιακής εποχής του κύκλου της ζωής.

¹φακιάλι: μαντίλα για το κεφάλι, τσεμπέρι. ²πόρτεγο: η κύρια και μεγαλύτερη κάμαρα του παραδοσιακού σπιτιού, όπου έμπαινε κανείς κατευθείαν από την κεντρική πόρτα. ³παρθένες: που είναι ακόμη στη φυσική τους κατάσταση, καθάρεις

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης (1925-2005) και ο Παντελής Μηχανικός (1926-1979) υποδεικνύουν στα ποιήματά τους που παρατίθενται εδώ ότι τα όνειρα, τα βιώματα και οι υποσχέσεις της εφηβείας, παρά τη διάψευση ή την απομυθοποίηση που συχνά συνεπάγεται η ενηλικίωση, μένουν χαραγμένα στην ψυχή μας και συντηρούν την πίστη μας στο θαύμα.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

Ο ουρανός

Πρώτα να πιάσω τα χέρια σου
Να ψηλαφίσω το σφυγμό σου
Ύστερα να πάμε μαζί στο δάσος
Ν' αγκαλιάσουμε τα μεγάλα δέντρα
Που στον κάθε κορμό έχουμε χαράξει
Εδώ και χρόνια τα ιερά ονόματα
Να τα συλλαβίσουμε μαζί
Να τα μετρήσουμε ένα-ένα
Με τα μάτια ψηλά στον ουρανό σαν προσευχή.

Το δικό μας το δάσος δεν το κρύβει ο ουρανός.

Δεν περνούν από δω ξυλοκόποι.

Μανόλης Αναγνωστάκης, *Τα ποιήματα, 1941-1971*, Στιγμή, Αθήνα 1995

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

Πώς μίλησε ένα παιδί πριν πολλά χρόνια

Εδώ φυτέψαμε τους σπόρους των ονείρων μας
και περιμένουμε βροχή και ήλιο.

Να δεις:

Σα θα ριζοβολάνε* τα όνειρά μας
στη βροχή και τον ήλιο
στον ήλιο και τη βροχή
ο Θεός θα προβάλλει ένα χαρούμενο πρόσωπο
φορώντας τη γιρλάντα τ' ουράνιου τόξου
κι η καρδιά μας θ' αντανακλά
όλους τους ιριδισμούς
της ευτυχίας.

Παντελής Μηχανικός, *Παρεκκλίσεις*, Κύπρος 1957

***ριζοβολώ:** ριζώνω,
μεταφορικά εδραιώνομαι,
στεριώνω

Στα ποιήματα της Αλόης Σιδέρη (1929-2004) και της Κατερίνας Αγγελάκη-Ρουκ (γεν. 1939) είναι, αντιθέτως, ευδιάκριτη η μελαγχολία, η οποία αγγίζει κάποτε τη θλίψη για τα χρόνια της εφηβείας και της νεότητας που έχουν περάσει ανεπιστρεπτί.

***απεταξάμην:** αποκήρυξα, δεν αποδέχτηκα (λέγεται στο Μυστήριο του Βαπτίσματος)

ΑΛΟΗ ΣΙΔΕΡΗ

Φορείο

VIII

Άλλο δε μπορείς να κρυφτείς πια
παραδέξου ποιος ήσουν
ήμουνα αγριμάκι της απλοχωριάς
φευγάτο μαϊστράλι του κόλπου
ρυθμός του νερού της ποταμάς
γαλάζιο αγγελάκι του ανήσυχου ύπνου
δαιμονικό με κοτσίδα
ελαφρό παιχνίδι του κινδυνοθάνατου
χορδή της μεγάλης κιθάρας του ήλιου
δοξάρι της άνοιξης
τραγούδι της ανατολής του ουράνιου τόξου
ήμουνα με το λαβωμένο πουλί
με το χλωρό βλαστάρι και το νιο φεγγάρι
με το μεγάλο άνεμο της ξαστεριάς
τώρα αρνήσου τα
αρνήσου την Ελένη που δε γύρισε
τα δεκαπέντε σου τα δεκάξι τα δεκαφτά σου
το βιολί το μαντολίνο τα κάλαντα
τις Νύχτες τ' Απρίλη
την Αγγέλικα, τη Διαμαντίνα τη νόνα
το κατώι το κορφοβούνι τ' ακροθαλάσσι
αρνήσου τα μάτια σου αρνήσου τα σπλάχνα σου
απεταξάμην*
τώρα υπόγραψε εδώ
Φεβρουαρίου τη 19.....

Από τη συλλογή *Φορείο* (1974): *Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα. Μια συγχρονική ανθολογία*, επιμ. - ανθολόγ. Ευριπίδης Γαραντούδης, Μεταίχμο, Αθήνα 2008

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΑΓΓΕΛΑΚΗ-ΡΟΥΚ

Η σχολική εκδρομή

Μες στη βαριά ανία της τάξης
 όταν φέροναν δάκρυα τ' ανούσια δευτερόλεπτα
 μόνο η ιδέα της εκδρομής άνοιγε την καρδιά μου·
 τα πούλμαν σαν να τὰ 'βλεπα έξω απ' την πόρτα της αυλής
 κι όπου νά 'ναι, σαν νά 'χανε φτερά,
 θά 'παιρναν το δρόμο του βουνού ή της θάλασσας.
 Ένα σύννεφο-όνειρο τύλιγε τη μακρινή ημερομηνία,
 που έλαμπε όλο κι από πιο κοντά περνώντας οι εβδομάδες.
 Και, αχ, η ανυπομονησία αποβραδís, το καλαθάκι με τα σάντουιτς,
 το καινούριο παντελόνι κι η βελονιά της τελευταίας στιγμής...
 Όταν πια λες στον παράδεισο στρωνόμαστε να φάμε,
 όλες οι μικροπεριπέτειες της καρδιάς ανέβαιναν στα χείλια,
 ανταλλάσσαμε φρούτα, μπισκότα κι ήταν σαν ξαφνικά
 οι φανταστικές σκηνές του νου να παίζονταν στ' αλήθεια.
 Εξομολογήσεις στη φίλενάδα,
 που, αν και δίπλα σου πάντα στο ίδιο θρανίο,
 εδώ στο γρήγορο φως περαστικών τοπιών
 λάμπει κεχριμπαρένια μες στο εκδρομικό της το μπλουζάκι.
 Ονόματα που τ' άγιαζε ο ψίθυρος,
 χάριτνα παιγνίδια με αρχικά «Α! σου 'πεσε το Μ,
 ποιος νά 'ναι;». Πρώτο τσιγάρο πίσω από το θάμνο.
 «Προσοχή! Οι καθηγητές περνάνε».
 Και μετά η επιστροφή σαν θάνατος,
 όπως η λίγη νύχτα μερδεύει τα τελευταία δέντρα της εξοχής
 με τα πρώτα σπίτια της πόλης και μερικοί έχουν πια αποκοιμηθεί,
 ενώ άλλοι σε υπερένταση τραγουδούν ακόμη.
 Μαθαίνω ν' αντιστρέφω το κλάσμα της πρωινής χαράς
 με το δάχτυλο στο κουδούνι του σπιτιού.
 Τελείωσε, λέω· η μέρα αυτή,
 που στον ορίζοντα του μέλλοντος γυάλιζε κάποτε,
 πλησίασε, μεγάλωσε, ήρθε, τελείωσε.
 Έτσι θά 'ναι και με τη ζωή...
 Πώς πέρασες; Τι έγινε, πού είναι το πετσετάκι;
 Τό 'χασες; Η μάνα μου ρωτάει.
 Αυτό ήταν... πάει.

Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ, *Ποήματα*, 1986-1996,
 Καστανιώτης, Αθήνα 1999

ΤΖΕΝΗ ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ

Οι μεγάλοι

Στο ποίημα της Τζένης Μαστοράκη (γεν. 1949), σε ένα πρώτο επίπεδο, αντιπαραβάλλονται δύο γενιές νέων και η μεταξύ τους σχέση: οι νέοι της γενιάς του 1970, στους οποίους ανήκει και η ίδια ποιήτρια, και οι νέοι της προηγούμενης γενιάς, οι οποίοι δοκιμάστηκαν από τα σκληρά βιώματα της Κατοχής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει στο ποίημα το σχήμα κύκλου, που είναι σαν να γεφυρώνει το «χάσμα των γενεών», αποκαλύπτοντας την αλυσίδα της αλληλεπίδρασης η οποία συνδέει άρρηκτα τις γενεές (οι νέοι γίνονται μεγάλοι και οι μεγάλοι κάποτε υπήρξαν παιδιά).

¹έναν αγιάτρευτο καημό λαχανίδας: την εποχή της Κατοχής, όταν οι άνθρωποι πέθαιναν από ασιτία στην Αθήνα και άλλες πόλεις, οι λαχανίδες ήταν ένα λιτό αλλά, ακόμη κι αυτό, δυσεύρετο φαγητό. ²οι Βάρβαροι του Καβάφη: εννοείται το ποίημα «Περιμένοντας τους Βαρβάρους». ³δελτία τροφίμων: με τα δελτία που μοιράζονταν στον πληθυσμό της Αθήνας το 1941-42, οι κάτοικοι προμηθεύονταν τρόφιμα, τα οποία, όμως, ήταν πάντα ανεπαρκή

Οι μεγάλοι
κουβαλούν πάντα μέσα τους
το παιδί που υπήρξαν
στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο
το κορίτσι που δεν πρόφτασαν να φιλήσουν
έναν αγιάτρευτο καημό λαχανίδας.¹
Το πρώτο χνούδι στο πανωχείλι τους
τους Βαρβάρους του Καβάφη²
και μια παλιά φυματίωση.
Τις μέρες τους
καταχωρισμένες σε δελτία τροφίμων.³
Ένα καρφί στον τοίχο
μπορούσε να σημαδέψει μια εποχή
– τα καλοκαίρια ξυριζόντουσαν
με τον καθρέφτη κρεμασμένο στο παράθυρο.
Όνειρα συνοικιακά
σα μια μοτοσικέτα με καρότσα
για πολυμελείς οικογένειες.
Εμείς
κουβαλάμε, απλούστατα, μέσα μας
τους μεγάλους.

Τζένη Μαστοράκη, *Διόδια*, Κέδρος, Αθήνα 1982

Ακούστε παράλληλα...

- Τη Βασιλική Λαβίνα να ερμηνεύει ποίηση της Τζένης Μαστοράκη σε μουσική Γιάννη Μαργόπουλου, στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=S39XK3CQL0c>

Ακούστε παράλληλα με τα κείμενα

- «Το βαλς των χαμένων ονείρων» του Μάνου Χατζιδάκι (<http://youtu.be/5q9H2cd36RU>)
- «Απρίλης», Μουσική/ Στίχοι: Μίκης Θεοδωράκης, Ερμηνεία: Γρηγόρης Μπιθικώτσης (<http://youtu.be/xhW0YohUoHg>)
- «Όταν μαν άνοιξη», Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, Στίχοι: Μανόλης Ανανγνωστάκης, Ερμηνεία: Μαρία Φαραντούρη (<http://youtu.be/NEwJAXHhcC0>)
- «Άσπρα καράβια», Μουσική: Γιάννης Σπανός, Στίχοι: Σωτήρης Σκίπης, Ερμηνεία: Μιχάλης Βιολάρης, Καίτη Χωματά (http://youtu.be/Sq_m-jWtfX0)
- «Γυρίζω τις πλάτες μου στο μέλλον», Μουσική/ Στίχοι: Διονύσης Τσκανής, Ερμηνεία: Χάρης & Πάνος Κατσιμίχας (<http://youtu.be/lxQ8FyRK4Kg>)
- «Φτιάξε καρδιά μου το δικό σου παραμύθι», Μουσική/ Ερμηνεία: Διονύσης Τσκανής, Στίχοι: Μαριανίνα Κριεζή (<http://youtu.be/j7yByx3Cqy4>)
- «Κουρσάρος», Μουσική: Λάκης Παπαδόπουλος, Στίχοι: Παύλος Μάτεσης, Ερμηνεία: Βασίλης Παπακωνσταντίνου (<http://youtu.be/KW7MyBP82Ak>)
- «Φοβάμαι», Μουσική: Γιάννης Ζουγανέλης, Στίχοι: Αντρέας Πανταζής, Ερμηνεία: Βασίλης Παπακωνσταντίνου (<http://youtu.be/hQfUfJQR4Vk>)
- «Σιγά μην κλάψω», Μουσική/ Στίχοι: Γιάννης Αγγελάκας, Ερμηνεία: Γιάννης Αγγελάκας και Επισκέπτες (<http://youtu.be/bS-l3DTIGAI>)
- «Φλασάκι», Μουσική/ Ερμηνεία: Λαυρέντης Μαχαιρίτσας, Στίχοι: Σάκης Μπουλάς (<http://youtu.be/2LBw5fYbOx0>)
- «Τα μπλουζ της άγριας νιότης», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Μιλτιάδης Πασχαλίδης (<http://youtu.be/XBv2HQMfF4Q>)
- «Το δωμάτιο», Μουσική/ Ερμηνεία: Χάρης και Πάνος Κατσιμίχας, Στίχοι: Λένα Παπά (<http://youtu.be/1VLxqQ3zVtk>)
- «Κακές συνήθειες», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Μιλτιάδης Πασχαλίδης (<http://youtu.be/i9CaomyP0SQ>)
- «Εφηβεία», Μουσική: Γιώργος Χατζηνάσιος, Στίχοι: Κυριάκος Ντούμος, Ερμηνεία: Τάνια Τσανακλίδου
- «Υπάρχει λόγος σοβαρός», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Νίκος Πορτοκάλογλου & Φατμέ (http://youtu.be/Ezxw_f8HwDk)
- «Στα ίδια μέρη θα ξαναβρεθούμε», Μουσική: Δημήτρης Παπαδημητρίου, Στίχοι: Μιχάλης Γκανάς, Ερμηνεία: Γεράσιμος Ανδρεάτος (<http://youtu.be/-oe1pWEiQ8U>)
- «Η σωτηρία της ψυχής», Μουσική: Σταμάτης Κραουνάκης, Στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου, Ερμηνεία: Άλκηστις Πρωτοψάλτη (<http://youtu.be/8BoYOaSV6Zc>)
- «Εκείνη», Μουσική/ Στίχοι / Ερμηνεία: Φοίβος Δεληβοριάς (<http://youtu.be/QN7yUZ5FcGY>)
- «Μαρία», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Υπόγεια Ρεύματα (<http://www.youtube.com/watch?v=SEigfoQ7oeM>)
- «Κάποτε θά 'ρθουν να σου πουν», Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, Στίχοι: Λευτέρης Παπαδόπουλος, Ερμηνεία: Παύλος Σιδηρόπουλος (<http://youtu.be/xy1BlhKLL-w>)

- «Μαμά γερνάω», Μουσική: Σταμάτης Κραουνάκης, Στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου, Ερμηνεία: Τάνια Τσανακλίδου (<http://youtu.be/tgBJqQ2coD4>)
- «Ετών 30», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Δήμητρα Μαστορίδου (<http://youtu.be/UYL8Yc1OxCK>)
- «Α ρε μαμά», Μουσική: Σαρλ Αζναβούρ, Στίχοι: Οδυσσέας Ιωάννου, Ερμηνεία: Βασίλης Παπακωνσταντίνου (http://youtu.be/fOo43_kblT0)
- «Πατέρα σ' αγαπάω», Μουσική/ Ερμηνεία: Λαυρέντης Μαχαιρίτσας, Στίχοι: Γιώργος Οικονομέας (<http://youtu.be/yy70d3lxxm8>)
- «Με το καλοκαίρι μάλωσα», Μουσική: Νίκος Πορτοκάλογλου, Στίχοι/ Ερμηνεία: Αφροδίτη Μάνου (http://youtu.be/_hE1FdEllw4)
- «Carpe diem», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Ευσταθία (<http://youtu.be/flPfv1wKwEE>)
- «Ότι δε σε σκοτώνει σε κάνει πιο δυνατό», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Νίκος Πορτοκάλογλου (<http://youtu.be/O4wtEx9sr-k>)
- «Είναι ωραία να πέφτεις», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Μανόλης Φαμέλλος (<http://youtu.be/o7RscbV1odo>)
- «Τερατάκια της τσέπης», Μουσική: Magni-Zappa, Στίχοι: Ισαάκ Σούσης, Ερμηνεία: Λαυρέντης Μαχαιρίτσας και Παιδική χορωδία Σπύρου Λάμπρου
- «Ο κουρσάρος», Μουσική: Λάκης Παπαδόπουλος, Στίχοι: Παύλος Μάτεσης, Ερμηνεία: Βασίλης Παπακωνσταντίνου
- «Έφηβα γεράκια», Μουσική: Θάνος Μικρούτσικος, Στίχοι: Οδυσσέας Ιωάννου, Ερμηνεία: Βασίλης Παπακωνσταντίνου
- «Έχω άνθρωπο», Μουσική: Κώστας Λειβαδάς, Στίχοι: Θοδωρής Γκόνης, Ερμηνεία: Γιώτα Νέγκα (<http://youtu.be/eK80hVXb1fs>)
- «Η καρδιά πονάει όταν ψηλώνει», Μουσική: Θέμης Καραμουρατίδης, Στίχοι: Γεράσιμος Ευαγγελάτος, Ερμηνεία: Νατάσα Μποφίλιου (http://youtu.be/MBvT_QgZb00)
- «Δεμένη», Μουσική: Θέμης Καραμουρατίδης, Στίχοι: Γεράσιμος Ευαγγελάτος, Ερμηνεία: Νατάσα Μποφίλιου (<http://youtu.be/Fwrza-xyuA>)

Δείτε ακόμη

- «Les Quatre Cents Coups» [Τα τετρακόσια χτυπήματα] του François Truffaut (1959)
- «Ερόικα» του Μιχάλη Κακογιάννη (1960)
- «Νόμος 4000» του Γιάννη Δαλιανίδη (1962)
- «L' Argent de Poche» [Το χαρτζιλίκι] του François Truffaut (1975)
- «The Breakfast Club» του John Hughes (1985)
- «Το δέντρο που πληγώναμε» του Δήμου Αβδελιώδη (1986)
- «Cinema Paradiso» [Σινεμά ο Παράδεισος] του Giuseppe Tornatore (1988)
- «Η φανέλα με το εννιά» του Παντελή Βούλγαρη (1988)
- «Dead Poets' Society» [Ο κύκλος των χαμένων ποιητών] του Peter Weir (1989)
- «Edward Scissorhands» [Ο Ψαλιδοχέρης] του Tim Burton (1990)
- «A River runs through it» [Το ποτάμι κυλά ανάμεσά μας] του Robert Redford (1991)

- «Scent of a Woman» [Άρωμα γυναίκας] του Martin Brest (1992)
- «Λευτέρης Δημακόπουλος» του Περικλή Χούρσογλου (1993)
- «Little Women» [Μικρές κυρίες] της Gillian Armstrong (1994)
- «Τέλος εποχής» του Αντώνη Κόκκινου (1994)
- «Dangerous minds» [Ασυμβίβαστη γενιά] του John Smith (1995)
- «La Haine» [Το μίσος] του Mathieu Kassovitz (1995)
- «Trainspotting» του Danny Boyle (1996)
- «Good Will Hunting» [Ο ξεχωριστός Γουίλ Χάντιγκ] του Gus Van Sant (1997)
- «Great Expectations» [Μεγάλες προσδοκίες] του Alfonso Cuaron (1998)
- «Peppermint» του Κώστα Καπάκα (1999)
- «October Sky» [Όνειρα του ουρανού] του Joe Johnston (1999)
- «Πίσω πόρτα» του Γιώργου Τσεμπερόπουλου (2000)
- «Billy Elliot» [Μπίλυ Έλιοτ: Γεννημένος χορευτής] του Stephen Daldry (2000)
- «Finding Forrester» [Ανακαλύπτοντας τον Φόρεστερ] του Gus Van Sant (2000)
- «Malèna» [Μαλένα] του Giuseppe Tornatore (2000)
- «Sweet Sixteen» [Γλυκά δεκάξι] του Ken Loach (2002)
- «The Motorcycle Diaries» [Ημερολόγια Μοτοσυκλέτας] του Walter Salles (2004)
- «Les Choristes» [Τα παιδιά της ορχήστρας] του Christophe Barratier (2004)
- «Αγάπη στα 16» του Κώστα Χαραλάμπους (2004)
- «Gridiron Gang» [Η συμμορία των φυλακών] του Phil Joanou (2006)
- «This is England» του Shane Meadows (2006)
- «Uranya» του Κώστα Καπάκα (2006)
- «Into the Wild» [Ταξίδι στην Άγρια Φύση] του Sean Penn (2007)
- «Freedom Writers» του Richard LaGravenese (2007)
- «Juno» του Jason Reitman (2007)
- «Angus, Thongs and Perfect Snogging» [Έρωτες εφηβείας... μετά βίας] της Gurinder Chadha (2008)
- «An education» [Μια κάποια εκπαίδευση] της Lone Scherfig (2009)
- «It's Kind of a Funny Story» [Μια παρέα, λίγο... κούκου] των Anna Boden, Ryan Fleck (2010)
- «Ταξίδι στη Μυτιλήνη» του Λάκη Παπαστάθη (2010)
- «Neds» [Neds: Ασυμβίβαστη γενιά] του Peter Mullan (2011)
- «Wasted youth» των Αργύρη Παπαδημητρώπουλου και Jan Vogel (2011)
- «The Perks of Being a Wallflower» [Τα πλεονεκτήματα του να είσαι στο περιθώριο] του Stephen Chbosky (2012)
- «Ginger and Rosa» της Sally Potter (2012)
- Τη σειρά «Αστροφεγγιά» της ΕΡΤ από το ομώνυμο μυθιστόρημα του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου σε σκηνοθεσία Διαγόρα Χρονόπουλου (1980)
- Τη σειρά «Τα Ψάθινα καπέλα» της ΕΡΤ από το ομώνυμο μυθιστόρημα της Μαργαρίτας Λυμπεράκη σε σκηνοθεσία Γιάννη Λαπατά (1995)
- Τη σειρά «Θύματα ειρήνης» του ΜΕΓΚΑ από το ομώνυμο μυθιστόρημα του Βασίλη Βασιλικού σε σκηνοθεσία Γιάννη Διαμαντόπουλου (1999)
- Την ταινία του Θανάση Σαράντου «Όνειρο στο κύμα» (<http://www.youtube.com/watch?v=U-S21rGi9EU>)

Διαβάστε επίσης

Κλασικά μυθιστορήματα εφηβείας και πορτρέτα εφήβων σε περασμένες εποχές

- Μαρία Αβρααμίδου, *Το σπίτι του Άγγλου συνταγματάρχη*, Πατάκης, Αθήνα 2007
- Ηλίας Βενέζης, *Αιολική γη*, Εστία, 2006
- Λουκής Ακριτάς, *Νέος με καλές συστάσεις*, Φιλιππότης, Αθήνα 1981
- Νίκος Βασιλειάδης, *Αγάθος*, Νεφέλη, Αθήνα 1989
- Βασίλης Βασιλικός, *Η διήγηση του Ιάσονα*, Γκοβόστης, Αθήνα 2011
- Βασίλης Βασιλικός, *Θύματα ειρήνης*, Λιβάνης, Αθήνα 1998
- Γιόχαν Γκαίτε, *Τα χρόνια μαθητείας του Βίλχελμ Μάιστερ*, μτφρ. Άγγελος Παρθένης, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 1995
- Έρμαν Έσσε, *Ντέμαν*, μτφρ. Μαίρη Κιτσικοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1999
- Γιώργος Θεοτοκάς, *Αργώ*, Εστία, Αθήνα 1998
- Γιώργος Θεοτοκάς, *Λεωνής*, Εστία, Αθήνα 2004
- Γιώργος Ιωάννου, *Εφήβων και μη*, Κέδρος, Αθήνα 1982
- Γιάννης Κατσούρης, *Στυλιανού Ανάβασις*, Καστανιώτης, Αθήνα 1990
- Νατάσα Κεσμέτη, *Το αιώνιο ρολόι*, Νεφέλη, Αθήνα 1987
- Νίνα Κοκκαλίδου-Ναχμία, *Τηλεφωνικό κέντρο*, Ίκαρος, Αθήνα 1972
- Μένης Κουμανταρέας, *Η φανέλα με το εννιά*, Κέδρος, Αθήνα 2012
- Μιμίκα Κρανάκη, *Τσίρκο*, Ίκαρος, Αθήνα 1985
- Μιμίκα Κρανάκη, *Contre-Temps*, Εστία, Αθήνα 1992
- Μαργαρίτα Λυμπεράκη, *Τα ψάθινα καπέλα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2005
- Τόμας Μαν, *Τόνιο Κρέγκερ*, μτφρ. Αλέξανδρος Ίσαρης, Ύψιλον, Αθήνα 1985
- Βούλα Μάστορη, *Τ' αυγουστιάτικο φεγγάρι*, Πατάκης, Αθήνα 2006
- Βούλα Μάστορη, *Στο γυμνάσιο*, Πατάκης, Αθήνα 2009
- Βούλα Μάστορη, *Ένα-ένα-τέσσερα*, Πατάκης, Αθήνα 2009
- Βούλα Μάστορη, *Κάτω απ' την καρδιά της*, Πατάκης, Αθήνα 2008
- Λουίζα Μέυ Άλκοτ, *Μικρές κυρίες*, μτφρ. Ρένα Χατχούτ, Καστανιώτης, Αθήνα 1995
- Ελίζαμπεθ Μπόουεν, *Ο θάνατος της καρδιάς*, μτφρ. Παλμύρα Ισμουρίδου, Νεφέλη, Αθήνα 1998
- Λιλίκα Νάκου, *Παραστρατημένοι*, Εστία, Αθήνα 1999
- Κάρολος Ντίκενς, *Μεγάλες προδοκίες*, μτφρ. Άρτεμις Σταμπουλοπούλου, Πόλις, Αθήνα 1997
- Κάρολος Ντίκενς, *Ντέηβιντ Κόπερφιλντ*, μτφρ. Ελισάβετ Βιτζηλαίου, Ατραπός, Αθήνα 2006
- Άμος Οζ, *Σούμι*, μτφρ. Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 2001
- Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, *Αστροφεγγιά. Η ιστορία μιας εφηβείας*, Σχολή Ι.Μ.Π., Αθήνα 2011
- Κοσμάς Πολίτης, *Eroica*, Εστία, Αθήνα, 1995
- Ζιζέλ Πράσιнос, *Μα ο χρόνος δεν υπάρχει*, μτφρ. Δέσποινα και Χρήστος Παπάζογλου, Εξάντας, Αθήνα 1995
- Ντ. Τζ. Σάλιντζερ, *Ο φύλακας στη σίκαλη*, μτφρ. Τζένη Μαστοράκη, Επίκουρος, Αθήνα 1978

- Ραφίκ Σάμι, *Μια χούφτα γεμάτη αστέρια*, μτφρ. Μίρκα Κονδάκη, Πατάκης, Αθήνα 1995
- Ζωρζ Σαρή, *Οι νικητές*, Πατάκης, Αθήνα 1992
- Ζωρζ Σαρή, *Τα χέγια*, Πατάκης, Αθήνα 2012
- Ζωρζ Σαρή, *Ο χορός της ζωής*, Πατάκης, Αθήνα 2012
- Μπέττυ Σμιθ, *Ένα δέντρο μεγαλώνει στο Μπρούκλιν*, μτφρ. Δέσποινα Δετζώρτζη, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1993
- Αντώνης Σουρούνης, *Το μονοπάτι στη θάλασσα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2006
- Σταντάλ, *Το κόκκινο και το μαύρο*, μτφρ. Νίκος Αθανασιάδης, Αποσπερίτης, Αθήνα 1987
- Διδώ Σωτηρίου, *Οι επισκέπτες*, Κέδρος, Αθήνα 1987
- Άγγελος Τερζάκης, *Ταξίδι με τον Έσπερο*, Εστία, Αθήνα 2000
- Μαρκ Τουαίην, *Οι περιπέτειες του Τομ Σώγκερ*, μτφρ. Θ. Δ. Φραγκόπουλος, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 2010
- Μαρκ Τουαίην, *Οι περιπέτειες του Χώλκμπερι Φιν*, μτφρ. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος, Νεφέλη, Αθήνα 1988
- Αλαίν Φουρνιέ, *Ο μεγάλος Μωλν*, μτφρ. Λήδα Παλλαντίου, Πατάκης, Αθήνα 2008

Σύγχρονα μυθιστορήματα εφηβείας και πορτραίτα εφήβων στη σημερινή εποχή

- Ανθούλα Αθανασιάδου, *Το φιλί που καίει*, Κέδρος, Αθήνα 2004
- Μάγια Δεληβοριά, *Η Αλφαβήτα της Εφηβείας*, Κέδρος, Αθήνα 2012
- Ελένη Δικαίου, *Μον μαθαίνετε να χαμογελάω, σας παρακαλώ*, Πατάκης, Αθήνα 1994
- Άλκη Ζέη, *Η Κωνσταντίνα και οι αράχνες της*, Μεταίχμο, Αθήνα 2010
- Ντέιβιντ Κλας, *Δε με ξέρεις, ούτε εγώ*, μτφρ. Άννα Κοντολέων, Ψυχογιός, Αθήνα 2004
- Μαρούλα Κλιάφα, *Δύσκολοι καιροί για μικρούς πρίγκιπες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2004
- Μαρούλα Κλιάφα, *Άγρια παιχνίδια*, Κέδρος, Αθήνα 2008
- Μαρία Κοκκίνου, *Λίγο πριν από τα 18*, Κέδρος, Αθήνα 2005
- Μάνος Κοντολέων, *Οι δυο τους κι άλλοι δύο*, Πατάκης, Αθήνα 2006
- Μάνος Κοντολέων, *Το ταξίδι που σκοτώνει*, Καστανιώτης, Αθήνα 2004
- Φίλιππος Μανδηλαράς, *Κάπου ν' ανήκεις*, Πατάκης, Αθήνα 2010
- Βούλα Μάστορη, *Το ποτάμι ζήλεψε*, Πατάκης, Αθήνα 2003
- Βούλα Μάστορη, *Ψίθυροι αγοριών*, Πατάκης, Αθήνα 2009
- Λένα Μερικά, *Τα κορίτσια προτιμούν τους τολμηρούς*, Κέδρος, Αθήνα 2006
- Λένα Μερικά, *Έρωτας με χαμηλά λιπαρά*, Κέδρος, Αθήνα 2008
- Σούζυ & Αλιγιά Μόργκενστερν, *Τέρομα! Εδώ κατεβαίνουν όλοι...*, μτφρ. Μαρούλα Κλιάφα, Καστανιώτης, Αθήνα 1992
- Μέλβιν Μπέρτζες, *Junk*, μτφρ. Κώστια Κοντολέων, Πατάκης, Αθήνα 1998
- Μέλβιν Μπέρτζες, *Μπίλλν Έλλιοτ*, μτφρ. Ρένια Τουρκολιά-Κυδωνιέως, Πατάκης, Αθήνα 2001

- Λένσεϊ Ναμιόκα, *Με κιμονό και ψηλά τακούνια*, μτφρ. Ματίνα Καράλη, Κέδρος, Αθήνα 2001
- Ρόαλντ Νταλ, *Αγόρι. Ιστορίες της παιδικής ηλικίας*, μτφρ. Όλγα Λαζοπούλου, Ποταμός, Αθήνα 2003
- Τζάκλιν Ουίλσον, *Κορίτσια στην πρίζα*, μτφρ. Ρένια Τουρκολιά-Κυδωνιέως, Ψυχογιός, Αθήνα 2008
- Λίτσα Παναγιωτοπούλου-Ρίζου, *Άνν και Αλέξανδρος*, Άγκυρα, Αθήνα 1996
- Βασίλης Παπαθεοδώρου, *Άλφα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2009
- Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Στο τσιμεντένιο δάσος*, Πατάκης, Αθήνα 2011
- Μύριαμ Πρέσσερ, *Πικρή σοκολάτα*, μτφρ. Νάντια Βαλαβάνη, Πατάκης, Αθήνα 1998
- Μαρία Πυλιώτου, *Λεώνη*, Πατάκης, Αθήνα 1997
- Ελένη Σαραντίτη, *Κάποτε ο κνηγός...*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999
- Λούις Σέιτσαρ, *Τρύπες*, μτφρ. Άννα Γκέρτσου-Σαρρή, Πατάκης, Αθήνα 2000
- Μπριζίτ Σματζά, *Βιάζομαι να μεγαλώσω*, μτφρ. Μελίνα Καρακώστα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998
- Γιούτα Τράιμπερ, *Η γαλάζια μου λίμνη είναι σήμερα πράσινη*, μτφρ. Νερατζή Χρυσή, Καστανιώτης, Αθήνα 2000
- Κωστούλα Τωμαδάκη, *Κλεμμένες καρδιές*, Κέδρος, Αθήνα 2007
- Θέτη Χορτιάτη, *Ο μεταξωτός κούκλος*, Άγκυρα, Αθήνα 2000
- Λίτσα Ψαραύτη, *Επικίνδυνα παιχνίδια*, Πατάκης, Αθήνα 2011

ΠΗΓΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- σελ. 19 *Οι μεγάλοι Έλληνες ζωγράφοι – Παναγιώτης Ζωγράφος-Στρατηγός Μακρογιάννης*, Πινακοθήκη του Νέου Ελληνισμού, Τα Νέα, Αθήνα 2006
- σελ. 20, 50 *Οι μεγάλοι Έλληνες ζωγράφοι – Κωνσταντίνος Παρθένης*, Πινακοθήκη του Νέου Ελληνισμού, Τα Νέα, Αθήνα 2006
- σελ. 22 *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
- σελ. 26 *Το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου*, <http://www.daypress.gr/index.aspx?aid=15754>
- σελ. 29 *Εμπρός της Ελλάδος παιδιά, Greece in World War II*, επιμ. Μαρία Φάνη, Music Books-FM Records
- σελ. 34 <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22733&subid=2&pubid=62986993>
- σελ. 52 Η Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (προσωπογραφία του Νικολάου Καντούνη, 1833) [πηγή: Μουσείο Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων] http://www.greek-language.gr/Resources/literature/education/literature_history/search.html?details=62
- σελ. 59 *The Twentieth Century*, Thames and Hudson, Λονδίνο 1971
- σελ. 63 *Οι μεγάλοι Έλληνες ζωγράφοι – Νικόλαος Γύζης*, Πινακοθήκη του Νέου Ελληνισμού, Τα Νέα, Αθήνα 2006
- σελ. 66 εφ. *Ελευθεροτυπία, Ιστορικά*, τχ. 265, 16 Δεκεμβρίου 2004
- σελ. 69 *The Twentieth Century*, Thames and Hudson, Λονδίνο 1971
- σελ. 71 Βούλα Παπαϊωάννου, *Φωτογραφικές αναφορές 1940-1960*, ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ/ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΛΑΪΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ
- σελ. 72 http://www.ethnos.gr/assets_LARGE_t_420_53835799.J
- σελ. 75 Ν. Εγγονόπουλος «η αγάπη είναι ο μόνος τρόπος...» – *Εκατό χρόνια από τη γέννησή του*, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα 2007
- σελ. 76 *The Twentieth Century*, Thames and Hudson, Λονδίνο 1971
- σελ. 89 <http://www.gnto.gov.gr/el/posters#ad-image-5>
- σελ. 90 http://www.nikoskallis.gr/projects/pinakes_zograpikes/sunaulia_ton_aggelon
- σελ. 91 Α. Παπαγεωργίου, *Εικόνες της Κύπρου*, εκδ. *Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου*, Λευκωσία 1991 και *Κύπρος, Μνήμη και αγάπη, Με το φακό του Γ. Σεφέρη*, Π.Κ.Λ.Τ., Λευκωσία 1990
- σελ. 92 <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C113/351/2368,9029/>
- σελ. 102 Συλλογή Γιώργου Γαβριήλ
- σελ. 103 *Κύπρος, Μνήμη και αγάπη, Με το φακό του Γ. Σεφέρη*, Π.Κ.Λ.Τ., Λευκωσία 1990
- σελ. 105 http://anthoulaki.blogspot.com/2009/02/blog-post_03.html
- σελ. 107 <http://www.michaelkashialos.org/cy/fotkasialos.html>

- σελ. 108 <http://www.greekstatemuseum.com/kmst/pressroom/article/709.html>
- σελ. 109 *Για την Κύπρο*, κείμενα-επιμέλεια Ι.Μ. Ζαμπάρτας, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 1998
- σελ. 110 *Για την Κύπρο*, κείμενα-επιμέλεια Ι.Μ. Ζαμπάρτας, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 1998
- σελ. 110-111 <http://mysteliospaths.blogspot.com/2010/02/1900-1994.html>
- σελ. 112 http://erroso.blogspot.com/2011/08/blog-post_8465.html
- σελ. 113 *Οι φωτογραφίες του Γ. Σεφέρη*, κείμενα: Δ. Δασκαλόπουλος, Ε.Χ. Κάσδαγλης, Γ. Σταθάτος, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2000
- σελ. 114 http://www.nationalgallery.gr/site/content.php?sel=606&artwork_id=65956
- σελ. 115 *Για την Κύπρο*, κείμενα-επιμέλεια Ι.Μ. Ζαμπάρτας, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 1998
- σελ. 118 http://synevienkalamais.blogspot.com/2012/05/blog-post_27.html
- σελ. 124 *Για την Κύπρο*, κείμενα-επιμέλεια Ι.Μ. Ζαμπάρτας, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 1998
- σελ. 126 Συλλογή Γιώργου Γαβριήλ
- σελ. 127 <http://www.makariosfoundation.org.cy/pm470.html>
- σελ. 129 Συλλογή Γιώργου Γαβριήλ
- σελ. 131 <http://goodmusipresszita.blogspot.com/2011/12/tribute-to-tassos.html> και *Για την Κύπρο*, κείμενα-επιμέλεια Ι.Μ. Ζαμπάρτας, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 1998
- σελ. 137 Συλλογή Γιώργου Γαβριήλ
- σελ. 138 <http://paletaart.wordpress.com>
- σελ. 166 <http://www.podilates.gr/node/28446> και <http://to-dialeimma2.blogspot.com/>
- σελ. 177 <http://www.google.gr/imgres?imgurl>
- σελ. 179 <http://www.gutenberg.org/files/7100/7100-h/7100-h.htm>
- σελ. 183 <http://www.annefrank.org/en/Anne-Frank/A-diary-as-a-best-friend/Anne-Frank-the-writer/>
- σελ. 185 [http://en.wikipedia.org/wiki/A_Tree_Grows_in_Brooklyn_\(film\)](http://en.wikipedia.org/wiki/A_Tree_Grows_in_Brooklyn_(film))
- σελ. 186 <http://www.classicmoviefavorites.com/blondell/tree.html>
- σελ. 200 <http://www.digitalspy.co.uk/movies/news/a390307/potter-connections-irrelevant-for-expectations-says-jessie-cave.html>
- σελ. 206 http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pierre-Auguste_Renoir,_French_-_The_Large_Bathers_-_Google_Art_Project.jpg
- σελ. 209 <http://digitalschool.minedu.gov.gr/courses/DSDIM-E105/>
- σελ. 210 <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/7/6/1/metadata-435-0000000.tkl>

Το υπόλοιπο εικονιστικό υλικό προέρχεται από σχετική τράπεζα εικόνων, φωτογραφιών και σκίτσων, τα δικαιώματα των οποίων έχουν εξασφαλιστεί από την Υ.Α.Π./Π.Ι.Κ.

Τα κοσμήματα που πλαισιώνουν την έκδοση παραχωρήθηκαν από τον Χαμπή Τσαγγάρη.

